

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ИНСТИТУТ АРХЕОЛОГИИ ИМ. А.Х. МАРГУЛАНА**

**Зайнолла Самашев
Райхан Бурнашева
Напил Базылхан
Вячеслав Плахов**

МОНЕТЫ САРАЙЧИКА

ББК 63.4

С 22

САРАЙШЫҚ ТИЫНДАРЫ / З. Самашев, Р. Бурнашева, Н. Базылхан, В. Плахов.
Алматы, 2006.- 184 бет.

МОНЕТЫ САРАЙЧИКА / З. Самашев, Р. Бурнашева, Н. Базылхан, В. Плахов.
Алматы, 2006. - 184 стр.

Ғылыми редакторы: Е. Смағұлов
Научный редактор

Ғылыми пікір жазғандар: М. Елеуов
Рецензенты Қ. Өскенбай

ISBN 9965-9902-0-4

Баспаға ҚР БЖҒМ Ә. Х. Марғұлан атындағы Археология институты ұсынды

Бұл басылымда 1989-2005 жылдары Ә. Х. Марғұлан атындағы Археология институтының Батыс-Қазақстан археологиялық экспедициясы жұмыстарының нәтижесінде Сарайшық қалашығында табылған негізінен Жошы әулетінің тиындарының үлгілері мен әртүрлі нұсқалары қамтылды

Рекомендовано к изданию Институтом археологии им. А.Х.Маргулана МОН РК

В настоящее издание включены основные типы и разновидности монет, главным образом Жочидских, найденных на городище Сарайчик в 1989-2005 гг., в результате работ Западно-Казахстанской археологической экспедиции ИА МОН РК

ББК 63.4

С $\frac{0504000000}{00(05)-06}$

ISBN 9965-9902-0-4

- © Самашев З., Бурнашева Р.,
Базылхан Н., Плахов В. 2006
- © ТОО “Археология”, 2006
- © ТОО “Grapho-art”, 2006

ҒЫЛЫМИ РЕДАКТОРДАН АЛҒЫ СӨЗ

Оқырмандар назарына ұсынылып отырған З. Самашев, Р. Бурнашева, Н. Базылхан және В. Плахов жазған бұл еңбек Атырау қаласынан 50 шақырымда Жайық өзені бойында орналасқан Сарайшық қалашығынан жинақталған нумизматикалық материалдардың алғашқы ғылыми талдауларына арналған.

Алтын Ордалық бұл қаланың орны XVIII ғасырдан бастап зерттеу нысанасына айналғаны белгілі. Алайда бүгінге дейін Сарайшық қалашығында табылған нумизматикалық материалдары белгілі болғанымен оған арналған некен-саяқ мақалалар қана жарияланыпты.

Алтын Орда нумизматикасының негізін Х. М. Френнің зерттеулері қалағаны белгілі. Алтын Ордалық тиындардың зерттеулері шамамен екі ғасыр бойы зерттеліп келеді және оның белгілі дәстүрі, жетістіктері, ғылыми мәселелері мен әдістемелері қордаланған жеке ғылыми бағыт болып қалыптасқан сала деуге әбден болады. Жалпы айтқанда шығыстық нумизматика саласында Алтын Орда нумизматикасы бірнеше буын зерттеушілердің күш-жігері арқасында едәуір дамыған дербес сала болды. Бұл еңбектің Алтын Орда ақша айналымының зерттеулерінде айтарлықтай қомақты үлес болғанын, сондай-ақ Қазақстанның ортағасырлық тарихының келелі мәселелерін зерттеудің ғылыми қорын байытқанын ерекше атап өту керек.

Басылымға XX ғасырдың 80-жылдарынан бері қала аумағында, негізінен ҚР БЖҒМ Ф. Қ. Марғұлан атындағы Археология Институтының Батыс-Қазақстан археологиялық экспедициясы қазба зерттеулері барысында қордаланған және жергілікті тұрғындардан жинақталынған тиындар коллекциясы енгізілді.

Сарайшықтың нумизматикалық кешені XIII-XVI ғасырларда болып өткен әуелі Жошы Ұлысының, кейін оның орнында бой көтерген әртүрлі мемлекеттердің саяси, экономикалық және тарихи-мәдени үрдістерін зерттеуде маңызды деректер болатындығында дау жоқ. Сол себептен аталмыш кешен нумизмат-мамандарды ғана қызықтырып қоймайды, сонымен бірге жалпы ортағасырлар тарихын зерттеуші

мамандардың да назарын ерекше аударары сөзсіз.

Сарайшықтың ақша тиындар кешені Жошы Ұлысы және басқа да мемлекеттердің 25 қаласының тиын соғатын орындарында соғылып шыққан өнімдер. Олардың ішінде, Сарайшықтың өзінде XV-XVI ғасырларда соғылған тиындары да бар.

Жұмыстың өте маңызды тұсы жарияланып отырған тиындардың басым көпшілігі мен олардың кешендері қаланың мәдени қабаттарында жүргізілген археологиялық зерттеулері барысында алынғандығында. Мәдени қабаттардың үлестері бойынша алынған тиындардың зерттеулері қаланың бұрыннан беймәлім көптеген жайыттарын қалпына келтіру мүмкіндігін арттырады. Сондықтан қала аумағының түрлі-түрлі телімдері мен мәдени қабаттары бойынша тиындардың әр алуан типтерінің өзаралық орналасуын нақты тіркеп зерттеген тұстары еңбектің айрықша құндылығы деп білеміз.

Тиындар жүйесін, ақша айналымының ерекшеліктерін зерттеу ісі тарихты бұлтартпас деректі айғақтарымен қоса нақты байқауларымен байытады. Тиындар «Тарих кітабының» парақтарын әдетте басқа түрлі тарихи деректемелерінде кездесе бермейтін ат-есімдермен, оқиғалармен толықтырады.

Тарихи нумизматика Қазақстанда біршама жас ғылыми сала болып табылады. Оның деректанулық қоры негізінен археологиялық қазба зерттеулері мен тиын көмбе табылымдары барысында толықтырылып келеді. Аталмыш тарихи саланың дамуының маңызды шарттарының бірі нақты зерттеу материалдарына қол жетушілік болса керек. Бұл міндетті жаңа әдістемелік және баспалық деңгейінде белгілі дәрежеде осы басылым орындады.

Қазіргі таңда Сарайшық қаласының орнында археологиялық қазба зерттеулері пәрменді түрде жүргізіле басталды, болашақта жаңа нақты материалдар табылары анық. Ол жаңа материалдар да Қазақстанның орта ғасырлық тарихына байланысты ғылыми маңызды мәселелерді шешуге айтарлықтай септігін тигізері сөзсіз.

Е. Смағұлов

ПРЕДИСЛОВИЕ НАУЧНОГО РЕДАКТОРА

Предлагаемая вниманию читателей книга З. Самашева, Р. Бурнашевой, Н. Базылхана и В. Плахова посвящена предварительному анализу нумизматического материала из городища Сарайчик, расположенного на реке Жайык, в 50 км от города Атырау.

Остатки этого золотоордынского городища были объектом изучения еще в XIX веке. Однако найденные здесь нумизматические материалы известны лишь по единичным разрозненным статьям.

Основу нумизматики Золотой Орды заложили труды таких крупнейших ученых востоковедов как Х. М. Френц, П. С. Савельев, В.Г. Тизенгаузен и др. Почти за два века золотоордынская нумизматика сформировалась в самостоятельное научное направление со своими традициями, методами, проблемами и достижениями. Благодаря усилиям нескольких поколений ученых она стала наиболее развитой дисциплиной в восточной нумизматике.

В настоящее издание включена коллекция монет, собранная с конца 80-х годов XX века, главным образом, в результате археологических раскопок Западно - Казахстанской экспедиции ИА МОН РК на территории городища, а также сборов у местного населения и в виде приложений даны монеты, найденные в 2005 г.

Нумизматический комплекс Сарайчика представляет собой, безусловно, важный источник по изучению политических, экономических и культурно-исторических процессов, которые происходили в XIII-XVI веках, сначала в Улусе Жочи, а затем – в государственных образованиях, возникших на его развалинах. Поэтому он представляет особый интерес не только для специалистов-нумизматов, но и историков-медиевистов.

Денежный комплекс Сарайчика представлен продукцией 25 монетных дворов, не только Улуса

Джучи, но и других государств. Среди них имеются монеты и собственной чеканки Сарайчи в частности, XV-XVI вв.

Существенным и важным обстоятельством является то, что значительная часть публикуемых монет получена в ходе археологических исследований культурного слоя городища. Изучение их распределения в слое дает возможность реконструировать многие ранее неизвестные сюжеты истории города. Поэтому весьма ценной представляется та часть работы, в которой документировано взаимное расположение разных типов монет в слое и на разных участках городища.

Изучение монетных систем, особенностей денежного обращения обогащают историю многими строго документированными фактами и наблюдениями. Монеты дополняют «Книгу Истории» именами и событиями, которые обычно не отражены в иных видах исторических источников.

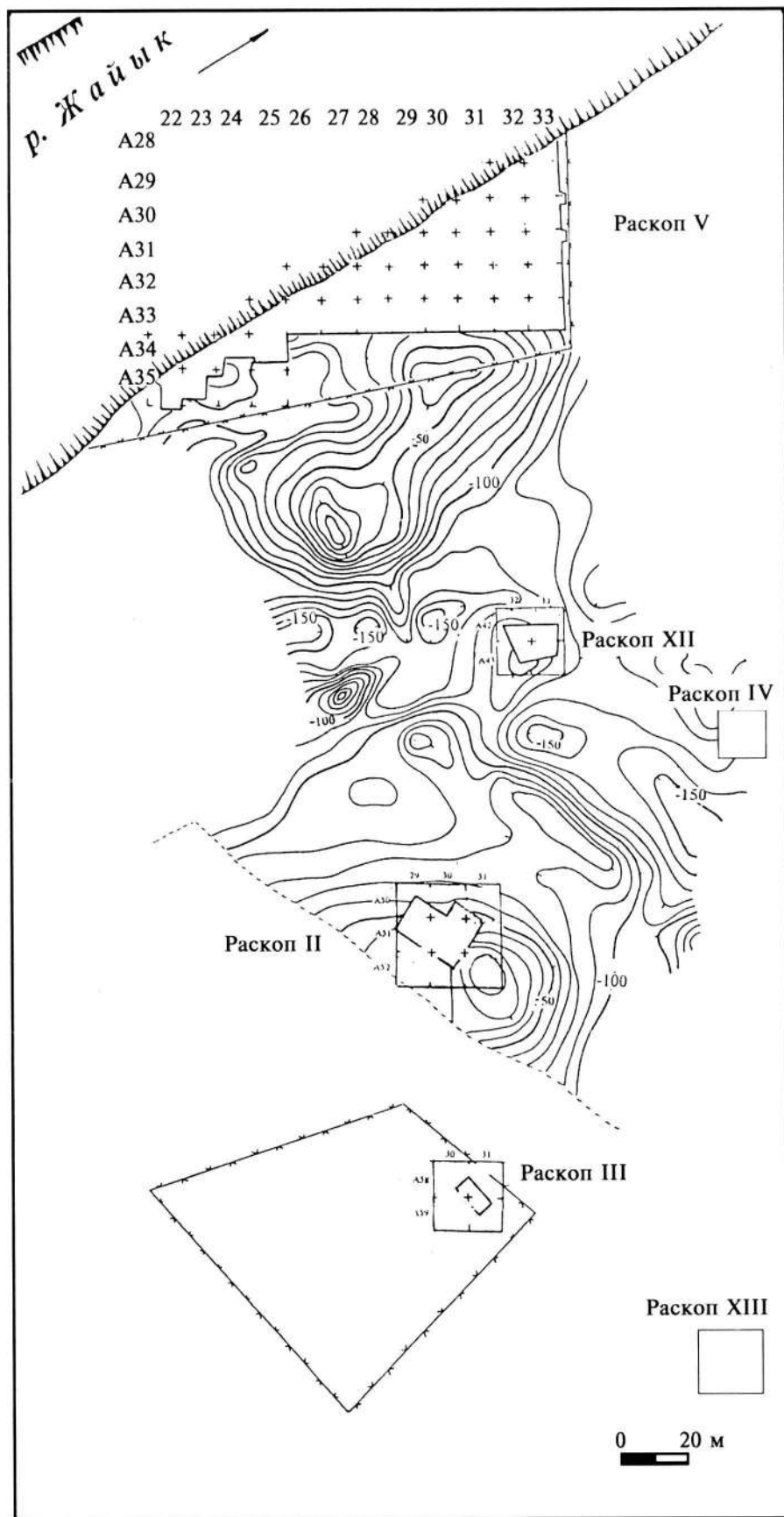
Нумизматика Казахстана сравнительно молодая научная дисциплина. Её источниковедческая база пополняется в основном в ходе археологических исследований и находок монетных кладов. Одним из важнейших условий развития этой исторической дисциплины является доступность имеющегося конкретного монетного материала. Эту задачу на новом методическом и издательском уровне в определенной мере решает данная публикация. Она помимо существенного вклада в исследование денежного дела Золотой Орды, расширяет научную базу изучения целого ряда проблем средневекового Казахстана.

Полевые исследования на городище только набирают силу и, видимо, в будущем будут получены новые материалы, которые должны помочь в решении важных научных проблем, связанных со средневековой историей Казахстана.

Е. Смагулов

*Сурет 1. Жайық өзені жағалауындағы Сарайшықтың қалдығы. Әуефотосурет.
Фото 1. Аэрофотоснимок берега реки Жайык с развалинами городища Сарайчик*

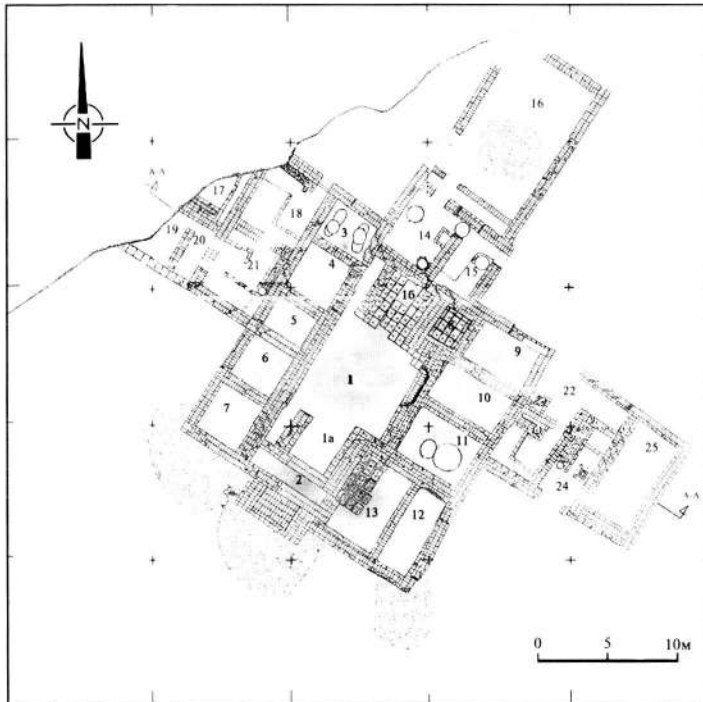
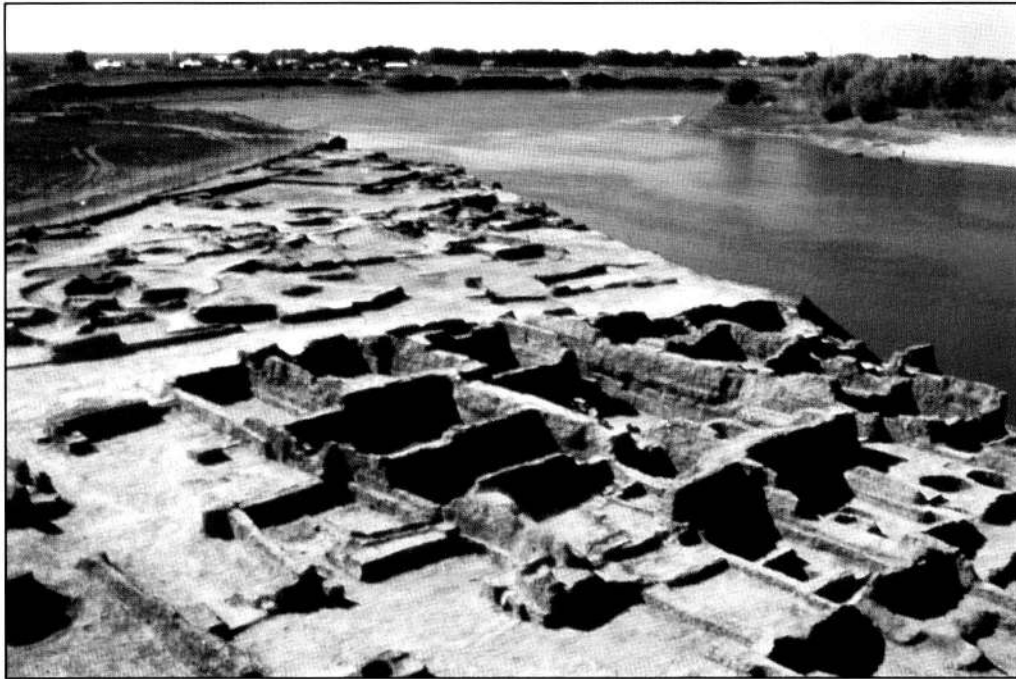
Сурет 2. Сарайшық. Қала алаңдарында жүргізілген қазбалардың жобасы
 Фото 2. Сарайчик. План участка городища

*Сурет 3. Сарайшық. II қазба
Фото 3. Сарайчик. Раскоп II*

*Сурет 4. Сарайшық. IV қазба
Фото 4. Сарайчик. Раскоп IV*

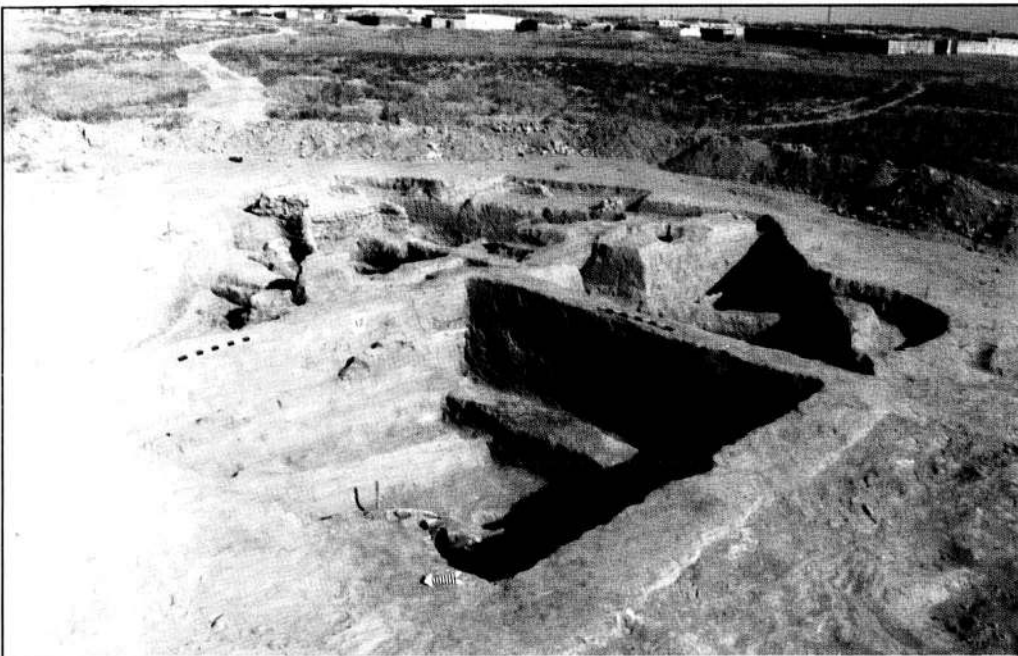
 стена из сыровых кирпичей
 пашовые блоки

 забутовка
 сыровые развалы, строительный мусор

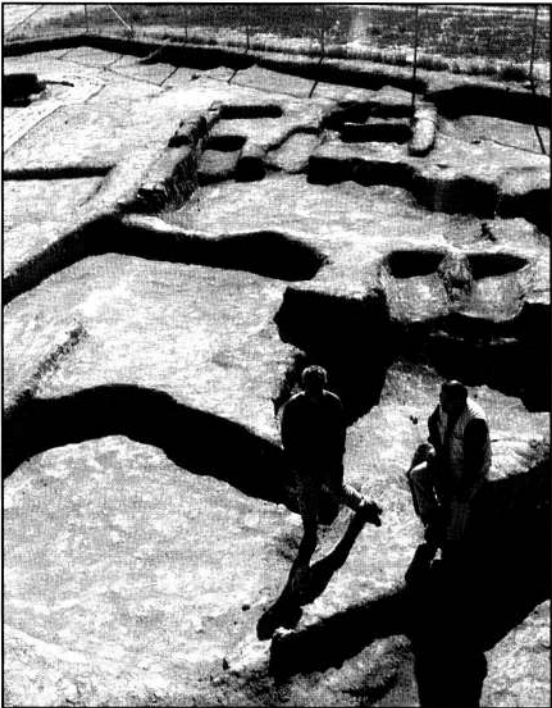

*Сурет 5. Сарайшық. V қазба.
Сарай құрылысының қалдығы.
Фото 5. Сарайчик. Раскоп V.
Остатки строительства*

*Сурет 6. Сарайшық. XII
қазба
Фото 6. Сарайчик. Рас-
коп XII.*

КІРІСПЕ

Сарайшық қаласының атауы тарихи, археологиялық әдебиеттерде кеңінен белгілі. Жайық өзенінің төменгі ағысында орналасқан аталмыш қала Жошы Ұлысының шығыс аумақтарын басқаратын, оның ішінде Арал-Каспий екі теңіз аралығының кең көлемді округті басқарып келген әкімшілік орталығы болды.

Еуропадан Азияға қатынасқан керуен жолдарының белсенді жұмыстарын қамтамасыз етіп тұрған географиялық оңтайлы жағдайы қаланың қарқынды дамуына септігін тигізді. Соңғы мерзімдерде жүргізілген археологиялық зерттеулердің нәтижесінде Сарайшық Жайық өзеніне дейінгі жолдармен және де өзенмен жүрген кемелер арқылы Алтын Орда мемлекетінің солтүстік аудандарымен өте тығыз әрі ұдайы байланыстарда болғаны анықталды. Оған дәлел ретінде тас пен ағаш құрылыс заттары, тастан қашалынып жасалынған құрылыстың ішкі көркемдеуші декорациялық бөлшектері, темір крицтер және т.б. атауға болады.

Алайда қаланың өмір сүрген тарихында тұрғындарының қаржы-шаруашылық, саяси, экономикалық іс-әрекеттері жайында жазба деректер тым мардымсыз. Сарайшық - Алтын Орданың тағдырына көп әсер еткен еуразиялық ірі-ірі оқиғаларды тұрақты түрде бастан кешірді, ондай оқиғалардан қалыс қалмаған қала.

Сарайшық қаласының археологиялық және нумизматикалық материалдарына қарағанда бұл қаланың Алтын-Орданың басқа да көптеген қалаларынан бөліп жарып қарайтындай кейбір ерекшеліктері байқалады. Оның себебі империяның басқа қалаларынан гөрі Сарайшық Дешті-Қыпшақ мәдени кешенінің ықпал әсерін әлде-қайда көп мөлшерде сіңірген қала болып келгендігі. Сондай-ақ қаланың бұл ерекшеліктері археологиялық зерттеулердің аздығына байланысты бүгінгі күнге дейін

жалпы түрде қарастырылып келген еді.

Ал Сарайшықтың нумизматикасы аталмыш қала Еуразиялық коммуникациясында ерекше рөл атқарғандығын және де өзіндік бітім болмысы мол мәдени кешенді қала болғандығын көрсетеді.

Сарайшық қаласына арналған ғылыми басылымдарында, әсіресе 1937 жылғы Н.К.Арзюотовтың, 1950 жылдары Ә.Х.Марғұланның қазбалары, одан кейінгі де зерттеушілердің еңбектерінде нумизматикалық жағдайы тіптен айтылмаған десек артық болмас. Сондай-ақ әр түрлі ғылыми мақалаларда некен-саяқ табылымдар жайы аталып қана келді (Федоров-Давыдов, 1965, 216 б.).

XX ғасырдың 80-жылдардың соңында Сарайшықта жүргізілген Ә. Марғұлан атындағы Археология институтының Батыс-Қазақстандық археологиялық экспедициясының тұрақты зерттеулері нәтижесінде нумизматикалық материалдар жинақтала басталды әрі оларға талдау жасалына басталды.

Сарайшықтың саны жағынан ең көп нумизматикалық материалдар қалашық кирандыларының біріне жасалған V қазбадан (сурет 5.) алынды. Бұл қазба қаланың солтүстік-батыс бөлігінде орналасқан. Одан оңтүстікке қарай XII және II қазба жүргізілген, оңтүстік-шығыста тиындар табылған IV және XIII қазбалар жүргізілді (сурет 2). V қазба XIV ғасырдың басы кезеңіне келетін қабатына дейін зерттелінді, ал II, IV, XIII қазбалар ол деңгейден біршама төменгі XV ғасырлық, мүмкін XVI ғасырлық құрылыс қабатына дейін жүргізілді.

Аталмыш үш қазбалардан және жерден кездейсоқ табылған нумизматикалық материалдары V және XII қазбалардан табылған ең соңғы мерзімі XV ғасырдың бірінші жартысына қатысты тиын табылымдардан ерекшеленеді. Бәлкім, қазбалар жүргізілген Сарайшықтың осы солтүстік шеті XV

ғасырдан кейін толығымен тозып үлкен зиратқа айналған сынды.

Қаланың осы алаңдары аралығында V және оған сай II, IV, XII, XIII қазбаларда шаң тозаңға басылған жал (дуал) іспетті құрылыс көрінді. Ол соңғы кезеңдерде салынған болу керек. Кейбіреулер мұны тарихи деректерде аталатын қаланың ноғай бөлігіне тән камал құрылысының дуал қалдықтары деп айтады (Трепавлов, 2002, 238 б.). Алайда бұған байланысты тура дәлел жоқ. Сарайшықтың ноғай дәуіріндегі құрылыс қалдықтары қаланың оңтүстік тұсында орналасқан көрінеді, яғни қазіргі казак молалары бар жерінде деген сөз.

Сарайшық мәдени көп қабатты қала. Оның мәдени қабаттарының қалыптасуы да күрделі болған. Сарайшық бір орнында бірнеше ғасыр жасаған, неше мәрте гүлденіп өркендеу, қирап құлазу дәуірлерді басынан кешті.

Бұзылып қираған соң қайта жаңғырту үрдістері әдетте қаланы қайтадан кең көлемде жобалауымен, оны кеңейтумен жалғасып жатты. Қала құрылыстары көптеген жер қабаттарын араластырып жіберді. Қаланың санғасырлық тіршілігінде бір орнында таза топырақ емес, алдыңғы дәуірлердегі мәдени қабаттар араласып жатыр. Мәдени қабаттарда құрылыс кірпіштерін іздеу үшін оқтын-оқтын қазбалау жұмыстары да жүргізілген көрінеді. Сол себептен әр түрлі қабаттардың, қыртыстардың қандай құрылыстарға қатысты жайыттарын анықтау қосымша күрделі зерттеулер де бар. Көшелердегі топырақ үстіңгі қабатының деңгейі көшелерге бағытталған қора дуалдардың ішкі және үй бөлмелердің топырақ үстіңгі қабатының деңгейінен не жоғары, не төмен болып келетінін айта кету керек. Сол себептен Сарайшық қаласының топографиялық, стратиграфикалық жағдайларын айқындап көрсету үшін туындайтын күрделі жайттарды шешуде нумизматикалық материалдар бірегей анықтаушысы болып отыр.

Кітапта тиындардың сипаттамалары хронологиялық жалғастық принциптерге негізделініп жасалынды. Әр бір тип пен нұсканы сипаттау кезінде

әуелі олардың салмағы одан кейін ғылыми жарияланымдар көрсетілді. Егер осыларды көрсету мүмкіндік болмаған кезде авторлардың қолында жоқ, алайда ол типтері жайында хабарламалар бар деректер мүмкіндігінше көрсетілді. Бірнеше нұсқалары кездесетін типтес тиындардың қалпына келтіргендері де берілді. Бір нұсқа немесе саны өте аз, сирек кездесетін тиындардың жақсы сақталғандары ғана басылымға іріктелді.

Тиындардың белгілі типтерінің суреттері және олардың кейбір варианттарының сызбалары да берілді. Бұл Сарайшықтың тиын соғатын орынында астаналық (бас ордалық) типтерінің соғылымы да жасалынып тұрды деген ғылыми болжам қажеттілігіне орай беріліп отыр. Осы болжамның негізін қазірше қаладан табылған пұл ақшалардың белгілі бір варианттарының саны аса молдығына және сол дәуірлердегі басқа қалалардан табылғандардың сиректігіне немесе жоқтығына сүйеніп жасап отырмыз. Сонымен бірге бұл болжам бұдан кейінгі материалдардың түсімдеріне байланысты дәлелдеуді қажет ететін немесе жоққа шығаратын бірнеше жанама көрсеткіштерге де негізделді. Бірнеше ұқсас пұл ақшалардың тура және жанама негіздеріне әрі зерттеушілердің жарияланымдарына сүйеніп біз белгілі бір хандардың баянына орай билік жүргізген мерзіміне сәйкестірдік. Дегенмен хандардың аты мен жарияланымдарда қалыптасқан ұқсас түрлерінің мерзіміне қарамастан басқа билеушілердің заманына теліп көрсетуге мәжбүр болған пұл ақшалардың түрлері де бар. Бұған тиын түрлерінің өрнектелуі мен олардың қазбалардағы қыртыс-қабаттарында табылған деңгейі негіз болды.

Осы орайда Сарайшықта 1996 жылдан бері қарқынды түрде жүргізіліп жатқан археологиялық зерттеулерге қатысып жүрген археолог ғалымдарға және осы жобаның ғылыми жоғары деңгейде іске асуына, көне қаланың тарихи-мәдени мұраларына арналған мұражай кешенін ұйымдастыруға қол ұшын беріп, бар көмегін аямаған Иманғали Тасмағамбетовқа ерекше алғыс білдіреміз.

ВВЕДЕНИЕ

Название городища «Сарайчик» довольно широко известно в археологической и исторической литературе. Расположенный в низовьях реки Жайык, он был административным центром, из которого осуществлялось управление восточными провинциями Улуса Жошы, в частности, обширной округой в пределах Арало-Каспийского междуморья.

Выгодное географическое положение, обеспечивавшее активную работу трансконтинентального караванного пути из Европы в Азию способствовало бурному развитию этого города. Результаты археологических изысканий последних лет указали на активную связь Сарайчика с северными районами Золотой Орды по сухопутному пути вдоль реки Жайык, а также на судах по ней. Об этом свидетельствует, в частности, наличие строительных материалов из леса и камня, декоративных частей интерьеров дворцов и богатых домовладений, выточенных из камня и железных криц.

Однако экономическая, политическая и финансово-хозяйственная деятельности города на всем протяжении его существования слабо отражены в письменных источниках.

Сарайчик постоянно находился в водовороте событий евразийского масштаба, которые существенным образом влияли на судьбу Золотой Орды.

Материалы по археологии и нумизматике Сарайчика указывают на некоторые особенности, отличающие его от многих других городов Золотой Орды. Это связано с тем, что Сарайчик в большей степени, чем остальные города империи, испытывал влияние со стороны культурного комплекса Дешти Кипчака. Эти особенности определены лишь в общих чертах, прежде всего из-за малочисленности археологического материала.

Нумизматика Сарайчика также отражает своеобразие культурного комплекса и особую роль это-

го города в Евразийских коммуникациях.

Научные публикации, посвященные исследованию Сарайчика, начиная с раскопок Н.К.Арзютова в 1937 году, А.Х.Маргулана в 1950 году и у последующих исследователей почти не отразили нумизматическую ситуацию. В различных статьях попутно упоминались сведения лишь об единичных находках монет в Сарайчике (Федоров-Давыдов, 1965, с.216).

Начиная с конца 80-ых годов XX века, благодаря стационарным исследованиям Западно-Казахстанской археологической экспедиции Института археологии имени А.Х.Маргулана, на городище Сарайчик, стал накапливаться и анализироваться нумизматический материал.

Наиболее многочисленный материал был получен с раскопа V (рис. 5), заложенного в северо-западной части городища. К югу от него находились раскопы XII и II, а к юго-востоку - раскопы IV и XIII, где также встречены монеты (рис.2). Раскоп V

З. Самашев

Р. Бурнашева

Н. Базылхан

В. Плахов

был исследован до слоев начала XIV века. Раскопы II, IV, XIII были доведены до уровня немного ниже того, на котором находились сооружения XV века и, видимо, XVI века.

Нумизматический материал с указанных трех раскопов в совокупности с подъемными, отличается от находок из раскопов V и XII, где самые поздние монеты приходятся на первую половину XV века. Видимо, после XV века северная окраина Сарайчика, на которой заложены эти раскопы, приходит в полное запустение и превращается в кладбище. Между этими участками городища, где расположены раскопы V и, соответственно, раскопы II, IV, XII, XIII видны остатки заплывшего валообразного сооружения, вероятнее всего, позднего происхождения. Некоторые склонны считать, что это – остатки крепостной стены окружавшей ногайскую часть городища, о которой сообщают источники (Трепавлов, 2001, с.238). Однако прямых доказательств этому нет. Остатки строений ногайского периода жизни Сарайчика, видимо, находятся в южной части городища, где расположено современное казахское кладбище.

Сарайчиковское городище многослойное. Формирование его культурных слоев представляет собой сложный процесс. Город существовал на одном месте несколько веков и переживал периоды расцвета и упадка. За разрушением следовало возрождение, которое обычно сопровождалось широкими планировками. Городское строительство влекло за собой перемещение значительных пластов земли. При многовековой жизни городища на одном месте перемещался не только чистый грунт, но и культурные слои более ранних эпох. В культурных слоях нередко устраивались перекопы с целью поиска строительного кирпича. Поэтому дополнительная сложность исследования связана с анализом различных слоев и прослоек с целью определения, с какой именно постройкой они связаны. Следует отметить также и то обстоятельство, что уровень дневной поверхности на улицах может быть несколько выше или ниже одновременной поверхности во внутренних дворах и помещениях, примыкающих к улицам домов. Поэтому при раз-

решении сложностей, возникающих в процессе изучения топографической и стратиграфической ситуации на городище нумизматический материал становится, во многом, определяющим.

Для описания монет использован принцип хронологической последовательности. У каждого типа и варианта указывался вес всех экземпляров и сведения о публикациях. В случае отсутствия данного указания предполагается, что имеются возможные сообщения об этих типах в источниках, недоступных авторам. Монеты, имевшие достаточное количество дубликатов, давались в реконструкции. В тех случаях, когда типы монет встречались в единичных экземплярах или в малом количестве, то для анализа из них отбирался наиболее сохранившийся образец. Помимо иллюстраций типов монет, предложены прорисовки ряда их вариантов. Это необходимо в связи с предположением о возможности чеканки некоторых столичных монет в Сарайчике. Такая возможность пока обосновывается большим количеством пулов определенного варианта, встречающихся на городище и их отсутствием или малым количеством на других городищах того времени. Предположение это обосновано, в большей степени, на косвенных данных, требующих подтверждения или опровержения в ходе дальнейшего поступления материала.

Несколько анонимных пулов по прямым и косвенным данным, а также основываясь на публикации исследователей, мы относим ко времени правления соответствующих легенде ханов. Однако существуют виды пулов, которые, несмотря на указанное имя хана или принятую датировку анонимных монет в публикациях, мы вынуждены отнести ко времени правления иных владык. В этих случаях основаниями служили видовые оформления монет и уровень их нахождения в конкретных культурных слоях городища.

Мы благодарны ученым-археологам, принявшим активное участие в полевых исследованиях на городище и, особенно, И. Тасмагамбетову, оказавшему всемерное содействие в реализации данного проекта с 1996 года и строительстве историко-мемориального комплекса “Сарайчик”.

I. НУМИЗМАТИКАЛЫҚ КӨРСЕТКІШТЕРІ БОЙЫНША САРАЙШЫҚТЫҢ ТАРИХЫНАН (XIV-XVI ғғ.)

Соңғы жылдары отандық тарихи зерттеулерде Алтын Орда империясы дәуірлерінде Еуразия даласында болып өткен этномәдени үрдістеріне деген қызығушылық артып келеді. Жошы ұлысының жерінде аталмыш тарихи дәуірлерде экономикалық жүйесі мен әкімшілік орталықтары болған жүздеген қалалар бой көтерді. Сол қалалардың бірі империяның орталық пен шығыс провинциялары арасындағы байланыстарын қамтамасыз етіп тұрған Сарайшық (жазба деректері мен нумизматикалық материалдарда Сарайджук, Сараджик, Сараджук) болды. Аталмыш қаламен Алтын Орданың және кейінгі ортағасырлық Ноғай Ордасы мен Қазақ хандығының мемлекеттік құрылысының, мәдениетінің, экономикасының трансформациялық дәуірлері тығыз байланыста өрілді.

Сарайшықтың тарихы мен археологиясына байланысты еңбектерде, өкінішітісі сол осы күнге дейін оның сан ғасырлық тарихына қатысты жан-жақты мәселелер егжей-тегжейлі қамтылмай келеді. Қаланың тарихы жайында зерттеушілердің көзқарасы да бірқалыпты емес, кейбіреулерінің пікір ойы тіптен нақты материалдармен де дәйектелінбей жүр. Сондықтан археологиялық қазба жұмыстарының нәтижелері Жошы Ұлысының тарихы мен мәдениетін зерттеуде ерекше маңыздылыққа ие болып тұр. Осы тұрғыдан нумизматикалық материалдар аса құнды әрі жаңаша бағамдауды қажет етеді. Оларды сол дәуірлерде соғылып шығарылған, барлық адамдарға мәлім болған, ақша айналымына қолданылған айғақтар, бір сөзбен айтқанда ресми құжаттар деуге болады. Сондықтан тек қана нумизматикалық материалдар - Алтын Орданың өмір сүрген уақытымен сабақтасқан оның сауда-экономикалық байланыстары мен мемлекеттің саяси тарихын көрсете алатын нақтылы дәйекті деректер болып табылады.

Жошы хан

Стамбұлдағы Топқапы сарайының мұражайы. Байсұңқар альбомы. № 2152, 43а.

Жоши хан

Музей Топқапы сарая в Стамбуле. Альбом Байсункар. № 2152, 43а.

Сарайшықтың зерттеулеріне арналған ғылыми еңбектерде қаланың тиындары турасында алғашқы мәліметтер ретінде бірең-сараң мақала қана жарық көріпті.

Кейбір зерттеушілер Сарайшық қала ретінде құрылуын XIII ғасырдың ортасынан бұрын деп есептеген. Алайда сол заманға қатысты нумизматикалық материалдар қазірше табылмады.

Қала Жайық өзені жағалауындағы әсем табиғатты жерде орналасқан, бұл жер бұрынырақ тұрғын қоныстар мен қолайлы өткілік болған тәрізді.

Қазбалардың біреуінің төменгі қыртыс қабатынан шақпақ тас қырғыш, қола дәуірінің келсабы, ерте темір ғасырлық жебелер табылған.

Соңғы жылдардағы археологиялық зерттеулер барысында XI-XII ғасырдың тұрғын үйлері болғандығының белгісі боларлықтай азғана зат бұйымдар атап айтқанда, қолмен жасалынған қыш ыдыстар табылды.

Ортағасырлардың алғашқы кезеңдерінің құрылысы болғанын аңғартатын жер қабаты өзен ағысымен шайылып кетті немесе XIII ғасырда салынған үй құрылыстардың орнын жобалау кезінде жойылып кеткен болуы мүмкін. Ол жайында ХҮІІІ ғасырда османдық Қажы Халифтың жылнамасында былай делінген: *«Яик (Жанку) жағалауында С.ван.ж. (немесе С.ван.х) деген қала бар, ол құмандардың астанасы болды, одан кейін жаңадан салынып онда ноғайлар қоныстанған, қазір олардың хандары өмір сүреді»* (Трепавловтың сілтемесі бойынша. 2002, 226 б.). Қажы Халиф құмандар деп Алтын Орда дәуірінің тұрғындарын атаған болу керек, солай атауы оған заңды еді, өйткені бұл этноним ұзақ уақыт қолданылған еді. Бұл мәліметтің көп мағыналы болуына қарамастан XIII ғасырдың ортасында Сарайшық өмір сүріп жатқан еді. Елбарыстың (1512-1525ж.) хатшысы болған Өтеміш қажы өзінің «Шыңғыснама» туындысында Алтын Ордаға шабуыл жасаған Елхан Құлағұ хан (654/1256-663/1265) мен Берке хан (655/1257-665/1266) соғысын баяндауда Берке хан Бұхара шейхінің оң батасын алып таққа отыру үшін аттанған болатын. *«Ол Сарайшыққа бара жатқанда оның айналасында бес жүз адам жиналды. Сарайшықтан өтіп Еділ өзені жағалауына жеткенде мың бес жүз адам болған-ды... Дәшті уалаяты Берке ханға бағынған кезде көптеген дінсіздерді ол исламға қаратқан еді»* (Утемиш-Хаджи, 1992, 97, 99 б.) делінген.

Хиуа әміршісі Әбулғазі Баһадүр хан (1644-1664ж.): *«... сол уақытта бірдей Берке хан да, оның агасы негізін қалаған Сарайшыққа аттанды. Ол Бұхарадан келген ірі керуенді көрді»* (Абулғазі Бахадүр-хан, 1966, 99 б.) деп жазған. Баскаша айт-

қанда, жазба деректер бойынша Сарайшық өзінің қала мәртебесін Баты хан (1227-1255ж.) билігі кезеңінде алған. Стратегиялық тұрғыдан Еуропа мен Кіші Азиядан Хорезм, Қытай аймағына тартқан трансқұрылықтық маңызды керуен жолдары бойында орналасқандықтан Сарайшық сауда орталығының ірі өткілігі ғана болмаған, сонымен қатар Алтын Орданың астанасынан мемлекеттің шығыс провинцияларына, яғни Хорезмге жүргізілетін басқару тетігінің маңызды қаласына айналды.

Қазірше қаладан табылған ең көне тиын Баты ханның немересі Меңгү-Темірдің (1266-1282ж.) билігі кезінде соғылған дирхем. Ол қаланың төменгі мәдени қабатынан табылды және Еділ бойындағы Үкек қаласында шығарылған. Сол кезеңдерде Меңгү-Темірдің атымен ордалық Бұлғар, Қырым (Солхат) қалаларында және ол билік жүргізген Сарай, Биляр, Керман, Хорезм қалаларында да тиын соғылып жатты. (Савельев, 1858, 269 б.; Сингатуллина, 2003, 32-37, 120-128 б.). Үкектің дирхемдері жалпы өте жұқа әрі қоспасы сапасыз күмістен жасалынып тұрған. Аталмыш дәуірдің тиындарында алғаш рет Жошы ұлысы хандарының аттары жазыла басталды. Бұрын Ұлыстың тиындары марқұм халиф Насыр-ад-диннің атымен шығатын еді. Г.А.Федоров-Давыдовтың пікірінше осындай дирхемдер Берке хан (1257-1266ж.) тарапынан соғылып мемлекетте исламды уағыздап насихаттауға арналған болатын (Федоров-Давыдов, 2003, 10 б.). Қалған дирхемдері оған ұқсас әрі оларда Шыңғыс ұрпақтарының таңбасы бедерленген еді. Ол кезде мемлекет Қаракорым орталықты моңғол империясының құрамында болатын. Берке ханның тұсында моңғол империясынан бөлектеніп Жошы ұлысының дербестігі күшейе бастады, оның белгісі іспетті ол кездері тиын ақшаларда мұсылмандық символдар пайда болды. Дәл Меңгү-Темір заманында Алтын Ордалық хандардың атымен алғашқы тиындар соғыла басталды. Тиындарда хандарға қатысты «сұлтан», «ағзам» (ұлық) деген мұсылманданған атақтар мен сөз тіркестер пайда болды. XIII ғасырда Жошы ұлысының шығыс аймағына қарасты жерлері біртіндеп дербес өмір сүре бастады да, одан Ақ Орда деп аталды. Ақ Орда жеріне Жетісудың шығысы, Ертіс, Ұлытау, Қара-

тауға дейінгі дала, одан Сырдарияның ортаңғы тұсы кірді. Бұл өңірді Баты ханның ағасы Орда Еженнің ұрпақтары биледі.

XIII ғасырдың соңына қатысты Сарайшықтың тағы бір тиын түрі Меңгү-Темірдің ұлы Токты немесе Токтоғұның атымен байланысты. Ол 1290 - 1312 жылдары билік құрды. Ең бір қызықты тұсы да сол Әбілғази Баһадүрдің айтуынша Токты оның әкесі Меңгү-Темірдің сүйектері Сарайшықтың қасиетті орнында (пантеонда) жатыр (Абулгази Багадур-хан, 1966, 396.). Токтыны әкесімен бірге жерлеудің себебі ол тек қана оның қарапайым ұлы

Батү Жошы ұлы
Стамбұлдағы Топқапы сарайының
мұражайы. Байсұңқар альбомы.
№ 2152, 43а

Бату, сын Жошы
Музей Топқапы сарая в Стамбуле.
Альбом Байсункар. № 2152, 43а

болғандықтан емес, сонымен бірге әмірші билеуші, мемлекет тұғырын бекітіп жалғастырушы ретінде танылған болса керек.

Токты Меңгү-Темірдің ең кіші ұлы болғанына қарамастан балғын шағында хан тағына мұрагер болды. Алайда сол заманның кезекті ала сапыранын басқарған аса адуынды Ноғай әмір оны тақтан тайдырды. Сол-ақ Ноғайдың көмегімен Токтының туыстары хан тағын иеленді. Токты амалсыздықтан қашуға және өзінің сәтін күтуге мәжбүр болды. Оның сәтті шағы да ер жеткенде келді. Бірнеше жылға созылған қан төгісі мол соғыс пен қайсарлықтың түбі оны 1290 жылы хан тағына жеткізді, көп ұзамай ол 1299 жылы Ноғайды жеңіп дарабилікті хан болды. Токты өзінің болашақ тағына отыру үшін Ноғайдың ықпалы басым болған Жошы ұлысының орталығы Бұлғар мен Қырым ұлысынан алыстағы Сарайшықта үзегілерестерін ұйымдастырды деуге толық негіз бар (Савельев, 183 б.).

Оның билік құрған кезеңіне байланысты Сарайшықтан табылған хұлағұд елхандардың (ирандық) тиындары жатады. Ол тиындар мұнда Иранмен жүргізген саяси-әскери қатынастары мен сауда-экономикалық байланыстар нәтижесінде келсе керек. Қашан Хұлағұдың әскерлері Иранды жаулады, сол сәттен-ақ Хұлағұ мен Берке арасында талас тартыс үдейе өрши түсті. Оның негізгі себебі де тұрмысқа қолайлы да маңызды әзербайжан жері болды. Бұл жер үшін жүздеген жылға созылған күресте жеңіс бір қолдан екінші қолға алма-кезек өтіп жатты. Ортақ мүдде бола қалғанда күрес-талас та тоқтап, дамыл алатын.

Оның себебі Иран мен Жошы ұлысы хандарының теке тіресінде көшпелі ақсүйектердің жерді жаулап алу пиғылының астарында яғни жауланған жерді ақылмен пайдалану мүддесінде болды. Сондай-ақ жалпы экономикалық үндестіктер, әкімшілік құрылысының сонымен қабаттас ақша айналымының ұқсастығында да болды. Иранда да, Жошы ұлысында да негізгі ақша бірлігі алты дирхемға сай еді. Тиындарында атып келе жатқан күн мен арыстан бейнелері, геометриялық торлар және т.б. ортақ кескіндер болды. Сауда мен ақша жүйесін реттеуде айна қатесіз реформалар жүргізді. Демек Иранды билеген Фазан мен Ұлысты билеген Токты кездерінде белгілі бір келісім бойынша іс шаралар жүргізілген көрінеді. Сондықтан Сарайшықтан иран тиындары табылуы таң қаларлық құбылыс емес (Федоров-Давыдов, 2003, 30 б.).

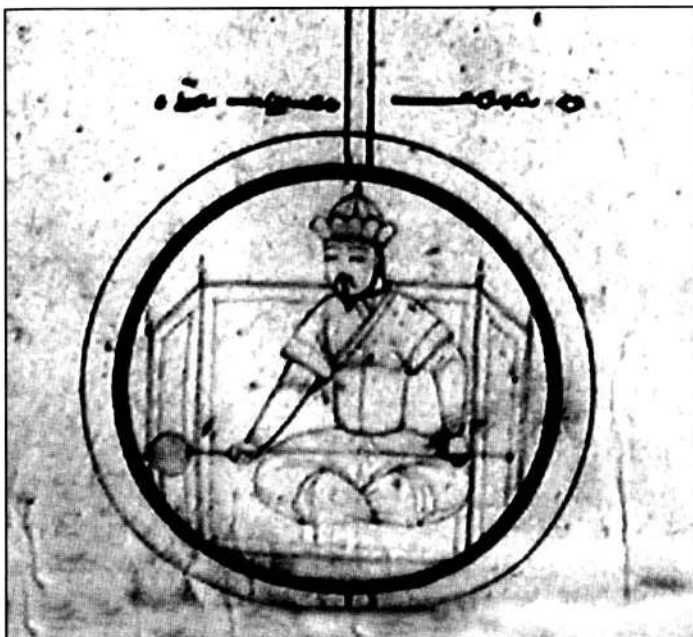
Тоқтоғу билікті қолға алған соң оны бекем ұстай білу керек-ті. Ноғайды жеңгені барлығын жеңді деген сөз емес. Тоқтының Ноғай туыстарымен болған үздіксіз талас-тартыстар мен билеуші шыңғыс ұрпақтары ханшайымдарының билікке деген такталас ұмытылыстары Ұлыстың жағдайын қиындатып, әбден әлсіретіп те жіберді. Династиялық соғыстардың салдарынан ақша тиынның құны өз бағамымен тіптен сәйкескенді қойды. Күміс ақша айналымынан ғайып болды. Сөйтіп бұл мемлекеттің экономикасына жарылыстай кері әсерін тигізді, заңды тауар алмасуын қамтамасыз ете алмады. Кейбір тиын шығарылымдарында билеушінің аты жазылмай біркелкі ұқсас етіліп соғылып жатты. Мұндай жайттарда дирхемдегі күміс салмағы да тұрақсыз болды. Сондықтан Тоқтоғу алғашқы ақша реформасын жасады. Қай жерде болмасын дирхем 1,365 грамм салмақпен соғылатын болды. Тиындарда Тоқтының аты кейде мадақтау атымен «Насир ад-Дин» және «Гийяс ад-Дин» («дін тірегі») деп жазылды. Және көне ұйғыр жазуымен де «Тоқтүбек» деп өрнектелді. Оның атымен соғылған тиындар орталықтан шалғай провинцияларда және Қырым мен Хорезмде де соғылып жатты. Дегенмен мыс тиындары аз мөлшерде ғана ақша айналымына енгізілді.

Экономиканы тұрақтандыру екінші кезеңде, яғни 1310-1311 жылдары саяси тұрақтылықтың арқасында тағы да қосымша ақша реформасы жасалды. Ол империяның тіптен алыс шалғай жерлерінде де жүргізілді. Ескі тиындар тәркіленді, жаңалары орталық қалаларда көп нұсқамен шығарылды. Дирхемнің салмағы 1,486 грамм болды. Бұл кездерде Алтын Орданың саяси орталығы Бұлғардан Сарайға ауысты.

Империяда 1312-1342 жылдары билік құрған Өзбек ханның кезеңдерінде тұрақтылық пен гүлденудің ең жоғары деңгейіне жетті. Мемлекеттің базарында алтын, мыс тиындар қалың санмен қолданылды. Ол тиындардың көптігі соншалықты, тіпті Өзбектен кейінгі хандар заманына дейін олардың тиындарымен тепе-тең оңдаған жылдары бойы қолданыла берді. Өзбек ханның аса қуатты мемлекеттік басқару құдыретті тұтқасы болды. Әскери шонжар-

лар Өзбекке бағынуды табиғи заңдылық деп білді. Мұсылмандық тәрбие көрген ол күллі ислам әлеміне танымал әрі шығыстағы ең ұлықтардың санатында болды. Сондықтан да сунниттердің символы алғашқы төрт халифтердің және өзінің лақап аты «Гийяс ед-Дуниа» мен «Гийяс ед-Дуниа уа ед-Дин» («діннің тірегі, дүниенің қамқоршысы») дегенді Өзбек өзінің тиындарына тұрақты түрде соқтырып енгізетін (Савельев, 15 б.). Дәл оның дәуірінде мемлекеттің территориясы Батыс Сібір мен Ертіске дейін кеңейді. (Сафарғалиев, 1960, 65 б.). Жаңа көптеген қалалар бой көтерді, әрине Сарайшықта гүлдене берді. Соңғы жылдардағы археологиялық зерттеулер дәл осы заманда қалалардың тым көптеп бой көтергенін көресті. Кең көшелі және алаңдарын жақсылап ойластырған қала жобасы бойынша кварталдар мольна салынды. 1333/1334 жылы Сарайшықты көрген араб саяхатшысы Ибн-Батутта: *«Сарайдан он күндік жолдан кейін біз Сарайшыққа (Сарайчик: «жук/чик» деген кіші, кішігірім, демек Сарайжук деген Кіші Сарай деген сөз.). Ол қала Утусу «ұлы су» деп аталатын ағымы тез үлкен өзеннің жағалуында орналасқан. Онда сал көпір, Багдаттағыдай көпір бар. Осы қалада біздің арбалы атпен жүруіміз тамамдалды. Біз оларды сонда сатып, әр біреуін төрт алтын динарға, күшсіз әлсіз болғандықтан және бұл қаладағы арзандықтан арзанырақ бағаға саттық. Арбаларды жегуге біз түйе жалдадық. Осы қаладағы қосшы қарт ақ ниетті «Ата» деген атты түрік адам. Ол адам бізге ас-тамақ ұсынып батасын берді»* (Тизенгаузен, 1884, 307, 308 б.). Мемлекеттегі тауар-ақша қатынастарының орнығып қалғаны жайында 1330 жылы флорентиялық қаржыгер Франческо Пеголотти былай дейді: *«Таныдан Қытайға басталған жол саудагерлердің айтуынша саяхаты күндіз де, түнде де қауіпсіз екен. Тек гана егер саудагер олай бұлай жүрген жолында мерт болса, оның бар мүлкі өлген жеріндегі мемлекеттік билік иесіне табыс етіледі екен... Егер де ол өлген жерінде ағайыны немесе туганы болса, онысын растаса оған марқұмның барлық мүлкін тапсырады, сөйтіп мүлік осылайша сақталынады»* (Сафарғалиевтің сілтемесі бойынша, 1996, 357 б.).

Сондықтан Ұлыстың әр түрлі қалаларының басқа да елдердің тиындары сауда жолындағы

Өзбек Тоғрылча ұлы
Стамбұлдағы Топкапы сарайының
мұражайы. Байсұнқар альбомы.
№ 2152, 36а.

Узбек, сын Тоғрулча
Музей Топкапы сарая в Стамбуле.
Альбом Байсунқар. № 2152, 36а.

трансқұрылықтық негізгі күре тамыры өткен Сарайшықтан табылып жататыны сирек жайт емес.

Өзбек хан билігі тұсындағы тиындардың ішінде Хорезмде соғылған әр типтес тиындар кездеседі. Олардың көркемделуі мемлекеттің басқа да жерлерінің тиындарынан өзгешелеу. Ал олардың Сарайшықтан табылуы заңды құбылыс еді. Өзбек 1313 жылы хан тағына таласқандарды, әуелі Тоқтының ұлы Елбасмышты жеңген соң дара билікке қол жеткізді. Билікті алуына Хорезмдегі Тоқтының әскери шонжары Құтлық-Темір көмектесті (Тизенгаузен, 1884, 381 б.). Бұл орайда біршама билікке қол жеткізген Құтлық-Темір 1314-1317 жылдары Өзбектің атынсыз тиын соқтырмақшы болғанымен кейінірек барлығы орнына қойылды. Өйткені оған Өзбек пен Иран билеушілері араларындағы қатынастар себеп болған көрінеді. Екі аралықтағы арақатынастар алғашқы жылдары тыныштықпен өтпе-

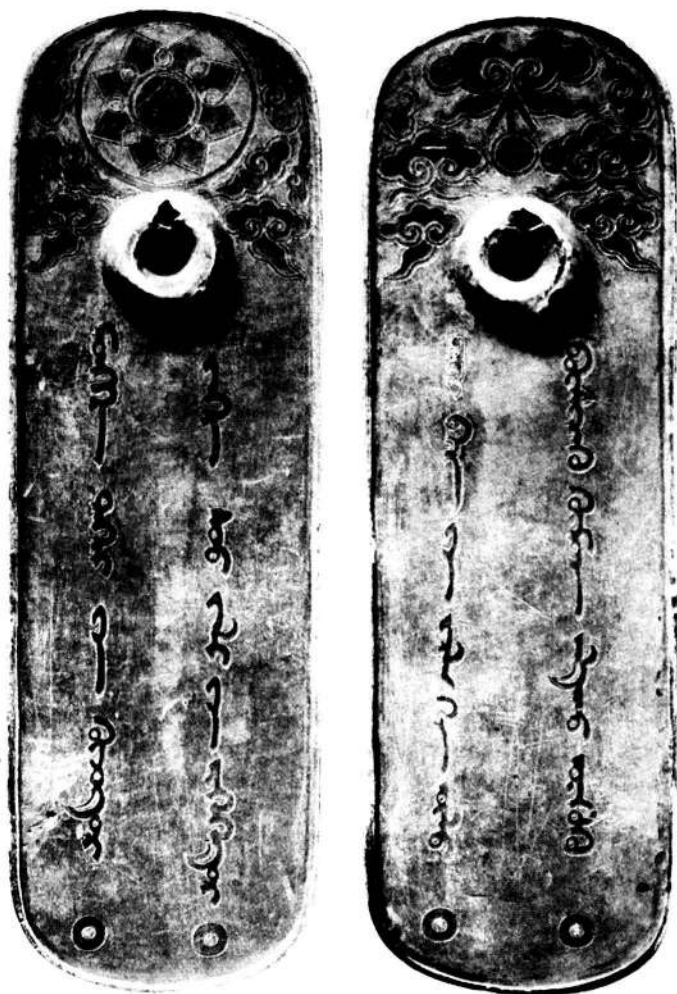
ген. Өзбек пен Иран жерлері үшін күрес жалғасты. 1320 жылы Өзбектің әскерлері солтүстік-шығыс Иранның бөлігі Хорасанды жаулау үшін Хорезмге басып кірді. Патшалар 1323 жылғы бейбітшілік келісімінен кейін «өзара бітісіп, бейбітшілік орнатты» (Тизенгаузен 1884, 387 б.). Сарайшықтың тұрғындары да осы оқиғалардан тыс қалмады, соған орай бұл жерде ирандық Йезд, Тебриз қалалардың тиындары да кездеседі.

Өзбек хан 1341 жылы қайтыс болды. Өз ағайындарын өлтіріп хан тағына Өзбектің ортаншы ұлы Жәнібек отырды. Ол хан тағында өзін «әкесіндей әділлетті, билеуші, дін қамқоршысы» ретінде көрсетті (Савельев, 20 б.). Иранмен күресті жалғасытырып Тебризді жаулап алып, сонда өз тиындарын соқтырды. Осы тиындардан бірнешеуі Хорезммен әсіресе, Хорасан соғысы кезінде қарым қатынастар жүргізіліп тұрған Сарайшықтан табылған. Деректерде Жәнібек «1357 жылға дейін Хорасанды басып алғанша күллі жаңа әскери жасақтарын» бірнеше мәрте жіберген. (Тизенгаузен, 1884, 388 б.).

Осы кезеңдердің археологиялық айғақтары бойынша Сарайшықта отбасылық үйлердің типтері ғана емес, жалпы қоғамдық құрылыстары кеңінен салынған. Олар бір қалыпты стандарттық жобамен ұзын қабырға бойынша бірнеше бөлмелер жалғасып салынған жатахана іспетті болды. Осы қабырғаның шетіне дейін коридор (дәйіз) салынып, қабырғалармен бөлінген бөлмелердің жеке-жеке есіктері болды.

Сарайшықтың базарында сол заманның тиындары мол қолданылды. Осы тиындардың төрт жүздей нұсқасы табылған, олардан Өзбек пен Жәнібекке тиесілісі әр қайсысына екі жүзден келеді. Хорезм және Азақтың тиындардың болуы Жәнібек тұсында мемлекеттің әр түрлі өңірлерінің қатынастары өзара тығыз болғандығын аңғартады. Дүние 1360 жылдары басында күрт өзгерді. Осы кездерден «Орданың іші орасан қесапат» дегендей бүлік сойқан басталды, қанға боялған таққа бір-бірлеп хандар алмасты (Савельев, 23 б.).

1359 жылы дүниеден өткен Жәнібектің ұлы Бердібек өз ағасы Құлынананың қолынан қаза тапса, Құлына жарты жылдай билік құрып ағасы Наурызбектің қолында көз жұмды. Наурызбек

Мәңгі Тәңірінің күші-дүр
 Ұлы сұсты, еркін халыққа
 Өзбек ханның жарлығы
 кім еш табынбаса,
 (сол) кісі жойылсын, өлтірілсін

**Өзбек ханның жарлықты алтын
 пайзысы (герегесі)**

Силой вечной Тенгри
 Величественного,
 народу вольному
 Приказ Узбек хана
 Кто не повинуется,
 тот умрет и будет уничтожен

Золотой пайзы Узбек хана

те жылдай мерзім билік құрды. Сарайшықтың нумизматикалық коллекциясында осы заманға қатысты хан тиындары өзара ұқсас келеді, сандары да аз ғана. Олар мемлекеттің орталық қалалары мен Хорезмде соғылған. Ордалықтардың қожырап әлсіреп қалған орталық билігін сол кездерде дербес саяси күшке айнала бастаған Хорезмдегі Қоңырат суфистер династиясының билеушілері пайдаланғысы келді. Аталмыш династия көрші аймақтардың саяси әрі экономикалық өміріне белсенді түрде ықпал жасады. Сарайшықтың осы аласапыран дәуіріне қатысты мәдени қабаттарында Хорезмде жасалынған зат (шамдал, асхана ыдыстары, тас назан) бұйымдардың біршама көп болуы мұнда хорезмдік тұрғындардың бір бөлегінің көшіп келіп қоныстанғандықтан болуы да мүмкін.

Құлына да, Наурыз да батыстың хуреттан ортасымен байланысты өкілдерінің мүддесіне ауыңқы болды. Құлынаның ұлдары хуреттан еді, ал Наурызды шығыстық бағытты ұстанған феодалдардың мүддесіне суық көзбен қарайтын Әзбектің әйелі Тайдул қолдап тұрды (Мухамадиев, 1983, 89 б.).

Орданың ұрпағы Қызыр билігі дәуірінен бастап саяси биліктің тұтқасын біршама ұзақ мерзім осы династиялықтардың өкілдері қолына алды. Қызырдың бұрынырақ Жайықтың арғы бетінде өз ағасы Шымтайдың құзырындағы астанасы Сығнақта болатын жерлерімен шекаралас ұлысы бар еді. Ол өзінің қарауындағы Азақ, Сарій-әл-Жадид, Гүлістан және Хорезм қалаларында өз тиындарын шығара бастады. Сарайшықта XIV ғасырдың екінші жартысы мен ортасында тиындар соғыла басталды. Қызырдың атакты тиындары Сарайшықта хижра бойынша 761 ж. (1359-1360 жылдыры) соғылған. (Мухамадиев, 1983, 19 б.). Сарайшықтан табылған «Сарай әл-Жадид» атымен соғылып шыққан көптеген пұлдар Қызырдың билік мерзімне тән. Сонымен бірге №88, №90 және №91 нөмірлі кейбір тиын типтері Алтын Орданың басқару қалаларының коллекциясында кездеспейтіні Қызыр билігінің соңын ала немесе одан кейінгі мерзімдерде тек қалыптық белгісін (штемпелін) пайдаланып шығарылған осы үлгідегі тиындар Сарайшықта соғылғанын жанама түрде айғақтауы мүмкін.

Содан кейін, 1366 жылы үш жыл билік құрған Қызырдың ұрпағы Әзіз-Шейх таққа отырды. Оның дәуірінде тиындар негізінен Гүлістан мен Сарайда соғылып тұрды. Сарайшықтан аталмыш мерзімге байланысты тиын көмбесі табылды. Көмбеде 144 нұсқа күміс, 12 нұсқа мыс тиын бар. Көмбенің мыс тиындары Қызырдың (1359-1361ж.) атымен соғылғандары. Барлық дирхемдер Токты хан билігінен (1310 жылғы соғылым) Әзіз-Шейхге (1365-1367ж.) дейінгі кезеңдерді қамтыған Сарай әл-Махрус, Сарай әл-Жадид, Гүлістан және Ордү қалаларында соғылған. Көмбе қыш кірпіш қабырғалардың қалдықтары жатқан 15 см тереңдіктен табылған. Сырт тұсында жатқан тиындарда ірі тор көзді матаның із табыттары сақталынған. Тиындардың қасында төрт гүл жапырақты көркем төртбұрыш кескінді қалыпқа соғылған алтын қапсырмалар болды.

Орданың билігіне 1371 жылы қысқа мерзімге Тұлынбек-ханым келді, ол кезге тән пұлдар қала қазбаларынан кездеседі.

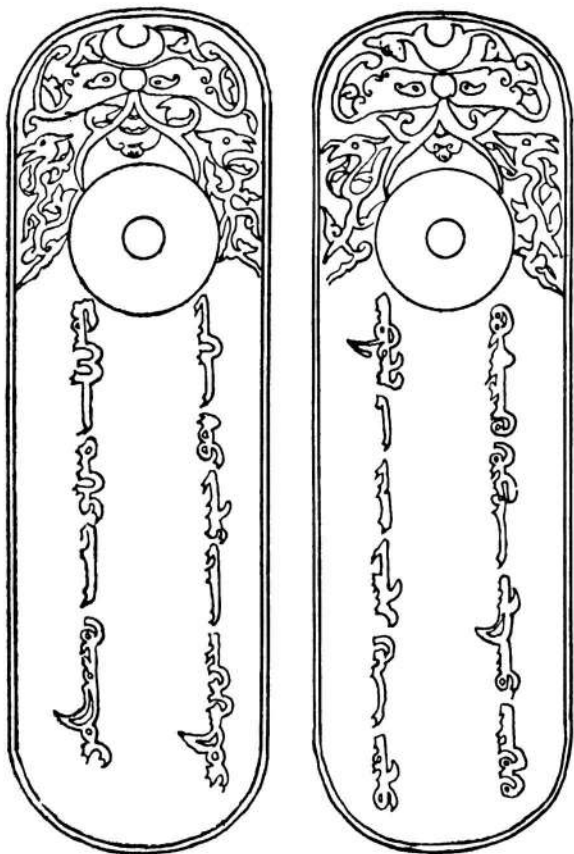
Ұрыс-хан билігі дәуірінде, яғни, 1370 жылдардың ортасында Ақ Орда мен Алтын Орданы біріктіріп бір мемлекет құру әрекеті жасалынды (Тизенгаузен, 1941, 131 б.). Ол 1374-1375 жылдары ордальық Сарайды, Кам бұлғарлар және т.б. жерін жаулап алды. Алайда Мамаймен күресіп еріксіз Сырдария жағасына қайтуға мәжбүр болғанымен ол Алтын Ордадағы өз ықпал әсерін жоғалтпады. Ұрыс ханның тиындарын анықтауда қиындықтар бар. Өйткені сол кездердегі тиындар басқа бір хан яғни Мамай Ордасының ханы Мұхамед-Бұлақ (1370-1376ж.) атымен де соғылып жатты. «Мамай өз Ордасында басқа патша Мамат сұлтанды отырғызды» (Мухамадиев А.Г. 1983, 95 б.). Мамай ордасында аз уақыт таққа отырған Абдулланы Мұхамед-Бұлақ өзгертті. Осы аталмыш хандардың тиындары жасалуы мен өрнектелуі жағынан өзара өте ұқсас келеді, тіпті де Мамай ордасының штемпелі бір ғана ұстаның қолымен соғылған деп жорамалдауға болады.

Сарайшық 1370 жылдары шайбанилық Айбектің еншілігіне енгені, ол Әли-қожа мен Елбан хан атымен Сарайшықта өз тиындарын 1374 жылы соғып шығарғанын зерттеушілер тілге тиек етеді (Савельев, 1858, 229 б.). 1375 жылы Сарайшықты Айбектің ұлы Кари-хан биледі, одан кейінірек

қысқа мерзімде екі жыл бойы хан болған билік кезінде жорық жасаған шайбанилық Арабшахтың (1377-1378) қолында болды (Федоров-Давыдов, 1973, 135-136 б.; Сафарғалиев 1960, 383 б.; Савельев 1858, 229 б.). Алайда Сарайшықтан табылған өте мол нумизматикалық материалдар ішінде аталмыш заманның осы тұлғаға қатысты бірде бір тиын жоқ, керісінше «Алтын орда билігінде Әмір Темірдің, Еділ бойында Мамайдың таластарына табысты соққы бере білген, тақталастар заманындағы құдыретті хандардың бірі» Мұхамед Ұрыстың ондаған пұл мен дирхемдері табылған (Мухамадиев, 1983, 95 б.). Дәл аталмыш дәуірде ХҮІІ ғасырдың тарихшысы Махмұд ибн Уалидің мәліметі бойынша Ұрыс-хан өз ордасын Сығнақтан Сарайшыққа көшірмек ойы болған екен.

Токтамыстың билікке келуімен ордадағы «орасан кесапат» тамамдалды. Токтамыстың билікке жетер жолы оңай болған жоқ. Оның әкесі Тұлықожа Алтын Орда жорықтарына өз ұлысының адамдарын жіберуден бас тартқандықтан ұлы державалық мүдделі әмірші Ұрыс-хан тарапынан өлтірілді. Токтамыс өлімнен қашып Самарқандтағы Әмір Темірді паналады. Тақталастарды пайдаланып барлық Орта Азияны қол астына біріктіріп алмақшы болған Темір, өзіне серік еместерін жойып ғана қоймаған, сұңғыла оймен өзіне бағынбайтын дербес көршілерін әлсіреткісі келді. Осы себептерден ол бірнеше рет Ақ Орда мен Моғұлстанға жорық жасады. Ал Токтамыстың келуі Темір үшін тым күтпеген жайыт болды. Ұрыс Алтын Ордада жатқан кезінде Токтамыс Темірдің әскерлерімен Ақ Орда жеріне шабуылдады. Егер соғыста жеңсе, Токтамыстың келісімі бойынша Шабран, Отырар, Сығнақ және Сарайшық иелігіне өту керек еді. Тек ғана төртінші реткі жорықта Ұрыс-ханның өлімінен кейін Токтамыс өз мақсатына жете білді. 1376 жылы Сығнақ жаулап алынды, сонда Токтамыс хан болып жарияланды (Савельев, 63 б.). Темір көрші Хорезм, Моғұлстан мен Иранда соғыс жүргізіп жатқанда, Токтамыс Ақ Орда феодалдарының көмегімен Алтын Орда билігін тартып ала білді, сөйтіп ол Темірдің бәсекелесі болды.

Токтамыстың атымен Алтын Орданың барлық тиын соғатын орындарда тиындар соғыла бастал-

Мәңгі Тәңірінің күші-дүр
 Ұлы сұсты, еркін халыққа
 Абдаллах ханның жарлығы
 кім еш табынбаса,
 (сол) кісі жойылсын, өлтірілсін

**Абдаллах ханның жарлықты
 күміс пайзысы (герегесі)**

Силой вечной Тенгри
 Величественного,
 народу вольному
 Приказ Абдулла хана
 Кто не повинуется,
 тот виновен и будет уничтожен

Серебрянный пайзы Абдулла хана

ды. Оның билігінің бас кезеңдерінде ақша реформасы жүргізілді, Хорезмнен тыс мемлекеттік барлық жерлерде 1,30 грамм салмақты күміс тиын шығарыла бастады (Федоров-Давыдов, 2003, 17 б.). Ал Хорезмде 1,50 грамм салмақты күміс тиын соғылатын. Осындай тиын Сарайшықтан табылды. Демек Сарайшықта қайтадан мыс, күміс тиындар соғыла басталды. Сарайшықтың №162, №163, №168 нөмірлі басын кері бұрып жатқан аңдар бейнесі мен гүл пішін бейнеленген пұлдары каталогта көрсетілді. Бұл пұлдардың саны Ордү Муаззам, Сарай, Сарай әл-Жадид, Хорезм мен Гүлістан тиын ақшаларының санынан әлде қайда көп.

1380 жылдардың екінші жартысында Самарқандта Әмір Темірдің тиындары шыға бастады. Бұл жайт Әмір Темір мен Тоқтамыс арасында пайда болған қайшылықтар салдарынан аталмыш аймақтардағы әскери-саяси оқиғаларымен тығыз байланыста өрбіді. Соғыс қақтығыстар барысында Тоқтамысқа қарасты Хорезмнің Үргенші сияқты қалалар жермен жексен болды. Темірдің өмір баяны жайлы Ибн Арабшах былай дейді: « Оның алдыңғы жасақтары Азаққа жетті, ол Сарай, Сарайжұқ, Қажы Тархан және сол өңірлерді жойып жіберді» (Тизенгаузен, 466 б.). Археологиялық зерттеулердің нәтижелері оның бұл сөзін қазірше дәлелдемей тұр (Самашев, Кожиков, Талеев, 1998, 241 б.). Ибн Арабшахтың сөзін оның замандасы ирандық Шараф ад- Дин Йазди да дәлелдемейді. Оның мәліметтерінде Темір, адамдар бар жерде бөгеліп қалудан сескеніп Жайықтың жоғарғы ағысын кешіп өтіп Тоқтамыстың әскеріне қарсы жүрген (Йазди, 1972, 447 б.).

Нумизматикалық материалдар бойынша Сарайшықтың қирап қалған негізгі мерзімі XV ғасырдың бірінші жартысына қатысты. Бұл да Алтын Орданың династиялық әулеттік тақталас үшін және мемлекеттің негізгі тірек жерлерін жаулап алу мақсатында жүргізілген Жошы әулетінің үш буыны Шайбан, Тоқа-Темір, Орда-Ежен ұрпақтарының әулеттік күресі кезінде болған. Тек ғана 17 жылдың ішінде (1400-1417 жылдары) онда сегіз хан тақ ауысты.

Қаланың мәдени қабаттарының жоғарғы қыртыстарында негізінен V қазбалар тұсы аталмыш за-

манға қатысты және каталогта №170 деп көрсетілген типті пұл ақшалар кездеседі. Ол ақшалар Сарайшықтан басқа еш жерде кездеспейді, ал олардың саны тіркелгендері бойынша отыздан астам және тек ғана Сарайшықта соғылғанын көрсетеді.

Соғылымның сапасы да нашар, жазуы да тым тұрпайы дөрекілеу келеді. Дегенмен олардың санының көптігі оны шығарып тұрған ханның экономикалық билігінің әл ауқатын анықтап береді. Ханның атын жазған үлгісінен Едіге әміршінің өкілі Болат хан (1406/1407-1410/1411) тарапынан шығарылып тұрды деуге болады. Осы тиындармен қатарлас Сарайшықта 1413/14 жылдан 1419/20 жылға дейін билік құрған Дервіш хан да тиын соқтырып тұрды (Сафарғалиев, 1960, 192 б.).

XIV ғасырдың соңында Сарайшық аумағында маңғыттардың әміршісі Едіге Маңғыт (Ноғай) Ордасын құрды. Хандық тақты иелену хақы жоқ, алайда «ұшан теңіз ұрпақтарымен, үй ішімен», «тіпті әп-сәтте 200 мың әскерді жасақтай білетін Едіге сұлтандыққа кім қалағанын жақындатты, тілегенімен жүрді, бұйрығына ешкім қарсы шықпады, шектеуіне қарсы ала-жібін ешкім аттап өтпеді» (Тизенгаузен, 1884, 467, 472 б.; Мухамадиев, 1983, 119 б.). Ол Алтын Орда тағына Ақ Ордалық Шыңғыс ұрпақтары Темір-Құтлық, Садыбек, Болат, Дервішті отырғызды, 1420 жылы қайтыс болғанға дейін олардың атынан мемлекетте билік жүргізді. Бір аласапыран кезеңде Едіге жараланып Сарайшықтың жанындағы Жайық суына кетіп мертліккен. Оның мүрдесін жаулары судан шығарып алып «тағдырдың еркіне жіберген» (Тизенгаузен, 1884, 473 б.).

Едігенің ұлы Нұраддин (1426-1440 ж.) және немересі Уақас тұсында Сарайшық біртіндеп дербес мемлекет Ноғай Ордасының орталығына айналады.

Қазақтың алғашқы хандарының бірі Қасым хан билігі тұсында (1511-1521 жылдары) оның мемлекетінің құдыреті күшейді. Каспийдің және Жайықтың даласы, оның территориясына енді, хандықтың ордасы да бір мезгіл Сарайшық болды. Қасым хан тарихи деректер бойынша Сарайшықта дүние салды, осында жерленді.

Елдің шығысындағы кесірлі қасіретті оқиғалар салдары мен егемендік үшін күрес қазақтың хандарын Сарайшықты тастап кетуге мәжбүр етті. Бұл қала да көп ұзамай Еділ мен Жайық аралығында негізгі қонысы болған Маңғыт жұртының немесе Ноғай Ордасының орталық қаласы болып өзгере берді. Қасым ханның мұрагері Хақназар (1538-1580ж.) хан кезінде 1568 жылы Қазақ хандығының құрамына Сарайшық қайтадан енді.

Сарайшықтың топографиясында XV ғасырдың үшінші ширегінде өзгеріс болған көрсетеді. Қаланың батыс бөлегіндегі тұрғын үйлері босап қалды, тұрғындар оңтүстік-шығыс бөлегіне, өзен ағысы бойымен шоғырланды. Бұл жер қазіргі «Сорончика» деп аталатын қаланың алғаш батысынан аңырап босай бастаған бір бөлігі орналасқан Жайықтың бір сағасындағы мекен. Қаланың осы бөлегінде XV- XVI ғасырлардағы үйлердің қалдықтары зерттелінген (II және XII қазбалар).

Осы қазба зерттеулері барысында табылған тиындар Бұлғар, Орды, Бик- Базар, Қырық Йер, Бақша Сарай қалаларында соғылған. Топырақ үстіңгі қабаты материалдарында Сырдарияның ортаңғы ағысы тұсындағы қалалардың пұлдарына ұқсас пұлдар кездесті. Олардың ішінде тұңғыш рет кездесіп отырған пұл да бар. Онда таңба соғылған және әзірше оқылуы қиын мәтіннің әріп бөлшектері бар. Осылардың кейбіреулері Сарайшықтың тиын соғатын орындарында соғылды деп айтуға әбден болады.

Сөйтіп қаланың гүлденуі 1312 жылдан басталды, оның елеулі мәдени-экономикалық өрлеу дәуірі болғаны анық та қанық, даусыз факт. Қаланың өз тиындарын соғып шығаруы 1360-жылдардан басталды, кейде үнсіз-хабарсыз қалса да, XV ғасырға дейін жалғасты.

II. НУМИЗМАТИКАЛЫҚ МАТЕРИАЛДАРДЫҢ АНЫҚТАМАСЫ

Сарайшық қаласының нумизматикалық материалдары өткен ғасырдың 80-ші жылдарының аяғынан бері жинақталды. Бұл нумизматикалық материалдары қазба зерттеулерде қаланың стартиграфикалық қабаттарының хронологиялық талдауларын жасау үшін қажетті болып табылады. Сонымен бірге аталмыш кешеннің маңыздылығы - қала тұрғындарда билік жүргізген ханның тиындарымен қандай ханның тиындары тең дәрежеде ақша айналымда болғандығын көрсетеді. Демек нумизматикалық кешен осы қаланың тарихы тек ғана Жошы ұлысымен шектелмейтінін көрсетеді әрі одан кейінгі кезеңдеріндегі саяси, сауда-экономикалық үрдістерін зерттеу үшін зор маңызды.

Бұл қаладан табылған тиындар мыңмен саналады. Сарайшық қаласында жүргізілген тек қана біздің зерттеу жұмыстарымыз кезінде қаланың мәдени қабаттарынан табылған және тіркеліп өңделінген тиындардың саны 702 нұсқа. Оның 647 нұсқасы толық анықталды. Бұдан басқа бірнеше көмбе табылған, олардың біріншісінде (№ 1) - 144 нұсқа күміс, 12 нұсқа мыс тиын, екіншісінде (№ 2) - 10 дирхем, үшіншісінде (№ 3) - 5 дирхем, төртіншісінде (№ 4) - 4 дирхем болды. Микро көмбеде (№ 5) - 4 пұл болды. Барлық көмбелер 8-20 см тереңдіктен табылып қазылды. Тиындардың басым көпшілігін тат басқан. Топырақ қазу барысында топырақ үстіңгі қабаттан тиын дайындау б стандарттық калып, тапталынған темір кесінді және 2 нұсқа кесіліп әзірленген қабыршақ табылды.

Нумизматикалық материалдарының хронологиялық мерзімдері зерттеулер барысымен сәйкес төмендегідей ретпен анықталды:

1. Меңгү-Темір ханның соғылымы (1266-1282ж.) - 1 нұсқа.

Үкекте соғылған.

2. Тоқтоғу ханның соғылымы (1290-1312ж.)

- 5 нұсқа.

Сарай әл-Махруста – 2 дана.,
Хорезмде – 1 дана,
Ширазда – 1 дана және
белгісіз ұқсас – 1 дана соғылған.

3. Өзбек ханның соғылымы (1313-1341ж.) - 136 нұсқа.

Сарайда – 113 дана,
Сарай әл-Махруста 11 дана,
белгісіз ұқсас – 1 дана,
Қырымда – 2 дана,
Хорезмде – 7 дана,
Тебризде – 1 дана,
Йезде – 1 дана соғылған.

4. Жәнібек ханның соғылымы (1341-1357ж.) - 169 нұсқа.

Сарай әл-Махруста – 1 дана,
Сарайда – 45 дана,
Сарай әл-Жадидте – 101 дана,
белгісіз ұқсас – 2 дана,
Хорезмде – 12 дана,
Гүлістанда – 4 дана,
Баржынде – 2 дана,
Тебризде – 2 дана соғылған.

5. Бердібек ханның соғылымы (1357-1359ж.) - 7 нұсқа.

Сарай әл-Жадидте – 4 дана,
Гүлістанда – 1 дана,
Азақта – 1 дана,
Хорезмде – 1 дана соғылған.

6. Құлына ханның соғылымы (1359-1360ж.) - 3 нұсқа.

Хорезмде – 3 дана соғылған.

7. Наурыз ханның соғылымы (1359-1360ж.) - 3 нұсқа.

Хорезмде – 2 дана,
Гүлістанда – 1 дана соғылған.

8. Қызыр ханның соғылымы (1359-1361ж.) - 44 нұсқа.

Сарай әл-Жадидте – 35 дана,

Гүлістанда – 9 дана соғылған.

Кітапта келтірілген № 90 типті тиында осы билеушінің аты төңкеріліп жазылған. Бұл қалыптар Қызыр билігі дәуірінде соғылған тиындарды кейінірек көшірген кезде шеберлердің қолымен жасалынған деуге келеді. Қызырдың басқа тиындары жасалынған сапасына қарағанда, тіпті де олар жердің жоғарғы қыртысында 35 см тереңдіктен кездескендіктен олар жарамсыз штемпел-қалыбымен соғылып шығарылып тұрды деуге келмейді. Ерекше назар аударатыны да сол № 89 типті тиын санының молдығы мен олардың жартысынан астамы қаланың жоғарғы қыртысынан табылғандығын ескерсек, соғылым дәстүрінің «инерциялық» салдары емес, керісінше олар соңғы дәуірлерге дейін соғылып шығарылған деп болжауға итермелейді. (Хан, 2002, 159 б.). Бәлкім мұндай жағдай кездейсоқ та болар. Алайда олай болды деуге де итермелейді, өйткені 1390 жылдары қаланың дербес статусын бекіту күшейді, сондай-ақ Қызыр ханның билігі дәуірінде Сарайшықтың маңыздылығының символы ретінде Қызырдың тиын қалыптары (штемпел)-мен соғылымдар жасалды.

Хижраның 761 жылы (1359/1360) дәл Қызыр хан тарапынан осы қалада алғаш рет тиын соғыла басталғандығын атап өту керек. (Мухамадиев, 19 б.).

9. Келдібек ханның соғылымы (1361-1362ж.) - 8 нұсқа.

Сарай әл-Жадидте – 6 дана,

Азақта – 2 дана соғылған.

10. Мурид ханның соғылымы (1361-1364ж.) - 1 нұсқа.

Гүлістанда – 1 дана соғылған.

11. Қайыр Болат ханның соғылымы (1362-1363ж.) - 10 нұсқа.

Сарай әл-Жадидте – 10 дана соғылған.

12. Абдаллах ханның соғылымы (1360-1370ж.) - 1 нұсқа.

Азақта – 1 дана соғылған.

13. Әзиз-шейх ханның соғылымы (1365-1367ж.) - 2 нұсқа.

Сарай әл-Жадидте – 2 дана соғылған.

14. Тұлыбек ханымның соғылымы (1371-1372ж.) - 1 нұсқа.

Сарай әл-Жадидте – 1 дана соғылған.

15. Ұрыс ханның соғылымы (1370-1385ж.) - 4 нұсқа.

Хорезмде – 1 дана,

Сарай әл-Жадидте – 2 дана,

Ордү Базарда – 1 дана соғылған.

16. Әмір Темірдің соғылымы (1368-1405ж.) - 6 нұсқа.

Самаркандта – 4 дана,

Хорезмде – 1 дана, қаланың аты өшіріліп кеткен – 1 дана соғылған.

17. Тоқтамыс ханның соғылымы (1376-1395ж.) - 94 нұсқа.

Сарайда – 24 дана,

Сарай әл-Жадидте – 31 дана,

Хорезмде – 16 дана,

Ордүда – 3 дана,

Азақта – 2 дана,

Ордү әл-Муаззамда – 1 дана,

Қажы-Тарханда – 4 дана,

Гүлістанда – 1 дана,

Сарайшықта – 10 дана,

Қырымда – 2 дана соғылған.

Олардың 15 данасының №158 және №159 типтісі Сарайшықта соғылған болу керек. Бұл тиындардың мәтіндері төңкеріліп жазылған. Осындай типті тиындар ғылыми басылымдарда кездеспеді. Мүмкін осы дәуірлерде ордалық үлгідегі тиындарды соғып шығару құқығы басқа қалалардың шеберханаларына берілген сияқты. Және не себептен жарамсыз тиын шығарғандығы белгісіз. Осы коллекцияда бұдан тыс № 162 типті (8 нұсқа), №168 (13 нұсқа) типтісі де белгісіз. №162 және №168 типті тиындары тек ғана Селитрен қалашығында табылған. (Клоков, Лебедев, 2002, 117, 138-9 б.; 115, 137 б., сурет.29-13). Бұл пұлдардың саны Сарайшықта соғылғанын аңғартады.

18. Келесі материалдар 1396 жылдан 1476 жылға дейін әр түрлі хандардың соғылымы - 67 нұсқа. Бұл соғылымдар №170 типіден басталған сияқты. Аты мен жері көрсетілмеген, оқылуы қиын – 52 дана, Бұлғарда – 1 дана, Ордүда – 1

дана, Сарайда –1 дана, әл-Жадидте –10 дана, Бик Базарда – 2 дана соғылған.

№181 және №182 типті пұлдар Өзбек пен Жәнібектің билік дәуіріндегі ордалық № 26, 29, 38, 39, 40 типті соғылымдардың XIV- XV ғасырдың тұсының «еліктеме үлгісі» болып табылады. Олар аталмыш хандардың пұл соғылымынан ерекше бөтен әрі «еліктеме үлгісі» дерлік. Кейбір тиындары қабыршақ кесінділерде соғылған және доғалақтау пішінді. Кейбіреулері де жұқа қабыршақтан қайшымен кесіліп жасалынған. Өзбектің де, Жәнібектің де пұлдары доғалақтау пішінді төртбақтан соғылды. Көрсетілген № 181 және № 182 типті пұлдардың айырмашылығы қалып (штемпел) өрнегінде дөрекілеу салынған әрі мәтіндері Өзбек пен Жәнібектікіне ұқсас сияқты етіліп жасалынған. Шынтуайтында қазбаларда олардың барлығы дерлік 20 см дейінгі тереңдікте кездесті. «Еліктеме үлгілі» пұлдар 1330 – 1350 жылдардағы қобырлықты (дефицитті) жою үшін жасалынған тәрізді. (Клоков, Лебедев, 2000, 96 және 122 б.) Дегенмен біздің көрсеткен мерзімдерде оларды экономикалық тұрғыдан өздерінің тұрақты дәстүрін жаңғырту, жариялау ниетінде соғып шығарған болуы да ғажап емес. Оның үстіне №26 және №29 типтердегі «Арыстан мен таңғы күн» кескіндері Тоқтамыстың пұлдарында қайтадан пайда бола бастаған (Клоков, Лебедев, 2002, 151, 132 б., сурет.24-29).

19. Меңлі –Керей ханның және оның билігі дәуіріндегі соғылым (1476-1515ж.) - 17 нұсқа.

Қалалары оқылмаған – 6 дана, Қырық Йерде-5 дана, Бақша Сарайда – 6 дана соғылған.

20. 1515 –дан 1600 жылдардағы әр түрлі хандардың соғылымы - 4 нұсқа.

Қала аты өшіп кеткен – 7 дана. Ұқсас нұсқаларымен салыстырғанда Ташкент пен Йасыда соғылғанға ұқсайды.

Аталмыш көрсеткіштердің объективтілігіне оның факторларын құбылытып жіберетіндей алуан түрлі себептер баршылық. Дегенмен математикалық ықтималдық бойынша аталмыш жайылым көрсеткіштер Сарайшықтың ақша айналымының даму барысын, үрдістерінің мәнісін көрсете алады. Бұдан сауда-саттық іс әрекеттердің тиындар арқылы гүлдену тұстары Жәнібектің (1341-1357ж.), Қызырдың (1359-1395ж.), Тоқтамыстың (1376-1395ж.) билік дәуірлеріне тура сәйкесіп тұр. Алайда қаланың Жәнібек ханға дейінгі қабаттары оның билік құрған дәуірінің стратиграфикалық жатық алаңымен салыстырғанда аз ғана бөлшегі қазылып зерттелінген. Сауда-саттық іс әрекеттерінің жоғары деңгейі араб саяхатшысы Ибн Батуттаның мәліметтері бойынша Өзбек хан билігі кезеңдерінде де болған, бұл жағы салыстырмалы анализдер бойынша белгілі себептермен анық-қанық көрсетілмеді. Сол талдау Қызыр ханның билік дәуірінде тиындардың ерекше көбеюін де көрсетті. Ол да бұрын айтып өткеніміздей басқа себептерге байланысты.

Салыстырмалы талдаудың негізінде Сарайшық базарында пұл ақшалар қандай қалалардан енгенін, олардың соғылым жерін, типтерін және саудалық айналым мерзімін анықтауға мүмкіндік беріп отыр. Кестедегі көрсеткіштер (Кесте №1) аталмыш құбылыстардың нақтылы болмысын шамалы түрде ғана көрсетіп тұр. Демек бұл Сарайшық империяның провинциялары мен көрші мемлекеттері және басқа да қалалар арасындағы сауда-экономикалық қарым-қатынастарының жалпы жағдайларын білдіреді.

№	Тиын соғатын орындары	Тиын саны	%	Тип саны	%
1	Үкек	1	0,127	1	0,5
2	Шираз	1	0,127	1	0,5
3	Йезд	1	0,127	1	0,5
4	Тебриз	2	0,254	2	1,0
5	Хорезм	54	6,858	31	15,5
6	Сарай әл-Махрус	5	0,635	3	1,5
7	Сарай	192	24,384	27	13,5
8	Сарай әл-Жадид	311	39,497	47	23,5
9	Қырым	4	0,496	3	1,5
10	Гүлістан	54	6,858	19	9,5
11	Азақ	4	0,496	3	1,5
12	Әл-Жадид	2	0,254	1	0,5
13	Сығнақ	1	0,127	1	0,5
14	Ордү Базари	1	0,127	1	0,5
15	Самарқанд	4	0,496	2	1,0
16	Ордү	5	0,635	4	2,0
17	Ордү әл-Муаззам	3	0,381	1	0,5
18	Қажы Тархан	4	0,496	2	1,0
19	Сарайшық	10	1,276	1	0,5
20	Бұлғар	1	0,127	1	0,5
22	Бик Базар	2	0,254	1	0,5
23	Қырық Йер	5	0,635	1	0,5
24	Бақша Сарай	5	0,635	1	0,5
25	Баржын	2	0,254	1	0,5
26	Берілмеген	81	10,287	39	19,5
27	Анық емес	33	4,191	5	2,5

Кесте бойынша қалада 25 тиын соғатын орындарының соғылымдары кездесіп тұр. Негізгі үлес салмағының 64% -і Сарайшыққа мемлекеттің ордалық қалаларынан енгізіліп тұрған Сарай, Сарай әл-Жадидтің тиындары құрайды. Одан кейінгі үлесі Хорезм, Гүлістан және Сарайшықтың өзі. Демек пайыздық үлесіне сүйенсек, Сарайшық тиындары ордалық қалалардан енгізілген тиындар санынан 10 есе аз. Хорезм тиындарының ордалық тиындарға қарағанда алуан түрлі типтері біршама көп. Бұл мемлекеттегі саяси қайшылықтарға қарамастан Сарайшық пен Хорезм арасындағы үзіліссіз байланысты білдіреді. Қырым қаласының тиындарының үлес салмағы аз, ал ол шетелдіктерден шамалы көп. Қырымның тиындарының негізгі сандық үлесі XV

ғасырға тиесілі әрі Сарайшықтың осы өңірмен белсенді қатынаста болғанын көрсетеді.

Шетелдік тиындарының жалпы үлесі (0,635) Жошы ұлысының қалаларының тиындарымен салыстырғанда шамалас келеді. Сауда жол торабындағы қала үшін бұл да түсінікті. Осы салмақ үлесі қазірше аз зерттелінген, олар XIII-XIV ғасырларға тиесілі.

Ұлыстың қалаларында ескі тиындарды қайтадан соғу, оны жаңадан көптеп шығару үрдісі болмаған. Сарай мен Баржында қалып-штемпелдерімен қайтадан соғылған бірнеше оңдаған тиындар жайы зерттеушілерге белгілі (Клоков, Лебедев, 2000, 95 б.). Бұл ретте осы коллекцияда қайтадан соғылған қызықты тиындар кездеседі.

1. Екі нұсқа №170-типті пұл (Барақ ?) хижраның 762 жылғы №61-типті Қызырдың тиынына соғылған. (Тасмагамбетов, Самашев, 2001, 309 б.)

2. Екі нұсқа №163-типті пұл (Сарайшық) 762 жылғы №61-типті Қызырдың тиынына соғылған. (Тасмагамбетов, Самашев, 2001, 308 б.)

3. Бір нұсқа №157-типті пұл (Сарай әл-Жадид хижраның 790-жылғы соғылым) хорезмдік №139-типті хижраның 788 жылғы пұлға соғылған. (Тасмагамбетов, Самашев, 2001, 318 б.)

4. Екі нұсқа №158 және №159-типті пұл (Сарай әл-Жадид 790 жылғы соғылым) хорезмдік №140-типті хижраның 780 жылғы пұлға соғылған.

Сарай әл-Жадид қаласының қалып-штемпелімен қайтадан соғылған әрі онда мәтін жазуы төңкеріліп келген тиындары әзірше шешімі табылмайтын бірнеше сұрақтарды туындатып отыр. Оның әуелгісі неге Сарайшықтың соғылымдарында ордалық жарамсыз қалып-штемпелді тиындары айналымға енгізілгені түсініксіз. Біздің зерттеуімізде қазірше олар екі дана ғана.

Қаланың тиын кешенінің басқа қалалардан айырмашылығы сол, оның кең таралған қайтадан соғылған тиындарында болып отыр (Клоков, Лебедев, 2000, 114-120 б. ; 2002, 156-158 б.). Осындай қайталап соғылғандардың барлығы - 3 нұсқа.

Тат басқан, оқылуы қиын екі мыс тиында «Хакан» деген қайта соғылымы бар.

Хорезмде соғылған хижраның 775 жылғы №112 типті мыс тиында «Хан» деген сөзі қайта соғылған.

Дирхемдердің айырбас тиыны ретінде қолданылатын жаңа пұлдардың шығарылымын азайтқандықтан биліктегілер бұрын шығарылған пұлдарды қайтадан соғу арқылы айырбас тиын ретінде пайдалануға мәжбүр болды (Клоков, Лебедев, 2000, 120 б.).

Жоғарыда атап өткеніміздей Сарайшықтың мәдени қабаттарынан табылған тиындардан басқа қыртысынан және шығарылған топырақ қабатынан 18 см тереңдіктен 156 тиынды (№ 1) көмбе мен микро көмбе табылған. № 2 микрокөмбеде 9 дирхем болды. № 3 микрокөмбеде 5 дирхем. № 4 микрокөмбеде 4 дирхем, № 5 микрокөмбеде 4 пұл болды.

Сарайшықтан табылған № 1 көмбе IV қазбадан шығысқа қарай шамамен 280 метрде 18 см терең-

діктен табылған. Оның құрамында:

Өзбектің соғылымы: Сарай, х.ж. 714 - 6 нұсқа (№6-тип); Сарай, х.ж. 71? - 2 нұсқа (№7-тип); Сарай, х.ж. 717 - 2 нұсқа (№8-тип); Сарай әл-Махрус, х.ж. 723 - 2 нұсқа (№17-тип); Сарай, х.ж. 731 - 6 нұсқа (№22-тип); Сарай, жылсыз – 8 нұсқа (№23-тип); Сарай, х.ж. 734 - 8 нұсқа (№27-тип); Сарай, х.ж. 734 - 4 нұсқа (№28-тип); Сарай, х.ж. 740 - 2 нұсқа (№31-тип); Сарай, х.ж. 741. - 4 нұсқа (№32-тип).

Жәнібектің соғылымы: ас-Сарай, х.ж. 741. - 1 нұсқа (№34-тип); Сарай әл-Жадид, х.ж. 742 - 5 нұсқа (№35-тип); Сарай әл-Жадид, х.ж. 743 - 4 нұсқа (№36-тип); Сарай әл-Жадид, х.ж. 7?? - 1 нұсқа (№37-тип); Сарай әл-Жадид, х.ж. 748. - 8 нұсқа (№43-тип); Сарай әл-Жадид, х.ж. 747 - 3 нұсқа (№44-тип); Сарай әл-Жадид, х.ж. 748 - 2 нұсқа (№45-тип); Сарай әл-Жадид, х.ж. 748 - 7 нұсқа (№46-тип); Сарай әл-Жадид, х.ж. 747 - 5 нұсқа (№47-тип); Сарай әл-Жадид, х.ж. 747 - 4 нұсқа (№48-тип); Сарай әл-Жадид, х.ж. 752 - 7 нұсқа (№56-тип); Гүлістан, х.ж. 752 - 5 нұсқа (№61-тип); Гүлістан, х.ж. 753 - 4 нұсқа (№67-тип);

Бердібектің соғылымы: Гүлістан, х.ж. 759 - 10 нұсқа (№71-тип); Сарай әл-Жадид, х.ж. 759 - 5 нұсқа (№73-тип); Сарай әл-Жадид, х.ж. 760 - 2 нұсқа (№74-тип);

Құлынаның соғылымы: Гүлістан, х.ж. 760 - 2 нұсқа (№77-тип); Гүлістан, х.ж. 760 - 3 нұсқа (№78-тип);

Қызырдың соғылымы: Гүлістан, х.ж. 761 - 2 нұсқа (№84-тип); Гүлістан, х.ж. 761 - 5 нұсқа (№85-тип); Сарай әл-Жадид, х.ж. 761 - 10 нұсқа (№86-тип); пұлдар: Сарай әл-Жадид, х.ж. 762. - 2 нұсқа (№89-тип); пұлдар: :Гүлістан, х.ж. 762. - 3 нұсқа (№ 92-тип);

Темір-Қожа: Сарай әл-Жадид, х.ж. 762 - 4 нұсқа (№93-тип);

Қайыр-Болат: Сарай әл-Жадид, х.ж. 764 - 2 нұсқа (№97-тип);

Абдаллах: Сарай әл-Жадид, х.ж. 764 - 3 нұсқа (№102-тип); Ордү, х.ж. 765 - 1 нұсқа (№104-тип);

Әзиз-Шейх: соғылымдары белгісіз, жылы белгісіз – 1 нұсқа (№109-тип).

Бұл № 1 көмбеде Өзбек заманының 44 дирхем, Жәнібектің 56 тиыны, Бердібектің 17 тиыны, 5 нұсқа Құлынаникі, 22 тиын Қызырдікі, 4 нұсқа Темір-Қожаникі, 2 тиын Қайыр Болаттікі, Абдул-

лахтың 4 тиыны және 1 нұсқа Әзиз-Шейхтікі.

Көмбенің құндылығын анықтағанда оның 76%-і Өзбек, Жәнібек және Бердібектің дирхемдері болып шықты. Бұдан ұқсастықтарына сай осы көмбе ұзақ мерзім жинақталған қазына деп танылмақ. Сонымен бірге әзиз-Шейхтің (1365-1367ж.) билік дәуірінде, бәлкім одан кейінірек көмілген аталмыш көмбеде Қызыр ханның (1359-1361ж.) пұлдары да салынған болды.

№ 2 микро көмбе. XIII қазбадан шығыста шамамен 100 метр жерде 8 см тереңдіктен табылған. Микро көмбеде төмендегідей 9 дирхем болды:

Өзбек: соғылым жерін көрсетілмеген, х.ж. 740 - 1 нұсқа (№31-тип);

Жәнібек: Сарай әл-Жадид, х.ж. 743 - 1 нұсқа (№36-тип); Сарай әл-Жадид, ??? х.ж. - 1 нұсқа (№37-тип); Сарай әл-Жадид, х.ж. 751. - 1 нұсқа (№53-тип);

Кұлына: Хорезм, х.ж. 761 - 1 нұсқа (№79-тип);

Наурыз: Гүлістан, х.ж. 761 - 1 нұсқа (№82-тип);

Қызыр: Гүлістан, х.ж. 761 - 1 нұсқа (№84-тип);

Әзиз-Шейх: Гүлістан, х.ж. 768 - 1 нұсқа (№110-тип);

Ұрыс: Сығнақ, х.ж. 774 - 1 нұсқа (№120-тип).

№ 2 микро көмбенің 40%-і Өзбек және Жәнібектің дирхемдері.

№ 3 микро көмбе. V қазбаның А 30-33 секторынан 5 метрде 6 см тереңдіктен табылған. Микро көмбеде төмендегідей 5 дирхем болды:

Жәнібек: Сарай, х.ж. 741 - 1 нұсқа (№34-тип);

Қызыр: Гүлістан, х.ж. 761 - 1 нұсқа (№84-тип);

Әзиз-Шейх: Сарай әл-Жадид, 767 – 1 нұсқа (№107-тип); Гүлістан, 767 – 1 нұсқа (№108-тип).

Осы микро көмбенің 40%-і Жәнібек ханның тиындары.

№ 4 микро көмбе. V қазбаның А 30-32 секторы 6 см тереңдіктен табылған. Микро көмбеде төмендегідей 4 дирхем болды:

Бердібек: Гүлістан, х.ж. 759 - 1 нұсқа (№70-тип); Сарай әл-Жадид, х.ж. 760 - 2 нұсқа (№74-тип);

Қызыр: Сарай әл-Жадид, х.ж. 762 - 1 нұсқа (№87-тип).

Микро көмбенің 75%-і Бердібектің тиындары.

№ 5 микро көмбе. Жер үсті жатықтықтағы А 37-21 кв. 3-3 секторы 15 см тереңдікте табылған. Ірі тор көзді матаға оралған пұлдар болды.

Қызыр: Сарай әл-Жадид, х.ж. 762 - 4 нұсқа (№89-тип).

Көмбелердің ақша массаларының құрамы ұқсас болып келеді және соңғы тиын ақшаларының айналымымен тең болып отыр. Дегенмен №1 және басқа микро көмбелерде дирхемнің пайыздық қатынастары Өзбек хан дәуірінен 1360 жылдарға дейін шамамен бірдей. Бұдан № 1 көмбе ұзақ мерзім жинақталған кешен емес, керісінше Сарайшықта 1360 жылдың соңына дейін айналымда болған тиындардан кездейсоқ алынған. Бұған Қызырдың мыс тиыны болуының өзі нақты айғақ болып отыр.

III. САРАЙШЫҚТАН ТАБЫЛҒАН ТИЫНДАРДЫҢ ЖИЫНТЫҒЫ

2.1. Тиындардың анықтамасы

Меңгу Темір хан (1266 –1282 ж.)

1. Күміс

Аверс (А-бет жағы) Мәтіннен үзінді: «... wa al-
kahayim» - «Мәңгілік мадақ, әлем жаратушысы»

Реверс (Р- арғы жағы) - «Daraba /Ukak- Соғы-
лым / Үкек».

Бір нұсқа, кетілген. Салмағы 0,732гр. (Пырсов,
186,187 б., сурет.1 №3, Сингатуллина, 2003, 127 б.,
№ 246).

Тоқтоғу (Тоқты) хан (1290 -1312 ж.)

2. Күміс

А – «Тоqtu / Bek/ al-gadil - Тоқтү /Бек / әділетті».

Р – «Daraba fi/ Hwar(ezm)/694 - Соғылым / Хо-
резм / 694».

Бір нұсқа, кетілген. Салмағы 1,2 гр. (Аитова,
Самашев, 1998, 36, 37 б., Сингатуллина, 2003, 130
б., № 262).

3. Күміс

А - Нүктелі дөңгелек шеңберде : «as-Sultan al-
agzam / giyas-ad-din /Тоqtubek / al-gadil- Сұлтан
ағзам / дін күрескері / көне ұйғыр жазуымен – «Тоқ-
түбек» / әділетті / ». Екінші жолында – өрнек.

Р - Төртбұрыш және дөңгелек нүктелі шеңбер-
де төрт жағында оюлы : «Daraba as-Saray / Al –
Mahrus/ sene 710 - Соғылым Сарай / әл-Махрус /
жыл 710».

Екі нұсқа. Көмбеден. Салмағы - 1,37; 1,45.
(Федоров-Давыдов, 2003: 165, 233 б. № 3).

Елхан Махмұд Ғазан (1295-1304 ж.)

4. Алтын

А - «Siraz / la-ila- illa-Allah / daraba/ Muhamed /
rasul-Allah - Шираз /Алладан басқа құдай жоқ / со-
ғылған/ Мұхаммед /Алланың елшісі».

Р - «siddu middin wa tisagun /Gazan Mahmud /
Hullida Mulkuhu - алты жүз тоқсан / Ғазан Махмұд
/ Оның патшалығы ұзақ болсын».

Бір нұсқа. Салмағы 2,0 гр. (Тасмағамбетов,
Самашев, 298 б.).

Елхан Мұхаммед Өлжөйтi (1304-1317 ж.)

5. Мыс

А - «as-Sultan al-agzam / giyas-wa-ad-dunya ad-
din– сұлтан ағзам / дүние мен дін күрескері ».

Р - күн мен жұлдыздың астында оң жаққа бет-
теген арыстан

XIV ғасырдың алғашқы он жылдығы.

Бір нұсқа. Салмағы 2,6 гр. (Тасмағамбетов,
Самашев, 312 б.).

Мұхаммед Өзбек хан (1313 – 1341ж.)

6. Күміс

А - Нүктелі дөңгелек шеңбер және сызықты
сегізұшты шеңберде мәтіні: «la-illa-illa-/ Allah-
Muhammed / rasul-Allah - құдай жоқ /Алладан ба-
сқа, Мұхаммед / Алланың елшісі/.

Р - Нүктелі дөңгелек шеңбер және сызықты
төртбұрыш шеңберде мәтіні: « as-Sultan/ al-agzam/
Uzbek - сұлтан / ағзам / Өзбек». Айнала үш жиег-
інде : «Daraba/ Saray/ 714 - Соғылым /Сарай/ 714

(=1314 ж.).

Алты нұсқа. Салмағы: көмбеден - 1,36 гр.; 1,41 гр.; 1,35 гр.; 1,316 гр.; 1,41гр.; 1,45 гр. (Клоков, Лебедев, 2002: 77,81 б., № 2; Васильев, 1928,133).

7. Күміс

А - Сегізүшты шеңберде: «Pa-illa-illa-/ Allah-Muhammed / rasul-Allah - құдай жоқ, басқа / Алладан Мұхаммед / елшісі Алланың».

Р - Төртбұрыш шеңберде: «as-Sultan/ al-agzam/ Uzbek - сұлтан / ағзам / Өзбек». Төрт жиегінде : «Daraba/ Saray/ qan / sene 71..- Соғылым /Сарай / хан /жыл 71...».

Үш нұсқа. Салмағы гр.: 1,36; Көмбеден: 1,41; 1,35. (Клоков, Лебедев,2002: 77, 81б., № 3).

8. Күміс

А - Сегізүшты шеңберде үш жол: «Pa-illa-illa-/ Allah-Muhammed / rasul-Allah - құдай жоқ, басқа / Алладан. Мұхаммед / елшісі Алланың».

Р – Төртбұрыш шеңберде үш жол: «as-Sultan/ al-agzam/ Uzbek -сұлтан/ ағзам/ Өзбек». Айналасында: «Daraba /as-Saray / 717 - Соғылым / Сарай / 717».

(= 1317/1318 ж.).
Үш нұсқа.. Салмағы гр.: 1,55 . Қазынадан-1,475; 1,53. (Янин, 1958; 404 б., № 27, Федоров-Давыдов, 2003, 166 б., № 7).

9. Мыс

А - Нүктелі қоршау және оюлы: «qutlug bolsu/n yapa pul / daraba Saray - Құтты болсы /н жаңа даңге пұл / соғылым Сарай».

Р - Құйрығында аңның кішкентай басы салынған жануар сол жаққа беттеген.

Он алты нұсқа. Салмағы гр.: 0,9; 0,85; 1,12; 0,95; 0,66; 0,91; 0,80; 1,10; 1,10; 1,61; 1,52; 1,60; 1,52; 1,53; 0,768; 1,12. (Янин, 1970: 207 б. № 60; Клоков, Лебедев, 2000: 106 б. № 91, б.145 сурет. 23 № 91; Шельди, 2002: 67 б. № 189).

10. Мыс

А - Сызық шеңберде үш жол: «qutlug/ bolsun / yapa pul / - құтты болсын / жаңа даң...пұл».

Р - Екі сызықты және нүктелі шеңберде үш жол анық емес: « он .....?»

Бір нұсқа. Салмағы 1,04 гр. (Жарияланымдарда кездеспейді).

11. Мыс

А - Сызықты шеңберде үш жол: « Qan/ al-gadil/ Uzbek - Хан / әділетті / Өзбек».

Р - Сызықшалы шеңберде, ортасында Баты ордасының таңбасы, жиектерінде: «Daraba- Qirim – 717 - Соғылым / Қырым / (төменгі тұсында) 717».

Бір нұсқа. Салмағы 1,2 гр. (Клоков, Лебедев, 2000: 65, 124 б. № 2).

12. Мыс

А - Нүктелі және сызықты шеңберде үш жол : « Qan/ al-gadil/ Uzbek - Хан / әділетті / Өзбек».

Р - Нүктелі және сызықты шеңберде- Баты ордасының таңбасы, шетінде: «Daraba- Qirim – 717 - Соғылым / Қырым / (төменгі тұсында) 715» (немесе 719).

Бір нұсқа. Салмағы 2,0 гр. (Клоков, Лебедев, 2000: 65, 124 б. № 2).

13. Мыс

А - Нүктелі және сызықты шеңберлер ішінде дөңгелекте сегіз нүкте салынған. Айналасында мәтіннен қалғаны: « as-sultan ...- ... сұлтан ...».

Р - Нүктелі қоршауда және алтыұшты шеңбердің ішінде мәтіннен қалғаны : «...Hwar...- Хор(езм)».

Екі нұсқа. Салмағы гр.: 0,91; 1,15 . (Иванов: 29 б., №1а типі , 32, 279 б.).

14. Сары қола.

А - Жартылай өшкен, суннилік калима жазылған, төменгі тұсында: «...тма...».

Р - Жартылай өшкен, мәтіннен қалғаны: «as-sultan al-agzam ....- сұлтан ағзам ...». Ортасында сегізбұрышты тор тәрізді шеңбер салынған.

Х.М.Френ бойынша мәтіні:

А - «Мәртебелі сұлтан әбу-Саид хан. Алла оның патшалығын ұзағынан сүйіндірсін . Соғылым Тебриз, sabgu miadtin wa gisrun жеті жүз жиырмасыншы жыл».

Р - Суннилік калима жазылған. Шеттерінде төрт халифтің есімдері.

Бір нұсқа. Салмағы 8,5 гр. (Фрэн: 67, б. таб. XV №1).

15. Мыс

А - Сызықшалы және нүктелі қоршауда : «On alti pul dange - Он алты пұл даңге». Айналасында: «Daraba /Saray/ sene/ 721- Соғылым / Сарай / жыл / 721» (= 1321/1322).

Р - Сызықшалы және нүктелі қоршауда – орта тұсында дөңгелек сызықты бесбұрыш жұлдыз.

Он алты нұсқа. Салмағы гр.: 0,94; 1,30; 1,40; 1,50; 0,95; 1,20; 1,70; 1,45; 1,50; 1,40, 0,913; 1,421; 1,32; 0,82; 1,51; 1,49; 1,56. (Клоков, Лебедев, 2000: 124 б., № 3; Янин, 1954: б. 434, 435 № 30; Федоров-Давыдов, 2003, 167 б., № 14).

16. Мыс

А - Нүктелі және сызықты шеңберде екі жол: « as-Sultan / Uzbek - сұлтан / Өзбек». Ортасында – ою өрнекті.

Р - Сызықшалы және нүктелі қоршауда: «Daraba/ fi /Hwarezm/sene/722 - Соғылым / Хорезм / жыл / 722 ». Ортасында - өрме.

Екі нұсқа. Салмағы гр.: 2,52; 2,30. (Иванов: 29, 37 б., № 2).

17. Күміс

А - Нүктелі қоршауда және бес ұшты екі қабат сызықты шеңберде үш жол: «as-Sultan Muhammed / Uzbek qan/ al-gadil -сұлтан Мұхаммед / Өзбек хан / әділетті».

Р - Нүктелі дөңгелек және сызықты шеңберде үш жол: «Daraba Saray/ al -Mahrus /sene 723- Соғылым Сарай / әл-Махрус (өрме) / жыл 723».

Екі нұсқа. Көмбеден. Салмағы гр.: 1,316; 1,37. (Клоков, Лебедев, 2002: 81 б., № 4, басылымындағы нұсқамен ұқсас).

18. Мыс

А - Нүктелі және сызықты шеңбердің ортасында: «Qutlug / bolsun -Құтты/ болсын». Айналасында: «On alti pul dange - Он алты пұл даңге».

Р - Нүктелі және сызықты қоршауда - сол жаққа қарап тұрған қарға. Айналасындағы жазуы:

« 726 Daraba Saray sene- 726 Соғылым Сарай жыл».

Он екі нұсқа. Салмағы гр.: 1,11; 1,06; 1,09; 1,10; 0,55; 0,73; 0,42; 1,42; 0,90;

1,10; 1,10; 1,30; 1,15; 0,92; 0,95; 0,75; 1,15, 0,566; 0,465, 0,86;0,945. (Клоков, Лебедев, 2000: 124 б. № 4).

19. Қола.

А - Нүктелі және сызықты шеңберде- сегіз ұшты қоршау. Үш жол суннилік калима. «Ila-illa-illa- / Allah-Muhammed / rasul-Allah - құдай жоқ, басқа / Алладан. Мұхаммед / елшісі Алланың». Айналасында: «Abu Bakir, Gumar, Gusman, Ali - әбу Бәкір, Омар, Осман, әли».

Р - Сызықты шеңберде – алты ұшты қоршау. Онда бес жол: « Daraba / as-sultan al-agzam/ Abu Sagid bahadir qan/ Hallada Allah mulkahuma/ Yezd - Соғылым / сұлтан әл-ағзам / әбу Сағид баһадур хан / Алла оның патшалығын ұзартсын / Йезд». Жиектерінде: « sene / sabgu miadtin wa gisrun - / жыл / жеті жүз жиырма ».

Бір нұсқа. Салмағы 2,55 гр. (Мәтіні Янинның жариялануымен ұқсас , 1970: 208 б. , № 67; Тасмагамбетов, Самашев, 312 б.).

20. Мыс

А - Нүктелі және сызықты шеңберде екі жол: «as-sultan/ Uzbek - сұлтан / Өзбек».

Жол арасында - ою .

Р - Нүктелі және сызықты шеңберде үш жол: «Daraba Hwa/ gezm sene 728 - Соғылым Хо / резм 728 / жыл». Жоғарғы жолдың астында - өрме.

Бір нұсқа. Салмағы 2,5 гр. (Федоров-Давыдов, 1965: 189 б. №2, таб. II №2; оның 2003, 168 б, № 28).

21. Мыс

А - Сызықты шеңберде оюдың астында екі жол: «alti / on/ dange- алты/ он / даңге».

Р - Нүктелі қоршауда оюдың астында: «Daraba/ as-Saray sene 731 - / Соғылым / Сарай жыл / 731». «Сарай» сөзінің үстінде - өрме.

Он төрт нұсқа. Салмағы гр.: 0,63; 0,80; 0,85; 0,82; 1,00; 1,40; 1,10; 0,60, 0,95; 1,06; 1,066; 0,516; 1,25; 1,45 (Клоков, Лебедев, 2000: 124 б. № 5; Янин, 1954: 434б. № 34).

22. Күміс

А - Нүктелі дөңгелек шеңберде үш жол: «Illa-illa-illa-/ Allah-Muhammed / rasul-Allah – құдай жоқ басқа / Мұхаммед (төрт өрме) / Алланың елшісі / (түсында) жарылқасын / және құтқарсын / оны / Алла». Айналасындағы жиектерінде: «salla-Allahu-galihi-wa –as-sallam- жарылқасын / және құтқарсын / оны / Алла».

Р - Нүктелі дөңгелек және екі қабат сызықты алтыұшты қоршауда бес жол: «Daraba/ as-Sultan al-agzam / as-Saray/ Muhamed Uzbek қан / Соғылым / әс- сұлтан әл-ағзам / (өрме аралығында) Сарай / Мұхаммед Өзбек хан / 73».

Алты нұсқа. Көмбеден. Салмағы гр.: 1,36; 1,41; 1,34; 1,35; 1,15; 0,96. (Федоров-Давыдов, 2003:166, 233 б., № 10).

23. Күміс

А - Дөңгелек сызықты шеңберде үш жол: «Illa-illa-illa-/ Allah-Muhammed / rasul-Allah - құдай жоқ басқа / Мұхаммед (төрт өрме) / Алланың елшісі / (шет түсында) salla-Allahu-galihi-wa –as-sallam-жарылқасын / және құтқарсын / оны / Алла».

Р - Нүктелі дөңгелек және екі қабат сызықты алты ұшты қоршауда төрт жол: «Daraba/ as-Sultan al-agzam / as-Saray/ Muhamed Uzbek қан - Соғылым / сұлтан ағзам / (өрме аралығында) Сарай / Мұхаммед Өзбек хан».

Сегіз нұсқа. Көмбеден. Салмағы гр.: 1,48; 1,49; 1,372; 1,44; 1,36; 1,22; 1,49; 1,37 (Каталогтың № 22 –мен ұқсас. Жарияланымдарда кездеспейді).

24. Мыс

А - Сызықты шеңберде үш жол: « On alti pul dange - Он алты пұл даңге», шет түсында - өрме.

Р - Сызықты шеңберде үш жол: « Daraba as-Saray /al-Mahrus/ 731 - Соғылым Сарай / әл-Махрус жыл / 731».

Он бір нұсқа. Салмағы гр.: 1,20; 0,77; 1,10; 0,90; 1,40; 0,80; 1,50; 1,15; 0,65; 0,85, 1,44. (Янин, 1954: 434, 435 б. , № 35).

25. Мыс

А - Сызықты шеңберде оюлармен көмкерілген үш жол: «On alti pul dange -Он алты – пұл даңге».

Р - Сызықты шеңберде үш жол: «Daraba /as-Saray 731- Соғылым / Сарай / 731». «Сарай» сөзінің үстінде -өрме.

Үш нұсқа.. Салмағы гр.: 0,85; 0,65; 0,80. (Клоков, Лебедев, 2000, 65, 124 б. № 5а; Аитова, Самашев: 37 б.).

26. Мыс

Л - Он жаққа бет алған барыс. Оның арқасында – атып келе жатқан күн.

Р - Екіге бөлінген төртбұрышты сызықта: «Наkim hammayun - жоғарғы / жарлықпен». Шет жиектерінде: « Daraba /as-Saray/ sene /733- Соғылым / Сарай / жыл / 733».

Он сегіз нұсқа. Салмағы в гр.: 1,10; 0,93; 1,05; 0,83; 0,62; 0,52; 1,05; 1,30; 1,25; 1,20; 1,20; 0,63; 1,11; 1,488; 1,206; 1,115; 1,208; 1,30. (Клоков, Лебедев, 2000: 124 б., №10; Янин, 1954: 434 б.№ 36; Федоров-Давыдов, 2003, с. 167, № 19).

27. Күміс

А - Нүктелі және сызықты дөңгелек шеңберде: «Illa-illa-illa-/ Allah-Muhammed / rasul-Allah - құдай жоқ (өрме) басқа / Алладан Мұхаммед / елшісі Алланың / (шеттерінде) salla-Allahu-galihi-wa–as-sallam -жарылқасын және құтқарсын / оны / Алла».

Р - Нүктелі және сызықты дөңгелек шеңберде – текше сызық . Онда үш жол: «as-Sultan /al-agzam/ Uzbek қан- сұлтан / ағзам / Өзбек хан». Жиектерінде: «Daraba /Saray 734/ sene - Соғылым / Сарай 734 / жыл».

Сегіз нұсқа. Көмбеден. Салмағы гр.: 1,50; 1,26; 1,42; 1,34; 1,44; 1,20, 0,96; 1,55 (Клоков, Лебедев, 2002: 77, 81 б. , № 6).

28. Күміс

27-ші нұсқамен бірдей. Жазуының өзгешелігі куфи үлгісінде.

Төрт нұсқа. Көмбеден. Салмағы гр.: 1,45; 1,50; 1,52; 1,34. (осыған ұқсас жазулы варианттары жарияланымдарда кездеспейді).

29. Мыс

А - Екіге бөлінген төртбұрыш текшеде: «Наkim / hammayun - Жоғарғы / жарлықпен». Шеттерінде:

«Daraba /as-Saray/ sene /737- Соғылым / Сарай / жыл / 737».

Р - Он жаққа бет алған барыс. Оның аркасында – шығып келе жатқан күн.

Жиырма үш нұсқа.. Салмағы гр.: 1,50; 0,85; 0,50; 1,25; 0,75; 0,95; 0,96; 0,90; 1,20; 0,95;

1,05; 1,00; 1,25; 1,10; 1,50, 1,468; 1,115; 0,782; 1,051; 1,368; 0,816; 1,867; 1,62. (Клоков, Лебедев, 2000: 125 б., № 12а; Янин, 1954: 434 б., № 40).

30. Мыс

А- Мәтіннен қалғаны: «Накім / hammayun - (жоғарғы)/ (өрме)жарлықпен».

Р - Шаянның қысқуырындағы адам бейнесі / күн/.

Бір нұсқа. Салмағы: 0,862гр. (Янин, 1954: 435 б., № 41).

31. Күміс

А - Төрт өрме және суннилік калиманың үзіндісі: «...мад.....».

Р - Өрме және мәтіннен үзінді: «... / Uzbek qan-740/ - ... /.. Өзбек хан / 740».

Үш нұсқа. Салмағы гр.: 1,25; көмбеден: 1,32; 1,26. (Янин, 1970: 199 б., № 10).

32. Күміс

А - Нүктелі дөңгелек шеңберде үш жол: «Ила-illa-illa/ Allah-Muhammed / gasul-Allah - Басқа құдай жоқ / Мұхаммед (төрт өрме) / Алланың елшісі / (шет тұсында) salla/Allahu/galihi/ wa-as-sallam - жарылқасын / және күтқарсын / оны / Алла».

Р - Нүктелі дөңгелек және екі қабат сызықты алты ұшты қоршауда бес жол: «Daraba /as-sultan al-agzam / as-Saray /Muhammed Uzbek qan 74.. - Соғылым / сұлтан ағзам / (өрме аралығында) Сарай / Мұхаммед Өзбек хан / 74..».

Төрт нұсқа. Көмбеден. Салмағы гр.: 1,03; 1,14; 1,41; 1,41. (Бұған ұқсас нұсқа мына басылмымда: Клоков, Лебедев, 2002: 81 б., № 8. Жарияланымдарда кездеспейді).

33. Мыс

А - Нүктелі және сызықты қоршауда екі жол: «as-Sultan / Uzbek qan - сұлтан / Өзбек хан». Аралығында- ою.

Р - Нүктелі және сызықты қоршауда : «Daraba /Hwarezm 742/sene - Соғылым / Хорезм 742 / жыл». Ортасында- өрме.

Бір нұсқа. Салмағы 2,52 гр. (Каталогтағы № 15 –пен ұқсас).

Махмұд Жәнібек хан (1341 -1357)

34. Күміс

А - Төрт жағында: «Daraba / as-sultan al-gadil / Janibek qan / 741 - Соғылым /сұлтан әділетті / Жәнібек хан / 741». Оң тұсында тік бағытта «sene-sane (жыл)» деп жазылған.

Р - Алты қырлы ырма жиекте үш жолдан қалғаны: «Daraba as-Saray / al-Jadid sene /7...- Соғылым Сарай / әл-Жадид жыл / 7...». Цифрлардың ортасында бір бір нүкте бар.

Екі нұсқа. Салмағы 1,47гр., көмбеден 1,266 гр. (Янин, 1954: 437,438 б., № 45).

35. Күміс

А - Дөңгелек сызықты шеңберде екі жол: «as-Sultan / Janibek qan сұлтан / Жәнібек хан (төрт өрме ою) астында бес нүкте».

Р - Дөңгелек сызықты шеңберде – алты ұшты жарты доғалы екі қабат сызықты шеңберде. Онда үш жол, үстінде екі жол: « Daraba 4 as-Saray / al-Jadid 2/ 7 - Соғылым 4 Сарай / әл –Жадид 2 / 7». (х.ж. 742)

Бес нұсқа. Көмбеден. Салмағы гр.: 1,48; 1,49; 1,47; 1,439; 1,50. (Клоков, Лебедев, 2002: 77, 81 б., № 16).

36. Күміс

А - Нүктелі алты ұшты жартылай доғалы қоршауда төрт жол: « as-Sultan al-gadil Chambek /Jelal-ad-din / Muhammed / as-sultan - сұлтан әділетті / Чамбек (көне ұйғыр жазуымен) / Желал әд-дин Мұхаммед /сұлтан».

Р - Дөңгелек сызықты шеңберде - төртбұрыш-

ты сызық . Жиектерінде - өрме. Төртбұрышты сызық ішінде үш жол: «Daraba as-Saray / al –Jadid/ 743 Соғылым Сарай / әл-Жадид / жыл 743».

Бес нұсқа. Салмағы 1,47 гр. Көмбеден гр.: 1,45; 1,42; 1,44; 1,45 . (Васильев, 1928, 135, №3 ; Янин, 1954: б.437,438 №47; Федоров-Давыдов, 2003, с. 170, № 40).

37. Күміс

А - Нүктелі және сызықты қоршаудың қалдығында екі жол: «..al-gadil / Janibek qan- әділетті / Жәнібек-хан».

Р - Алты жарты доғалы нүктелі және сызықты шеңберде үш жол: «Daraba /as-Saray / al –Jadid / 7...-Соғылым Сарай /әл-Жад... / 7..». Цифрдың астында нүкте бар.

Үш нұсқа. Салмағы 1,47; 1,51 гр.; Көмбеден 1,32 гр. (Яниннің жариялануымен ұқсас, 1954: 438 б., № 54).

38. Мыс

А - Нүктелі және сызықты шеңберде төрт жол: «Daraba / as-Saray / al –Jadid on / alti dange - Соғылым / Сарай / әл-Жадид он / алты данге».

Р - Нүктелі және сызықты шеңберде - екі басты бүркіт.

Қырық бес нұсқа. Салмағы гр.: 0,58; 0,95; 0,77; 1,50; 1,20; 1,15; 0,65; 1,10; 0,55; 0,75; 0,90; 1,30; 1,65; 0,85; 1,55; 1,00; 0,55; 0,65; 1,15; 1,15; 1,15; 0,35; 0,65; 0,45; 0,75; 0,40; 0,55; 0,65; 1,05; 1,03; 0,45; 1,15; 0,85; 0,60; 0,55; 0,90; 0,65; 1,35; 0,90; 1,15; 1,216; 1,228; 1,296; 1,30; 1,315. (Янин, 1970: 199, 200 б. , № 13а; Федоров-Давыдов, 2003, 175 б., № 72).

39. Мыс

А - Нүктелі қоршауда төрт жол: «Daraba / as-Saray / al –Jadid/ 743 -Соғылым / Сарай / әл-Жадид / 743».

Р - Нүктелі қоршауда - екі басты бүркіт.

Он бір нұсқа. Салмағы гр.: 0,56; 0,95; 1,20; 0,75; 0,82; 1,15; 1,30; 1,50; 0,75 0,96; 1,20. (Янин, 1970: 199,200 б., №11; Федоров-Давыдов, 2003, с. 175, № 70).

40. Мыс

А- Төрт жол: «Daraba /as-Saray / al –Jadid - Со-

ғылым / Сарай / әл-Жадид».

Р - Екі басты бүркіт.

Жиырма екі нұсқа. Салмағы гр.: 0,618; 1,10; 1,15; 0,55; 1,10; 1,05; 0,65; 1,20; 0,55; 0,95; 1,30; 1,10; 0,60; 0,85; 0,80; 1,35; 0,55; 0,58; 1,05; 0,65; 0,95; 1,06. (Янин, 1970: 199, 200 б. , №12; Федоров-Давыдов, 2003, с. 175, № 70).

41. Мыс

Л - Нүктелі қоршау, төрт бұрышты сызықта – үш жол түсініксіз мәтін.

Р - Екі басты бүркіт кескіні.

Екі нұсқа. Салмағы гр. 1,80; 1,65. (Клоков, Лебедев, 2000: 69, 127 б. ,№ 20).

42. Мыс

А - Нүктелі және сызықты шеңберде үш жол: « as-Sultan/ al-gadil /Janibek - сұлтан / әділетті / Жәнібек». Екі жиек тұсында – екі ою.

Р - Нүктелі және сызықты шеңберде екі жол: «Daraba fi Hwarezm / 746 sene- Соғылым Хорезм / 746 жыл».

Екі нұсқа. Салмағы гр.: 3,26; 2,90. (Иванов: 30, 38 б. , 4-типі; Федоров-Давыдов, 1965, 189-222 б., табл. II, № 4; Федоров-Давыдов, 2003, с. 184, № 170).

43. Күміс

А - «as-sultan al-gadil /Janibek - сұлтан әділетті / Жәнібек хан (үш өрмелі)».

Р - Дөңгелек сызықты шеңберде – алты жарты доғалы сызықшада үш жол, оның үстіңгілері екі жол: «Daraba as-Saray 8 / al-Jadid 74.. - Соғылым Сарай 8.. / әл-Жадид 74».

Сегіз нұсқа. Көмбеден. Салмағы гр.: 1,55; 1,454; 1,51; 1,41; 1,49; 1,30; 1,32; 1,58. (Клоков, Лебедев, 2002: 77, 82 б., № 22; Федоров-Давыдов, 2003, с. 172, № 52).

44. Күміс

А - Нүктелі және сызықты шеңберде үш жол: «as-Sultan Jani/ bek / al-gadil - сұлтан Жән / бек / әділетті».

Р - Үшкірлеу етілген алты жарты доғалы нүктелі және сызықты шеңберде үш жол (үстіңгісі екі қабаттас): «Daraba 7 as-Saray / al-Jadid 4/7 - Соғы-

лым 7 .. Сарай / әл-Жадид 4 / 7».

Үш нұсқа. Көмбеден. Салмағы гр. 1,54; 1,228; 1,35. (Янин, 1970, 200 б., №19; Клоков, Лебедев, 2002: 77, 82 б., № 20; Федоров-Давыдов, 2003, с. 170, №36; 172 б., №50).

45. Күміс

А - Сызықты шеңберде екі жол: «as-Sultan al-gadil Janibek qan- Сұлтан әділетті / Жәнібек-хан» (үш өрмелі)».

Р - Сызықты шеңберде екі жол (үстіңгісі екі қабаттас): «Daraba as-Saray / al-Jadid/ 7- Соғылым Сарай /әл-Жадид/ 7.»

Төрт нұсқа. Салмағы гр.: 0,75; 1,43. Қазынадан 1,49; 1,48. (Янин, 1954: 438, 440 б., № 58; Аитова, Самашев: 38 б., сурет.6 және 44-шімен ұқсас).

46. Күміс

А- Сызықшыл дөңгелек шеңберде екі жол: «as-Sultan al-gadil / Janibek qan - сұлтан әділетті / Жәнібек хан (екі өрмелі)».

Р - Дөңгелек сызықты және сызықты екі қабат алты жарты доғалы шеңберде екі жол, үстіңгісі екі қабаттас мәтін: «Daraba as-Saray 7 / al-Jadid 74 - Соғылым Сарай 7 / әл- Жадид 74.»

Жеті нұсқа. Көмбеден. Салмағы гр.: 1,48; 1,42; 1,25; 1,457; 1,46; 1,497. (Жариялануымен ұқсас: Федоров-Давыдов, 2003: 172 б., № 48).

47. Күміс

А – Дөңгелек сызықты шеңберде екі жол: «as-Sultan al-gadil / Janibek qan - сұлтан әділетті / Жәнібек хан».

Р - Дөңгелек сызықты және сызықты екі қабат алты жарты доғалы шеңберде екі жол, үстіңгісі екі қабаттас мәтін: «Daraba as-Saray 7 / al-Jadid 74 - Соғылым 7 / Сар.. әл- Жадид 74.»

Бес нұсқа. Көмбеден. Салмағы гр.: 1,49; 1,43; 1,412; 1,266; 1,47. (Каталогтағы № 46 –мен ұқсас).

48. Күміс

А – Дөңгелек сызықты шеңберде екі жол: «as-Sultan al-gadil / Janibek qan сұлтан әділетті / Жәнібек хан (екі өрмелі)».

Р - Дөңгелек сызықты және сызықты екі қабат

алты жарты доғалы шеңберде екі жол, үстіңгісі екі қабаттас мәтін: «Daraba as-Saray 7 / al-Jadid 74 - Соғылым Сарай 7 / әл- Жадид 74».

Төрт нұсқа. Көмбеден. Салмағы гр.: 1,497; 1,457; 1,512; 1,37. (Клоков, Лебедев, 2002: 77, 82 б., № 19).

49. Күміс Бөлшегі.

А - Үш жолды мәтіннің бөлшектері: «as-sultan Mahmud Jan....сұлтан / Махмұд....../ бек х...».

Р - Төрт жолды мәтіннің бөлшектері: « as-Saray al-Mahrus / 749 - ... / Сарай / ал- Махрус / 749 «.

Бір нұсқа. Салмағы: 0,93 гр. (Янин, 1954: 438 б., № 59).

50. Мыс

А - Нүктелі және сызықты шеңбердеуш жол: «Janibek/ qan- Жәнібек / хан».

Р - Нүктелі және сызықты шеңбердеуш бұрыш. Онда: «749». Айналасында: « Daraba / Hwarezm - соғылым / Хорезм».

Бес нұсқа. Салмағы гр.: 1,13; 1,36; 1,67; 0,46; 1,56. (Янин, 1970: 200, 201 б., № 22; Федоров-Давыдов, 2003: 185 б., № 172).

51. Мыс

А - Сызықты шеңберде үш жол:«Jani/bek/qan - Жәні /бек/ хан».

Р - Сызықты шеңберде екі жол: «On alti pul dange - Он алты пұл даңге». Жиектерінде: «Daraba / Hwar..... - Соғылым / Хо / р.../....».

Бір нұсқа. Салмағы 1,3 гр. (Акишев, Байпаков, Ерзакович: 313, 334 б., сурет. 118. Анық емес деп жарияланған).

52. Мыс

А - Сызықты шеңберде доғалау төрт ұшты сызық. Онда үш жол: «Jani/bek/ qan- Жәні / бек / хан». Жиектерінде: «as-sultan / al-agzam/ hulluda mulkuhu- сұлтан / ағзам / Алла ұзақ етсін / оның патшалығын».

Р - Ортасында үш бұрышты сызық. Онда: «7 елу» . Шеттерінде: “ Daraba/ Hwarezm /sene Соғылым / Хорезм / жыл ”.

Екі нұсқа. Салмағы 1,7 гр; 1,8 гр. (Numi asiatici

musei: 378 б.; Тасмағамбетов, Самашев: 307 б.).

53. Күміс

А - Сызықты шеңберде үш жол: «as-Sultan / al-gadil / Janibek / hullida mulkuhu - сұлтан / әділетті Жәнібек / оның билігі ұзақ болсын».

Р - Төрт бұрыш сызықтың бөлшегінде: «Daraba as-Saray/ al-Jadid / 751 - Соғылым Сарай / ал-Жадид / 751».

Екі нұсқа. Салмағы гр.: 1,37; 1,99. (Жарияланымдарда кездеспейді.)

54. Мыс

А - Нүктелі және сызықты шеңберде - сегіз бұрышты шеңберде: «as-Sultan / al-gadil / Ja..... - сұлтан / әділетті Жә /.....».

Р - Нүктелі және сызықты шеңберде- сегіз бұрышты шеңберде үш жол: «Daraba / Hwarezm / sene 751 - Соғылым / Хорезм / жыл 751».

Бір нұсқа. Салмағы 1,96 гр. (Федоров-Давыдов, 1965: 190 б., таб. III № 8).

55. Мыс

А - Бес жарты доғалы шеңберде төрт жол: «Daraba as-Saray/ al-Jadid / 751 - Сарай / соғылым / әл-Жадид / 751». Мерзімі «..5» саны жапырақ тәрізді.

Р - Алты өзекті қалампыр іспетті гүлдер.

Бес нұсқа. Салмағы гр.: 1,35; 1,15; 1,15; 1,12; 1,24. (Клоков, Лебедев, 2000: 72, 130 б., № 29а).

56. Күміс

А - Дөңгелек сызықты шеңберде: «as-sultan / Jelal-ad-din Muhamed / Janibek qan - сұлтан / Желал әд-Дин Мұхамед / Жәнібек хан».

Р - Дөңгелек сызықты шеңберде – Екі қабатты сызықты жарты доға шеңбер. Онда төрт жол: «Daraba / Gulistan / 752 sene - Соғылым / Гүлістан / 752 ж.»

Жеті нұсқа. Көмбеден. Салмағы гр.: 1,24; 1,35; 1,39; 1,45; 1,30; 1,50; 1,39. (Федоров-Давыдов, 2003: 183 б. № 157).

57. Мыс

А - Сызықшалы алты бұрышты шеңберде төрт

жол: «Daraba as-Saray/ al-Jadid / 752- Соғылым Сарай / әл-Жадид / 752» .

Р - Сызықты шеңберде – алты өзекті гүл.

Жеті нұсқа.. Салмағы гр.: 0,823; 1,28; 1,6; 1,713; 1,92; 2,01; 2,15 (Жарияланымдарда осындай нұсқа кездеспейді).

58. Мыс

А - Нүктелі қоршауда – алты үшты өрнектің ішінде төрт жол: «Daraba as-Saray/ al-Jadid / sene 752- Соғылым Сарай / әл-Жадид / жыл 752».

Р - Нүктелі шеңберде – алты өзекті гүл.

Тоғыз нұсқа. Салмағы гр.: 1,55; 1,65; 1,35; 1,80; 1,65; 1,35; 1,45, 1,877; 2,009. (Янин, 1970: 201, 202 б., № 29а).

59. Мыс

А - Нүктелі қоршауда – алты жапырақты гүл іспетті өрнек. Онда төрт жол: «Daraba as-Saray/ al-Jadid / 752- Соғылым / Сарай / әл-Жадид / 752».

Р - Сызықты шеңберде – алты өзекті гүл.

Он екі нұсқа. Салмағы гр.: 1,15; 1,64; 1,86; 1,67; 1,50; 1,84; 1,94; 2,43; 2,037; 2,13; 2,267; 2,74. (Клоков, Лебедев, 2000: 74, 130 б., 8-сурет. №30г).

60. Мыс

А - Сызықты шеңберде – төрт бұрыш сызық. Онда төрт жол: «Daraba Saray/ al-Jadid / 752- Соғылым Сарай / әл-Жадид / 752».

Р - Сызықты шеңберде - алты өзекті гүл өрнектері.

Бес нұсқа. Салмағы гр.: 1,35; 1,56; 1,65; 1,89; 1,94. (Клоков, Лебедев, 2000: 74; 130 б., 8-сурет. № 30г).

61. Күміс

А - Екі жол: «as-Sultan al-gadil / Janibek qan - сұлтан әділетті / Жәнібек хан».

Р – Алты доғалы шеңберде төрт жол: «Daraba / Gulistan / 752 sene - Соғылым / Гүлістан / (өрме ою) жыл / 752».

Алты нұсқа. Салмағы 1,39 гр. Көмбеден гр.: 1,35; 1,62; 1,32; 1,35, 1,32 (Янин, 1970: 201, 202 б., № 26).

62. Мыс

А – Сызықшалы төртбұрышты доғалақтау шең-

берде екі қабаттасласқан жол: «Daraba as-Saray/ al-Jadid - Соғылым Сарай / әл-Жадид» (төменгі жаузы анық емес, мүмкін 752).

Р - Алты өзекті гүл өрнек.

Бір нұсқа. Салмағы 1,5 гр. (Бұған ұқсас нұсқа жарияланымдарда кездеспейді).

63. Мыс

А - Нүктелі қоршауда – алты доғалы шеңбер. Онда үш жол: «Daraba / Gulistan / 753 - Соғылым / Гүлістан / 753».

Р - Алты өзекті гүл өрнегі.

Төрт нұсқа. Салмағы 1,557; 1,802; 1,89; 1,9 гр. (Жарияланымдарда кездеспейді)

64. Мыс

А - Алты жапырақшалы шеңберде төрт жол: «Daraba as-Saray/ al-Jadid / 753 - Соғылым Сарай/ әл-Жадид / 753».

Р - Алты өзекті гүл өрнегі.

Он екі нұсқа. Салмағы гр.: 0,95; 1,85; 1,67; 1,15; 1,83; 2,15; 0,94; 1,53; 1,84; 2,27; 2,55; 1,60 (Клоков, Лебедев, 2000: 75, 130 б., 8-сурет. № 31в, г; Федоров-Давыдов, 2003, 182 б. № 150).

65. Мыс

А - Алты жапырақшалы доғалау шеңберде төрт жол: «Daraba as-Saray/ al-Jadid / 753- Соғылым / Сарай / әл-Жадид / 753».

Р - Алты өзекті гүл өрнегі.

Алты нұсқа. Салмағы гр.: 1,05; 1,30; 1,65; 0,90; 1,30; 2,10 (Янин, 1970, 201, 202 б. № 316).

66. Мыс

А - Нүктелі және сызықты дөңгелек шеңбердің ішінде сызықты алты доғалы шеңбер. Онда үш жол: «Daraba / Barjin/ sene 753 - Соғылым / Баржин / жыл 753».

Р - Нүктелі және сызықты дөңгелек шеңберде үш өзекті күрделі етілген гүл өрнегі.

Екі нұсқа. Салмағы 1,34гр. және 1,42гр. (Янин, 1954: 440 б., № 68; Федоров-Давыдов, 2003, 183 б. № 163).

67. Күміс

А - Нүктелі дөңгелек шеңберде екі жол: «as-sultan al-gadil / Janibek qan сұлтан әділетті / (өрме) Жәнібек хан».

Р - Нүктелі дөңгелек шеңберде алты жартылай доғалы шеңбердің ішінде үш жол: «Daraba / Gulistan / 753 - Соғылым / Гүлістан / 753».

Төрт нұсқа. Көмбеден. Салмағы гр.: 1,64; 1,33; 1, 25; 1,54. (Ұқсас нұсқа мына басылымда: Клоков, Лебедев, 2002: 82 б., № 33; Федоров-Давыдов, 2003: 183 б. № 158).

68. Мыс

А - Сызықты шеңберде – төртбұрыш сызық. Онда үш жол: «as-sultan /bek/ Jani Mahmud /qan - сұлтан / бек / Жәні Махмұд/ хан».

Р - Сызықты шеңберде алты доғада төрт жол: «Daraba / Hwarezm / 75 ... - Соғылым / Хорезм / 75...», (яғни, 756 х.ж.).

Бір нұсқа. Салмағы: 1,47 гр. (Федоров-Давыдов, 1965, 190 б. № 9, табл. III; Клоков, Лебедев, 2000: 72, 127 б., сурет.5 № 28).

69. Мыс

А - Нүктелі қоршауда – алты жапырақшалы жиек. Онда бес жол мәтін: « Daraba Tebr 5 7 7 - соғылым Тебр / елу / жеті жүз/ 7».

Р - Нүктелі қоршауда – алты тармақты гүл өрнегі .

Екі нұсқа. Салмағы гр.: 1,88; 2,24. (Клоков, Лебедев, 2000: 86, 137 б., 15-сурет. № 75).

Бердібек хан (1357-1359 ж)

70. Күміс

А - Нүктелі және сызықты қоршаудың бөлшектерінде үш жол: « as-Sultan al-gadil Berdibek qan / Hulluda Mulkuhu - сұлтан әділетті/ Бердібек хан / оның билігі ұзақ сүрсін».

Р - Алты доғалы қораудың бөлшектерінде үш жол: « Daraba / balad / Gulistan / 759 - Соғылым / қала Гүлістан / 759 жыл».

Бір нұсқа. Салмағы 1,39гр. (Янин, 1954: 441,442 б., № 75; Федоров-Давыдов, 2003, с. 186, № 180).

71. Күміс

А - Дөңгелек сызықты шеңберде үш жол: «as-Sultan al-gadil Berdibek qan / Halad Malik - сұлтан әділетті/ Бердібек хан / оның билігі ұзақ сүрсін».

Р - Алты доғалы қораудың бөлшектерінде үш жол: «Daraba / balad / Gulistan / 759 - Соғылым / қала Гүлістан / 759 жыл».

Он нұсқа. Көмбеден. Салмағы гр.: 1,44; 1,28; 1,50; 1,45; 1,54; 1,47; 1,47, 1,38; 1,53, 1,45 (Федоров-Давыдов, 2003: 186 б., №181).

72. Күміс

А - Нүктелі, сызықты шеңбердің бөлшігі мен алты ұшты жұлдыз өрнекті қоршауда үш жол: «Ber/di/bek qan - Бер / ді / бек хан».

Р - Нүктелі және сызықты шеңберде : «Daraba Azaq- Соғылым Азақ ».

Бір нұсқа. Салмағы 1,25 гр. (Френ: 14 б., № 112 табл IV № ХСV.; Тасмағамбетов, Самашев: 301 б.; Федоров-Давыдов, 2003, с. 186, № 184 , хижраның 759 жылы).

73. Күміс

А- Дөңгелек сызықты шеңберде үш жол: «as-Sultan al-gadil / Muhamed Berdi /bek qan - сұлтан әділетті / Мұхаммед Берди / бек хан».

Р - Сызықты дөңгелек және алты жарты доғадан тұратын шеңберде үш жол: «Daraba As-Saray al-Jadid/ 759 -Соғылым Сарай / әл-Жадид / (жұлдызша аралығында) 759».

Бес нұсқа. Көмбеден. Салмағы гр.: 1,23; 1,62; 1,39; 1,39; 1,53 (Федоров-Давыдов, 2003, 185-186 б., №177).

74. Күміс

А - Нүктелі және сызықты шеңберде үш жол : «as-Sultan al-gadil / Muhamed Berdi /bek qan - сұлтан әділетті / Мұхаммед Берді / бек хан».

Р - Сызықты шеңберде және алты жапырақшалы өрнек ішінде үш жол (үстінде екі жол қабаттас): «Daraba As-Saray al-Jadid / 760- Соғылым Сарай / әл-Жадид / жыл 760».

Төрт нұсқа. Салмағы гр.: 1,45; 1,52. Көмбеден. 1,426; 1,51 (Бұл нұсқа жарияланымдарда кездеспейді).

75. Күміс

А - Нүктелі және сызықты екі қабат сызықшалы алты жарты доғалы шеңбердің ішінде үш жол : «Daraba / Hwarezm / 760 sene - Соғылым / Хорезм / 760 жыл».

Р - сақталынбаған.

Бір нұсқа. (Бұл вариант жарияланымдарда кездеспейді.)

76. Мыс

А - Екі қабат қоршауда алты жарты доғаның ішінде үш жол (үстіңгі екі жол қабаттас): «Daraba As-Saray / al-Jadid / 760- Соғылым Сарай / әл-Жадид / 760».

Р - Алты доғалы қоршауда гүл өзек өрнегі.

Екі нұсқа. Салмағы гр.: 1,91; 2,01. (Клоков, Лебедев, 2000: 78 ,131 б., 9-сурет. № 37. Өрнектің типі - 346).

Құлына хан (1359 - 1360 жс)

77. Күміс

А - Дөңгелек сызықты шеңберде үш жол: «as-sultan al-gadil / Qulina qan / hullida mulkuhu- сұлтан әділетті / Құлына хан / оның билігі ұзақ болсын».

Р - Дөңгелек сызықты және екі қабаттас алты жарты доғалы шеңбердің ішінде үш жол: «Daraba / balad/ Gulistan / 760 - соғылым / қалада Гүлістан / 760».

Екі нұсқа. Көмбеден. Салмағы гр.: 1,41; 1,45 (Ұқсас нұсқа мына басылымда: Янина, 1960, 218 б., №77; Клоков, Лебедев, 2002: 83 б., № 39; Федоров-Давыдов, 2003, 187б., № 186).

78. Күміс

А - Дөңгелек сызықты шеңберде үш жол : «as-sultan al-gadil / Qulina qan / hullida mulkuhu- сұлтан әділетті / Құлына хан / оның билігі ұзақ болсын».

Р - Дөңгелек сызықты және алты жарты доғалы шеңберде үш жол: «Daraba /balad/ Gulistan / 760 - соғылым / қалада Гүлістан / 760».

Үш нұсқа. Көмбеден. Салмағы гр.: 1,41; 1,51; 1,27. (Клоков, Лебедев, 2002: 83 б., № 39).

79.Күміс

А - Нүктелі шеңбер бөлшегінде үш жол: « as-sultan ..Qulina qan al-agzam - Сұлт... / Құлына хан / ағзам».

Р - Нүктелі өрме облы шеңбер бөлшегінде үш жол: «Daraba / Hwarezm / sene ..61 - соғылым / Хорезм / жыл ..61».

Бір нұсқа. Салмағы 1,51гр. (Федоров-Давыдов, 1965; 183 б. 16-типi, табл.1; Тасмагамбетов, Самашев: 302, 303 б.).

80. Мыс

А - Толық сақталынбаған екі жол: « as-sultan Qulina - сұлтан / Құлына».

Р - Толық сақталынбаған екі жол: « Hware.../ sene - Хоре... / жыл».

Екі нұсқа. Салмағы гр.: 0,74; 1,73. (Жарияланымдарда кездеспейді. Федоров-Давыдов, 2003, 187 б., № 190, хижраның 761 жылы).

Наурыз хан (1359 - 1360 ж)

81. Күміс

А - Үш жол мәтін: «...rwu / bek / al-gadil - ..yry.. / бек / әділетті».

Р - Үш жол мәтін: «Daraba / ...arezm / 76..sene - соғылым / .. лорезм / 76.. жыл» (760 жыл).

Бір нұсқа. Салмағы 1,71гр. (Федоров-Давыдов, 1965; 183 б., 18 -типi, таб.1).

82. Күміс

А - Үш жол мәтін: «as-sultan .../ Nawruz bek .../ hullida mulkuhu - сұлтан .../ Наурыз бек .../ оның билігі ұзақ болсын».

Р - Нүктелі шеңбер және алтыұшты сызықты шеңбердің қалдықтары ішінде 4 жол мәтін: «daraba /Gulistan/ 761/ sene/ - соғылым / Гүлістан /761 / жыл».

Бір нұсқа. Салмағы 1,54гр. (Янин, 1954: б.443 № 83; Тасмагамбетов, Самашев: б.302 ; Федоров-Давыдов, 2003, 187-188 б., №192).

000

83. Мыс

А - Нүктелі және сызықты шеңберде- төрт бұрыш сызықтың шеттерінде оюлы. Осы төрт бұрыш сызық ішінде өрме аралығында мәтін жа-

зылған: «as-sultan / Nawruz bek - сұлтан / Наурыз бек».

Р - Күрделі төрт өзекті жапырақшалы өрнектің ішінде: «daraba /Gulistan/ 761 sene - Соғылым / Хорезм / жыл 761».

Бір нұсқа. Салмағы 2,2 гр. (Жарияланымдарда кездеспейді).

Махмұд Қызыр хан (1359 - 1361 ж)

84. Күміс

А - Үш жол мәтін: «as-sultan / Hizir qan / hullida mulkuhu - сұлтан әділетті / Қызыр- хан / оның билігі ұзақ сүрсін».

Р - Үш жол мәтін: «Daraba /balad/ Gulistan/ 761 sene - соғылым / қалада Гүлістан / 761 жыл (екі жұлдызша)».

Бес нұсқа. Салмағы гр.: 1,21;1,26; 1,53; Көмбеден: 1,45; 1,52. (Янина, 1954: 443б. № 84; Янина,1970, 218 б., №84; Федоров-Давыдов, 2003, 188б., № 198).

85. Күміс

А - Дөңгелек сызықты шеңберде үш жол мәтін: «as-sultan / Hizir qan / hullida mulkuhu - сұлтан әділетті / Қызыр- хан / оның билігі ұзақ сүрсін».

Р - Дөңгелек сызықты алты жарты доғалы шеңберде үш жол мәтін«Daraba /balad/ Gulistan/ 761 sene - соғылым / қалада Гүлістан 761 жыл».

Бес нұсқа. Көмбеден. Салмағы гр.: 1,48; 1,41; 1,61; 1,51; 1,28. (Ұқсас нұсқа Каталогтың № 83-і).

86. Күміс

А - Дөңгелек сызықты шеңберде үш жол мәтін: «as-sultan / Hizir qan / hullida mulkuhu - сұлтан әділетті / Қызыр- хан / оның билігі ұзақ сүрсін».

Р - Дөңгелек сызықты және нүктелі алты жарты доғалы шеңберде үш жол мәтін: «Daraba as-Saray/al-Jadid/ 761 Соғылым Сарай / әл-Жадид / 761».

Он нұсқа. Көмбеден. Салмағы гр.: 1,51; 1,52; 1,51; 1,58; 1,16; 1,48; 1,41; 1,43; 1,28; 1,13. (Янина, 1960, 218б., №85; Федоров-Давыдов, 2003: 188 б., № 194).

87. Күміс

А - Дөңгелек сызықты шеңберде үш жол мәтін: «as-sultan / Hizir qan / hullida mulkuhu - сұлтан әділетті / Қызыр- хан / оның билігі ұзақ сүрсін».

Р - Дөңгелек сызықты және нүктелі алты жарты доғалы шеңберде үш жол мәтін: «Daraba as-Saray/al-Jadid/ 762- Соғылым Сарай / әл-Жадид / 762».

Бір нұсқа. Салмағы 1,40 гр. (Янина, 1960, 218б., №89; Янина, 1970: 203, 204 б., №37; Федоров-Давыдов, 2003: 188 б., № 195).

88. Мыс

А - Дөңгелек сызықты шеңберде үш жол мәтін: «as-sultan / Hizir qan / hullida mulkuhu - сұлтан әділетті / Қызыр- хан / оның билігі ұзақ сүрсін».

Р - Дөңгелек сызықты және нүктелі алты жарты доғалы шеңберде үш жол мәтін: «Daraba as-Saray/al-Jadid/ 762- Соғылым Сарай / әл-Жадид / 762».

Он екі нұсқа. Салмағы гр.: 2,05; 1,73; 1,43; 1,56; 1,67; 1,05; 2,12; 2,35; 2,26; 0,86; 2,85; 1,25. (Янина, 1970, 204 б., №38; Федоров-Давыдов, 2003: 188 б., № 196).

89. Мыс

А - Дөңгелек сызықты шеңберде үш жол мәтін: «as-sultan / Hizir qan / hullida mulkuhu - сұлтан әділетті / Қызыр- хан / оның билігі ұзақ сүрсін».

Р - Дөңгелек сызықты және нүктелі алты жарты доғалы шеңберде үш жол мәтін: «Daraba as-Saray/al-Jadid/ 762- Соғылым Сарай / әл-Жадид / 762».

Жиырма нұсқа. Салмағы гр.:1,75;1,42; 1,26; 1,24; 1,75; 2,06; 1,657; 1,67; 1,36; 1,369; 1,86; 1,65; 2,20; 1,81; 1,06; 1,85, 2,18; 2,18; 2,34; 2,374. Көмбеден: 1,87; 2,00. (Янин, 1970: 204 б., № 38).

90. Мыс

А - Дөңгелек сызықты шеңберде үш жол мәтін: «as-sultan / Hizir qan / hullida mulkuhu - сұлтан әділетті / Қызыр- хан / оның билігі ұзақ сүрсін».

Р - Дөңгелек сызықты және нүктелі алты жарты доғалы шеңберде үш жол мәтін: «Daraba as-Saray/al-Jadid/ 762- Соғылым Сарай / әл-Жадид /

762».

Алты нұсқа. Салмағы гр.: 1,53; 1,56; 1,62; 1,43; 1,80; 2,82. (Осы түрі жарияланымдарда кездеспейді).

91. Мыс

А - Дөңгелек сызықты шеңберде үш жол мәтін: «as-sultan / Hizir qan / hullida mulkuhu - сұлтан әділетті / Қызыр- хан / оның билігі ұзақ сүрсін».

Р - Дөңгелек сызықты және нүктелі алты жарты доғалы шеңберде үш жол мәтін: «Daraba as-Saray/al-Jadid/ 762- Соғылым Сарай / әл-Жадид / 762».

Төрт нұсқа.. Салмағы гр.: 1,72; 1,78; 1,87; 2,105. (Осы түрі жарияланымдарда кездеспейді).

92. Мыс

А - Дөңгелек сызықты шеңберде үш жол мәтін: «as-sultan / Hizir qan / hullida mulkuhu - сұлтан әділетті / Қызыр- хан / оның билігі ұзақ сүрсін».

Р - Дөңгелек сызықты және нүктелі алты жарты доғалы шеңберде үш жол мәтін: «Daraba as-Saray/al-Jadid/ 762- Соғылым Сарай / әл-Жадид / 762».

92а. Мыс

А - Дөңгелек сызықты шеңберде үш жол мәтін: «as-sultan / Hizir qan / hullida mulkuhu - сұлтан әділетті / Қызыр- хан / оның билігі ұзақ сүрсін».

Р - Дөңгелек сызықты және нүктелі алты жарты доғалы шеңберде үш жол мәтін: «Daraba Gulistan - Соғылым Сарай / әл-Жадид /».

Сегіз нұсқа. Салмағы гр.: 1,217; 2,00; 1,85; 1,62; 1,47. Көмбеден: 1,96; 1,89; 2,02. (Янин, 1970: 203, 204 б., № 36; Федоров-Давыдов, 2003, с. 188, № 199).

Темір – Қожа хан (1360 – 1361ж.)

93. Күміс

А - Сызықты шеңберде үш жол: «as-sultan al-gadil / Temir hoja/ hullida mulkuhu - -сұлтан әділетті / Темір Қожа / оның билігі ұзақ сүрсін».

Р - Дөңгелек нүктелі алты жарты доғалы қоршауда үш жол мәтін: (үстіңгі екі жол қабаттас): «(өрме ою) «Daraba as-Saray/al-Jadid/ 762- Соғылым

Сарай / әл-Жадид / 762».

Төрт нұсқа. Көмбеден. Салмағы гр.: 1,486; 1,113; 1,62; 1,262. (Бұған ұқсас мына басылымда: Клоков, Лебедев, 2002: 83 б., № 42; Федоров-Давыдов, 2003, с. 189, № 202).

Келдібек - хан (1361 - 1362 ж)

94. Мыс

А - Дөңгелек нүктелі алты жарты доғалы қоршауда – алты жапырақшалы өзекті өрнектің ортасын айнала жазуы: «as-sultan al-gadil Keldibek Hullida Milkuhu - сұлтан әділетті Келдібек-хан, оның билігі ұзақ сүрсін».

Р - Дөңгелек нүктелі алты жарты доғалы қоршауда үш жол: «Daraba as-Saray/al-Jadid/ 763- Соғылым Сарай / әл-Жадид / 763».

Алты нұсқа. Салмағы гр.: 1,65; 1,73; 1,52; 1,45; 1,27; 1,62. (Янин, 1954: 444 б., № 94; Федоров-Давыдов, 2003, с. 189, № 204 (шеңбері басқаша)).

95. Мыс

А - Дөңгелек сызықты алты жарты доғалы қоршауда үш жол: «as-sultan Keldibek Hullida Milkuhu-сұлтан Келдібек-хан, оның билігі ұзақ сүрсін».

Р - Сызықты шеңберде квадрат жиек. Шет тұстарында - өрме оюлар. Шеңберде үш жол: «Daraba / Azaq/ 763- Соғылған / Азақ / 763».

Екі нұсқа.. Салмағы гр.1,6; 1,5. (Янин, 1954: 444 б., № 93; Аитова, Самашев: 39 б., № 9).

Мөрід хан (1361 - 1364 ж)

96. Күміс

А - Сызықты шеңбер бөлшегінде үш жол: «as-sultan al-gadil / Murid qan / hullida mulkuhu- сұлтан әділетті / Мөрід хан / оның билігі ұзақ сүрсін».

Р - Сызықты шеңбер бөлшегінде және төртқырлы шеңбер ішінде үш жол: «Daraba /balad Gulistan/ 763- соғылым / қала Гүлістан / 763».

Бір нұсқа. Салмағы 1,45гр. (Янин, 1970; 204 б. , № 39; Федоров-Давыдов, 2003, с. 190, № 206).

Қайыр - Болат хан (1362 – 1363ж)

97. Күміс

А - Сызықты шеңберде үш жол: ««as-sultan al-gadil /Hayir Bulat qan / hullida mulkuhu- сұлтан әділетті / Қайыр – Болат хан / оның билігі ұзақ болсын».

Р - Сызықты алты жарты доғалы шеңберде үш жол, үстіңгі екі жол қабаттасласқан: «Daraba as-Saray /al-Jadid / 764- Соғылым Сарай / әл- Жадид / 764».

Екі нұсқа. Көмбеден. Салмағы гр.: 1,27; 1,26. (Янин, 1954: 445 б., № 98; Федоров-Давыдов, 2003, с. 190, № 209).

98. Мыс

А - Сызықты шеңберде квадрат жиек бар. Жиектерінде -өрме. Шеңбер ішінде үш жол: ««as-sultan al-gadil /ayir Bulat qan / hullida mulkuhu- сұлтан әділетті / Қайыр – Болат хан / оның билігі ұзақ болсын».

Р - Сызықты шеңберде бір-біріне 45°- пен қаратылған екі квадрат бар, оның ішінде үш жол (жоғарғы екеуі қабаттас) мәтін: «Daraba as-Saray /al-Jadid / 764- Соғылым Сарай / әл- Жадид / 764».

Он нұсқа.. Салмағы гр.: 1,65; 2,00; 2,71. (Клоков, Лебедев, 2000: 80, 134 б. , 12-сурет. № 44; Федоров-Давыдов, 2003, с. 190, № 208).

Бижушінің есімі белгісіз нұсқалар

99. Мыс

А - Сызықты шеңбердің квадратында сегментті өрмелер орналасқан. Квадраттағы өрме аралығында екі жол: «as-sultan/al-gadil - сұлтан / әділетті».

Р - Сызықты шеңберде төрт жапырақшалы гүлдің ұшында бұршақ іспетті өрнектер орналасқан. Мәтінде: «Daraba /Hwarezm / 764 sene- Соғылым / Хорезм / 764 жыл». «4» саны төңкеріліп берілген.

Бір нұсқа. Салмағы 0,9 гр. (Иванов; 31, 40 б. 18-тип).

100. Мыс

А - Дөңгелек нүктелі және сызықты алты жарты доғалы қоршауда жүрек іспетті өрнекті оюлардың ішінде үш жол мәтін : « Daraba /Gulistan / 764-

Соғылым / Гүлістан / 764». Гүлістан сөзінің үстіңгі тұсында - өрме.

Р - Дөңгелек нүктелі және сызықты алты жарты доғалы қоршауда – аң (барыс?) сол жаққа беттеген. Жон арқасында алты жапырақшалы гүл өрнек.

Бес нұсқа. Салмағы грамммен : 2,42; 3,04; 3,51; 3,13, 2,80. (Клоков, Лебедев, 2000; 80, 134 б., 12-сурет. № 46; Антова, Самашев: 40 б., 12-сурет.).

101. Мыс

А - Алты жарты доғалы шеңберде үш жол (жоғарғы екі жолы қабаттас) мәтін: « Daraba /Gulistan / 764- Соғылым / Гүлістан / 764» . Гүлістан сөзінің үстіңгі тұсында - өрме.

Р - Алты жарты доғалы қоршауда оң жаққа беттеген жануар (барыс?). Арқа жонында ашамай тәрізді өрме-ою.

Екі нұсқа. Салмағы гр.: 3,52; 3,91. (Басылымдарда кездеспейді).

Абдаллах - хан (1362 - 1370ж.)

102. Күміс

А - Сызықты шеңберде үш жол: «as-sultan al-gadil /Abdullah qan/ hullida mulkuhu- сұлтан әділетті / Абдаллах хан / оның билігі ұзақ болсын».

Р - Дөңгелек сызықты қоршауда үш жол жоғарғы екі жол қабаттасласқан : «Соғылым Сарай / әл-Жадид / 764».

Үш нұсқа. Көмбеден. Салмағы гр.: 1,36; 1,45; 1,43. (Янин, 1954: 445 б., № 99; Янина, 1960, с. 218, № 99).

103. Мыс

А - Сызықты шеңберде – төменгі тұсында мәтіні толық сақталынбаған, одан бір жол: «hakim- билік».

Р - Сызықты шеңберде төрт бұршақ іспетті өрнектен сақталынып қалғанның екеуінде « Daraba /Azaq- Соғылым / Азақ».

Бір нұсқа. Салмағы 2 гр. (Жарияланбаған. Толық нұсқасы жеке коллекцияларда кездеседі. Баспаға дайындалып жатыр).

104. Күміс

А - Үш жол мәтін: «qan / Abdullah / halad .....- .Хан / Абд лах./ ұзақ болсын...».

Р - Үш жол мәтін: «Daraba ordu / sene/ ..65 - Соғылым Ордү /жыл / ..65».

Бір нұсқа. Көмбеден. Салмағы 1,15 гр. (Янинның басылымдағымен ұқсас, 1954: 445 б., № 100).

Билжушінің есімі белгісіз нұсқалар

105. Мыс

А - Сызықты шеңберде - үшбұрыш. Онда үш жол (жоғарғы екі жолы қабаттас): «Daraba / balad/ Gulistan - Соғылым / қала / Гүлістан». Сегменттерінде – мерзімі сөзбен: 766 жыл.

Р - Сызықты шеңберде – алты бұрышты жұлдызша. Онда - екі басты бүркіт. Жұлдызшаның шеткі ұштарында – гүл бүршіктері.

Бір нұсқа. Салмағы 2,44 гр. (Янин, 1954; 448 б. №113).

106. Мыс

А - Сызықты шеңберде - үшбұрыш. Онда үш жол (жоғарғы екі жолы қабаттас): «Daraba / balad/ Gulistan - Соғылым / қала / Гүлістан». Сегменттерінде – мерзімі сөзбен: 766 жыл.

Р - Сызықты шеңберде – алты ұшты жұлдызша. Онда - екі басты бүркіт. Жұлдызшаның шеткі ұштарында – жарты доғалар.

Үш нұсқа. Салмағы гр.: 1,92; 2,15; 2,36. (Клоков, Лебедев, 2000; 81, 134 б., 12- сурет. № 49.)

Болат-Хожса хан (1364 – 1365ж.)

107. Күміс

А - Үш жол мәтін: «as-sultan al-gadil/ Bulad qan/ hullida mulkuhu- сұлтан әділетті/ Болат хан/ оның билігі ұзақ болсын...».

Р - Үш жол мәтін (жоғарғы екі жолы қабаттас): «Daraba as-Saray/ al-Jadid/ 767 sene- Соғылым Сарай / әл-Жадид / 767 жыл».

Бір нұсқа. Салмағы 0,89 гр. (Савельев; 207 б., № 406).

Әзиз - шейх - хан (1365 - 1367ж.)

108. Күміс

А - Үш жол мәтін: «as-sultan al-gadil/ Gaziz han / ...../- сұлтан әділетті / әзіз хан/ оның билігі ұзақ болсын».

Р - Үш жол мәтін (жоғарғы екі жолы қабаттас): «Daraba balad/ Gulistan /767 sene - Соғылым қалың елді / Гүлістан / 767 жыл».

Бір нұсқа. Салмағы 0,98 гр. (Френ: 19 б., № 162).

109. Күміс

А - Өрнекті жазумен төрт жол мәтін: «as-sultan/ al-gadil qan / Seyih/ Milkuhu/ Aziz Hullida - сұлтан / әділетті хан / Шейх / оның билігі/ Әзиз ұзақ болсын».

Р - «Daraba/ ....- Соғылым / ....» Мәтін өте өрнектілінген. Оқылуы қиын.

Бір нұсқа. Көмбеден. Салмағы 1,26 гр. (Жарияланымдарда кездеспейді).

110. Күміс

А - Екі жолы сақталынған: «as-sultan al-gadil / Aziz Seyih- сұлтан әділетті / Әзиз- шейх ..»

Р - Үш жол мәтін (жоғарғы екі жолы қабаттас): « Daraba / Gulistan / 827 - соғылым/ Гүлістан / 827». Мерзімі төңкеріліп 768 берілген.

Бір нұсқа. Салмағы 1,37 гр. (Савельев; 208 б., № 407).

111. Мыс

А - Сызықты шеңберде екі қабаттас гүл жапырақшалы сызықтарды айнала тор көзді өнектелген. Сызық ортасында – мәтін: «qan / Aziz Seyih- Хан / Әзиз - шейх».

Р - Сызықты шеңберде – бес ұшты жұлдызшаның айналасында бұршақ іспетті өрнектеріндің ішінде мәтін: «Daraba as-Saray-al-Jadid/ 767 - Соғылым / Сарай / әл-Жадид / 767».

Екі нұсқа. Салмағы гр.: 2,05; 2,42. (Федоров-Давыдов, 2003, с. 190, № 212).

Билжушінің есімі белгісіз нұсқалар

112. Мыс

А - Сызықты шеңберде үш жол (жоғарғы екі

жолы қабаттас): «Daraba as-Saray-al-Jadid/ 767 - Соғылым / Сарай / әл-Жадид / 767».

Р - Дөңгелек сызықты қоршауда бес жарты доғалы жүрек пішінді өрнектердің ортасында оқылуы қиын сөз немесе таңба бар.

Бес нұсқа. Салмағы граммен: 1,92; 2,11; 2,15; 2,18; 2,62. (Янин, 1954; 448 б., №114).

113. Мыс

А - Сызықты шеңберде үш жол мәтін: ««Daraba /as-Saray-al-Jadid/ 768 sene -

Соғылым / Сарай әл-Жадид / 768 жыл».

Р - Сызықты шеңберде – кеуде тұсында жұлдызды, жон арқасында өрме өрнекті барыс сол жаққа беттеген бейнелі.

Үш нұсқа. Салмағы граммен: 0,83; 1,25; 1,52. (Жарияланымдарда варианты кездеспейді. Яниннің жариялаған нұсқасымен ұқсас. Янин, 1954; 448 б., № 115).

114. Мыс

А - Нүктелі және сызықты шеңберде- дөңгелек. Онда екі жол: «zm/Hware- зм / Хоре». Дөңгелек пен қоршау аралығында - жүрек пішінді алты өрме ою.

Р - Нүктелі және сызықты шеңберде жарты доғалы екі қабат сызық. Сызықты қоршау ішінде - мерзімі: «sene 770- 770 жыл».

Бір нұсқа. Салмағы 2,4 гр. (Иванов; 32, 43 б. 35-типі.).

115. Мыс

А - Нүктелі қоршауда алты жапырақшалы шеңбер ішінде үш жол мәтін

(жоғарғы екі жолы қабаттас): «Daraba as-Saray/ al-Jadid / .70.- Соғылым Сарай / әл-Жадид / .70.». Мүмкін 770 х.ж.

Р - Нүктелі қоршауда – алты жапырақшалы бұршек.

Екі нұсқа. Салмағы граммен: 1,72; 2,01. (Янин, 1970; 205 б., № 49).

116. Мыс

А - Ортасында - квадрат. Онда екі жол мәтін: «Hware / zm- Хоре / зм». Сегменттердің біреуінде

сақталынған сөзі – «Daraba- Соғылым».

Р - Ортасында -өрме ою. Шет тұстарында мәтін: «sene 771 - /айында / х / 771 жыл».

Үш нұсқа. Салмағы гр.: 0,88; 1,65; 2,21. (Федоров-Давыдов, 1965: 192 б. 22-типi, таб. III).

117. Мыс

А - Сызықты әрi нүктелi қоршауда үш жол мәтiн: «Hwarezm/ daraba - Хорезм / / соғылым».

Р - Сызықты әрi нүктелi шеңберде үш жол мәтiн: « sene 772 - //айында / 772 жыл».

Алты нұсқа. Салмағы гр.: 1,24; 1,29; 1,45; 1,55; 1,87; 1,97. (Федоров-Давыдов, 2003: 192 б., 23- типi, табл III).

118. Мыс

А - Сызықты шеңбердегi сөз: «Hwarezm/ Хорезм» өрме оюлы.

Р - Сызықты шеңберде үш жол мәтiн: « sene772/ - /айында / 772 жыл».

Бiр нұсқа. Салмағы 1,7 гр. (Федоров-Давыдов, 1965: 192 б., 23-типi, табл III).

Тұлынбек ханум (1371 – 1372 ж.)

119. Мыс

А - Сызықты шеңберде үш жол мәтiн: «gesim malike/ Tulunbek qanim / hullida mulkuhu - ханшайымның хұзырымен / Тұлынбек - ханум / оның билiгi ұзақ болсын».

Р - Сызықты шеңберде үш жол мәтiн: «Daraba as-Saray /al-Jadid/ sene 773- Соғылым Сарай / әл-Жадид / 773 жыл».

Төрт нұсқа. Салмағы гр.: 2,73; 3,14; 3,18; 3,74. (Янин, 1954; 446 б., №106; Федоров-Давыдов, 2003, с. 191, № 216).

Ұрыс хан (1370 -1385)

120. Күмiс

А - Сызықты әрi нүктелi қоршаудың бөлшегiнде үш жол мәтiн: «as-sultan/al-gadil u /s qan - сұлтан / әдiлеттi Ұ.. / с хан».

Р - Сызықты әрi нүктелi қоршаудың бөлшегiнде – квадрат доғалақтау пiшiнде шеңбер. Онда сақталынған екi жол мәтiн: « Daraba /Siginaq - соғы-

лым /Сығнақ/...». (шамамен хижраның 774 жылы).

Бiр нұсқа. Салмағы 1,54 гр. (Савельев: 233 б. , № 429)

121. Мыс

А - Ортасында екi өрме оюлы. Оның айнала-сында мәтiн бөлшектерi: «Daraba Hwarezm -Соғылым Хорезм».

Р - Сегiз жарты доғалы төрт өрмелi оюдың iшiнде мерзiмi: «775 жыл». Ортасында соғылымы: «qan- Хан».

Бiр нұсқа. Салмағы 1,6 гр. (жарияланымдарда ұқсас варианты жоқ. Ивановтың жариялаған нұсқа-сымен ұқсас. 32, 42 б. , 26-типi).

122. Күмiс

А - Тиын орта тұсында мәтiн: «as-Sultan/al-agzam/Urus / qan - сұлтан / ағзам / Ұрыс / хан».

Р - Нүктелi әрi сызықты қоршауда төрт жол мәтiн: «Daraba / Bazari - Соғылым / / Б(Т?)азари /... 7».

Бiр нұсқа. Салмағы 0,7 гр. (Тасмагамбетов, Самашев: 303 б.).

123. Мыс

А - Тиын бетiнде - квадрат шеңбер. Сегменттерiнде - жүрек пiшiндi өрме ою. Шеңбер iшiнде үш жол (төменгi екi жолы қабаттасқан) мәтiн: «Daraba /al-Jadid-sene .77- Соғылым / әл- Жадид жыл .77». Бәлкiм – х.ж. 777.

Р - Тиын бетiнде - төртбұрышты сызық оның ұштарында өрме өрнектер. Сегменттерiнде жүрек пiшiндi өрме ою. Сызық iшiнде: Құс басты таракты таңба орналасқан.

Екi нұсқа. Салмағы 2,11гр. және 1,92 гр. (Клоков, Лебедев, 2000: 105, 106, 144 б. 22 -сурет. № 88; 13: 225, 233 б. ,№ 135 -140; 13: 311 б.).

124. Мыс

А - Тиын бетiнде - үш бұрышты сызық оның ұштарында өрме өрнектер. Сегменттерiнде жүрек пiшiндi өрме ою. Онда құс басты таракты таңба орналасқан.

Р - Тиын бетiнде – күрделi көп жапырақшалы бұршектер өрнегi. (Бәлкiм 1380 жылдар шамасы).

Үш нұсқа. Салмағы гр: 1,32; 1,45; 1,93. (Клоков,

Лебедев, 2000: 106, 144 б. 22-сурет. № 89; Фоми-
чев: 228 б. , 9-сурет. № 219, 239 б.).

125. Мыс

А - Тиын бетінде - сызықты қоршауда құс бас-
ты тарақты таңба орналасқан. Таңбаның ұштары
иірілген.

Р - Күрделі төрт жапырақшалы бүршүктер мен
нүктелі өрнек (Бәлкім, 1380 жылдар шамасы).

Бір нұсқа. Салмағы 1,32 гр. (Жарияланымдарда
кездеспейді).

Әмір Темір (1368 – 1405 ж.)

126. Мыс

А - Сызықты шеңберде – ұштары айқасқан квад-
рат. Онда екі жол мәтін: «amir Timur - әмір Темір» .
Сегменттерінде сөзбен: «785».

Р - Нүктелі және сызықты шеңберде үш жапы-
рақшалы өрнектің аралығында мәтін: «Daraba /
Samar-qand - Соғылым / Самар / қанд».

Үш нұсқа. Салмағы гр.: 2,73; 2,96; 3,094. (Френ:
62 б.№ 443; Бурнашева, 164 б.; Тасмагамбетов,
Самашев: 305 б.).

127. Мыс

А - Нүктелі және сызықты шеңберде ұштары
айқасқан квадрат. Онда үш жол: «Daraba/ Sama/
rqand - Соғылым / Сама / рқанд». Сегменттерінде -
өрме ою.

Р - Нүктелі және сызықты шеңберде- үш жа-
пырақшалы таңба өрнектің аралығында мәтін:
«Daraba / fi/ 787 - Соғылым / 787».

Бір нұсқа. Салмағы 0,74 гр. (Жарияланымдарда
кездеспейді).

128. Мыс

А - Нүктелі және сызықты шеңберде ұштары
айқасқан квадрат. Екі жол көркемделінген: «Amir
Timur - Әмір Темір». Бір сегментінде «нда»
жұрнағы сақталынған.

Р - Нүктелі және сызықты шеңберде- үш дөңге-
лекті үш жапырақшалы таңба өрнектің аралығын-
да бүршек өрнектері салынған.

Бір нұсқа. Салмағы 1,03 гр. (Жарияланымдарда

кездеспейді).

129. Мыс

А - Нүктелі және сызықты шеңберде - квадрат.
Мәтіннен қалған үш жол: «Daraba / Hwa...zm -
Соғылым / Хо... зм». Бір сегментінде «7» саны сақ-
талынған.

Р - Сызықты дөңгелекте екі доғалақтау өрнек
сақталынған.

Бір нұсқа. Салмағы 0,98 гр. (Тасмагамбетов,
Самашев: 315 б.).

Тоқтамыс хан (1376-1395 ж) және оның дәуіріндегі билеушісінің есімі белгісіз тиындар

130. Күміс

А - Сызықты шеңберде екі қабат квадрат шең-
берде - сырты өрме оюлы, іші нүктелі шеңбер
ішінде үш жол мәтін: «as-Sultan /al-gadil/ Toqtamis -
сұлтан / әділетті / Тоқтамыс».

Р - Сызықты және сегіз жарты доғалы қоршау-
да үш жол мәтін: «Daraba/ Hwarezm/ 780 - соғы-
лым / Хорезм / 780».

Бір нұсқа. Салмағы 1,45 гр. (Савельев: 114 б.,
№ 270).

131. Мыс

А - Нүктелі және сызықты шеңберде үш жол
мәтін: «Daraba /Ordu / 785- Соғылым / Ордү / 785».

Р - Нүктелі және сызықты шеңберде оң жаққа
бет алған екі өркешті түйе бейнесі салынған. Жоға-
рғы тұсында нүктелі бүршектер.

Екі нұсқа. Салмағы гр.: 1,26; 1,63. (Янин, 1954,
449 б., №121).

132. Мыс

А Сызықты алты жарты доғалы шеңберде екі
жол мәтін: «Daraba/ as-Sar/ al-Jadid/ ay- Соғылым
Сар / әл-Жадид ай».

Р - Сызықты шеңберде төртбұрыш екі шеті
ұзындау сызықтар сегменттерінде өрме оюлы.
Оның ішінде оң жаққа бет алған аң бейнесі.

Бір нұсқа. Салмағы 1,63 гр. (Жарияланымдарда кездеспейді).

133. Мыс

А - Нүктелі екі қабаттас алты жарты доғалы шеңберде - сол жаққа қаратылып салынған ай балта. Оның қасында нүктелі үш бүршек.

Р - Нүктелі алты жарты доғалы шеңберде үш жол (жоғарғы екі жолы қабаттас) мәтін: «Daraba / as-Saray/ 787 - Соғылым / Сарай / 787».

Екі нұсқа. Салмағы в гр.: 0,82; 1,53. (Янин, 1954; 449 б., №122; Федоров-Давыдов, 2003, с. 198, № 265).

134. Мыс

А - Нүктелі екі қабаттас алты жарты доғалы шеңберде үш жол мәтін (жоғарғы екі жолы қабаттас): «Daraba /as-Saray/ 787 - Соғылым / Сарай / 787»

Р - Нүктелі алты жарты доғалы шеңберде оңға қаратылған ай балта айналасында жазуы бар. «Тоqтамis - Тоқтамыс».

Үш нұсқа. Салмағы гр. : 1,69; 1,71; 2,60. (Бұл түрі жарияланымдарда кездеспейді).

135. Мыс

А - Нүктелі қоршауда — квадрат пішінді сызық шеңбердің ішінде үш жол мәтін (жоғарғы екі жолы қабаттас): «Daraba /as-Saray/ 787 - Соғылым / Сарай / 787»

Р - Нүктелі қоршауда – екі қабат сегіз жарты доғалы шеңбер. Аралығы нүктелермен өрнектелінген.

Төрт нұсқа. Салмағы гр.: 1,23; 1,33; 1,46; 1,62; 1,81. (Бұл түрі жарияланымдарда кездеспейді. Ұқсас нұсқасы мына басылымда: Клоков, Лебедев, 2000: 83, 135 б., № 56; Федоров-Давыдов, 2003, с. 198, № 263).

136. Мыс

А - Сызықты шеңберде - квадрат. Онда үш жол мәтін: «Daraba /as-Saray/ .87 - Соғылым / Сарай / .87»

Р - Сызықты шеңберде – екі қабат алты жапырақшалы бүршек. Аралығында нүктелер өрнектелінген.

Бір нұсқа. Салмағы 1,64 гр. (Жарияланымдарда кездеспейді. Ұқсас нұсқасы мына басылымда: Янин, 1954: 449 б., № 123).

137. Мыс

А - Сызықты шеңберде - квадрат. Онда үш жол: «Daraba /as-Saray/ .87 - Соғылым / Сарай / .87». Сегменттерінде - үшы қиық бүршіштар.

Р - Сызықты шеңберде - екі қабат алты жапырақшалы үшты бүршек. Аралығында нүктелер өрнектелінген.

Екі нұсқа. Салмағы гр. : 1,42; 1,56. (Жарияланымдарда кездеспейді. Ұқсас нұсқасы мына басылымда: Янин, 1954: 449 б., №123).

138. Мыс

А - Тиын бетінде үш жол мәтін: «Daraba/ Azaq/ 787 - Соғылым / Азак / 787».

Р - Тиын бетінде оң жаққа беттеген күс бейнесі.

Екі нұсқа. Салмағы гр. : 1,83; 1,77. (Фомичев: 226 б., 7-сурет. № 167).

139. Мыс

А - Нүктелі және сызықты шеңберде төрт жол (жоғарғы екі жолы қабаттас): «Daraba / Hwarezm/ sene 787 - Соғылым / Хорезм / жыл / 787».

Р – Ұштарында өрнекті төрт жарты доғалы шеңбер. Онда кеудесінде найза ұшы бар оң жаққа бет алған жылқы бейнесі. Жылқы үстінде - өрме ою..

Төрт нұсқа. Салмағы гр. : 1,18; 1,25; 2,35; 2,54. (Варианты жарияланымдарда кездеспейді. Ұқсас нұсқасы мына басылымда: Федоров-Давыдов, 1965: 193 б., № 34 таб. ІУ; Тасмагамбетов, Самашев: 318 б.).

140. Мыс

А - Сызықты шеңберде - төрт жол мәтін (жоғарғы екі жолы қабаттас): «Daraba / Hwarezm/ sene 78.. - Соғылым / Хорезм / жыл / 78..». (Мүмкін, 787 жыл).

Р - Ұштарында өрнекті төрт жарты доғалы қоршау. Онда кеудесінде найза ұшы, ертеулі жылқының сол жаққа бет алған бейнесі салынған. Жылқының үстінде — өрме ою.

Екі нұсқа. Салмағы гр. : 1,24; 1,52; 1,60; 1,73.

(Федоров-Давыдов, 1965: 193 б., № 34 табл. IY; Тасмагамбетов, Самашев: 318 б.).

141. Мыс

А - Тиын бетінде екі жол: «Daraba/ Hwarezm-Соғылым / Хорезм». Жол аралығында - күрделі өрме ою салынған. (9- жарияланым бойынша 787 жылғы болуы ықтимал).

Р - Ортасында бастары біріктірілген төрт балық бейнесі мен өсімдік өрнектері салынған.

Екі нұсқа. Салмағы гр.: 0,55; 1,64. (Федоров-Давыдов, 1965, 193 б., № 33 табл. IY; Тасмагамбетов, Самашев: 318 б.).

142. Мыс

А - Нүктелі әрі алты жарты доғалы қоршауда екі жол мәтін: «Daraba/ Ordu - Соғылым / Орды».

Р - Тиын бетінде сол жаққа бет алған атты адам. Екі тұсында нүктелі бүршектер.

Бір нұсқа. Салмағы 1,24гр. (Янин, 1970: 206, 207 б., №58).

143. Мыс

А - Әуелгі қалпы сақталынбаған. Дөңгелекте: «qan- Хан» мен жарты ай соғылған.

Р - Үш жарты доғалы шеңбердің өрме ішінде малдас құрған адам бейнесі.

Бір нұсқа. Салмағы 1,61 гр. (Жарияланымдарда кездеспейді).

144. Мыс

А - Бес жапырақшалы бүршек.

Р - Алты жарты доғалы шеңберде үш жол (жоғарғы екі жолы қабаттас): «Daraba-as-Saray/ 789-Соғылым / Сарай / 789».

Бір нұсқа. Салмағы 1,41 гр.

145. Мыс

А - Тиын бетінде үш жол мәтін: «Daraba / Ordu/ al-Muazzam - Соғылым / Ордү / әл- Муаззам / 789».

Р - Тиын бетінде сол жаққа қараған күс бейнеленген (сұңқар).

Бір нұсқа. Салмағы гр. : 1,52; 1,67; 2,02. (Клоков, Лебедев, 2000: 83, 135 б., 13-сурет. № 57; Федоров-Давыдов, 2003, 215б. , № 434, (мерзімі өшкен).).

146. Мыс

А - Нүктелі әрі алты жарты доғалы қоршауда үш жол (жоғарғы екі жолы қабаттас): мәтін: «Daraba /Haji/Tarqan- Соғылым / Қажы / Тархан».

Р - Тиын бетінде астаудың оң жағынан қой сол жағынан есік басын иген бейне салынған. Арқа жон тұсында жұлдызшалар мен өрнек ою, аяқ тұстарында жұлдызша бейнеленген.

Бір нұсқа. Салмағы 1,65 гр. (Клоков, Лебедев, 2000: 113, 147 б., 25-сурет. № 102; Федоров-Давыдов, 2003, 208б., № 368, Сарай әл-Жадидте соғылған).

147. Мыс

А - Тиын бетінде екі жол мәтін: «On alti/ pul dange - Он алты/ пұл даңге».

Р - Толқынды қоршауда екі балық және екі өрме ою салынған.

Бір нұсқа. Салмағы 0,87 гр. (Янин, 1954: 450, 451 б., №141; Федоров-Давыдов, 2003, 222 б., № 491).

148. Мыс

А - Сызықты шеңберде квадрат және сегменттерінде өрме ою. Квадрат ішінде парсы тілінде екі мәтін: «Накім һуммауун - Хәкім / хұзырымән ».

Р - Сызықты квадрат пішінді қоршауда - сол жаққа қараған тоты күс.

Алты нұсқа. Салмағы гр. : 1,25; 1,28; 1,33; 1,35; 1,46; 1,61. (Клоков, Лебедев, 2000, 84, 135 б., 13-сурет. № 64; Федоров-Давыдов, 2003, с. 223, № 495).

149. Мыс

А - Тиын бетінде үш жол (жоғарғы екі жолы қабаттас) мәтін: «qutlug bolsun /yani pul- Құтты болсын / жаңа пұл».

Р - Төрт жарты доғалы шеңберде оң жаққа бет алған күс бейнесі (қаршыға?). Құстың үстіңгі тұсында - өрме ою.

Үш нұсқа. Салмағы гр. : 3,21; 3,35; 3,57. (Янин, 1960, 220 б., № 142 б.; Федоров-Давыдов, 2003, 201б., № 287).

150. Мыс

А - Сызықты шеңберде - квадрат орналасқан

және сегменттерінде бұрыштары нүктелі. Квадратта «куфи» жазу үлгісімен мәтін: «Daraba as-Sarayu - Соғылым Сарай».

Р - Бес жарты доғалы өрнекті қоршауда құмған мен шыны бейнеленген. Айналасында – төрт жұлдызша.

Төрт нұсқа. Салмағы гр. : 1,65; 1,67; 1,74; 1,83. (Янин, 1954: б.450; 451 №129; Федоров-Давыдов, 2003, 2026., № 298).

151. Мыс

А - Сызықты шеңберде - квадрат және сегменттерінде үшбұрыш ұштары орналасқан. Квадратта «куфи» жазу үлгісімен мәтін: «Daraba as-Sarayu - Соғылым Сарай».

Р - Сызықты және алты жарты доғалы қоршауда таразы бейнеленген. Оның астыңғы тұсында өрме және өрнек оюлар.

Үш нұсқа. Салмағы гр. : 0,51; 1,52; 1,63. (Янин, 1954: 450; 451 б., № 130; Федоров-Давыдов, 2003, 202, № 299).

152. Мыс

А - Сызықты шеңберде үш жол мәтін: «Daraba / Hwarezm/ sene 7...- Соғылым / Хорезм- ма/ жыла 7...».

Р - Нүктелі қоршауда күрделі алты жапырақшалы бүршек .

Бір нұсқа. Салмағы 1,63 грамма. (Федоров-Давыдов, 2003, 220, № 473).

153. Мыс

А - Тиын бетінде квадрат пен сегменттерінде өрнектер. Квадратта «куфи» жазу үлгісімен иіріліңкі мәтін: «Daraba Hwarezm - Соғылым Хорезм».

Р - Алты жапырақшалы қоршауда - басы оң жаққа бағытталған, жоны көтеріңкі аңның бейнесі.

Бір нұсқа. Салмағы 2,23 гр. (Федоров-Давыдов, 1965: 194 б., табл.У № 44).

154. Мыс

А - Сызықты шеңберде үш жол мәтіннен сақталынғаны анық емес.

Р - Сызықты шеңберде алты өзекті бүршек пен

жұлдызша.

Бір нұсқа. Салмағы гр.: 1,45. (Клоков, Лебедев, 2000: 87; 137 б., 15-сурет. № 79).

155. Мыс

А - Сызықты әрі төрт жарты доғалы қоршауда үш жол мәтін: «Daraba as-Sarayu / 790- Соғылым / Сарай / 790».

Р - Сызықты шеңберде қосарланған бес жарты доғалы бүршекті өрнек кескіні.

Төрт нұсқа. Салмағы гр. : 1,107; 1,57; 1,95; 2,12. (Янин, 1954: 449 б., № 124; Федоров-Давыдов, 2003, 1996., № 274).

156. Мыс

А - Сызықты шеңберде – сегментті өрнектері бар квадрат. Шеңбер ішінде үш жол мәтін: «Daraba as-Sarayu al-Jadid /791- Соғылым Сара / й әл-Жадид / 791 ..».

Р - Сызықты шеңберде ұштарында өрнектері бар алты қырлы жұлдызша .

Он нұсқа. Салмағы гр. : 0,75; 0,83; 1,13; 1,33; 1,50; 1,55; 1,63; 1,65; 1,85; 2,98. (Жарияланымдарда кездеспейді. Ұқсас нұсқасы мына басылымда: Клоков, Лебедев, 2000: стр. 136 сурет. 14 № 60 а. ; Федоров-Давыдов, 2003, 206 б., № 341).

157. Мыс

А - Тиын бетінде квадрат шеңбер екі жол мәтінді (астыңғы екі жолы қабаттас): «Daraba as-Sarayu al-Jadid - Соғылым Сара / и әл-Жадид».

Р - Сызықты ұштарында өрнектері бар үш жарты доғалы қоршауда алты қырлы жұлдызша үш өрме оюлы.

Үш нұсқа. Салмағы гр. ; 1,64; 1,68; 2,41. (Федоров-Давыдов, 2003, 206 б. 342).

158. Мыс

А - Сызықты шеңберде квадрат сызық оның сегменттерінде өрнектер. Шеңбер ішінде екі жол мәтін (екі жолы қабаттас) төңкеріліп берілген мәтін: «Daraba as-Sarayu al-Jadid- Соғылым Сарай әл-Жадид».

Р - Сызықты шеңберде алты қырлы жұлдызша үш өрме оюлы.

Бес нұсқа. Салмағы гр. : 1,55; 1,61; 1,63; 1,72;

1,80. (Жарияланымдарда кездеспейді).

159. Мыс

А - Сызықты шеңберде квадрат сызық оның сегменттерінде өрнектер. Шеңбер ішінде екі жол мәтін (ортаңғы тұсы қабаттас) төңкеріліп берілген мәтін: «Daraba as-Sara/ al-Jadid- уСоғылым Сара/й әл-Жадид».

Р - Сызықты шеңберде алты қырлы жұлдызша үш өрме оюлы.

Он нұсқа. Салмағы гр.: 0,35; 1,00; 1,21; 1,24; 1,53; 1,60; 1,73; 1,86; 1,95; 2,47. (Жарияланымдарда кездеспейді).

160. Мыс

А - Алты жарты доғалы қоршауда екі жол сақталынған: «Gulistan / 791- Гүлістан / 791».

Р - Тиын ортасында төрт жапырақшалы бүршек.

Бір нұсқа. Салмағы 1,2 гр. (Варианты жарияланымдарда кездеспейді).

161. Мыс

А - Нүктелі және сызықты шеңберде - квадрат . Онда екі жол мәтін: «Daraba /Haji- Соғылым / Қажы».

Р - Сызықты шеңберде орталыққа қараған қарама-қарсы күс бейнелері. Ортасында көркем өрме оюлы.

Үш нұсқа. Салмағы гр. : 1,25; 1,41; 1,45. (Гончаров: 180 б., № 8; Федоров-Давыдов, 2003, 208 б., №342, Сарай-ай әл Жадид соғылымы).

162. Мыс

А - Нүктелі және сызықты шеңберде оқылуы қиын мәтін.

Р - Нүктелі және сызықты шеңберде- алты қырлы жұлдызша оның сегменттерінде өрме оюлар салынған.

Сегіз нұсқа. Салмағы гр. : 0,83; 0,87; 1,25; 1,26; 1,44; 1,52; 1,63; 1,79

(Жарияланбаған)

163. Мыс

А - Тиын бетінде үш жол мәтін: «Daraba /as-Saray Jolzu - Соғылым / Сара .(өрнек) /жолчы».

Р - Тиын бетінде алты жарты доғалы - алты жапырақшалы бүршек.

Он нұсқа. Салмағы гр.: 0,68; 1,25; 1,26; 1,44; 1,52; 1,54; 1,63; 1,63; 2,494; 1,81. (Тасмағамбетов, Самашев: 308 б.; Федоров-Давыдов, 2003, 226 б., № 538).

164. Мыс

А - Тиын бетінде екі жол (жоғарғы екі жолы қабаттас) мәтін: «Daraba as-Saray /al-Jadid - Соғылым Сара / өрнек / әл-Жадид».

Р - Күрделі төрт өзекті жапырақшалы ою.

Бір нұсқа. Салмағы 3,53 гр. (Янин, 1954: 451 б. , № 135).

165. Мыс

А - Тиын бетінде квадрат шеңбер және сегметтерінде өрнектер. Шеңбер ішінде үш жол (астыңғы екі жолы қабаттас) мәтін: «Daraba / Hozrezm/ sene 79 ..Соғылым / Хорезм / жыл 79».

Р - Күрделі төрт өзекті жапырақшалы ою. .

Бес нұсқа. Салмағы в гр. : 0,57; 1,52; 1,61; 1,73; 1,81. (Иванов: 33 б. , №72; 6.44 тип 38а; Тасмағамбетов, Самашев: 318 б.; Федоров-Давыдов, 2003, 220 б., № 471, мерзімі хижраның 776 жылы).

166. Күміс

А - Мәтіннен үш жол сақталынған: «as-Sultan / al-agzam ....-сұлтан / әл-ағзам / (Токтамыш)».

Р - Тиын бетінде үш жол мәтін сақталынған: «Соғылым / ғс-Сарай / әл-Жед (ид) «.

Бір нұсқа. Салмағы 0,75 гр. (Савельев: 83 б., № 167).

167. Мыс

А - Тиын бетінде тарақты таңба , «аяқ» аралығында жарты доғалы сызық Төменгі тұсында ашамай таңба. Таңбаның қасында мәтін: «Daraba/ Qirim- Соғылым / Қырым».

Р - Құс бейнесінен сақталынған бөлшек ?

Екі нұсқа. Салмағы гр. : 1,53; 1,61. (Федоров-Давыдов, 2003, 227 б., № 546).

168. Мыс

А - Тиын бетінде қос квадрат шеңбер және

сегметтерінде өрнектер. Шеңбер ішінде ортаңғы аяғында сызығы бар тарақты таңба бейнеленген.

Р - Тиын бетінде квадрат шеңбер және сегметтерінде өрнектер. Құйрығы гүлді аяқтары бүгінкі тұяқты жануар басын солға беттеген бейнесі салынған.

Он үш нұсқа. Салмағы гр.: 1,45; 1,52; 1,53; 1,58; 1,60; 1,61; 1,64; 1,69; 1,71; 1,80; 1,85; 1,95; 1,96 (Жарияланбаған).

169. Мыс

А - Тиын бетінде квадрат шеңберден қалған бөлшегі мен сегметтерінде өрнектер. Шеңбер ішінде лир аспап пішінді тарақты таңба.

Р - Нүктелі қоршауда алты жапырақшалы бүршектің бөлшектері.

Бір нұсқа. Салмағы 1,25 гр. (Жарияланбаған. Ұқсас таңбасы мына басылымда : 13: 228 , 203 б.).

170. Мыс

А - Сызықты шеңберде – дөрекілеу салынған үш жол мәтін: «as-sultan/ al-gadil/ Baraq? - сұлтан / әділетті / (Барақ ?)».

Р - Сызықты шеңберде - дөрекілеу салынған үш жол мәтін: «соғылған в / ..../...».

Жиырма алты нұсқа. Салмағы гр. : 0,61; 0,93; 0,95; 0,96; 1,05; 1,25; 1,25; 1,33; 1,41; 1,44; 1,52; 1,57; 1,65; 1,66; 1,68; 1,70; 1,77; 1,83; 1,92; 1,96; 2,00; 2,11; 2,13; 2,20; 2,22; 2,43. (Тасмагамбетов, Самашев: 309 б.).

171. Мыс

А - Сызықты шеңберде анық емес екі жол мәтін.

Р - Сызықты шеңберде квадрат пішінді доғалы кырлы шеңбердің бөлшегі мен ортасында толық емес екі балық бейнесі салынған.

Екі нұсқа. Салмағы гр. : 1,53; 2,32. (Жарияланбаған).

172. Мыс

А - Тиын бетінде анық емес үш жол мәтін: «Daraba / ....- Соғылым / ..../...».

Р – Тиын бетінде – квадрат пішінді шеңбер. Онда толық емес екі балық бейнесі салынған .

Екі нұсқа. Салмағы гр. : 1,30; 1,32; 1,45; 1,53. (Жарияланбаған).

173. Мыс

А - Мәтіннен бөлшектер.

Р - Тиын бетінде толық емес екі балық бейнесі мен өрнек ою салынған .

Үш нұсқа. Салмағы гр. : 1,37; 1,40, 1,41. (Жарияланбаған).

174. Мыс

А - Тиын бетінде анық емес екі жол мәтін бөлшектері .

Р - Ортасында нүктелері бар үш дөңгелек сызықтар.

Бір нұсқа. Салмағы 0,8 гр. (Жарияланбаған).

175. Мыс

А - Нүктелі қоршауда екі жол мәтін: «Bulgar/ daraba- Бұлғар / соғылым».

Р - Нүктелі қоршауда - өрме ою.

Бір нұсқа. Салмағы 0,6 грамм. (Френ: 36 б. № 374).

176. Мыс

А - Тиын бетінде екі жол мәтін: «Daraba/ Ordu- Соғылым / Орды».

Р - Нүктелі және сызықты шеңберде- өрме ою.

Бір нұсқа. Салмағы 0,43 гр. (Жарияланбаған).

177. Мыс

А - Тиын бетінде үш жол мәтін: «as-Saray/daraba- и / Сара / соғылым».

Р - Сызықты әрі нүктелі қоршауда - өрме ою.

Бір нұсқа. Салмағы 0,56 гр. (Федоров-Давыдов, 2003, 209 б., № 377, Сарай әл-Жадид соғылымы).

178. Мыс

А - Тиын бетінде - пятилепестковая розетка из дуг с точками.

Р - Тиын бетінде - нүктелі қоршау мен әріп фрагменттері.

Бір нұсқа. Салмағы 0,62 гр. (Жарияланбаған).

179. Мыс

А - Тиын бетінде - сызықты қоршау мен әріп фрагменттері.

Р - Тиын бетінде – жұлдыз тәрізді алты жапырақшалы бүршек.

Бір нұсқа. Салмағы 0,63 гр.

180. Мыс

А - Тиын бетінде лир аспап тәрізді тұғырлары біріккен үш таңба фрагменттері.

Р - Тиын бетінде - өсімдік өрнекті төрт дөңгелек өрнектің қалдықтары.

Бір нұсқа. Салмағы 1,35 гр. (Иванов: 33 және 42 б. №78).

181. Мыс

А - Тиын бетінде дәрекілеу салынған мәтін бөлшектері: «Al-Jadid- әл-Жадид» .

Р - Тиын бетінде екі басты бүркіт бейнесінің бөлшектері.

Он нұсқа. Салмағы гр.: 0,86; 1,11; 1,20; 1,25; 1,27; 1,30; 1,33; 1,38; 1,45; 1,48. (Клоков, Лебедев, 2000, 128 б., 6-сурет.; Федоров-Давыдов, 2003, 175 б., № 76).

182. Мыс

А - Тиын бетінде квадрат пішінді дәрекілеу салынған мәтін: «al-agzam / hakim - ағзам / хұзырымен».

Р - Тиын бетінде оң жаққа қараған тұрпайы бейнеленген барыс. Оның жоғарғы тұсында күн бейнесі.

Екі нұсқа. Салмағы гр. : 0,70; 0,91; 1,10; 1,10; 1,15; 1,20. (Клоков, Лебедев, 2000: 125 б., 3-сурет. № 12п; Федоров-Давыдов, 2003, 168 б., № 23).

183. Мыс

А - Нүктелі және сызықты шеңберде ашамай іспетті таңба айналасында нүктелер.

Р - Сызықты шеңберде оң жаққа қараған аң бейнесі.

Бір нұсқа. Салмағы 1,05гр. (Жарияланбаған).

184. Мыс

А - Нүктелі қоршауда «аяқтарында» нүкте салынған таракты таңба.

Р - Нүктелі және сызықты шеңберде екі аяқты таңба оның айналасында үш ашамайлы пішінді сызықтар салынған.

Бір нұсқа. Салмағы 0,74гр. (Жарияланбаған).

185. Мыс

А - Нүктелі және сызықты шеңберде- анық емес мәтін бөлшегі.

Р - Нүктелі және сызықты шеңберде таңба және оның айналасында нүктелер салынған.

Бір нұсқа. Салмағы 0,93гр. (Жарияланбаған).

186. Мыс

А - Мәтіннің сақталынбаған әріп фрагменттері.

Р - Сызықты әрі нүктелі қоршауда ашамай іспетті таңба оның айналасында нүктелер салынған.

Бір нұсқа. Салмағы 0,82 гр. (Жарияланбаған).

187. Мыс

А - Сызықты шеңберде үш жол мәтін: «Daraba / Bik / Bazar?- Соғылым / Бик /Базар».

Р - Нүктелі және сызықты шеңберде екі аяқты таңба оның айналасында үш ашамайлы пішінді сызықтар салынған.

Екі нұсқа. Салмағы гр. : 1,21; 0,84. (Фрэн: 46 б.).

188. Мыс

А - Тиын бетінде – квадрат шеңбер. Онда екі жол мәтін: «Amir / Timur- Әмір / Темір».

Р - Тиын бетінде алты ұшты жұлдызша өрнектің ортасында таракты таңба салынған.

Екі нұсқа. Салмағы 1,10; 1,23гр. (Иванов: 14,18 б., №11)

189. Мыс

А - Тиын бетінде - үш жол тұрпайы салынған анық емес мәтін.

Р - Тиын бетінде таракты таңба.

Бір нұсқа. Салмағы 0,53 гр. (Жарияланбаған).

190. Мыс

А - Тиын бетінде – нашар сақталынған мәтін бөлшектері.

Р - Нүктелі әрі сызықты қоршауда таракты таңбаның бөлшектері сақталынған.

Бір нұсқа. Салмағы 0,82 гр. (Жарияланбаған).

191. Мыс

А - Тиын бетінде – тұрпайы салынған өрнек пен мәтін бөлшектері.

Р - Тиын бетінде – сызықты қоршау мен мәтін бөлшектері.

Бір нұсқа. Салмағы 1,13 гр. (Жарияланбаған).

192. Мыс

А - Тиын бетінде екі жол мәтіннен фрагменттер. Оқылмайды.

Р - Тиын бетінде - ғсем таңба.

Бір нұсқа. Салмағы 0,81 гр. (Жарияланбаған).

193. Мыс

А - Тиын бетінде – оқылуы қиын мәтін фрагменттері.

Р - Тиын бетінде - оқылуы қиын мәтін фрагменттері.

Бір нұсқа. Салмағы: 0,83 гр. (Жарияланбаған).

194. Мыс

А - Нүктелі әрі сызықты қоршау бөлшектері мен - оқылуы қиын мәтін фрагменттері.

Р - Тиын бетінде - оқылуы қиын мәтін фрагменттері.

Бір нұсқа. Салмағы 0,78 гр. (Жарияланбаған).

195. Мыс

А - Тиын бетінде - оқылуы қиын мәтін фрагменттері.

Р - Тиын бетінде - оқылуы қиын мәтін фрагменттері.

Бір нұсқа. Салмағы: 0,96 гр. (Жарияланбаған).

196. Мыс

А - Тиын бетінде – сызықты қоршау бөлшектері мен сегменттерінде өрнектері бар тік бұрышты шеңбер. Шеңберде оқылуы қиын мәтін фрагменттері: «қап- Хан ....»

Р - Тиын бетінде - сызықты қоршау бөлшектері мен сегменттерінде өрнектері бар тік бұрышты шеңбер. Шеңберде оқылуы қиын мәтін фрагменттері.

Бір нұсқа. Салмағы 1,12 гр. (Жарияланбаған).

197. Мыс

А - Тиын бетінде - сызықты қоршау бөлшектері екі жол анық емес мәтін бөлшектері.

Р - Тиын бетінде - сызықты қоршау бөлшектері мен «88..» сан бөлшектері. .

Бір нұсқа. Салмағы 0,81 гр. (Жарияланбаған).

198. Мыс

А - Тиын бетінде - әріп фрагменттері.

Р - Тиын бетінде сызықты қоршау мен тұрпайы салынған әріп бөлшектері .

Бір нұсқа. Салмағы 1,10 гр. (Жарияланбаған).

199. Мыс

А - Тиын бетінде – екі жол мәтін бөлшектері.

Р - Тиын бетінде - екі жол мәтін бөлшектері.

Бір нұсқа. Салмағы 1,08 гр. (Жарияланбаған).

200. Мыс

А - Нүктелі және сызықты шеңберде- екі жол анық емес мәтін бөлшектері.

Р - Нүктелі әрі сызықты қоршау мен тік бұрышты сегменттерінде өрнекті анық емес бөлшектері

Бір нұсқа. Салмағы 1,12 гр. (Жарияланбаған).

201. Мыс

А - Сызықты қоршау мен сақталынбаған мәтін бөлшектері.

Р - Тиын бетінде дөңгелекте екі аяқты таңба. Қоршау айналасында – мәтін бөлшектері мен мерзімі: «881» болуы ықтимал

Бір нұсқа. Салмағы 0,82 гр. (Жарияланбаған).

Меңлі- Керей хан (1476- 1515 ж)

202. Күміс

А - Мәтін фрагменттері: « ulu .../ Кеге - ұлы .../... Кере..».

Р - Тиын бетінде - ромб тарақты таңбалы және сырт тұсында өрме оюлы.

Бір нұсқа. Салмағы 0,34 гр. (Жарияланбаған. Ұқсас нұсқасы мына басылымда: Retowski: табл. V №№ 124, 125, 127).

203. Күміс

А - Нүктелі қоршауда үш жол: «Menli Kerei/ ibn / Hajı Kerei - Меңлі Керей / ибн / Қажы Керей».

Р - Тиын ортсында дөңгелекте тарақты таңбалы. Оның айналасында мәтін: «Daraba Qiriq yer 894- Соғылым Кырық Йер 894».

Бес нұсқа. Салмағы гр.: 0,31; 0,38; 0,39; 0,40; 0,41. (Тасмагамбетов, Самашев: 306 б.).

204. Күміс

А - Тиын бетінде үш жол мәтін: «Наkim Kerei / ibn/ Hajı Kerei- Ұлық Керей / ибн / Қажы Керей».

Р – Сызықты шеңбердің ортасында - дөңгелек. Онда тарақты таңбасы. Айналасында мәтін: «Daraba Bahsa Saray 898- Соғылым Бақша Сарай 898».

Алты нұсқа. Салмағы гр.: 0,31; 0,32; 0,34; 0,35; 0,37; 0,38.

205. Мыс

А – Тиын бетінде мәтін бөлшектері: «... ibn / Hajı Kerei - .../ ибн / Қажы Керей (көркемделінген)».

Р – Тиын бетінің ортасында – шеңбер бөлшегі. Бір нұсқа. Салмағы гр.: 0,33; 0,36. (Тасмагамбетов, Самашев: 306 б.).

XVI ғасырдағы билеушінің есімі белгісіз нұсқалар**206. Мыс**

А – Тиын беті анық емес.

Р - Тиын беті анық емес.

Үш нұсқа. Салмағы гр.: 0,70; 0,75; 0,85. Толық сақталынбаған бейнелері бар - 2 нұсқа. Салмағы гр.: 0,63; 0,64.

(Тиындар мына басылымдағы нұсқаларымен ұқсас келеді: Бурнашева, 1978, 160б.).

207. Мыс

А – Тиын бетінде екі жол мәтіннің тұрпайы жазылған бөлшектері.

Р – Тиын бетінде анық емес сызықты қоршаудың және мәтін фрагменттері бар.

Екі нұсқа. Салмағы гр.: 3,12; 3,53. (Бурнашева, 1978, 168 б.).

3.2. Нумизматикалық материалдарға байланысты қосымша мәліметтер

№ п/п	Табылған жері (қазба, сектор, тереңдігі см.)	билік иесінің аты	Соғылған жері	Хижра бойынша жылы	Біздің дәуірдің жылы	Материал	Дан асы	Түсініктеме
1	2	3	4	5	6	7	8	10
1	V қазба (А36-21 кв.5-6, терең..187см)	Меңгү Темір	Үкек			күміс	1	нашар, бөлшектен күралған. 1270-1280-жылдары
2	Жинама	Токтү-бек	Хорезм	694	1295/96	күміс	1	сынық
3	Көмбе № 1	Токтү	Сарай әл-Махрус	710	1310/11	күміс	2	жақсы, Атырау облыстық мұражайында
4	Жинама	Махмұд Газан	Шираз	697	1298/99	алтын	1	өте жақсы
5	XII қазба	Мұхаммед Өлжейті	Иран	жылы белгісіз		мыс	1	XIV ғасырдың бірінші он жылдық
6	Көмбе № 1	Өзбек	Сарай	714	1314/15	күміс	6	орташа-, бөлшегі сынып кетілген
7	Көмбе № 1 Жинама	Өзбек	Сарай	71?	131?	күміс	3	орташа, 2 нұсқа. көмбеден
8	Көмбе № 1 Жинама	Өзбек	Сарай	717	1317/18	күміс	3	орташа, бөлшегі сынып кетілген
9	Жинама. Көмбе (А34-28 кв.5-3; терең.. 45см; А35- 23 кв.7-5 терең.. 148см; А35-26 кв.2-4 терең.. 125см.); А35-22 кв. 3-6 терең..147см.; А34-24 кв.8-9 терең..150см.; XII казба (терең..145см)	белгісіз (Өзбек)	Сарай	жылы белгісіз	белгісіз	мыс	18	жақсы сақталынған 1,5 гр.-нан жоғары салмақта
10	Жинама	белгісіз	белгісіз	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	
11	Жинама	белгісіз (Өзбек?)	Қырым	717	1317/18	мыс	1	
12	Жинама	белгісіз (Өзбек?)	Қырым	715/19	1315/19	мыс	1	
13	Жинама	белгісіз (Өзбек?)	Хорезм	жылы өшкен	Ұқсас 1314-1321	мыс	1	
14	Жинама	Әбу Сайд	Табриз	720	1320	қола	1	тесілген
15	Жинама, қаланың оңтүстік-батыс тарабы. V қазба (А31-33терең.. 55см., А35-27 кв.	белгісіз (Өзбек?)	Сарай	721	1321/22	мыс	17	жақсы сақталынған 1,5 гр.-нан жоғары салмақта

	7-2 терең..70см.; А35-25 терең..130см.; А36-21 кв.9-9 терең.. 135см.; А34-32 кв.2-9 терең..115см.; А34-25 кв.8-9 терең..136см.; А35-24 кв.3-4 терең..156см.; А35-23 кв.9-2 терең..140см.; А35-24 пом.3 терең..150см; А34-24 кв.7-5 терең..135см; А34-24 кв.7-5 терең..135см							
16	Жинама	белгісіз (Өзбек?)	Хорезм	722	1322/23	мыс	2	сақталуы жақсы
17	Көмбе №1	Өзбек	Сарай әл- Махрус	723	1323/24	күміс	2	сақталуы жақсы
18	Жинама, V қазба (А29-32 кв.8- 10 терең..15см.; А29- 33кв.3-1 терең.. 16см., А30-30кв.6-5 терең.. 35см.; А36-23 кв.5-6 терең..70см.; А24-34 терең..70см.; А34- 27 кв.8-7 терең..35см.; А35- 22 кв.8-8 терең..150см.; А33-25 кв.9-6 терең. 136см.; А31-32 кв.5-6 терең..100см.; А33-27 кв.5-1 терең..137см	белгісіз (Өзбек?)	Сарай		1326/27	мыс	21	жақсы сақталынған 1,5 гр.-нан жоғары салмақта
19	Жинама	Әбу Сайд	Йезд	727	1327/28	сары қола	1	сақталуы жақсы.
20	Жинама	Өзбек	Хорезм	728	1328/29	мыс	1	сақталуы жақсы.
21	Жинама. V қазба (А31-33 кв. 6-5 терең..35; А34-26 кв.6-7 терең.. 110; А35- 26 кв.9-9- терең..55; А34-30	белгісіз (Өзбек?)	Сарай	731	1331/32	мыс	14	жақсы сақталынған 1,3 гр.-нан жоғары салмақта

	терең.. 115; А34-24 терең..112; А23-26 г.120)							
22	Көмбе № 1	Өзбек	Сарай	731	1331/32	күміс	6	сақталуы орташа
23	Көмбе № 1	Өзбек	Сарай	жылы белгісіз		күміс	8	сақталуы орташа
24	Жинама. V қазба (А31-33кв.1-1 А34-27 терең.. 132.; А 35-27 терең.. 115; А 35-22 терең.. 122.А34-27 терең.. 132.; А 35-27 терең.. 115; А 35-22 терең.. 122)	белгісіз (Өзбек?)	Сарай	731	1331/32	мыс	11	жақсы сақталынған 1,5 гр.-нан жоғары салмақта
25	Жинама	белгісіз (Өзбек?)	Сарай	731	1331/32	мыс	3	жақсы
26	Жинама V қазба (А32-30 кв..3-9 терең..55; А32-29 кв. 8-5 терең..115; А32-29 кв. 8-5 терең.. 90; А35-20 кв.5-10 терең.. 15; А34-24 кв.4-9 терең.. 120; А35-23 кв.9-2 терең..135; А34-24 кв.6-7 терең..120; А35-24 кв. 3-4 терең..150; А33-27 терең..165; А34-24 кв. 3-9 терең..140)	белгісіз (Өзбек?)	Сарай	732	1132/33	мыс	17	жақсы сақталынған 1,2 гр.-нан жоғары салмақта
27	Көмбе № 1	Өзбек	Сарай	734	1334/35	күміс	8	орташа кейбір нұсқа бөлшектерінің фрагменттері
28	Көмбе № 1	Өзбек	Сарай	734	1334/35	күміс	4	орташа
29	Жинама . V қазба (А29-33 кв.6- 3 терең.. 15; А34-25кв.4-1 терең.. 55; А30-30 кв.9-9 терең.. 18; А34-32 кв.5-5 терең..56; А32-30 терең.. 50; А36-25кв.4-9 терең.. 45; А35-26 терең..	белгісіз (Өзбек?)	Сарай	737	1337/38	мыс	22	жақсы сақталынған 1,2 гр.-нан жоғары салмақта

	95; А32-29 терен.. 120)							
30	V қазба (А 34-25 терен..80)	белгісіз (Өзбек?)	Хорезм			мыс	1	орташа
31	Микро көмбе № 2 Көмбе № 1	Өзбек	Сарай	740	1339/40	күміс		орташа-
32	Көмбе № 1	Өзбек	Сарай	741	1340/41	күміс	4	орташа-
33	Жинама	Өзбек	Хорезм	742	1341/42	мыс	1	орташа-
34	Микро көмбе № 3 V қазба (А29-32қв.9-9 терен..15)	Жәнібек	Сарай әл-Жадид	741	1340/41	күміс	2	тиындар микро көмбенің 5 дирхемінен
35	Көмбе № 1	Жәнібек	Сарай әл-Жадид	742	1341/42	күміс	5	орташа
36	Көмбе № 1; Микро көмбе № 2	Жәнібек	Сарай әл-Жадид	743	1342/43	күміс	5	микро көмбенің 9 дирхемінен бір тиын .
37	Көмбе № 1; Микро көмбе № 2 және 3	Жәнібек	Сарай әл-Жадид	743	1342/43	күміс	3	тиындар № 1 көмбенің 5 және 9 дирхемінен, сақталуы орташа
38	Жинама. V қазба (А34-29 терен..35; А35-26 терен..35; А34-29 терен..40; А35-20 кв.6-10 терен..55; А31-31 кв.2-3 терен..95; А29-32 кв.7-6 терен..20; А32-28 терен..50); қазба II терен..30; XI қазба. терен..30	белгісіз (Өзбек?)	Сарай әл- Жадид	жылы белгісіз		мыс	39	жақсы сақталынған 0.9 гр.-нан жоғары салмақта А34-29 квадраттан матаға түйіліп сақталынған
39	Жинама V қазба (30-31 кв.5-6 терен.. 70; А33-28 кв.9-3 терен.. 90 А34-24 кв.7-8 терен.. 95; А29-32 терен.. 18;А30-30 терен..15); II қазба терен.. 56	белгісіз (Жәнібек?)	Сарай әл- Жадид	742	1342/43	мыс	8	жақсы сақталынған 1,2 гр.-нан жоғары салмақта
40	Жинама. V қазба (А35-27 кв.2-6 терен.. 75; А34-26 терен.. 78; А36- 26кв.2-4 терен..	белгісіз (Жәнібек?)	Сарай әл- Жадид	Мерзімі жоқ		мыс	21	жақсы сақталынған 1,2 гр.-нан жоғары салмақта

	35; А31-32кв.7-6 терен..64; А32-33 терен..95; А 33-25 кв.10-5 терен.. 90; А30-31 терен..93; А33-29дана.5; А33-25 терен..115); қазба Х терен..70; II қазба терен..75; XII қазба терен..95							
41	Жинама	билік иесі белгісіз (Жәнібек?)	анық емес	Мерзімі жоқ		мыс	2	жақсы сақталынған 1,6 гр.-нан жоғары салмақта
42	Жинама	Жәнібек	Хорезм	746	1345/46	мыс	2	сақталуы жақсы
43	Көмбе № 1	Жәнібек	Сарай әл-Жадид	748	1347/48	күміс	8	орташа, 3 дана. фрагменттері
44	Көмбе № 1	Жәнібек	Сарай әл-Жадид	747	1346/47	күміс	3	орташа
45	Жинама Көмбе № 1	Жәнібек	Сарай әл-Жадид	748	1347/48	күміс	4	орташа
46	Көмбе № 1	Жәнібек	Сарай әл-Жадид	748	1347/48	күміс	7	орташа
47	Көмбе № 1	Жәнібек	Сарай әл-Жадид	747	1346/47	күміс	5	орташа
48	Көмбе № 1	Жәнібек	Сарай әл-Жадид	747	1346/47	күміс	4	орташа
49	Жинама	Жәнібек	Сарай әл- Махрус	749	1348/49	күміс	1	фрагменттер
50	Жинама. V қазба (А3 1 -32 кв.7-1 терен.. 90; А34-27 терен..115.	Жәнібек	Хорезм	749	1348/49	мыс	4	жақсы сақталынған 1,5гр.-нан жоғары салмақта
51	Жинама	Жәнібек	Хорезм	жыл өшкен		мыс	1	
52	Жинама (қазіргі бейіттердің оңтүстік шеті); V қазба (А31-32 терен.. 120)	Жәнібек	Хорезм	750	1349/50	мыс	2	жинама дан, біреуі тесілген
53	Жинама Микро көмбе № 2.	Жәнібек	Сарай әл-Жадид	751	1350/51	күміс	2	тындар микро көмбенің 9 дирхемініен
54	Жинама	Жәнібек	Хорезм	751	1350/51	мыс	1	
55	Жинама. V қазба (А3 1-30 кв. 10-2 терен..15), қазба II терен. 35	Жәнібек	Сарай әл-Жадид	751	1350/51	мыс	5	
56	Көмбе № 1	Жәнібек	Сарай әл-Жадид	752	1351/52	күміс	7	сақталуы орташа, біреуі бөлшектелінген

57	Жинама. V қазба (А30-33 кв. 3-3 терең.. 15; А35-27 терең..30.; А32-32 терең..70)	белгісіз (Жәнібек?)	Сарай әл-Жадид	752	1351/52	мыс	2	
58	Жинама. V қазба (А29-32 терең..55; А32-30 терең..70), қазба XI терең..50; қазба II терең.. 50	белгісіз (Жәнібек?)	Сарай әл-Жадид	752	1351/52	мыс	9	жақсы сақталынған 1,65 гр.-нан жоғары салмақта
59	Жинама. V қазба (А34-27 кв. 5- 3 терең.. 15;А29-32 кв.6-10 терең..35), X қазба терең.. 54; А33-30 терең..45; А32-32 терең..90; А32-32 терең..70	белгісіз (Жәнібек?)	Сарай әл-Жадид	752	1351/52	мыс	12	жақсы сақталынған 1,80 гр.-нан жоғары салмақта.
60	Жинама. V қазба (А30-33 кв. 4-8 терең.. 35; А35- 31кв. 1-4 терең.. 36; А35-22 кв.8-7 терең..80; А32-27 терең..80)	белгісіз	Сарай әл-Жадид	752	1351/52	мыс	5	
61	Жинама Көмбе № 1	Жәнібек	Гүлістан	752	1351/52	күміс	6	сақталуы орташа, біреуінің фрагменттері
62	V қазба (А35-27 терең..95).	белгісіз	Сарай әл-Жадид	мүмкін 752	-	мыс	1	
63	Жинама. V қазба (А29-32 кв. 3-10 терең..10; А33-26 кв.10-5 терең..90)	белгісіз	Гүлістан	753	1352/53	мыс	4	
64	Жинама. V қазба (А3 1-33 кв.6-6 терең..35; А31-30 кв.10-2 терең..60; А35-27кв.7-6 терең..30; А35-29 терең..20) (II қазба терең.. 48; X қазба терең..50)	белгісіз (Жәнібек?)	Сарай әл-Жадид	753	1352/53	мыс	12	жақсы сақталынған 1,70гр.-нан жоғары салмақта
65	Жинама V қазба (А30-33 кв. 4-8 терең..70; А34-27 кв.4-4 ш50); II қазба терең..55	белгісіз (Жәнібек?)	Сарай әл-Жадид	753	1352/53	мыс	6	жақсы сақталынған 1,60 гр.-нан жоғары салмақта
66	Жинама. V қазба	белгісіз (Жәнібек?)	Баржын	753	1352/53	мыс	2	

	(А35-29 терен..90)							
67	Көмбе № 1	Жәнібек	Гүлістан	753	1352/53	күміс	4	орташа
68	Жинама	Жәнібек	Хорезм	756	1355/56	мыс	1	
69	Жинама. V қазба (А34-25 кв.2-4 терен..70)	белгісіз (Жалайыр- лықтар?)	Тебриз	757	1356/57	мыс	2	
70	Микро көмбе № 4	Бердібек	Гүлістан	759	1357/58	күміс	1	Тиындар микро көмбеның 4 дирхеменен
71	Көмбе № 1	Бердібек	Гүлістан	759	1357/58	күміс	10	сақталуы орташа, екі тиынның фрагменттері
72	Жинама	Бердібек	Азак	759	1357/58	күміс	1	
73	Көмбе № 1	Бердібек	Сарай әл-Жадид	759	1357/58	күміс	5	сақталуы орташа
74	Көмбе № 1 Микроклад № 4	Бердібек	Сарай әл-Жадид	760	1358/59	күміс	4	2 тиын микро көмбеның 4 дирхеменен
75	V қазба (А 30-30 кв. 5-9 терен..120)	белгісіз	Хорезм	760	1358/59	күміс	1	арғы жағы таг басқан
76	Жинама	Бердібек	Сарай әл-Жадид	760	1358/59	мыс	2	
77	Көмбе № 1	Құлына	Гүлістан	760	1358/59	күміс	2	
78	Көмбе № 1	Құлына	Гүлістан	760	1358/59	күміс	3	1 тиын фрагменті
79	Микро көмбе № 2	Құлына	Хорезм	761	1359/60	күміс	1	тиындар микро көмбеның 9 дирхеменен
80	Жинама	Құлына	Хорезм	760/61	1358/60	мыс	2	
81	V қазба (А34-26, қорхана)	Наурыз	Хорезм	760	1358/59	күміс	1	
82	Микро көмбе № 2	Наурыз	Гүлістан	761	1359/60	күміс	1	тиындар микро көмбеның 9 дирхеменен
83	Жинама	Наурыз	Хорезм	761	1359/60	мыс	1	
84	Көмбе № 1 Микро көмбе: № 2 и № 3, V қазба	Қызыр	Гүлістан	761	1359/60	күміс	5	2 тиын микро көмбеның 5 және 9 дирхеменен
85	Көмбе № 1	Қызыр	Гүлістан	761	1359/60	күміс	5	бір тиын фрагменті
86	Көмбе № 1	Қызыр	Сарай әл-Жадид	761	1359/60	күміс	10	екі тиын фрагменті
87	Микро көмбе № 4, V қазба	Қызыр	Сарай әл-Жадид	762	1360/61	күміс	1	тиындар микро көмбеның 4 дирхеменен

88	Жинама. V қазба (А37- 21 кв.3-3 терең..15;А35-24 кв.4-3 терең.30; А35-29 кв.9-6 терең..30; А30-32 кв. 4-2 терең.. 15; А34-33 кв.4-6 терең.. 10); XIII қазба терең.. 28)	Қызыр	Сарай әл-Жадид	762	1360/61	мыс	12	жақсы сақталынған 1,70 гр.-нан жоғары салмақта
89	Жинама. V қазба (А37- 21 кв.3-3 терең..15 – микро көмбе 4 тиын; А37- 20кв.7-9 терең.. 12;А35-26 кв.7-9 терең..30; А 30-30 кв.6-9 терең..50; А34-25 терең..60; А 34-24 терең...70); Көмбе № 1	Қызыр	Сарай әл-Жадид	762	1360/61	мыс	20	жақсы сақталынған 1,70гр.-нан жоғары салмақта
90	Жинама. V қазба (А34- 27кв.10-8 терең.. 35;А31-30 кв.4-4 терең..25; А 36-24 кв.2-4 терең..10); II қазба	Қызыр	Сарай әл-Жадид	762	1360/61	мыс	6	жақсы сақталынған 1,60гр.-нан жоғары салмақта.
91	Жинама. V қазба (А32-30 кв.9-7 терең.. 70).	Қызыр	Сарай әл-Жадид	762	1360/61	мыс	4	сақталуы жақсы.
92	Жинама. V қазба (А35- 24 кв.4-3 терең..50); Көмбе № 1.	Қызыр	Гүлістан	762	1360/61	мыс	7	жақсы сақталынған 1,70гр.-нан жоғары салмақта
93	Көмбе № 1	Темір-Қожа	Сарай әл-Жадид	762	1360/61	күміс	4	бір тиын фрагменті
94	Жинама. V қазба (А34- 27 кв.5-3 терең..35; А33-32 кв кв.7-4 терең..45; А29-39, көрханамен толған; А32-32 кв.3-3 терең..50)	Келдібек	Сарай әл-Жадид	763	1361/62	мыс	6	жақсы сақталынған 1,60гр.-нан жоғары салмақта
95	Жинама	Келдібек	Азақ	763	1361/62	мыс	2	
96	Жинама	Мурид-хан	Гүлістан	763	1361/62	күміс	1	
97	Көмбе № 1	Қайыр – Болат	Сарай әл-Жадид	764	1362/63	күміс	2	
98	Жинама	Қайыр-Болат хан.	Сарай әл-Жадид	764	1362/63	мыс	10	сақталуы жақсы

99	Жинама	белгісіз	Хорезм	764	1362/63	мыс	1	
100	Жинама. V қазба (А34- 31 кв.8-1, терен..15); XIII қазба . терен.. 30.	белгісіз	Гүлістан	764	1362/63	мыс	5	жақсы сақталынған 3,0гр.-нан жоғары салмақта
101	Жинама. V қазба(А32- 29 кв. 5-6, терен..30)	белгісіз	Гүлістан	764	1362/63	мыс	2	сақталуы жақсы
102	Көмбе № 1	Абдаллах	Сарай әл-Жадид	764	1362/63	күміс	3	бір тиын фрагменті
103	Жинама	Абдаллах	Азак	760- тые	1360- тые	мыс	1	
104	Көмбе № 1	Абдаллах	Орду	765	1363/1364	күміс	1	
105	Жинама	белгісіз	Гүлістан	766	1364/65	мыс	1	
106	Жинама, V қазба (А34-28 терен..50; А32-32 кв. 1,9 терен..60)	белгісіз	Гүлістан	766	1364/65	мыс	3	
107	Микро көмбе №3 V қазба	Әзиз-шейх	Сарай әл-Жадид	767	1365/66	күміс	1	тиындар микро көмбенің 5 дирхемінен
108	Микро көмбе № 3 V қазба	Әзиз-шейх	Гүлістан	767	1365/66	күміс	1	тиындар микро көмбенің 5 дирхемінен
109	Көмбе № 1	Әзиз-шейх	анық емес	анық емес	-	күміс	1	
110	Микро көмбе № 2	Әзиз-шейх	Гүлістан	768	1366/67	күміс	1	тиындар микро көмбенің 9 дирхемінен
111	Жинама	Әзиз-шейх	Сарай әл-Жадид	767	1365/66	мыс	2	
112	Жинама, V қазба (А35- 23 терен..45)	белгісіз	Сарай әл-Жадид	767	1365/66	мыс	5	сақталуы жақсы
113	Жинама. V қазба (А33- 29 кв.7-8 терен..70)	белгісіз	Сарай әл-Жадид	768	1366/67	мыс	3	
114	IV қазба терен..35	белгісіз	Хорезм	770	1368/69	мыс	1	
115	Жинама	белгісіз	Сарай әл-Жадид	770	1368/69	мыс	2	
116	Жинама. V қазба (А33-26 кв.4-10 терен..60; А32-32 терен..75)	белгісіз	Хорезм	771	1369/70	мыс	3	жақсы сақталынған 1,40гр.-нан жоғары салмақта
117	Жинама. V қазба (А33- 28 терен..52); қазба II терен.. 74; XIII казба терен..50	белгісіз	Хорезм	772	1370/71	мыс	6	бір тиында “әділ” деп соғылған
118	Жинама	белгісіз	Хорезм	772	1370/71	мыс	1	

119	Жинама. V қазба (А35- 27 кв.6-3 терең..50); ХШ қазба	Тұлынбек- ханум	Сарай әл-Жадид	773	1371/72	мыс	4	бір тиында жарты ай тұсында «Зафар» орнына «Хан» деп соғылған
120	Микро көмбе № 2	Ұрыс-хан	Сығнақ	774	1372/73	күміс	1	тиындар микро көмбенің 9 дирхемінен
121	Жинама	белгісіз	Хорезм	775	1373/74	мыс	1	ортасына “Хан” деп соғылған
122	V қазба (А35-26 кв.4-4 терең.. 30)	Ұрыс-хан	Ордү-Базари	жылы белгісіз	жылы белгісіз	күміс	1	
123	V қазба (А 32-32 кв. 2-6 терең.. 50)	белгісіз	әл-Жадид деп көрсетілген	777	1375/76	мыс	2	
124	Жинама	белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	3	
125	Жинама	белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	
126	II қазба дана.2; V қазба(А35-28 кв.1-4 терең.. 10; А 32-32 пом.40 терең.. 70)	Әмір Темір	Самарканд	785	1383/84	мыс	3	бір тиында тесік бар
127	Жинама	белгісіз	Самарканд	787	1385/86	мыс	1	
128	Жинама	Әмір Темір	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	
129	V қазба (А29-32 кв.4- 5 терең..10)	белгісіз	Хорезм	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	
130	Жинама	Токтамыс- хан	Хорезм	780	1378/79	күміс	1	
131	Жинама	билік иесі белгісіз	Ордү	785	1383/84	мыс	2	
132	Жинама	билік иесі белгісіз	Сарай әл-Жадид	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	
133	Жинама	белгісіз	Сарай	787	1385/86	мыс	2	
134	Жинама. V қазба А31- 33, кв.10-10 терең.. 70)	белгісіз	Сарай	787	1385/86	мыс	3	
135	Жинама. V қазба (А30- 33кв.8-9 терең..15;А30-33 кв.8-6 терең.. 30; А33-24 терең.. 30; А35-25 кв.5-6 терең.. 35)	белгісіз	Сарай	787	1385/86	мыс	4	
136	Жинама	белгісіз	Сарай	787	1385/86	мыс	1	
137	Жинама. қазба XI	белгісіз	Сарай	787	1385/86	мыс	2	
138	Жинама	белгісіз	Азак	787	1385/86	мыс	2	
139	Жинама.	белгісіз	Хорезм	787	1385/86	мыс	4	2,30гр.-нан жоғары

	V қазба (А34- 29 кв.2-4 терең..15); XI қазба							салмақта, жақсы сақталынған
140	Жинама. II қазба, XIII қазба	белгісіз	Хорезм	78?	1382/8?	мыс	2	
141	Жинама. XIII қазба терең..25	белгісіз	Хорезм	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	2	
142	II қазба терең. 32	билік иесі белгісіз	Орду	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	
143	Жинама	белгісіз	-	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	жарты ай тұсында «хан» сөзі соғылған
144	казба V (А34-29 терең..60)	белгісіз	Сарай	789	1387/88	мыс	1	
145	Жинама, V қазба (А30-30 кв.6-8 терең. 15)	белгісіз	Орду әл-Муаззам	789	1387/88	мыс	3	1,67гр. –нан жоғары салмақта, жақсы сақталынған
146	Жинама	белгісіз	Қажы - Тархан	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	сақталуы жақсы
147	Жинама	белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	
148	Жинама. V қазба (А31- 33кв.8-4 терең. 35;А31-33 кв.5-5 терең..48; А35-29 кв. 2-3 терең..15), XIII қазба терең..30	белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	6	
149	Жинама. V қазба (А31- 33 терең..15)	белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	3	
150	Жинама. V қазба (А30- 33кв.6-1 терең..10; А30-33 кв.5-3 терең..15)	белгісіз	Сарай	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	4	сақталуы жақсы
151	Жинама. XI қазба терең. 35	белгісіз	Сарай	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	3	
152	Жинама	белгісіз	Хорезм	жыл өшкен	1380	мыс	1	
153	Жинама	белгісіз	Хорезм	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	сақталуы жақсы
154	Жинама	белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	
155	Жинама. V қазба (А 34-23 терең..65)	белгісіз	Сарай	790	1388	мыс	4	сақталуы жақсы
156	Жинама. V қазба (А34- 30 кв.2-7 терең. 55; А30-31 кв.3-5 терең. 35; А29-33 кв.5-5 терең..35), XIII	белгісіз	Сарай әл-Жадид	791	1389	мыс	10	жақсы сақталынған 1,63гр. –нан жоғары салмақта

	казба терең.. 30							
157	Жинама. XI қазба	белгісіз	Сарай әл-Жадид	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	3	сақталуы жақсы. бір нұсқа 139-типті пұлда соғылған.
158	Жинама. V қазба (А29- 32 терең..15; А34-26 терең..30; II қазба терең..35)	билік иесі белгісіз	Сарай әл-Жадид	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	5	жақсы сақталынған 1,60 гр. –нан жоғары салмақта, бір нұсқа 140-типті пұлда соғылған.
159	Жинама. V қазба(А28- 33 кв.9-9 терең..15; А29-31 кв.10-10 терең..17; А35-29 кв.3-6 терең.. 35), казба XI терең..35	белгісіз	Сарай әл-Жадид	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	10	жақсы сақталынған 1,60 гр. –нан жоғары салмақта,
160	Жинама	белгісіз	Гүлістан	791	1389	мыс	1	
161	Жинама. V қазба (А35- 25 терең..15)	белгісіз	Қажы-Тархан	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	3	
162	Жинама. V қазба (А35- 26кв.7-8 терең..10;А35-26 кв.9- 10 терең..35); XIII қазба терең..15	белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	8	жақсы сақталынған 1,63гр. –нан жоғары салмақта
163	Жинама. V қазба (А31- 33 кв.5-7 терең.. 35; А34-27 корхана 64), II казба терең..30	белгісіз	Сарайшық	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	10	екі нұсқа 61 типті пұлда соғылған.
164	Жинама	белгісіз	Сарай әл-Жадид	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	
165	Жинама. V қазба (А34- 29 терең.. 35;А31-32кв.7-5 в кладке стены), II қазба терең.. 30; XIII қазба терең..15	белгісіз	Хорезм	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	5	жақсы сақталынған 1,61 гр. –нан жоғары салмақта
166	XI қазба	Токтамыс	Сарай әл- Жадид	жылы белгісіз	жылы белгісіз	күміс	1	фрагменттер
167	Жинама	белгісіз	Қырым	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	2	
168	Жинама. V қазба (А30- 30кв.9-9 терең..15;А29-33 кв.3-2 шұңқыр 6;	белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	13	жақсы сақталынған, 1,6 гр. –нан жоғары салмақта

	А3 1-30 кв.9-1 терең..10;А29- 32кв4-5 терең.. 5; А34-28 кв.7-1 0 терең..30; А34-26 терең.. 30; А34-27 көрхана 67); II қазба, қазба XI терең.. 20; XIII қазба терең 10							
169	Жинама	белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	
170	Жинама. V қазба (А29-33 кв.5-10 терең..15;А30-33 кв.8-8 терең..15;А33- 28кв. 5-4 терең..35; А37-24 терең..30; А35-27 кв.5-8 терең..35; А34-30 кв.5-3 терең.. 35; А34-30 кв.5-3 терең..30; А34-30 кв.85- терең..25; А34-30 кв.5-3 терең..30; А34-30 кв.8-5 терең.. 15; А 32- 30 терең..60), казба II терең..20; XIII қазба терең.. 30; XI қазба терең.. 15	оқылмайды	оқылмайды		оқылмайды	мыс	27	жақсы сақталынған , 1,70 гр. –нан жоғары салмақта екі нұсқа 61 типті пұлға соғылған..
171	Жинама	белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	2	
172	Жинама. XI қазба терең..15; II қазба терең..35	белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	2	
173	Ү қазба (А31-32 кв. 5-6 терең..60). II қазба терең..10; XIII қазба терең..15	белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	3	
174	Жинама	белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	
175	Жинама	белгісіз	Бұлғар	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	
176	Жинама	белгісіз	Ордү	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	
177	Жинама	белгісіз	Сарай	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	

178	XI қазба терен..15	белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	
179	Жинама	белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	
180	Жинама	билік иесі белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	
181	Жинама;. V қазба (А 35-26 терен..10; А 29-32 қв. 5-6 терен.. 15; А32-28 қв.4-4 терен.. 15; А33- 25қв.10-4 терен..10; II қазба терен.. 15; XIII қазба терен.. 15); XI қазба терен..10	белгісіз	Сарай әл-Жадид	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	11	жақсы сақталынған 1,20гр.
182	Жинама. V қазба (А 33-29 терен..15;А33-25 қв.10-5 терен..10;А30-30 қв. 7-8 терен..15); XIII қазба терен..15	белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	6	жақсы сақталынған , 1,2гр. –нан жоғары салмақта
183	Жинама	белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	
184	II қазба терен..10	белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	
185	II қазба терен.. 15	белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	
186	II қазба терен..10	белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	
187	II қазба терен.15; IV қазба терең.. 30	белгісіз	Бик-Базар	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	2	
188	II қазба терен..15	Темір	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	2	
189	II қазба терен..10	белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	
190	V қазба (А29-33 қв.6-9 терең..10)	билік иесі белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	
191	XI қазба терен..15	билік иесі белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	
192	қазба V терен.. 10	белгісіз	оқылмайды	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	
193	Жинама	билік иесі белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	
194	Жинама	белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	
195	Жинама	белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	
196	Жинама	белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы	мыс	1	

					белгісіз			
197	Жинама	белгісіз	көрсетілмеген	анық емес	анық емес	мыс	1	
198	Жинама	белгісіз.	көрсетілмеген	жылы белгісіз.	жылы белгісіз	мыс	1	
199	V қазба (А 34 -30 терең..15)	белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз.	жылы белгісіз	мыс	1	дайын соғылымнан жасалынған.
200	IV қазба	белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	1	
201	II қазба терең.. 0	белгісіз	көрсетілмеген	881?	1476/ 77	мыс	1	
202	Жинама	Меңлі -Керей	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	күміс	1	
203	XIII қазба терең..18; IV қазба терең..18, жинама	Меңлі -Керей	Қырық Йер	894	1489/ 90	күміс	5	
204	IV қазба терең.. 25; XI қазба терең..15,	Меңлі -Керей	Бакша Сарай	898	1493	күміс	5	
205	казба IV терең.. 10, сбор	Меңлі -Керей	оқылмайды	өшіп кеткен	өшіп кеткен	мыс	2	тот басқан
206	IV қазба терең..15; XI қазба терең..10, жинама	белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	5	
207	Жинама	белгісіз	көрсетілмеген	жылы белгісіз	жылы белгісіз	мыс	2	

ҚОРЫТЫНДЫ

Сарайшықтың нумизматикалық коллекциясының материалдары аталмыш қаланың еуразиялық коммуникациясының түйіскен торабында орналасқан қолайлылығына орай қаланың бой көтерген кезден өшіп жойылу кезеңіне дейін Алтын Орда аймақтарымен және оған көрші мемлекеттерімен стратегиялық маңызды әскери-саяси, сауда-экономикалық және басқа да мүдделердің тоғысындағы айрықша нысана қала болғанын дәлелдеп отыр.

Сарайшықтың мәдени қабаттарында Жошы ұлысы, одан кейінгі дәуірлердің қарқынды да қайнаған тіршілігі мен өзаралық қарым—қатынастарының, айрықша оқиғаларының айғақтары сақталынған. Сонымен қатар Сарайшықтың қала мәдениетінде оның айналасындағы өңірдің, оған жақын Еділдің төменгі бойы мен Хорезм, Таяу Шығыс қалалар мәдениетінің синхрондық материалдарымен салыстырғанда, Сарайшық далалық өркениетімен терең тамырлас болғандығы әсіресе Дешті-Қыпшақ және Ұлы дала империясының басқа да шеткер жақтарымен тығыз қатынасқан ерекшеліктері басым мол екендігі анықталды.

Сарайшықтың нумизматикалық материалдары аталмыш аумақтардың тиын соғылмдарымен салыстырғанда өзіндік ерекшеліктері де бар. Осы қалалардың нумизматикалық мәліметтері бойынша әдебиеттер баршылық. Алайда салыстырмалы анализ жасау үшін Сарайшықтың Жошы Ұлысы, Ноғай Ордасы мен Қазақ хандығы дәуірлеріндегі саяси және экономикалық өміріндегі бірсыпыра кезеңдерімен тығыз байланыста өрілген нақты рөлін түсінуге қордаланған материалдар тым жеткіліксіз деп білеміз.

Нумизматикалық материалдарды зерттеу барысында көптеген сұрақтар туындайды, олардың шешімі де материалдардың толықтырылу деңгейіне тура байланысты болмақ. Мысалы, II, IV және XIII қазбаларда 30 см. дейінгі тереңдікте кездескен тиын типінің фрагменттері ноғай билер тарапынан соғылған. Олардағы таңбалары №184, №185, №189, №192 типті әр түрлі. Бұл жоғарғы билік деңгейі-

нде билерді басқаратын нұрадин, тайбұғы, кекуват шендері өкілдерінің шыға бастауымен тығыз байланысты болған көрінеді. Бик Базар қаласында соғылған пұлдағы (№187- типі) таңба мен №184-типті тиын таңбасы ұқсас. Бұдан Сарайшықтың билеріне Бик Базар бағынышты болды ма? Сарайшықта кім деген билік иесі заманында қырым тиындарының еліктемесін соғып (№201- типті) тұрды және тағы басқа толып жатқа сұрақтар баршылық.

Қазіргі уақытта Сарайшықтың нумизматикалық кешені археологиялық зерттеулердің нақты практикалық құралы болып тұр деуге болады. Дәл осылардың арқасында қаланың стратиграфикалық және архитектуралық объектілердің қалдықтарын межелеу кейбір мәселелері шешіліп келеді. Нарративтік деректер бойынша қаланың көлемі мен топографиясы саяси-экономикалық, табиғи өзгерістердің салдарынан бірнеше рет өзгеріске ұшыраған. Сарайшық өзі елді мекен ретінде үзіліссіз өмір кешіп бүгінге дейін жеткен. Оның аумағының кеңеюі мен таралуы қаланың шеткі тұсында орналасқан мемориальдық кешендерге байланысты анықталды, ол XIII ғасырдан бүгіндерге жетті, сондай-ақ тұрғын үй кеңістігінің шекарасын белгілей алмастырып келді. Қала шынында да, әр түрлі замандардағы жерлеу орындарының топырақтарымен және көрханасының кірпіштерімен сызылып келген деуге болады. Осы сызықтар да тиындардың қабаттарын қалыптастырды, одан кейін бұл қабаттарда тағы да тұрғын үй, басқа да құрылыстар бой көтерді. Сондықтан Жошы Ұлысының шығыс қанаты болып келген ортағасырлық қалалардың дамуының көптеген мәселелерін анықтауға Сарайшықтың нумизматикалық материалдары негізгі вектор-шамшырағы болып табылады.

Қазіргі кезде Сарайшық қаласы апаттық жағдайда тұр, ол тезарада жойылып кетуге аз-ақ қалды. Сол себептен Сарайшық қаласында жана археологиялық күтқару жұмыстарын жүргізу арқылы қана нақты тарихимыздың шынайы оқиғаларына байланысты аса маңызды мәселелердің шешілуі мүмкін.

САРАЙШЫҚ ҚАЛАШЫҒЫНАН 2005 ЖЫЛЫ ТАБЫЛҒАН КӨМБЕНІҢ КҮМІС ТИЫНДАРЫ

Тоқтағу хан (1290 -1312 ж.)

1. Күміс

А - Нүктелі дөңгелек шеңберде : «Sultan al-agzam / gıyas-ad-duniya /Toqtu bek / al-gadil - Сұлтан ағзам / гияс-ад-дүние / *көне ұйғыр жазуымен* – «Тоқтү бек» / әділетті». Екінші жолында – өрнек.

Р - Төртбұрыш және дөңгелек нүктелі шеңберде төрт жағында оюлы : «Daraba as-Saray / Al –Mahrus/ sene 710 - Соғылым Сарай / әл-Махрус / жыл 710».

Үш нұсқа. Салмағы 1,05; 1,30; 1,15 гр. (Каталогты қараңыз. № 3- пен бірдей)

Мұхаммед Өзбек хан (1313 – 1341ж.)

2. Күміс (жаңа тип)

А - Нүктелі дөңгелек шеңбер және сызықты сегізұшты шеңберде (калима) мәтіні: «Ila-illa-illa-/ Allah-Muhammed / rasul-Allah - құдай жоқ /Алладан басқа, Мұхаммед / Алланың елшісі/. Төрт өрнекті.

Р - Нүктелі дөңгелек шеңбер және сызықты алтыбұрыш шеңберде мәтіні: « As-Saray / as-Sultan / *көне ұйғыр жазуымен*- Uzbek / al-agzam/ Цzbek – Сарай/ сұлтан/ өзбек/ әл-ағзам/ Өзбек».

Бір нұсқа. Салмағы 1,30 гр.

3. Күміс

А - Сегізұшты шеңберде үш жол(калима): «Ila-illa-illa-/ Allah-Muhammed / rasul-Allah - құдай жоқ, басқа / Алладан Мұхаммед / елшісі Алланың».

Р – Төртбұрыш шеңберде үш жол: «as-Sultan/ al-agzam/ Uzbek -сұлтан/ ағзам/ Өзбек». Айнала үш жиегінде : « Daraba /as-Saray /714- Соғылым / Сарай / 714»

Үш нұсқа. Салмағы-1,05; 1,20; 1,20 гр. (Каталогты қараңыз. № 6- мен бірдей)

4. Күміс

А - Сегізұшты шеңберде (калима): «Ila-illa-illa-/ Allah-Muhammed / rasul-Allah - құдай жоқ, басқа / Алладан Мұхаммед / елшісі Алланың».

Р - Төртбұрыш шеңберде: «as-Sultan/ al-agzam/ Uzbek - сұлтан / әл-ағзам / Өзбек». Төрт жиегінде : «Daraba/ Saray/ qan / sene 71..- Соғылым /Сарай / хан /жыл 71...».

Екі нұсқа. Салмағы 0,85; 1,20 гр. (Каталогты қараңыз. № 7- мен бірдей)

5. Күміс

А - Сегізұшты шеңберде үш жол(калима): «Ila-illa-illa-/ Allah-Muhammed / rasul-Allah - құдай жоқ, басқа / Алладан. Мұхаммед / елшісі Алланың».

Р – Төртбұрыш шеңберде үш жол: «as-Sultan/ al-agzam/ Uzbek -сұлтан/ әл-ағзам/ Өзбек».

Бір нұсқа. Салмағы 1,05 гр. (Каталогты қараңыз. № 8- бен бірдей)

6. Күміс

А - Нүктелі қоршауда және бес ұшты екі қабат сызықты шеңберде үш жол: «as-Sultan Muhammed/ Uzbek qan/ al-gadil -сұлтан Мұхаммед / Өзбек хан / әділетті».

Р - Нүктелі дөңгелек және сызықты шеңберде үш жол: «Daraba –as-Saray /al -Mahrus / sene 723- Соғылым Сарай / әл-Махрус (өрме) / жыл 723».

Бір нұсқа. Салмағы 1,10 гр. (Каталогты қараңыз. № 17- мен бірдей)

7. Күміс

А - Нүктелі дөңгелек шеңберде үш жол(калима): «Ila-illa-illa-/ Allah-Muhammed / rasul-Allah - Басқа құдай жоқ / Мұхаммед (төрт өрме) / Алланың елшісі . Айналасындағы жиектерінде: «Жарылқасын / және құтқарсын / оны / Алла».

Р - Нүктелі дөңгелек және екі қабат сызықты алтыұшты қоршауда бес жол: «Daraba/ as-Sultan al-agzam / as-Saray/ Muhamed Uzbek qan / 731 / Соғылым / сұлтан ағзам / (өрме аралығында) Сарай / Мұхаммед Өзбек хан / 731».

Екі нұсқа. Салмағы 1,30; 1,20 гр. (Каталогты қараңыз. № 22- мен бірдей)

8. Күміс

А - Нүктелі дөңгелек шеңберде үш жол (калима): «Illa-illa-illa-/ Allah-Muhamed / rasul-Allah - Басқа құдай жоқ / Мұхаммед (төрт өрме) / Алланың елшісі . Айналасындағы жиектерінде: «Abubakir/ Gumar/ Gali/ Gusman/ - әбубәкір/ Омар/ әли/ Осман».

Р - Нүктелі дөңгелек және екі қабат сызықты алтыұшты қоршауда бес жол: «Daraba/ as-Sultan al-agzam / as-Saray/ Muhamed Uzbek qan / 734/ Соғылым / сұлтан ағзам / (өрме аралығында) Сарай / Мұхаммед Өзбек хан / 734 ».

Екі нұсқа. Салмағы 1,15; 1,20 гр. (Каталогты қараңыз. № 27- мен бірдей)

9. Күміс

А - Нүктелі дөңгелек шеңберде үш жол (калима) : «Illa-illa-illa-/ Allah-Muhamed / rasul-Allah - Басқа құдай жоқ / Мұхаммед (төрт өрме) / Алланың елшісі / (шет тұсында) Айналасындағы жиектерінде: «Abubakir/ Gumar/ Gali/ Gusman/ - әбубәкір/ Омар/ әли/ Осман».

Р - Нүктелі дөңгелек және екі қабат сызықты алты ұшты қоршауда бес жол: « Daraba / as-Sultan al-agzam / As-Saray / Muhamed Uzbek / 741 - / Соғылым / сұлтан әл-ағзам / (өрме аралығында) Сарай / Мұхаммед Өзбек хан/ 741 ».

Бір нұсқа. Салмағы 1,40 гр. (Каталогты қараңыз. № 32- мен бірдей)

Махмұд Жәнібек хан (1341 -1357)

10. Күміс

А - Төрт жол мәтін: «Daraba / as-sultan al-gadil / Janibek /741 - Соғылым/ сұлтан әділетті / Жәнібек хан / 741».

Р - Алты қырлы жиекте үш жолдан қалғаны:

«Daraba as-Saray/ Al-Jadid sene / 7../- Соғылым Сарай / әл-Жадид жыл / 7..». Цифрлардың ортасында бір бір нүкте бар.

Екі нұсқа. Салмағы 1,10; 1,25 гр. (Каталогты қараңыз. № 34- пен бірдей)

11. Күміс

А - Дөңгелек сызықты шеңберде екі жол: «as-Sultan al-gadil / Janibek qan/ сұлтан әділетті / Жәнібек хан (төрт өрме ою) астында бес нүкте».

Р - Дөңгелек сызықты шеңбердің ішінде алтыұшты жарты доғалы екі қабат сызықты шеңберде үш жол : « Daraba as-Saray /Al-Jadid /742 /- Соғылым Сарай / әл –Жадид /742».

Тоғыз нұсқа. Салмағы 1,00; 1,05; 1,15; 1,20; 1,25; 1,30; 1,35; 1,35; 1,45; гр. (Каталогты қараңыз. № 35- пен бірдей)

12. Күміс

А - Нүктелі алты ұшты жартылай доғалы қоршауда төрт жол: « as-Sultan al-gadil Chambek / Jelal-ad-din sultan / sene 743 / - сұлтан әділетті / Чамбек (көне ұйғыр жазуымен) / Желал әд-дин Махмұд / сұлтан».

Р - Дөңгелек сызықты шеңбердің ішінде төртбұрышты сызық. Төртбұрышты сызық ішінде үш жол: « Daraba –as-Saray / Al –Jadid/ 743 Соғылым әс-Сарай / әл-Жадид / жыл 743». Жиектерінде - өрме.

Екі нұсқа. Салмағы 1,35; 1,15 гр. (Каталогты қараңыз. № 36- мен бірдей)

13. Күміс

А - Нүктелі және сызықты қоршаудың қалдығында екі жол: «as-Sultan al-gadil / Janibek qan - Сұлтан әділетті / Жәнібек-хан» .

Р - Алты жарты доғалы нүктелі және сызықты шеңберде үш жол: «Daraba as-Saray /al-Jadid /7 ..../ - Соғылым Сарай /әл-Жадид / 7..». Цифрдың астында нүкте бар.

Екі нұсқа. Салмағы 0,85; 1,15 гр. (Каталогты қараңыз. № 37- мен бірдей)

14. Күміс

А - Екі жол мәтін және өрме оюы бар: «as-Sultan

al-gadil Janibek - Сұлтан әділетті / Жәнібек-хан» .

Р - Дөңгелек сызықты шеңберде – алты жарты доғалы сызықшада үш жол, оның үстіңгілері екі жол: «Daraba as-Sarayu Al-Jadid / Соғылым Сарай / әл-Жадид/ 7..»

Бір нұсқа. Салмағы 0,95 гр. (Каталогты қараңыз. № 43 - мен бірдей)

15. Күміс

А - Нүктелі және сызықты шеңберде үш жол: «as-Sultan al-gadil Janibek - Сұлтан әділетті / Жәнібек-хан» .

Р - Үшкірлеу етілген алты жарты доғалы нүктелі және сызықты шеңберде үш жол (үстіңгісі екі қабаттас): «Daraba as-Sarayu Al-Jadid / Соғылым Сарай / әл-Жадид/ 7..»

Бір нұсқа. Салмағы 0,75 гр. (Каталогты қараңыз. № 44 - мен бірдей)

16. Күміс

А - Сызықты шеңберде екі жол: «as-Sultan /al-gadil /Janibek qan - Сұлтан / әділетті / Жәнібек-хан» (төрт өрме оюлы)».

Р - Сызықты шеңберде екі жол (үстіңгісі екі қабаттас): «Daraba as-Sarayu/ al-Jadid /7... / - Соғылым Сарай /әл-Жадид/ 7..»

Төрт нұсқа. Салмағы 1,20; 1,34; 1,35; 1,35 гр. (Каталогты қараңыз. № 45 - мен бірдей)

17. Күміс

А- Сызықты дөңгелек шеңберде екі жол: «as-Sultan al-gadil /Janibek qan - сұлтан әділетті / Жәнібек хан (екі өрме оюлы)».

Р - Сызықты екі қабат алты жарты доғалы шеңберде үш жол мәтін: «Daraba as-Sarayu Al-Jadid 7 .../ - / Соғылым Сарай /әл-Жадид/ 7..»

Төрт нұсқа. Салмағы 0,80; 1,10; 1,15; 1,25 гр. (Каталогты қараңыз. № 46 - мен бірдей)

18. Күміс

А – Дөңгелек сызықты шеңберде екі жол: «as-Sultan al-gadil / Janibek qan - Сұлтан әділетті / Жәнібек хан (екі өрмелі)».

Р - Сызықты екі қабат алты жарты доғалы шеңберде екі жол мәтін: : «Daraba as-Sarayu / Al-

Jadid / 7... / - Соғылым Сарай /әл-Жадид/ 7..»

Екі нұсқа. Салмағы 1,21; 1,35 гр. (Каталогты қараңыз. № 48 - мен бірдей)

19. Күміс

А - Дөңгелек сызықты шеңберде: « as-Sultan / Jelal-ad-din Muhamed / Janibek qan- / -сұлтан / Жалал әд-Дин Мұхамед / Жәнібек хан».

Р - Дөңгелек сызықты шеңбердің ішінде екі қабатты сызықты жарты доға шеңбер. Онда төрт жол: «Daraba/ Gulistan 752- Соғылым / Гүлістан / 752 »

Үш нұсқа. Салмағы 0,85; 1,05; 1,25 гр. (Каталогты қараңыз. № 56 - мен бірдей)

20. Күміс (жаңа)

А - Дөңгелек сызықты шеңберде: « as-Sultan / Jelal-ad-din Muhamed / Janibek qan- сұлтан / Жалал әд-Дин Мұхамед / Жәнібек хан».

Р - Дөңгелек сызықты шеңбердің ішінде екі қабатты сызықты жарты доға шеңбер.. Онда төрт жол: «Daraba/ As-Sarayu al Jadid 752- Соғылым / Сарай әл-Жадид / 752 »

Алты нұсқа. Салмағы 1,10; 1,30; 1,32; 1,34; 1,35; 1,35гр. (Каталогты қараңыз. № 56 - мен бірдей)

21. Күміс

А - Екі жол: «as-Sultan al-gadil/ Janibek qan- сұлтан әділетті / Жәнібек хан».

Р – Алты доғалы шеңберде төрт жол: «Daraba / Gulistan/ sene 752 - Соғылым / Гүлістана / (өрме ою) жыл / 752».

Жеті нұсқа. Салмағы 0,82; 1,21; 1,22; 1,24; 1,32; 1,33; 1,48 гр. (Каталогты қараңыз. №61 - мен бірдей)

22. Күміс

А - Нүктелі дөңгелек шеңберде екі жол: «as-Sultan al-gadil/ Janibek qan- сұлтан әділетті / (өрме) Жәнібек хан».

Р - Нүктелі дөңгелек шеңбер алты доғалы шеңбердің ішінде үш жол: «Daraba /Gulistan/ sene 753 - Соғылым / Гүлістана / (өрме ою) жыл / 753».

Екі нұсқа. Салмағы 1,26; 1,27 гр. (Каталогты қараңыз. №67 - мен бірдей)

Бердібек хан (1357-1359 ж)

23. Күміс

А - Нүктелі және сызықты қоршаудың бөлшектерінде үш жол: « as-Sultan al-gadil Berdibek qan / Hullida Mulkuhu - сұлтан әділетті / Бердібек хан / оның билігі ұзақ сүрсін».

Р - Алты доғалы қораудың бөлшектерінде үш жол: « Daraba / balad / Gulistan / 759 - Соғылым / қала Гүлістан / 759 жыл».

Бір нұсқа. Салмағы 1,50 гр. (Каталогты қараңыз. №70 - мен бірдей)

24. Күміс

А - Дөңгелек сызықты шеңберде үш жол: « as-Sultan al-gadil Berdibek qan / Hullida Mulkuhu - сұлтан әділетті / Бердібек хан / оның билігі ұзақ сүрсін».

Р - Алты доғалы қораудың бөлшектерінде үш жол: « Daraba / balad / Gulistan / sene 759 - Соғылым / қала Гүлістан / жыл 759». өрме оюлы.

Бес нұсқа. Салмағы 1,35 гр. (Каталогты қараңыз. №71 - мен бірдей)

25. Күміс

А - Дөңгелек сызықты шеңберде үш жол: « as-Sultan al-gadil Berdibek qan / Hullida Mulkuhu - сұлтан әділетті / Бердібек хан / оның билігі ұзақ сүрсін».

Р - Алты доғалы қораудың бөлшектерінде үш жол: « Daraba / balad / Gulistan / sene 760 - Соғылым / қала Гүлістан / 760 жыл».

Бір нұсқа. Салмағы 1,25гр. (Каталогты қараңыз. №72 - мен бірдей)

26. Күміс

А- Дөңгелек сызықты шеңберде үш жол: «as-Sultan al-gadil/ Berdibek / qan - сұлтан әділетті / Мұхаммед Берди / бек хан».

Р - Сызықты дөңгелек және алты жарты доғадан тұратын шеңберде үш жол: « Daraba as-Saray al-Jadid / 762- Соғылым Сарай / әл-Жадид / (жұлдызша аралығында) 762».

Бір нұсқа. Салмағы 1,35 гр. (Каталогты қараңыз. №73 - мен бірдей)

27. Күміс

А- Дөңгелек сызықты шеңберде үш жол: «as-Sultan al-gadil/ Berdi/bek qan - сұлтан әділетті / Мұхаммед Берди / бек хан».

Р - Сызықты дөңгелек және алты жарты доғадан тұратын шеңберде үш жол: « Daraba as-Saray al-Jadid / 759- Соғылым Сарай / әл-Жадид / (жұлдызша аралығында) 759».

Үш нұсқа. Салмағы 1,33 гр.: (Каталогты қараңыз. №74 - мен бірдей)

Құлына хан (1359 - 1360 ж)

28. Күміс

А - Дөңгелек сызықты шеңберде үш жол: « as-Sultan Al-adil / Qulina –qan / Hullida Mulkuhu- сұлтан әділетті / Құлына хан / оның билігі ұзақ болсын».

Р - Дөңгелек сызықты және алты жарты доғалы екі қабат шеңбердің ішінде үш жол: «Daraba / balad/ Gulistan /760- Соғылым / қала Гүлістан / 760».

Бір нұсқа. Салмағы – 1,23 гр. (Каталогты қараңыз. №77 - мен бірдей)

29. Күміс

А - Дөңгелек сызықты шеңберде үш жол: « as-Sultan Al-adil / Qulina –qan / Hullida Mulkuhu- сұлтан әділетті / Құлына хан / оның билігі ұзақ болсын».

Р - Дөңгелек сызықты және алты жарты доғалы екі қабат шеңбердің ішінде үш жол: «Daraba / balad/ Gulistan /761- Соғылым / қала Гүлістан / 761».

Бір нұсқа. Салмағы – 1,26 гр. (Каталогты қараңыз. №77 - мен бірдей)

Наурыз хан (1359 - 1360 ж)

30. Күміс .

А - Үш жол мәтін: « as-Sultan al-gadil Nawruzbek qan/ Hullida Mulkuhu- сұлтан әділетті Науруз бек хан / оның билігі ұзақ болсын».

Р - Үш жол мәтін: « Daraba as-Saray Al-Jadid 761 - соғылым Сарай әл-Жадид 761 жыл» .

Екі нұсқа. Салмағы -1,71 гр. (Каталогты қараңыз. №82 - мен бірдей)

31. Күміс. Гүлістан.

А - Үш жол мәтін: « as-Sultan al-gadil Nawruzбек қан / Hullida Mulkuhu- сұлтан әділетті Науруз бек / оның билігі ұзақ болсын».

Р - Үш жол мәтін: « Daraba balad Gulistan / sene 761 - Соғылым қала Гүлістан / жылы 761 » .

Екі нұсқа. Салмағы 0,56 гр. (Каталогты қараңыз. №82 - мен бірдей)

Махмұд Қызыр хан (1359 - 1361 жс)

32. Күміс

А - Дөңгелек сызықты шеңберде үш жол мәтін: « as-sultan al-gadil Hizir qan / Hullida Mulkuhu - сұлтан әділетті / Қызыр- хан / оның билігі ұзақ сүрсін».

Р - Дөңгелек сызықты және нүктелі алты жарты доғалы шеңберде үш жол мәтін: «Daraba / balad Gulistan / 762- Соғылым / қала Гүлістан / 762».

Бір нұсқа. Салмағы 0,79гр. (Каталогты қараңыз. №84 - мен бірдей)

33. Күміс

А - Дөңгелек сызықты шеңберде үш жол мәтін: « as-sultan al-gadil Hizir qan / Hullida Mulkuhu - сұлтан әділетті / Қызыр- хан / оның билігі ұзақ сүрсін».

Р - Дөңгелек сызықты және нүктелі алты жарты доғалы шеңберде үш жол мәтін: «Daraba / balad Gulistan / 761- Соғылым / қала Гүлістан / 761».

Бір нұсқа. Салмағы 0,85 гр. (Каталогты қараңыз. №85 - мен бірдей)

34. Күміс

А - Дөңгелек сызықты шеңберде үш жол мәтін: « as-sultan al-gadil Hizir qan / Hullida Mulkuhu - сұлтан әділетті / Қызыр- хан / оның билігі ұзақ сүрсін».

Р - Дөңгелек сызықты және нүктелі алты жарты доғалы шеңберде үш жол мәтін: «Daraba as-Saray al-Jadid 761 - Соғылым Сарай / әл-Жадид / 761».

Бір нұсқа. Салмағы 0,74 гр. (Каталогты қараңыз. №87 - мен бірдей)

35. Күміс

А - Дөңгелек сызықты шеңберде үш жол мәтін: « as-sultan al-gadil Hizir qan / Hullida Mulkuhu - сұлтан әділетті / Қызыр- хан / оның билігі ұзақ сүрсін».

Р - Дөңгелек сызықты және нүктелі алты жарты доғалы шеңберде үш жол мәтін: «Daraba as-Saray al- Jadid 762 - Соғылым Сарай / әл-Жадид / 762».

Бір нұсқа. Салмағы 0,87 гр. (Каталогты қараңыз. №87 - мен бірдей)

Келдібек хан (1361 - 1362 жс)

36. Күміс

А - Дөңгелек сызықты алты жарты доғалы қоршауда үш жол : «as-Sultan al-gadil Keldibek qan / Hullida Mulkuhu - сұлтан әділетті Келдібек хан / оның билігі ұзақ сүрсін».

Р - Дөңгелек нүктелі алты жарты доғалы қоршауда үш жол: « Daraba /as-Saray / al-Jadid 762 - Соғылым Сарай / әл-Жадид / 762 ».

Бір нұсқа. Салмағы 1,26 гр. (Каталогты қараңыз. №95 - мен бірдей)

Абдаллах хан (1360 - 1370жс)

37. Күміс

А - Сызықты шеңберде үш жол: «as-Sultan al-gadil /Abdulla qan /Hullida Mulkuhu - сұлтан әділетті / Абдаллах хан / оның билігі ұзақ болсын».

Р - Дөңгелек сызықты қоршауда үш жол мәтін : «Daraba as-Saray /al Jadid 762- соғылым Сарай / әл-Жадид / 762 ».

Бір нұсқа. Салмағы 1,24 гр. (Каталогты қараңыз. №102 - мен бірдей)

**САРАЙШЫҚ ҚАЛАШЫҒЫНАН 2005 ЖЫЛҒЫ
ҚАЗБАЛАРДАН (№V ҚАЗБА)
ТАБЫЛҒАН МЫС ТИЫНДАР**

1. Мыс

А - Нүктелі қоршау және оюлы: «qutlug bolsu/n uana pul / daraba as-Saray - Құтты болсы /н жаңа даңге пұл / соғылым Сарай».

Р - Құйрығында аңның кішкентай басы салынған жануар сол жаққа беттеген.

Бір нұсқа. Салмағы 0,95 гр. (Каталогты қараңыз. №9 - бен бірдей)

2. Мыс

А - Сызықшалы алты бұрышты шеңберде төрт жол: «Daraba as-Saray/ al-Jadid /?- Соғылым Сарай / әл-Жадид / ?» .

Р - Сызықты шеңберде – алты өзекті гүл.

Үш нұсқа. Салмағы 0,65; 1,58; 1,34 гр. (Каталогты қараңыз. №57 - мен бірдей)

3. Мыс

А - Алты жапырақшалы шеңберде төрт жол: «Daraba as-Saray/ al-Jadid / sene 752 - Соғылым Сарай/ әл-Жадид / жыл 752».

Р - Алты өзекті гүл өрнегі.

Бір нұсқа. Салмағы 2,20 гр. (Каталогты қараңыз. №64 - пен бірдей)

4. Мыс

А - Дөңгелек сызықты шеңберде үш жол мәтін: «as-sultan al-gadil / Hizir qan / hullida mulkuhu - сұлтан әділетті / Қызыр- хан / оның билігі ұзақ сүрсін».

Р - Дөңгелек сызықты және нүктелі алты жарты доғалы шеңберде үш жол мәтін: «Daraba as-Saray/ al-Jadid/ 762- Соғылым Сарай / әл-Жадид / 762».

Бір нұсқа. Салмағы 1,54 гр. (Каталогты қараңыз. №89 - бен бірдей)

5. Мыс

А - Нүктелі қоршауда алты жапырақшалы шеңбер ішінде үш жол мәтін

(жоғарғы екі жолы қабаттас): «Daraba as-Saray/ al-Jadid /7...- Соғылым Сарай / әл-Жадид / 7....».

Р - Нүктелі қоршауда – алты жапырақшалы бүршек.

Бір нұсқа. Салмағы 1,53 гр. (Каталогты қараңыз. №115 - бен бірдей)

6. Мыс

А - Тиын бетінде үш жол мәтін: «Daraba /as-Saray Jolzu - Соғылым / Сара .(өрнек) /жолчы». (өте өшіңкі)

Р - Тиын бетінде алты жарты доғалы - алты жапырақшалы бүршек.

Бір нұсқа. Салмағы 0,83 гр. (Каталогты қараңыз. №163- бен бірдей)

7. Мыс

А - Екі басты бүркіт бейнесі (сызықшалары қалған ?).

Р - өрнекті төртбұрышты екі қабат сызықшаның ішінде : «Daraba as-Saray/ al-Jadid ...- Соғылым Сарай / әл-Жадид ...».

Бір нұсқа. Салмағы 1,51 гр. (Каталогты қараңыз. №38-40 - бен бірдей)

8. Мыс

А - Мәтіннің сақталынбаған әріп фрагменттері.

Р - Дөңгелек сызықшаның ішінде таңба іспетті сызықшалар.

Үш нұсқа. Салмағы 2,83; 2,74; 1,51 гр. (Жарияланбаған)

Аталмыш №1 - №8 тиыннан тыс тағы 11 мыс тиын бар. Алайда олардың сақталуы нашар. Тиындағы мәтіндері де өте өшіңкі оқылмайды.

САРАЙШЫҚ ҚАЛАШЫҒЫНАН 2005 ЖЫЛЫ
ЖИНАҚТАЛҒАН
МЫС ТИЫНДАР

Мұхаммед Өзбек хан (1313 – 1341ж)

1. Мыс

А - Он жаққа бет алған барыс бейнесі. Оның арқасында – атып келе жатқан күн бейнесі.

Р - Екіге бөлінген төртбұрышты сызықта: «Накім hummayun - Хәкім / хұзырымен ». Шет жиектерінде: «Daraba / as-Saray / sene 733 - Соғылым / Сарай / жыл / ».

Бір нұсқа. Салмағы 0,68 гр. (Каталогты қараңыз. №9 - мен бірдей)

2. Мыс

А- Мәтіннен қалғаны және өрме оюлы: «Накім hummayun - Хәкім хұзырымен ».

Р - Шаянның қысқуырындағы адам бейнесі / күн/.

Бір нұсқа. Салмағы 0,82 гр. (Каталогты қараңыз. №30 - мен бірдей)

Қайыр - Болат хан (1362 – 1363ж)

3. Мыс

А - Сызықты шеңберде үш жол: « as-sultan al-gadil Nayir Bulat қан – Hullida Mulkuhu - сұлтан әділетті / Қайыр – Болат хан / оның билігі ұзақ болсын».

Р - Сызықты алты жарты доғалы шеңберде үш жол, үстіңгі екі жол қабаттасқан: « Daraba as-Saray / al-Jadid - Соғылым Сарай / әл- Жаид / ».

Бір нұсқа. Салмағы 2,30 гр. (Каталогты қараңыз. №98 - мен бірдей)

4. Мыс

А - Нүктелі қоршауда – алты жапырақты гүл

іспетті өрнек. Онда төрт жол: «Daraba as- Saray al-Jadid / ? - Соғылым / Сарай / әл-Жадид / ?».

Р - Сызықты шеңберде – алты өзекті гүл

Екі нұсқа. Салмағы 2,11; 1,12 гр. (Каталогты қараңыз. №59 - мен бірдей)

5. Мыс

А - Нүктелі және сызықты шеңберде үш жол : « as-Sultan al-gadil / Hizir қан – Hullida Mulkuhu - сұлтан әділетті / (сызықты өрнекте) Қызыр-хан / оның билігі ұзақ сүрсін».

Р - Дөңгелек сызықты және нүктелі шеңбер бөлшегінде үш жол мәтін: (үстіңгі екі жол қабаттас): « Daraba as-Saray al-Jadid - Соғылым Сарай / әл-Жадид ».

Бір нұсқа. Салмағы 2,42 гр. (Каталогты қараңыз. №89 - мен бірдей)

6. Мыс

А - Тиын бетінде дөрекілеу салынған мәтін бөлшектері: «.../al-Jadid -.../әл-Жадид ?» .

Р - Тиын бетінде екі басты бүркіт бейнесінің бөлшектері.

Бір нұсқа. Салмағы 0,62 гр. (Каталогты қараңыз. №181 - мен бірдей)

Бердібек хан (1357-1359 ж)

7. Мыс

А - Нүктелі және сызықты қоршаудың бөлшектерінде үш жол: « as-Sultan al-gadil Berdibek қан / Hullida Mulkuhu - сұлтан әділетті/ Бердібек хан / оның билігі ұзақ сүрсін».

Р - Алты доғалы қоршаудың бөлшектерінде мәтін анық емес:

Бір нұсқа. Салмағы 1,23 гр. (Каталогты қараңыз. №70 - мен бірдей)

8. Мыс (жаңа)

А - Нүктелі және сызықты қоршаудың бөлшектерінде үш жол:

« .....Sultan al-gadil ..... - сұлтан әділетті.....».

Р - Алты доғалы қоршаудың бөлшектерінде мәтін анық емес:

Бір нұсқа. Салмағы гр. (Жарияланбаған)

9. Мыс

А - Сызықшалы және нүктелі қоршауда : «On alti pul dange - Он алты пұл даңге». Айналасында: «Daraba /as-Saray/ sene/ ....- Соғылым / Сарай / жыл / ....»

Р - Сызықшалы және нүктелі қоршауда – орта тұсында дөңгелек сызықты бесбұрыш жұлдыз.

Бір нұсқа. Салмағы 0,75 гр. (Каталогты қараңыз. №15 - мен бірдей)

10. Мыс

А - Нүктелі және сызықты шеңберде төрт жол: «Daraba / as-Saray / al –Jadid on / alti dange - Соғылым / Сарай / әл-Жадид он / алты даңге».

Р - Нүктелі және сызықты шеңберде - екі басты бүркіт.

Бір нұсқа. Салмағы 1,05 гр. (Каталогты қараңыз. №38 - мен бірдей)

11. Мыс

А- Төрт жол: «Daraba /as-Saray / al –Jadid - Соғылым / Сарай / әл-Жадид».

Р - Екі басты бүркіт.

Бір нұсқа. Салмағы 0,85 гр. (Каталогты қараңыз. №40 - мен бірдей)

Аталмыш 11 тиыннан тыс 7 мыс тиынның сақталуы нашар, мәтіндері өшіңкі оқылмайды.

І. ИЗ ИСТОРИИ САРАЙЧИКА ПО ДАННЫМ НУМИЗМАТИКИ (XIV-XVI ВВ.)

В последние годы в отечественной истории значительно возрос интерес к этнокультурным процессам, происходившим в степной Евразии в эпоху существования империи Золотая Орда. На территории Улуса Жочи в рассматриваемой исторический период возникли много городов, которые являлись экономическими структурами и административными центрами. Одним из таких городов, через который осуществлялась связь центра с восточными провинциями был Сарайчик (по письменным источникам и нумизматическому материалу Сарайджук, Сараджик, Сараджук). С этим городом связаны периоды трансформации государственных устройств, культуры, экономики Золотой Орды в позднесредневековые Ногайскую Орду и Казахское ханство.

Имеющиеся по истории и археологии Сарайчика работы, к сожалению, не охватывают весь спектр проблем, связанных с его многовековой историей. Порой взгляды исследователей на историю Сарайчика неоднозначны, некоторые из них не подкреплены фактическим материалом. Поэтому результаты археологических раскопок обретают особо важное значение при изучении вопросов истории и культуры Улуса Жочи. В этом плане трудно переоценить значение нумизматического материала. Он является, в своем роде, официальным документом, изданным в то время и принимаемый к сведению всеми людьми, применявших его в сфере денежного обращения. Именно нумизматический материал является наиболее достоверным источником по торгово-экономическим связям и политической истории государств, тесно соприкасавшихся с Золотой Ордой на протяжении всего ее существования.

Имеется лишь несколько работ, в которых содержатся предварительные сведения о монетах и денежном обращении в Сарайчике. В них представлена

лишь небольшая часть монет из обширного нумизматического комплекса городища Сарайчик.

Некоторые исследователи считали, что Сарайчик как город возник еще до середины XIII века. Однако нумизматического материала этого времени пока не обнаружено.

Город обоснован в живописном месте на берегу р.Жайык, где, возможно, раньше находились поселение и удобная переправа.

В нижних слоях одного из раскопов были найдены кремневые скребки, каменный пест эпохи бронзы, наконечники стрел раннего железного века.

В ходе археологических исследований последних лет также стали появляться некоторые, хотя и слабые, признаки остатков жилищ XI-XII веков и фрагменты керамики ручной лепки, с большей долей вероятности относящиеся к этому времени.

Места, на которых, предположительно, находились раннесредневековые строения, были уничтожены половодьем или срезаны при планировке площади под дома строящегося города в XIII веке. Возможно, о ней говорится в хронике османского автора XVII века Хаджи Халифа. Он сообщает, что “у устья реки Яик (Жанку) есть город С.ван.дж. (или С.ваи.х) который ранее был столицей куманов, а затем был отстроен и заселен ногаями, чьи “ханы” ныне живут там” (цит. по Трепавлову 2002,с.226). Хаджи Халиф куманами назвал скорее всего, население эпохи Золотой Орды, что для него было вполне естественно, так как этот этноним употреблялся довольно долго. Несмотря на неоднозначность этого сообщения, в середине XIII века, вероятно, Сарайчик уже существовал, хотя некоторые исследователи указывают и на более позднюю дату его возникновения. Утемиш-Хажи, бывший секретарь Ильбарс-хана (1512-1525гг.) в своем произведении “Чингиз-наме” рассказывая о сражении Берке-хана (655/1257-665/1266) со вторгшимися на территорию Золотой Орды войском Ильхана Хулагу-

хана (654/1256-663/1265) указывает, что Берке-хан был возведен на престол с благословения шейха из Бухары. «Пока он шел в Сарайчик, вокруг него собралось пятьсот человек. Пока же они, пройдя через Сарайчик, дошли до берега реки Идил, то собрались уже тысяча пятьсот человек... Когда вилайет Дашта подчинился Берке-хану, то большую часть неверных он обратил в ислам» (Утемиш-Хаджи, 1992 с. 97, 99). Хивинский правитель и историк XV века Абулгази Бахадур-хан (1644-1664гг.) писал: "... в одно время Берке-хан отправился в город Сарайчик, основанный старшим его братом. Здесь он увидел большой караван, прибывший из Бухары..." (Абулгази Бахадур-хан, 1966, с.99). Согласно имеющимся письменным источникам, город получил свой статус в период правления Бату-хана (1227-1255гг.). Построенный на стратегически важном участке трансконтинентального караванного пути из стран Европы и Малой Азии в Хорезм и Китай, Сарайчик стал важным пунктом не только как торговый центр, но и как город, через который шло управление из столицы Золотой Орды восточной провинцией государства – Хорезмом.

Самой ранней монетой, обнаруженной на городище является на сегодняшний день дирхем, чеканенный в период правления Менгу-Тимура (1266-1282гг.), внука Бату-хана. Он был найден в нижней части культурного слоя городища. Изготовлен в городе Укек на Волге. Монеты с именем Менгу-Тимура чеканились в столичном в то время городе Булгар и городе Крым (Солхат), а анонимные в городах Сарай, Биляр, Керман и Хорезм (Савельев, 1858, с.269; Сингатуллина, 2003, с.32-37, 120-128). Укекские дирхемы обычно были тонки и делались из не вполне качественного серебра. На монетах этого периода впервые появилось имя хана Улуса Жочи. Раньше в Улусе монеты чеканились с именем покойного халифа ан-Насир лид-дина. По мнению Г.А.Федорова-Давыдова такие дирхемы чеканились ханом Берке (1257-1266гг.) и являлись пропагандой исламских идей в государстве (Федоров-Давыдов, 2003, с. 10). Остальные дирхемы были анонимные, но часть из них - с тамгой Дома чингизидов. Золотая Орда ещё входила составной частью в Монгольскую империю с центром в Каракоруме. При правлении Берке-хана началось обособление Улуса Жошы от Монгольской

империи и на монетах, как отражение этих событий, появились мусульманские символы. Именно при Менгу-Тимуре началась первая чеканка монет с именами золотоордынских ханов. На монетах также появляются мусульманизированные титулы и эпитеты ханов – “султан” и “высочайший”. Земли, находящиеся на восточной окраине Улуса Жочи, во второй половине XIII века также стали постепенно самостоятельными и получили название Ак-Орды. В Ак-Орду входили земли восточной части Жетысу, по Иртышу, степи до Улугау и Каратау, а затем и территория на среднем течении Сырдарьи. Правил ими потомки Орда-Ежена, брата Бату-хана.

Следующие монеты из Сарайчика, относящиеся к концу XIII века, связаны с именем Токты или Токтогу, сына Менгу-Тимура. Он находился у власти с 1290 по 1312 годы. Особый интерес представляет то, что по исторической версии, изложенной Абулгази Бахадуром-ханом, Токта и его отец Менгу-Тимур покоятся на Сарайчиковском пантеоне (Абулгази Багадур-хан, 1996, с.39). Видимо, похоронили его рядом с отцом не просто как сына правителя, а как властелина, продолжателя дела по укреплению позиций государства.

Его восхождение к власти было длительным. Он в упорной и кровопролитной борьбе против Ногай, продолжавшейся в течении нескольких лет, пришел к власти в 1290 году, а одолев его в 1299 году, стал единовластным ханом. Вполне возможно, что он организовывал единомышленников в Сарайчике, подготавливал свое будущее восхождение на трон вдали от крымского улуса и Булгара – тогдашнего центра Улуса Жочи, где позиция Ногай была сильна (Савельев, с.183).

Ко времени его правления относятся найденные в Сарайчике монеты хулагуидских (иранских) ильханов. Попали они сюда, скорее всего, в результате торгово-экономических и военно-политических отношений с Ираном.

После того, как войска Хулагу захватили Иран, разгорелся конфликт между ханами Берке и Хулагу, причиной которого были благодатные земли Азербайджана. Борьба эта затянулась в государствах на сотню лет с переменным успехом. Она иногда прерывалась перемирием, когда возникали общие инте-

ресы. Они заключались и в противостоянии ханов Ирана и Улуса Жочи агрессивным настроениям кочевой аристократии в целях разумного освоения захваченных земель, и в общих моментах экономики, схожести административного устройства, а также денежных отношений. Как в Иране, так и в Улусе Жочи динар был основной единицей и равнялся шести дирхемам. На монетах были общие сюжеты: лев с восходящим солнцем, геометрические розетки и т.д. Проводились похожие реформы по упорядочению денежной системы и торговли. Поэтому в годы правления Газана в Иране и Токты в Улусе, видимо, проводились определенные согласованные действия и поэтому неудивительна находка иранских монет в Сарайчике (Федоров-Давыдов, 2003, с.30).

После взятия власти, Токтогу должен был еще её удержать. Во времена династических войн стоимость монет и их обозначенный номинал, видимо, редко соответствовали друг другу. Серебро исчезало из оборота. Это приводило к подрыву экономики государства, не обеспечивая узаконенный торговый обмен. Ряд выпусков монет печатались анонимно, без указания имени правителя. В таких случаях вес серебра в дирхемах был неустойчив. Поэтому ханом Токтогу была проведена первая денежная реформа. Дирхем стал везде чеканиться с весом в 1,365 грамм. На монетах появляется имя Токты, иногда с почетным именем-лакабом “Насир лид-Дин” и “Гийяс лид-Дин” (ревнитель веры). Монеты с его именем стали чеканиться и в провинциях, расположенных далеко от центра: в Крыму и Хорезме. Была введена, правда в небольших количествах, в обращение и медная монета.

В 1310-1311 годах, то есть на втором этапе укрепления экономики и, следовательно, стабилизации политической обстановки, была проведена дополнительная денежная реформа, которая затронула самые отдаленные уголки империи. Старые монеты изымались, а новые чеканились в столичных городах в довольно большом количестве. Вес дирхемов стал составлять 1,486гр. В это время политический центр Золотой Орды переместился из Булгара в Сарай.

Империя достигла стабильности и наивысшего могущества при хане Узбеке, царствовавшего в 1312-

1342 годах. Монеты серебряные и медные в большом количестве расходились по рынкам государства. Их было так много, что они продолжали быть в обращении наравне с монетами новых ханов даже через десятки лет после смерти Узбека. При нем была особенно сильна великодержавная власть. Наместники считали естественной необходимостью подчинение Узбеку. Воспитанный в духе ислама он был известен всему мусульманскому миру и считался одним из великих государей Востока. Поэтому суннитские символы, имена четырех первых халифов и свои имена-лакабы «Гийяс Эддунья» и «Гийяс Эддунья в-Эддин» (ревнитель веры) Узбек часто помещал на своих монетах (Савельев, с. 15). При нём произошло расширение территории государства до Западной Сибири и Иртыша (Сафаргалиев, 1960, с.65). Возвысились многие города и, естественно, расцвел Сарайчик. Археологические исследования последних лет показали картину резкого увеличения города в это время. Строились многочисленные кварталы с хорошо разработанной городской планировкой: с широкими улицами и площадями. Арабский путешественник Ибн Батутта, посетивший Сарайчик в 1333/1334 гг. писал: “Из Сарая мы ехали 10 дней и прибыли в город Сараджук (Сарайчик. *Джук* значит “маленький”, так что Сарайджук значит Сарай Малый. Он лежит на берегу большой и быстрой реки, которая называется *Улусу*, что значит “великая вода”. На ней мост из судов, как мост Багдадский. У этого города кончилась наша езда на лошадях, везущих арбы. Мы продали их там, считая по четыре динара серебром за лошадь и дешевле этого, вследствие их слабосилия и дешевизны их в этом городе. Для возки арб мы наняли верблюдов. В этом городе келья благочестивого пожилого человека из Тюрков; имя ему *Ама*, что значит “родитель”. Он угостил нас в ней и помолился за нас” (Тизенгаузен, 1884, с. 307,308). О налаженных торгово-денежных отношениях в то время в государстве сообщает в 1330-тых годах флорентийский финансист Франческо Пеголотти: “Путь из Таны в Китай, по словам купцов, совершавших путешествие, вполне безопасен и днем и ночью; только если купец по дороге туда и обратно умрет, то все имущество передают государю страны, в которой он умер..., но если с ним там

окажется его брат или близкий друг, который скажет, что он брат умершего, то ему и будет отдано имущество умершего и оно, таким образом, будет сохранено” (цит. по: Сафаргалиеву, 1996, с.357).

Поэтому находки монет из самых различных городов Улуса и других государств в Сарайчике, через который пролегал главный трансконтинентальный торговый путь, не редкость.

Среди монет времени правления хана Узбека в Сарайчике встречены разнообразные типы, отчеканенные в Хорезме. Их оформление отличается от монет других городов государства. Находки их на Сарайчике естественны. В 1313 году Узбек, расправившись с претендентами на ханский престол, и прежде всего с сыном хана Токты Ильбасмышем, стал единовластным правителем. В захвате власти ему помогал наместник Токты в Хорезме Кутлук-Тимур (Тизенгаузен, 1884, с.381). Получив после этих событий большую власть, Кутлук-Тимур, даже пытался чеканить в 1314-1317 годах монеты без имени Узбека, но затем все встало на свои места. Видимо, причинами этому послужили и отношения Узбека с иранскими правителями. В первые годы правления они были далеко не мирные. Продолжалась борьба за Азербайджан и северные территории Ирана. В 1320-тых годах войска Узбека перебрасывались в Хорезм для захвата северо-восточной области Ирана – Хорасана. Но после мирного договора в 1323 году “цари примирились между собою и заключили мир” (Тизенгаузен 1884, с. 387). Надо полагать, что жителей Сарайчика эти события не обошли стороной, на это указывают в некоторой степени находки монет из иранских городов Йезда и Тебриза.

Узбек-хан умер осенью 1341 года. Физически устранив своих братьев, на ханский престол взойшел Жанибек, средний сын Узбека. Он показал себя на троне “правосудным, распорядительным и покровителем книжников, как и его отец” (Савельев, с.20). Продолжая борьбу с Ираном, он захватил город Тебриз и выпустил там свою монету. Несколько пулов этой серии найдены на Сарайчике, через который, осуществлялись связи с Хорезмом, особенно, в период войны за Хорасан. В источниках сообщалось, что Жанибек неоднократно “посылал все

новые войска в Хорасан до тех пор, пока не овладел им в 1357 году” (Тизенгаузен, 1884, с.388).

Судя по археологическим данным, в Сарайчике в то время широко строились дома не только семейного типа, но и общественного. Они возводились по стандартному плану из нескольких следующих друг за другом комнат, расположенных вдоль длинной стены, как в общежитиях. Вдоль этой стены проходил коридор от которого комнаты были отделены стенками с проходом в него.

Рынок Сарайчика был насыщен монетами того времени. Найдено их около четырехсот штук, по две сотни на выпуски ханов Узбека и Жанибека. Наличие монет из Азака и Хорезма говорят о продолжавшихся во времена Жанибека тесных связях между различными провинциями государства.

Все меняется с начала 1360-тых годов. С этого времени “бысть в Орде замятня велика”. Началась смута и ханы сменялись один за другим на окровавленном престоле” (Савельев, с.23).

В 1359 хан Бердибек, сын Жанибека, был убит своим братом Кулной, который царствовал не более полугода и, в свою очередь, погиб от руки другого брата – Науруз-бека. Последний находился у власти менее года. Нумизматическая коллекция Сарайчика этого периода дает почти одинаковое, хотя и малое количество монет временщиков. Они чеканены в центральных городах государства и в Хорезме.

Ослаблением центральной власти ордынцев, видимо, пытались воспользоваться правители династии Конарадских Суфиев в Хорезме, в то время ставшие довольно внушительной самостоятельной политической силой. Эта династия активно влияла на экономическую и политическую жизнь соседних регионов. Наличие большого количества предметов, изготовленных в Хорезме (светильники, столовая посуда, каменные котлы) в культурных слоях Сарайчика, относящихся к смутному времени, не исключает возможности переселения сюда части хорезмийского населения.

Как Кулна, так и Науруз склонялись к интересам представителей кругов, связанных с христианским Западом. У Кулны сыновья были христиане, а Науруза поддерживала жена Узбека Тайдула, хо-

лодно относящаяся к интересам феодалов восточной ориентации (Мухамадиев, 1983, с. 89).

Начиная с периода правления Хызра – потомка Шибана, верховенство политической власти надолго переходит к представителям данной династии. Хызр ранее имел свой улус за Жайыком, соприкасавшимся с владениями потомков Орды, столица которых находилась в Сыгнаке. Он стал выпускать свои монеты в подчиненных ему городах: Азаке, Сарае ал-Жадиде, Гюлистане и Хорезме. В Сарайчуке монеты чеканились в периоды смуты начала второй половины XIV в. Известны монеты Хызра, чеканенные в Сарайчике в 761 г.х. (1359-1360 гг.) (Мухамадиев, 1983, с. 19).

Большое количество пулов, чеканенных в Сарае ал-Жадиде, обнаруженных в Сарайчике, приходится на период правления Хызра. В то же время некоторые типы, представленные под номерами 88, 90 и 91 не встречены в коллекциях других городов Золотой Орды, что может косвенно свидетельствовать о чеканке данных образцов в Сарайчике в конце правления Хызра или в более позднее время, но с использованием его штемпеля.

В 1366 году к власти пришел потомок Хызра Азиз-Шейх, который правил три года. При нём монеты чеканились в основном в Гюлистане и Сараях.

В Сарайчике, как указывалось выше, был найден клад из монет времени его правления. Он содержит 144 серебряных и 12 медных монет. Медные монеты клада были чеканены от имени Хызра (1359-1361гг.), а дирхемы от правления хана Токты (чекан 1310 года) до Азиз-Шейха (1365-1367гг.) были выпущены в Сарае ал-Махрусе, Сарае ал-Жадиде, Гюлистане и Орде. Клад был обнаружен на глубине 15 см у заваленной стены из сырцовых кирпичей. На монетах, лежавших снаружи, сохранились отпечатки крупноклетчатой ткани. Помимо монет в кладе находились штампованные квадратные золотые нашивные бляшки с четырьмя стилизованными бутонами.

В 1371 году на короткое время к власти в Орде пришла Тулунбек-ханум, пулы которой также были встречены на городище.

В период правления Урус-хана, в середине 1370-х годов, им была предпринята попытка объе-

динения Ак-Орды и Золотой Орды в единое государство (Тизенгаузен, 1941, с.131; История Казахстана, 1997, с.105). В 1374-1375 годах он овладел городами на Нижней Волге. Усиление эмира Тимура в Мавераннахре, военные вторжения его ставленника Токтамыса в пределы Ак-Орды вынудили Урус-хана оставить города Поволжья своим нгаместникам и вернуть на берега Сырдарьи. Определение монет Урус-хана затруднено тем, что в этот период монеты выпускались еще от имени другого хана – Мухаммеда-Буляка (1370-1376 гг.), являющегося ханом орды Мамаю. «Мамай у себя в Орде посадил царя другого Мамат Солтан» (Мухамадиев, 1983, с. 95). Мухаммед-Буляк сменил Абдуллаха, правившего в Орде Мамаю совсем недолго до него. Монеты этих ханов имеют много общего в своих оформлениях и можно предположить, что для их чеканки работал один и тот же резчик штемпелей орды Мамаю.

Исследователи упоминают о вхождении Сарайчика в 1370-х года в удел Ай-бека из рода Шайбана, выпустившим в 1374 г. свою монету с местом чеканки в Сарайчике от имени Али-ходжа и Ильбан-хана (Савельев, 1858, с.229). В 1375 году Сарайчиком владел сын Айбека Кари-хан, затем город был захвачен на короткое время шайбанидом Арабшахом, который, царствуя два года (1377-1378), все свое время провел в военных походах (Федоров-Давыдов, 1973, с.135-136; Сафаргалиев 1960, с.383; Савельев 1858, с.229). Однако, среди обширного нумизматического материала из Сарайчика нет ни одной монеты этих персон-временщиков, но найдено около десятка дирхемов и пулов Мухаммеда Уруса, одного «из могущественных ханов периода междоусобицы, успешно отражавшим притязания Мамаю на Поволжье и Тамерлана на золотоордынские владения» (Мухамадиев, 1983, с. 95).

С приходом к власти Тохтамыса “великая замятня” закончилась. Путь его к престолу был нелегок. Отец его Тули-хожа был убит Урус ханом за отказ направить людей своего улуса на войну в Золотую Орду за великодержавные интересы владыки. Тохтамыс, избегая смерти, бежал к эмиру Тимуру в Самарканд. Пытаясь объединить под своим началом всю Среднюю Азию,

раздираемую распрями, Тимур не только устранял неприятелей, но, имея дальновидные планы, хотел ослабить своих независимых соседей. С этой целью он неоднократно совершал походы в Ак-Орду и Могулистан. Появление Тохтамыса для Тимура было очень кстати. Пока Урус находился в Золотой Орде, он с войском Тимура вступил на территорию Ак-Орды. В случае победы в войне, согласно договору, Тохтамысу должны были отойти города Шабран, Отрар, Сыгнак и Сарайчик. Только в четвертый поход, после смерти Урус-хана, Тохтамысу удалось достичь своей цели. В 1376 году был взят Сыгнак, где Тохтамыс и был провозглашен ханом (Савельев, с.63).

Пока Тимур вел войны с соседями в Хорезме, Могулистане и Иране, он с помощью феодалов Ак-Орды сумел захватить власть в Золотой Орде и стал соперником Тимура.

На всех монетных дворах Золотой Орды стали выпускать монету от имени Токтамыса. В начале его правления была произведена денежная реформа, когда серебряные монеты стали чеканиться с весом до 1,30 гр. во всем государстве, кроме Хорезма (Федоров-Давыдов, 2003, с.17). В Хорезме выпускаются монеты весом в 1,50 гр. серебра. Одна из таких монет обнаружена в Сарайчике. При нем в Сарайчике снова стали чеканиться серебряная и медная монеты. Сарайчиковские пулы представлены в каталоге типами 162, 163, 168 на которых изображены цветочные розетки и сидящий зверь с повернутой назад головой. Эти пулы по количеству превосходят иногородних из Орду Муаззама, Сарая и Сарая ал-Жадида, Хорезма и Гюлистана.

Во второй половине 1380-х годов, в Сарайчике появляются монеты эмира Тимура, чеканенные в Самарканде. Это связано с военно-политическими событиями в регионе, возникшими в результате противоречий между Токтамысом и эмиром Тимуром. В ходе военных столкновений стирались с земли города, как например Ургенч в Хорезме, подвластный Тохтамысу. Биограф Тимура Ибн Арабшах писал: “Передовые войска его дошли до Азака и он разрушил Сарай, Сарайджук, Хаджи Тархан и все эти края” (Тизенгаузен, с. 466).

Результаты археологических исследований пока не подтверждают его слова о разрушении Тимуром

Сарайчика (Самашев, Кожиков, Талеев, 1998, с. 241). Не подтверждает слова Ибн Арабшаха и его современник из Ирана Шараф ад-Дин Йазди. По его сведениям, Тимур боясь засад в людных местах, переходил Жайык в верховьях, идя навстречу войскам Токтамыса (Йазди, 1972, с.447).

Основные разрушения в Сарайчике, согласно нумизматическому материалу, пришлось на первую половину XV века. Это было время династической борьбы Жочидов трех линий: потомков Орду-Эджена, Тука-Тимура и Шайбана, пытавшихся захватить трон Золотой Орды и опорные пункты государства. Только за 17 лет (1400-1417) там сменилось восемь ханов.

В верхней части культурного слоя городища, на основном раскопе V, относящемся к этому времени, часто встречались пулы, представленные в каталоге под номером 170. Данный тип монет кроме Сарайчика почти нигде не встречается. В Сарайчике найдены три десятка этих монет, что указывает об их местном происхождении. Сам чекан плохой, надписи сделаны очень грубо, схематично. Однако их многочисленность показывает определенную силу экономической власти хана, выпускавших их. Исходя из формы написания имени хана можно склониться к тому, что их выпускал хан Пулад (1406/1407-1410/1411), ставленник эмира Едигея. Помимо этих монет, в Сарайчике чеканил свои денежные знаки и хан Дервиш, правивший с 1413/14 по 1419/20 годы (Сафаргалиев, 1960, с.192).

В конце XIV века мангытский эмир Едигей положил начало обособлению мангытско-кипчакских племен в междуречье Жема и Жайыка. При его потомках здесь оформилась Ногайская Орда с центром в городе Сарайчике. Не имея права на ханский престол, но обладая “громдным количеством родичей и домочадцев” и имеющий возможность выставить сразу же 200 тысяч воинов, Едигей “водворял в султанство кого хотел и смецал с него, когда хотел, прикажет и никто не противится ему, проведет грань и никто не переступит этой черты” (Тизенгаузен, 1884, с.467,472; Мухамадиев, 1983, с. 119). Возводя на трон в Золотой Орде чингизидов из Ак Орды – Тимур-Кутлука, Шадибека, Пулада, Дервиша, он правил от их имени в государстве, пока не погиб в 1420

году. По одной из версий, в ходе смут он был ранен и утонул в Жайыке, недалеко от Сарайчика. Тело его было вытаскано из воды врагами и “брошено на произвол судьбы” (Тизенгаузен, 1884, с.473).

При сыне Едигея Нураддине (1426-1440гг.) и его внуке Уакесе, роль Сарайчика как политического и экономического центра самостоятельного государства – Ногайской Орды, возрастет.

При правлении одного из первых казахских ханов Касыме (1511-1521) его государство достигло могущества. Прикаспийские и прижайыкские степи вошли в его территорию, а столицей ханства на некоторое время стал Сарайчик. Касым хан умер, судя по источникам, в Сарайчике и там же был похоронен.

Драматические события на востоке страны, связанные с борьбой за суверенитет, вынудили казахских ханов покинуть Сарайчик, который вскоре вновь превратился в центральный город Ногайской Орды, основная территория которой находилась между Волгой и Жайыком. При преемнике хана Касыма Хакназаре (1538-1580гг.) город Сарайчик был вновь включен в состав Казахского ханства в 1568 г.

Со второй трети XV века в топографии Сарайчика произошли изменения. Жилые участки на западе постепенно приходят в запустение, а основная масса жителей концентрируется в юго-восточной части города, вдоль протоки Жайыка, которая сейчас называется Сорочинка, первоначально огивавшая ядро города с запада. В этой части города были исследованы участки, на которых находились остатки домов XV- XVI веков (раскопки II и XII).

Монеты, обнаруженные в этих раскопах, чеканены в городах Булгаре, Орде, Бик-Базаре, Кырк Йере, Бахчи Сарае. В подъемном материале были встречены пулы, схожие с пулами городов среднего течения Сырдарьи. Среди них имеются пулы, которые встречаются впервые. На них надчеканены тамги и фрагменты надписей, пока не прочитанных. Можно допустить, что часть из них является пулами Сарайчиковского монетного двора.

Неоспоримым является факт, что расцвет города начался с 1312-х годов; когда он пережил значительный культурно-экономический подъем. Чеканка собственной монеты началась в нем с 1360-х годов и, временами затухая, продолжалась до XV века.

II. ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА НУМИЗМАТИЧЕСКОГО МАТЕРИАЛА

Нумизматический материал, собранный с конца 80-х годов прошлого века на городище Сарайчик, дополняет данные полевых исследований и необходим для хронологической атрибуции и анализа стратиграфических слоев городища. Важность комплекса заключается также в том, что он показывает монеты каких правителей находились в обороте у населения, наравне с монетами правящего хана. Это важно для исследования торгово-экономических и политических процессов, происходивших не только в Улусе Жочи, но и в последующие периоды жизни города.

Монеты, найденные здесь исчисляются тысячами. Только в период наших работ на городище Сарайчик, непосредственно в культурных слоях зафиксированы и подняты с поверхности и обработаны 702 монеты. Из них подверглись определению 647 единиц. Кроме указанных монет здесь было обнаружено несколько кладов: один из них (№ 1) содержал 144 серебряных и 12 медных монет; второй (№ 2) – 10 дирхемов; третий (№ 3) – 5 дирхемов; четвертый (№ 4) – 4 дирхема. Микро клад № 5 содержал 4 пула. В 2005 году был найден клад 87 дирхемов. Все клады были найдены на глубине от 8 до 20 см. Значительная часть их сильно коррозирована. Помимо самих монет в подъемном материале было встречено 6 стандартных заготовок под монеты, кованных из обрубков прутка и 2 заготовки в виде вырезанных пластинок.

Нумизматический материал раскладывается на следующие хронологические периоды, уровни которых исследованы в ходе полевых работ:

1. Чекан хана Менгу-Тимура (1266-1282 гг.) представлен 1 экз. Чеканен в Уеке.

2. Чекан хана Токтогу (1291-1313 гг.) представлен 5 экз. Чеканены в Сарае ал-Махруса – (2), Хорезме – (1), Ширазе – (1) и анонимная –

(1).

3. Чекан хана Узбека (1313-1341 гг.) представлен 136 экз. Чеканены в Сарае – (113), Сарае ал-Махруса – (11), анонимные – (1), Крыме – (2), Хорезме – (7), Тебризе – (1), Иезде – (1).

4. Чекан хана Жанибека (1341-1357 гг.) представлен 169 экз.

Чеканены в Сарае ал-Махруса – (1), Сарае – (45), Сарае ал-Жадид – (101), анонимные – (2), Хорезме – (12), Гюлистане – (4), Барджине – (2), Тебризе – (2).

5. Чекан хана Бердибека (1357-1359 гг.) представлен 7 экз.

Чеканены в Сарае ал-Жадид – (4), Гюлистане – (1), Азаке – (1), Хорезме – (1).

6. Чекан хана Кулны (1359-1360 гг.) представлен 3 экз. Чеканены в Хорезме – (3).

7. Чекан хана Науруза (1359-1360 гг.) представлен 3 экз. Чеканены в Хорезме – (2), Гюлистане – (1).

8. Чекан хана Хызра (1359-1361 гг.) представлен 44 экз. Чеканены в Сарае ал-Жадид – (35), Гюлистане – (9).

Монета № 90 имеет зеркально вырезанное имя хана. Можно предположить, что штампы вырезались мастером в более позднее время, копируя отчеканенную монету времени Хызра. Исходя из качества исполнения штампов других монет Хызра трудно предположить, что в ход пускались явно бракованные штемпеля, тем более они встречаются только в верхних слоях до глубины в 35 см.

Принимая во внимание необычно большое количество монет № 89 на городище и нахождения половины их именно в верхних слоях городища, также можно предположить, что они выпускались в более позднее время, а не оказались следствием «инерционности» чеканки (Хан, 2002, с.159). Воз-

можно, такая ситуация возникла случайно, однако допустимо, что в 1390-х годах произошло усиление статуса независимого города и была произведена чеканка монет штемпелями Хызр-хана, как символа значимости Сарайчика в период его правления. Нужно отметить, что именно Хызр-ханом в 761 году хиджры (1359/1360) была впервые начата чеканка монет Сарайчика (Мухамадиев, с.19).

9. Чекан хана Келдибека (1361-1362 гг.) представлен 8 экз. Чеканены в Сарае ал-Жадиде – (6), Азаке – (2).

10. Чекан хана Мурида (1361-1364 гг.) представлен 1 экз. Чеканен в Гюлистане.

11. Чекан хана Хайр-Пулада (1362-1363 гг.) представлен 10 экз. Чеканены в Сарае ал-Жадиде – (10).

12. Чекан хана Абдуллаха (1360-1370гг.) представлен 1 экз. Чеканен в Азаке – (1).

13. Чекан хана Азиз-Шейха (1365-1367 гг.) представлен 2 экз. Чеканены в Сарае ал-Жадиде – (2).

14. Чекан ханши Тулунбек-ханум (1371-1372 гг.) представлен 1 экз. Чеканен в Сарае ал-Жадиде – (1).

15. Чекан хана Уруса (1370-1385 гг.) представлен 4 экз. Чеканены в Хорезме – (1), Сарае ал-Жадиде – (2), Орду Базаре – (1).

16. Чекан амира Тимура (1368-1405 гг.) представлен 6 экз. Чеканены в Самарканде – (4), в Хорезме – (1), с утраченным названием города – (1).

17. Чекан хана Токтамыса (1376-1395 гг.) представлен 94 экз. Чеканены в Сарае – (24), Сарае ал-Жадид – (31), Хорезме – (16), Орду – (3), Азаке – (2), Орду ал-Муаззаме – (1), Хаджи-Тархане – (4), Гюлистане – (1), Сарайчике – (10), Крыме – (2).

Из них 15 экз. монет типов 158 и 159, видимо, были выпущены в Сарайчике. Они имеют зеркально отчеканенный текст. Такие типы монет на иных городищах, судя по публикациям, не встречены. Вероятно, в этот период право чеканки монет столичного образца передавалось мастерским и в других городах, где по неясным пока причинам, допускался такой брак. В коллекции также имеются анонимные пулы № 162 (8 экз.) и № 168 (13 экз.). Они лишь единично найдены на Селитренном городи-

ще (Клоков, Лебедев, 2002, с.117, 138-9; с.115, 137 рис. 29-13). Судя по количеству этих пулов на городище предполагается их чеканка в Сарайчике.

18. Чеканы различных ханов с 1396 по 1476 гг. представлены 67 экз. Эти выпуски, видимо, начались № 170 в городах с непрочитанными и не указанными названиями – 52 шт., Булгаре – 1 шт., Орде – 1 шт., Сарае – 1 шт., ал-Жадиде – 10 шт., Бик Базаре – 2 шт.

Пулы № 181 и № 182, видимо, являются подражанием столичному чекану №№ 26, 29, 38, 39, 40 времени правления ханов Узбека и Жанибека на рубеже XIV-XV веков, но они явно отличаются от пулов этих ханов тем что, ряд этих монет чеканен на обрубках прутков и имеет угловатую форму. Некоторые из монет вырезаны ножницами из тонких пластин. Пулы же Узбека и Жанибека выпускались из брусочков и имели более округлую форму. Кроме того пулы №№ 181 и 182 отличаются также и своей гравировкой штампов: она груба, порой текст представляет собой подобие текста пулов ханов Узбека и Жанибека. В раскопах все они практически встречаются на глубине до 20 см. Принимая во внимание, что пулы – «подражания» могли быть покрытием дефицита 1330 – 1350-тых годов (Клоков, Лебедев, 2000, с.96 и 122), мы все же предполагаем, что они могли чеканиться в указанное нами время, неся на себе заявку о возрождении традиции стабильности в экономической сфере. Тем более, что сюжет №№ 26 и 29 «Лев и восходящее солнце» вновь появился на пулах Токтамыса (Клоков, Лебедев, 2002, с.151, 132 рис. 24-29).

19. Чекан хана Менли-Гирея и его времени правления (1476-1515 гг.) представлены 17 экз. Чеканены в городах с непрочитанным названием – (6), Кырк Йере – (5), Бахчи Сарае – (6).

20. Чеканы различных ханов с 1515 по 1600 год представлены 4 экз. в городах с утраченными названиями – 4 шт. Судя по аналогиям чеканены в Ясе и Ташкенте.

На объективность этой раскладки могут влиять различные, искажающие её факторы. Раскладка согласно математической вероятности все же показывает суть развития денежного процесса в Сарайчике. Из неё следует, что наибольшего расцвета торго-

во-денежные операции приходились на время правления Жанибека (1341-1357 гг.), Хызра (1359-1361 гг.) и Токтамыса (1376-1395 гг.). Однако культурные слои городища до правления хана Жанибека распаны лишь частично, что не отражает действительное соотношение с площадями стратиграфического горизонта периода его владычества.

Высокий уровень торговых отношений, согласно сообщениям арабского путешественника Ибн Батуты, происходил, видимо, и в период правления хана Узбека, хотя в сравнительном анализе он ярко не выражен. Тот же анализ показывает и нео-

бычное увеличение количества монет в период правления хана Хызра. Оно, видимо, является результатом иных причин, указанных ранее.

Сравнительный анализ позволяет определить пулы каких городов проникали на рынок Сарайчика, указывает на место чеканки и тип, а также на относительную продолжительность торговых отношений.

Изложенные ниже следующие данные лишь приблизительно отражают общую реальную картину торгово-экономических взаимоотношений Сарайчика с другими городами и провинциями империи и соседних стран.

№	Монетный двор	Число монет	%	Число типов	%
1	Укек	1	0,127	1	0,5
2	Шираз	1	0,127	1	0,5
3	Йезд	1	0,127	1	0,5
4	Тебриз	2	0,254	2	1,0
5	Хорезм	54	6,858	31	15,5
6	Сарай ал-Махруса	5	0,635	3	1,5
7	Сарай	192	24,384	27	13,5
8	Сарай ал-Жадид	311	39,497	47	23,5
9	Крым	4	0,496	3	1,5
10	Гюлистан	54	6,858	19	9,5
11	Азак	4	0,496	3	1,5
12	Ал-Жадид	2	0,254	1	0,5
13	Сыгнак	1	0,127	1	0,5
14	Орду Базари	1	0,127	1	0,5
15	Самарканд	4	0,496	2	1,0
16	Орду	5	0,635	4	2,0
17	Орду ал-Муаззам	3	0,381	1	0,5
18	Хаджи Тархан	4	0,496	2	1,0
19	Сарайчук	10	1,276	1	0,5
20	Булгар	1	0,127	1	0,5
22	Бик Базар	2	0,254	1	0,5
23	Кырк Йер	5	0,635	1	0,5
24	Бахчи Сарай	5	0,635	1	0,5
25	Барджин	2	0,254	1	0,5
26	Не проставлен	81	10,287	39	19,5
27	Не ясен	33	4,191	5	2,5

Из него видно, что в денежном обращении Сарайчика XIII-XV вв. участвовали монеты 25 монетных дворов. Главный объем в 64 % составляют монеты, поступившие в Сарайчик из столичных городов государства: Сарая и Сарая ал-Жадида. Следом идут Хорезм и Гюлистан, а затем сам Сарайчик, причем, при процентном соотношении в количестве монет, в 10 раз меньше по сравнению с поступлением из столичных городов. Монеты Хорезма имеют значительную степень разновидности номеров, сравнимую со столичной. Это указывает на непрерываемую связь Сарайчика с Хорезмом, несмотря на политические коллизии в государстве. Доля монет из городов Крыма весьма небольшая, но значительно выше, нежели доля иноземных монет. В количественном соотношении основной объем крымских монет приходится на XV век, что говорит о довольно активных связях Сарайчика с этим регионом.

Для иноземных монет общая доля сравнима (0,635) с долями монет ряда жочидских городов. Она приходится на ещё мало исследованный на городище рубеж XIII-XIV веков. Видимо, это естественно для города, стоявшего на оживленном торговом пути.

Монетный перечекан старых монет в новые в массовом количестве в городах Улуса не производился. Исследователям известно несколько десятков монет, перечеканенных штампом Сарая и Базжина (Клоков, Лебедев, 2000, с.95). Поэтому весьма любопытны перечеканы, зафиксированные среди нумизматического материала Сарайчика.

- Два экземпляра пула № 170 (Барак ?) биты на монетах Хызр-хана 762 г.х. № 61 (Тасмагамбетов, Самашев, 2001, с.309).

- Два экземпляра пула № 163 (Сарайчик) биты на монетах Хызр-хана 762 г.х. № 61 (Тасмагамбетов, Самашев, 2001, с.308).

- Один экземпляр № 157 (Сарай ал-Жадид 790-тые годы) перечеканен на хорезмийском пуле 788 г.х. № 139 (Тасмагамбетов, Самашев, 2001, с.318).

- Два экземпляра №№ 158 и 159 (Сарай ал-Жадид 790-тые годы) биты на хорезмийских пулах 780-тых годов хиджры №а 140.

Наличие перечеканов со штемпелем Сарай ал-Жадид, причем с зеркальным текстом ставит ряд неразрешенных вопросов, прежде всего почему в чекане столичной монеты в Сарайчике были пущены в ход бракованные штемпеля (в нашем случае пока двух видов)?

В отличие от монетных комплексов с других городищ, имеющие широкое распространение надчеканов на монетах (Клоков, Лебедев, 2000, 114-120; 2002, с.156-158), в нашем материале встречено всего 3 экземпляра с надчеканами.

- На двух коррозированных нечитаемых медных монетах имеется надчекан со словом «Хакан».

- На медной монете № 121, чеканенной в Хорезме в 775 г.х., имеется надчекан со словом «Хан».

Считается, что из-за сокращения выпуска новых пулов, употреблявшихся в качестве разменной монеты для дирхемов, власть была вынуждена использовать для этой цели надчеканки на ранее выпущенных пулах (Клоков, Лебедев, 2000, с.120).

Кроме монет, найденных в культурных слоях Сарайчика и подъемного материала на городище, на глубине до 18 см были обнаружены клад (№ 1) из 156 монет и несколько микрокладов. Микроклад № 2 содержит 9 дирхемов. Микроклад № 3 содержит 5 дирхемов. Микроклад № 4 содержит 4 дирхема. Микроклад № 5 содержит 4 пула.

Клад № 1 был обнаружен на глубине около 18 см, примерно в 280 метрах на восток от раскопа IV и имеет следующий состав:

Чекан Узбека: Сарай, 714 г. х. – 6 экз. (№ 6); Сарай, 71? г.х. – 2 экз. (№ 7); Сарай, 717 г.х. – 2 экз. (№ 8); Сарай ал-Махруса, 723 г.х. – 2 экз. (№ 17); Сарай, 731 г.х. – 6 экз. (№ 22); Сарай, без года – 8 экз. (№ 23); Сарай, 734 г.х. – 8 экз. (№ 27); Сарай, 734 г.х. – 4 экз. (№ 28); Сарай, 740 г.х. – 2 экз. (№ 31); Сарай, 741 г.х. – 4 экз. (№ 32).

Чекан Жанибека: ас-Сарай, 741 г.х. – 2 экз. (№ 34); Сарай ал-Жадид, 742 г.х. – 5 экз. (№ 35); Сарай ал-Жадид, 743 г.х. – 5 экз. (№ 36); Сарай ал-Жадид, ??? г.х. – 1 экз. (№ 37); Сарай ал-Жадид, 748 г.х. – 8 экз. (№ 43); Сарай ал-Жадид, 747 г.х. – 3 экз. (№ 44); Сарай ал-Жадид, 748 г.х. – 2 экз. (№ 45); Сарай ал-Жадид, 747 г.х. – 7 экз. (№ 46); Сарай ал-Жадид, 747 г.х. – 5 экз. (№ 47); Сарай ал-Жадид, 747 г.х. – 4

экз. (№ 48); Сарай ал-Жадид, 752 г.х. – 7 экз. (№ 56); Гюлистан, 752 г.х. – 6 экз. (№ 61); Гюлистан, 753 г.х. – 4 экз. (№ 67);

Чекан Бердибека: Гюлистан, 759 г.х. – 10 экз. (№ 71); Сарай ал-Жадид, 759 г.х. – 5 экз. (№ 73); Сарай ал-Жадид, 760 г.х. – 2 экз. (№ 74);

Чекан Кулны: Гюлистан, 760 г.х. – 2 экз. (№ 77); Гюлистан, 760 г.х. – 3 экз. (№ 78);

Чекан Хызра: Гюлистан, 761 г.х. – 2 экз. (№ 84); Гюлистан, 761 г.х. – 5 экз. (№ 85); Сарай ал-Жадид, 761 г.х. – 10 экз. (№ 86); пулы: Сарай ал-Жадид, 762 г.х. – 2 экз. (№ 89); пулы: Гюлистан, 762 г.х. – 3 экз. (№ 92);

Тимур-Ходжа: Сарай ал-Жадид, 762 г.х. – 4 экз. (№ 93);

Хайр-Пулад: Сарай ал-Жадид, 764 г.х. – 2 экз. (№ 97);

Абдуллах: Сарай ал-Жадид, 764 г.х. – 3 экз. (№ 102); Орда, 765 г.х. – 1 экз. (№ 104);

Азиз-Шейх: место чекана неясно, год неясен – 1 экз. (№ 109).

Клад № 1 содержал 44 дирхема времени Узбека, 59 монет Жанибека, 17 монет Бердибека, 5 экз. Кулны, 22 монеты Хызра, 4 экз. Тимур-Ходжи, 2 монеты Хайр-Пулада, 4 монеты Абдуллаха и 1 экз. Азиз-Шейха. На момент окончания тезаврации клад содержал 76% дирхемов Узбека, Жанибека и Бердибека. Следовательно, согласно аналогиям он должен определяться как клад длительного накопления. В то же время, будучи сокрытым в период правления Азиз-Шейха (1365-1367 гг.) или вскоре после него, клад содержал пулы хана Хызра (1359-1361 гг.).

Микроклад № 2 был обнаружен на глубине 8 см, примерно, в 100 метрах на восток от раскопа XIII. Он состоит из 10 дирхемов следующего набора:

Узбек: Без указания места чеканки, 740 г.х. – 2 экз. (№ 31);

Жанибек: Сарай ал-Жадид, 743 г.х. – 4 экз. (№ 36); Сарай ал-Жадид, ??? г.х. – 1 экз. (№ 37);

Хызр: Гюлистан, 761 г.х. – 2 экз. (№ 84);

Азиз-Шейх: Гюлистан, 768 г.х. – 1 экз. (№ 110); Микроклад № 2 содержит 40 % дирхемов Узбека и Жанибека.

Микроклад № 3 был обнаружен на глубине 6 см в 5 метрах от сектора А 30-33 раскопа V, состоит из 5 дирхемов следующего набора:

Жанибек: ас-Сарай, 741 г.х. – 1 экз. (№ 34);

Хызр: Гюлистан, 761 г.х. – 2 экз. (№ 84);

Азиз-Шейх: Сарай ал-Жадид, 767 – 1 экз. (№ 107); Гюлистан, 767 – 1 экз. (№ 108).

Этот клад содержит монеты Хызра и Азиз-Шейха.

Микроклад № 4, был обнаружен на глубине 6 см. в секторе А 30-32 на раскопе V, состоит из 4 дирхемов следующего набора:

Бердибек: Гюлистан, 759 г.х. – 1 экз. (№ 70); Сарай ал-Жадид, 760 г.х. – 2 экз. (№ 74);

Хызр: Сарай ал-Жадид, 762 г.х. – 1 экз. (№ 87).

Он содержит 75 % монет Бердибека.

Микроклад № 5. Обнаружен в раскопе V в секторе А 37-21 кв. 3-3 на глубине 15 см от дневного горизонта. Состоял из пулов завернутых в холщовую крупноклетчатую домотканную ткань.

Хызр: Сарай ал-Жадид, 762 г.х. – 4 экз. (№ 89).

Известно, что клад схож с моментальным снимком состава денежной массы, бывшей в обращении с деньгами последних эмиссий. Однако процентное соотношение дирхемов в составе как клада №1, так и микрокладов со времени Узбека до 1360-го года примерно одинаковое. Возможно, этот клад формировался не в результате длительного накопления. На это указывает и наличие в нем медных монет Хызра.

По вышеизложенному монетному материалу составлен традиционный каталог, принятый в золотоордынской нумизматике, т.е. в хронологической последовательности дана характеристика монетам с указанием их веса. Кроме того, в скобках указаны авторы, у которых данная монета была опубликована ранее. Каждому номеру монеты в каталоге соответствует номер в иллюстративном материале, благодаря чему легко можно найти и увидеть нужную монету определенного правителя. В виде приложения (1-3) в работе даны каталоги монет, обнаруженных на городище Сарайчик в 2005 году. Следует отметить, что использование фиксации монет в археологических слоях городища в каталожной форме применяется впервые. Она облегчает решение вопросов, связанных с изучением социально-экономических и политических отношений в средневековом Казахстане в XIII-XV вв.

III. КАТАЛОГ МОНЕТ ИЗ САРАЙЧИКА

3.1. Характеристика монет

Менгу Тимур хан (1266–1282 гг.)

1. Серебро

Лицевая сторона (Л. с.) – Текст во фрагментах: «Слава вечная и Господь сущий».

Оборотная сторона (О. с.) – «Чекан / Укека».

Один экз., обломан. Вес 0,732 гр. (Пырсов, с. 186, 187 рис. 1 №3; Сингатуллина, 2003, с. 127, № 246).

Токтагу (Тохты) хан (1291–1313 гг.)

2. Серебро

Л. с. – «Токту / бек / справедливый».

О. с. – «Чеканен в / Хорезме / год 694».

Один экз., обломан. Вес 1,2 гр. (Аитова, Самашев, 1998, с. 36, 37; Сингатуллина, 2003, с. 130, № 262).

3. Серебро

Л. с. – В круглой рамке из точек: «Султан верховный / Гийяс-ад-Дунья (ревнитель мира) написано на древнеуйгурском: Токтубек / справедливый». Во второй строчке – виньетка.

О. с. – В квадратной и круглой из точек рамках с 4-мя виньетками по сторонам: «Чекан Сарая / ал-Махруса / год 710».

Два экз. Веса: Из клада – 1,37; 1,45. (Федоров-Давыдов, 2003: с. 165, 233 № 3).

Ильхан Махмуд Газан (1295–1304 гг.)

4. Золото.

Л. с. – «Чекан Ширази / Нет Бога кроме Аллаха / Мухаммад посланник Аллаха».

О. с. – «В году семь / девяносто шестьсот / Газан

Махмуд / Да продлится царствие его».

Один экз. Вес 2,0 гр. (Тасмагамбетов, Самашев, 2001, с. 298).

Ильхан Мухаммад Олжейты (1304–1317 гг.)

5. Медь

Л. с. – «Султан верховный / Гийяс ад-Дунья уа-ад-Дин» (Ревнитель мира и веры).

О. с. – Лев вправо с солнцем и шестиконечной звездой над ним.

Первое десятилетие XIY века.

Один экз. Вес 2,6 гр. (Тасмагамбетов, Самашев, 2001, с. 312).

Мухаммад Узбек хан (1313 – 1341 гг.)

6. Серебро

Л. с. – В круглых линейной и точечных рамках – квадратолинейная линейная. В ней: «Нет Бога кроме / Аллаха Мухаммад / посланник Аллаха».

О. с. – В круглых линейной и точечной рамках – квадратная линейная рамка с надписью: «Султан / верховный / Узбек». Вокруг: «Чекан / Сарая / 714».

Шесть экз. Веса: Из клада – 1,36 гр.; 1,41 гр.; 1,35 гр.; 1,316 гр.; 1,41 гр.; 1,45 гр. (Клоков, Лебедев, 2002: с. 77, 81 № 2).

7. Серебро

Л. с. – В квадратолинейной рамке: «Нет Бога, кроме / Аллаха. Мухаммад / посланник Аллаха».

О. с. – В квадратной рамке: «Султан / верховный / Узбек хан». Вокруг: «Чекан Сарая / год / 71.. / ».

Три экз. Веса в гр.: 1,36; Из клада: 1,41; 1,35. (Клоков, Лебедев, 2002: с. 77, 81 № 3).

8. Серебро

Л. с. – В quadrofolийной рамке на трех строках: «Нет Бога кроме/ Аллаха, Мухаммад / посланник Аллаха».

О. с. – В квадратной рамке на трех строках: «Султан/ верховный/ Узбек». Вокруг: «Чекан / Сарая / год / 717».

Три экз.. Веса в гр.: 1,55 . Из клада- 1,475; 1,53. (Янина, 1958; с. 404 № 27; Федоров-Давыдов, 2003, с. 166, № 7).

9. Медь

Л. с. – В точечном ободке с виньеткой: «Кутлуг булсун – в добрый час / новый пул / чекан Сарая».

О. с. – Зверь, идущий влево с маленькой головкой с изогнутым над спиной хвостом.

Шестнадцать экз. Веса в гр.: 0,9; 0,85; 1,12; 0,95; 0,66; 0,91; 0,80; 1,10; 1,10; 1,61; 1,52; 1,60; 1,52; 1,53; 0,768; 1,12. (Янина, 1970, с. 207 № 60; Клоков, Лебедев, 2002, с.106 № 91, с.145 рис. 23 № 91; Шельди, 2002, с.67 № 189).

10. Медь

Л. с. – В линейном ободке на трех строках: «Кутлуг булсун – в добрый час / новый пул».

О. с. – В двух линейных и точечном ободках на трех строках неясный текст. / «Ун...»?/

Один экз. Вес 1,04 гр. (В публикациях не встречен).

11. Медь

Л. с. – В линейном ободке в три строки: « Хан / справедливый / Узбек ».

О. с. – В линейном ободке - в центре тамга дома Бату, по бокам: «Чекан / Крыма / (внизу) 717».

Один экз. Вес 1,2 гр. (Клоков, Лебедев, 2002, с. 124 № 2).

12. Медь

Л. с. – В точечном и линейном ободках в три строки: «Хан / справедливый / Узбек».

О. с. – В точечном и линейном ободках - в центре тамга дома Бату, по бокам: “Чекан / Крыма / (внизу дата зеркально) 715 (или 719)”.

Один экз. Вес 2,0 гр. (Клоков, Лебедев, 2002, с. 65, 124 № 2).

13. Медь

Л. с. – В точечном и линейном ободках в центре поля кружеч с семью точками. Вокруг остатки текста: « ... султан ...».

О. с. – В точечном ободке и рамке из 6 дуг остатки текста: «...Хвар...».

Два экз. Веса в гр.: 0,91; 1,15 . (Иванов: с.29 № 1а, с.279 32).

14. Желтая бронза.

Л. с. – Полустерта, фрагменты сохранившейся легенды: «Султан верховный ...ид». Надчекан в виде восьмиконечной розетки в круге.

О. с. – Полустерта, фрагменты суннитского символа веры, внизу: «...тма...».

Текст см. по Х.М.Френу, 1832 г.

Л. с. – “ Верховный султан Абу-Саид хан. Да продлит царствие его Аллах.

Чекан Тебриза в семьсот двадцатом году”.

О. с. – Суннитский символ веры. По бокам имена четырех халифов.

Один экз. Вес 8,5 гр. (Френ, 1832, с. 67, таб. XV №1).

15. Медь

Л. с. – В линейных и точечном ободках: «Ун / алты / пул данг». Вокруг: «Чекан / Сарая / год / 721.

О. с. – В линейном и точечном ободках - 5-ти конечная звезда.

Семнадцать экз. Веса в гр.: 0,94; 1,30; 1,40; 1,50; 0,95; 1,20; 1,70; 1,45; 1,50; 1,40, 0,913; 1,421; 1,32; 0,82; 1,51; 1,49; 1,56. (Клоков, Лебедев, 2000, с. 124 № 3; Янина, 1954, с. 434, 435 № 30; Федоров-Давыдов, 2003, с. 167, № 14).

16. Медь

Л. с. – В точечном и линейном ободках в две строки: «Султан / Узбек». Между ними – узел.

О. с. – В точечном и линейных ободках: «Чекан / Хорезма / 722 / году». В центре поля - плетенка.

Два экз. Веса в гр.: 2,52; 2,30 (Иванов, 2000, с. 29, 37 № 2).

17. Серебро

Л. с. – В точечном ободке и линейной сдвоен-

ной пятиарочной рамке на трех строках: «Султан Мухаммад / Узбек хан / справедливый».

О. с. – В круглых точечном и линейном ободках на трех строках: «Чекан Сарая / ал-Махруса (виньетка) / год 723».

Два экз. Из клада. Веса в гр.: 1,316; 1,37. (Схожа с экз. в публикации: Клоков, Лебедев, 2002, с.81 № 4).

18. Медь

Л. с. – В точечном и линейном ободках в центре: «Кутлуг булсун – в добрый час / новый пул». Вокруг: «Ун / алты / пул / данг».

О. с. – В точечном и линейных ободках - коршун влево с повернутой назад головой. Вокруг надпись: “Чекан Сарая год 726”.

Двадцать один экз. Веса в гр.: 1,11; 1,06; 1,09; 1,10; 0,55; 0,73; 0,42; 1,42; 0,90;

1,10; 1,10; 1,30; 1,15; 0,92; 0,95; 0,75; 1,15, 0,566; 0,465, 0,86; 0,945. (Клоков, Лебедев, 2000, с.124 № 4).

19. Бронза.

Л. с. – В точечном и линейном ободках - восьмиугольная рамка. В ней в три строки суннитский символ «Нет бога кроме Аллаха, Мухаммад посланник Аллаха». Вокруг: «Абу Бекр / Омар / Осман / Али».

О. с. – В линейном ободке - шестиугольная рамка. В ней пять строк: «Чекан / султан верховный / Абу Саид бахадур хан / да продлит Аллах его правление / Иезд». В сегментах: « ... / году / семь / двадцать / ...».

Один экз. Вес 2,55 гр. (Текст схож с экз. в публикации Янина, 1970, с. 208 № 67; Тасмагамбетов, Самашев, 2001, с.312).

20. Медь

Л. с. – В точечном и линейном ободках на двух строках: «Султан / Узбек». Между строками - узел.

О. с. – В точечном и линейном ободках на трех строках: «Чеканено в Хорезме 728 /». Под верхней строкой - плетенка.

Один экз. Вес 2,5 гр. (Федоров-Давыдов, 1965: с. 189 №. 2, таб. II № 2; Он же 2003, с. 168, № 28).

21. Медь

Л. с. – В линейном ободке на трех строках под виньеткой: «Ун / алты / пул / данг».

О. с. – В точечном ободке под виньеткой: «Чекан / Сарай год / 731». Над словом «Сарай» - плетенка.

Четырнадцать экз. Веса в гр.: 0,63; 0,80; 0,85; 0,82; 1,00; 1,40; 1,10; 0,60, 0,95; 1,06; 1,066; 0,516; 1,25; 1,45 (Клоков, Лебедев, 2000: с. 124 № 5; Янина, 1954: с.434 № 34; Федоров-Давыдов, 2003, с. 167, № 16).

22. Серебро

Л. с. – В круглой точечной рамке на трех строках: «Нет Бога кроме Аллаха / Мухаммад (в четырех виньетках) / посланник Аллаха / (по бокам) Да благословит/ и спасет / его / Аллах».

О. с. – В точечной рамке из шести дуг надпись на 5 строках: «Чекан / Султан верховный / (между виньетками) Сарай / Мухаммад Узбек хан / 731».

Шесть экз. Из клада. Веса в гр.: 1,36; 1,41; 1,34; 1,35; 1,15; 0,96. (Федоров-Давыдов, 2003: с.166, 233 № 10).

23. Серебро

Л. с. – В круглой линейной рамке на трех строках: «Нет Бога кроме / Аллаха / Мухаммад (в четырех виньетках) / посланник Аллаха / (по бокам) Да благословит/ и спасет / его / Аллах».

О. с. – В круглой линейной и линейной сдвоенной из 6 полудуг рамках на 4 строках: «Чекан / Султан верховный / (между виньетками) Сарай / Мухаммад Узбек хан».

Восемь экз. Из клада. Веса в гр.: 1,48; 1,49; 1,372; 1,44; 1,36; 1,22; 1,49; 1,37. (Схож с № 22 каталога. В публикациях не встречен)

24. Медь

Л. с. – В линейном ободке на трех строках: «Ун алты / пул данг», по бокам слова «сказано» - плетенки.

О. с. – В линейном ободке на трех строках : «Чекан Сарая / ал-Махруса / 731».

Одиннадцать экз. Вес в гр.: 1,20; 0,77; 1,10; 0,90 1,40; 0,80; 1,50; 1,15; 0,65; 0,85, 1,44. (Янина, 1954: с. 434, 435 № 35, Федоров-Давыдов, 2003, с. 167, № 17).

25. Медь

Л. с. – В линейном ободке обрамленном стилизованными бутонами - надпись в три строки: «Ун алты / пул данг».

О. с. – В линейном ободке на трех строках: «Чекан / Сарая / 731». Над словом Сарай - плетенка.

Три экз.. Вес в гр.: 0,85; 0,65; 0,80. (Клоков, Лебедев, 2000, стр. 65, 124 № 5а; Аитова, Самашев, 1998, стр.37).

26. Медь

Л. с. – В квадратном картуше, разделенном на две части: «Высочайшее / повеление». По сторонам: «Чекан / Сарая / года / 733».

О. с. – Барс, идущий вправо. Над спиной - восходящее солнце.

Восемнадцать экз. Веса в гр.: 1,10; 0,93; 1,05; 0,83; 0,62; 0,52; 1,05; 1,30; 1,25;

1,20; 1,20; 0,63; 1,11; 1,488; 1,206; 1,115; 1,208; 1,30. (Клоков, Лебедев, 2000, с.124 №10; Янина, 1954, с.434 № 36; Федоров-Давыдов, 2003, с. 167, № 19).

27. Серебро

Л. с. – В точечной и линейной круглых рамках на трех строках: «Нет Бога (виньетка) кроме / Аллаха Мухаммад / посланник Аллаха / (по сторонам) Да благословит / и спасет / его / Аллах».

О. с. – В точечной и линейной круглых рамках – квадратная линейная. В ней на трех строках: «Султан / верховный / Узбек хан». В секторах: «Чекан / Сарая 734 / года».

Восемь экз. Из клада. Веса в гр.: 1,50; 1,26; 1,42; 1,34; 1,44; 1,20, 0,96; 1,55 (Янина, 1970, с. 199, № 8; Клоков, Лебедев, 2002: с.77, 81 № 6).

28. Серебро

Схожая с 27. Имеются отличия в написании.

Четыре экз. Из клада. Веса в гр.: 1,45; 1,50; 1,52; 1,34. (Вариант со схожим написанием в публикациях не встречен).

29. Медь

Л. с. – В квадратном картуше, разделенном на две части: «Высочайшее / повеление». По сторонам: «Чекан / Сарая / года / 737».

О. с. – Барс, идущий вправо. Над спиной - восходящее солнце.

Двадцать три экз.. Веса в гр.: 1,50; 0,85; 0,50; 1,25; 0,75; 0,95; 0,96; 0,90; 1,20; 0,95;

1,05; 1,00; 1,25; 1,10; 1,50, 1,468; 1,115; 0,782; 1,051; 1,368; 0,816; 1,867; 1,62. (Клоков, Лебедев, 2000: с.125 № 12а; Янина, 1954: с.434 № 40; Янина, 1970, с.198, № 9).

30. Медь

Л. с. – Фрагменты текста; «(Высочайшее) / (виньетка) повеление».

О. с. – Рисунок в виде солнца в клешнях рака.

Один экз. Вес: 0,862гр. (Янина, 1954: с.435 № 41; Федоров-Давыдов, 1965, с.189, № 3, с. 221, таб. 11, рис. 3. Чекан Хорезма 737 г.х.).

31. Серебро

Л. с. – Виньетка и остатки текста: «.. ..й / .. ..мад Узбек хан / 740 ».

О. с. – Четыре виньетки с остатками текста символа веры: «....мад.....».

Три экз. Веса в гр.: 1,25; из клада: 1,32; 1,26. (Янина, 1970: с. 199 № 10; Федоров-Давыдов, 2003, с. 166, № 12).

32. Серебро

Л. с. – В круглой точечной рамке на трех строках: «Нет Бога кроме Аллаха / Мухаммад (в четырех виньетках) / посланник Его / (по бокам) Да благословит / и спасет / его / Аллах».

О. с. – В круглой точечной и линейной сдвоенной из 6 полу дуг рамках на 5 строках: «Чекан / ас-Султан верховный / (между виньетками) Сарай / Мухаммад Узбек хан / 741».

Четыре экз. Из клада. Веса в гр.: 1,03; 1,14; 1,41; 1,41. (Схожа с экземпляром в публикации: Клоков, Лебедев, 2002: с.81 № 8).

33. Медь

Л. с. – В точечном и линейных ободках в 2 строки: «Султан / Узбек хан». Между ними - узел.

О. с. – В точечном и линейном ободках: «Чеканено в / Хорезме 742 / году». В центре поля - плетенка.

Один экз. Вес 2,52 гр. (Схожа с № 15 каталога).

Махмуд Жанибек хан (1341 -1357)

34. Серебро

Л. с. – На четырех строках: «Чекан / Султан справедливый / Жанибек хан / 741». Справа вертикально слово «год».

О. с. – В остатках обрамления из шести полудуг на трех строках: «Чекан Сарай / ая-Жадид (нового) года / 7». По бокам от цифры расположено по одной точке.

Два экз. Вес 1,47гр., из клада 1,266 гр. (Янина, 1954: с.437,438 № 45; Федоров-Давыдов, 2003, с. 170, № 39).

35. Серебро

Л. с. – В круглой линейной рамке на двух строках: «Султан справедливый / Жанибек хан (в четырех виньетках) Ниже 5 точек».

О. с. – В круглой линейной рамке – сдвоенная линейная рамка из шести приостренных полудуг. В ней на трех строках, верхняя сдвоена: «Чекан 4 Сарая / ал –Жадид, 2 / 7». (742 г.х.)

Пять экз. Из клада. Веса в гр.: 1,48; 1,49; 1,47; 1,439; 1,50. (Клоков, Лебедев, 2002, с.77, 81 № 16).

36. Серебро

Л. с. – В точечном и из шести полудуг ободках на четырех строках: «Султан справедливый / Чамбек хан (написано по-монгольски) / Желал ад-Дин Махмуд / султан».

О. с. – В линейном круговом ободке - квадратный картуш. В сегментах - виньетки. В картуше на трех строках: “ Чекан Сарай / ал-Жадид / 743”.

Пять экз. Вес 1,47 гр. Из клада в гр.: 1,45; 1,42; 1,44; 1,45 . (Янина, 1954: с.437,438 №47; Федоров-Давыдов, 2003, с. 170, № 40).

37. Серебро

Л. с. – В остатках точечного и линейного ободков на двух строках: «...справедливый / Жанибек хан».

О. с. – В остатках ободков точечного, линейного, из шести полудуг на трех строках: «Чекан Сарая / ал-Жад... / 7». Над цифрой находится точка.

Три экз. Вес 1,47; 1,51гр.; из клада 1,32 гр. (Янина, 1954: с.438 схожа с № 54).

38. Медь

Л. с. – В точечном и линейном ободках на четырех строках: «Чекан / Сарая / ал-Жадид Ун / алты данг».

О. с. – В точечном и линейном ободках - двуглавый орел.

Сорок пять экз. Веса в гр.: 0,58; 0,95; 0,77; 1,50; 1,20; 1,15; 0,65; 1,10; 0,55; 0,75; 0,90; 1,30; 1,65; 0,85; 1,55; 1,00; 0,55; 0,65; 1,15; 1,15; 1,15; 0,35; 0,65; 0,45;

0,75; 0,40; 0,55; 0,65; 1,05; 1,03; 0,45; 1,15; 0,85; 0,60; 0,55; 0,90; 0,65; 1,35; 0,90; 1,15; 1,216; 1,228; 1,296; 1,30; 1,315. (Янина, 1970: с. 199, 200 № 13а; Федоров-Давыдов, 2003, с. 175, № 72).

39. Медь

Л. с. – В точечном ободке на четырех строках: «Чекан / Сарая / ал-Жадид / 743».

О. с. – В точечном ободке - двуглавый орел.

Одиннадцать экз. Веса в гр.: 0,56; 0,95; 1,20; 0,75; 0,82; 1,15; 1,30; 1,50; 0,75 0,96; 1,20. (Янина, 1970: с.199,200 №11; Федоров-Давыдов, 2003, с. 175, № 70).

40. Медь

Л. с. – На трех строках: «Чекан / Сарая / ал-Жадид».

О. с. – Двуглавый орел.

Двадцать два экз. Веса в гр.: 0,618; 1,10; 1,15; 0,55; 1,10; 1,05; 0,65; 1,20; 0,55; 0,95; 1,30; 1,10; 0,60; 0,85; 0,80; 1,35; 0,55; 0,58; 1,05; 0,65; 0,95; 1,06. (Янина, 1970: стр.199, 200 №12№ Федоров-Давыдов, 2003, с. 175, № 70).

41. Медь

Л. с. – В точечном ободке, в квадратном картуше - неясная надпись в три строки.

О. с. – Стилизованный двуглавый орел.

Два экз. Веса в гр. 1,80; 1,65. (Клоков, Лебедев, 2000: с. 69, 127 № 20).

42. Медь

Л.с. В точечном и линейном ободках на трех строках: «Султан / справедливый / Жанибек ». По

бокам - два узла.

О.с. - В точечном и линейном ободках на двух строках: «Чекан Хорезма / в 746 году».

Два экз. Вес в гр.: 3,26; 2,90. (Иванов: с. 30, 38 № 4; Федоров-Давыдов, 1965, с. 189-222, табл. II, № 4, Федоров-Давыдов, 2003, с. 184, № 170).

43. Серебро

Л. с. - «Султан справедливый / Жанибек хан (с тремя виньетками)».

О. с. - В линейной круглой рамке - линейная сдвоенная из шести полудуг. В ней на трех строках, верхняя сдвоена: «Чекан Сарая 8 / ал-Жадид 74».

Восемь экз. Из клада. Веса в гр.: 1,55; 1,454; 1,51; 1,41; 1,49; 1,30; 1,32; 1,58. (Клоков, Лебедев, 2002: с.77, 82 № 22; Федоров-Давыдов, 2003, с. 172, № 52).

44. Серебро

Л. с. - В точечной и линейной круглых рамках на трех строках: «Султан справедливый Жани / бек / хан».

О. с. - В линейной круглой и линейной сдвоенной из шести заостренных полудуг на трех строках (верхняя сдвоена): «Чекан 7 Сарая / ал-Жадид 4 / 7».

Три экз. Из клада. Веса в гр. 1,54; 1,228; 1,35. (Янина, 1970, с. 200, № 19; Клоков, Лебедев, 2002: с. 77, 82 № 20; Федоров-Давыдов, 2003, с. 170, № 36; с. 172, № 50).

45. Серебро

Л. с. - В линейном ободке на двух строках: «Султан справедливый / Жанибек хан (с тремя плетенками)».

О. с. - В линейном ободке на двух строках (верхняя сдвоена): «8/Чекан Сарая / ал- Жадид, 4/ 7»

Четыре экз.. Веса в гр.: 0,75; 1,43. Из клада 1,49; 1,48. (Янина, 1954: с.438, 440 № 58; Аитова, Самашев, 1998, с.38 рис.6; такая как 44).

46. Серебро

Л. с. - В линейной круглой рамке на двух строках: «Султан справедливый / Жанибек хан (с двумя виньетками)».

О. с. - В линейной круглой и линейной сдвоен-

ной из 6 полудуг рамках на двух строках, строки сдвоены: «Чекан Сарая 7 / ал- Жадид 74».

Семь экз. Из клада. Веса в гр.: 1,48; 1,42; 1,25; 1,457; 1,46; 1,497. (Схожа с экземпляром из публикации: Федоров-Давыдов, 2003: с.172 № 48, № 51).

47. Серебро

Л. с. - В линейной круглой рамке на двух строках: «Султан справедливый / Жанибек хан».

О. с. - В линейной круглой и линейной из 6 полудуг рамках на двух строках, строки сдвоены: «Чекан Сарая ал- Жадид 74».

Пять экз. Из клада. Веса в гр.: 1,49; 1,43; 1,412; 1,266; 1,47. (Схож с № 46 каталога; Федоров-Давыдов, 2003, с. 172, № 47).

48. Серебро

Л. с. - В линейной круглой рамке на двух строках: «Султан справедливый / Жанибек хан (с двумя виньетками)».

О. с. - В линейной круглой и линейной сдвоенной из 6 заостренных полудуг рамках на двух строках, строки сдвоены: «Чекан Сарая 7 / ал-Жадид 74».

Четыре экз. Из клада. Веса в гр.: 1,497; 1,457; 1,512; 1,37. (Янина, 1970, с.200, № 19; Клоков, Лебедев, 2002: с.77, 82 № 19, такая как № 47).

49. Серебро Фрагмент

Л. с. - Фрагмент текста на трех строках: «Султан / Махмуд.. Ж... / бек х...».

О. с. - Фрагмент текста на четырех строках: « ... / Сарая / ал- Махруса / 749 ».

Один экз. Вес: 0,93 гр. (Янина, 1954: с. 438 № 59).

50. Медь

Л. с. - В точечном и линейном ободках на трех строках: «Жани / бек / хан».

О. с. - В точечном и линейном ободках - треугольник. В нем: «749». По сторонам: «Чеканен / в / Хорезме».

Пять экз. Веса в гр.: 1,13; 1,36; 1,67; 0,46; 1,56. (Янина, 1970: с.200, 201 № 22; Федоров-Давыдов, 2003, с. 185, № 172).

51. Медь

Л. с. – В линейном ободке в три строки: “Жани / бек / хан”.

О. с. – В линейном ободке в две строки: «Ун / алты / пул / данг». По краям: “Чекан / Хо / р.../...”.

Один экз. Вес 1,3 гр. (Акишев, Байпаков, Ерзакович, 1981, с.313, 334 рис. 118. Опубликовано как неясная).

52. Медь

Л. с. – В линейном ободке расположен четырехугольный картуш с вогнутыми сторонами. В нем на трех строках: “Жани / бек / хан”. По сторонам: “Султан / верховный / да продлит Аллах / царствие его”.

О. с. – В центре поля треугольный картуш. В нем: цифрой «7», словами «пятьдесят». По сторонам: “Чекан / Хорезма / в году”.

Два экз. Вес 1,7 гр; 1,8 гр. (Numi asiatici musei: с. 378; Тасмагамбетов, Самашев, 2001, с.307).

53. Серебро

Л. с. – В линейном ободке на трех строках: “Султан / справедливый Жанибек / да продлится его правление”.

О. с. – В остатках квадратного картуша на трех строках: “Чекан Сарая / ал-Жадид / 751”.

Два экз. Веса в гр.: 1,37; 1,99. (В публикациях не встречен.)

54. Медь

Л. с. – В точечном и линейном ободках - восьмиугольная рамка в которой сохранился текст на двух строках: “Султан / справедливый Жа / нибек”.

О. с. – В точечном и линейном ободках - восьмиугольная рамка в которой на трех строках: “Чекан / Хорезма / год 751”.

Один экз. Вес 1,96 гр. (Федоров-Давыдов, 1965: с.190, таб. III № 8; Его же, 2003, с. 185, № 173).

55. Медь

Л. с. – В обрамлении из шести полудуг на четырех строках: “Сарай / чекан / ал-Жадид / 751”. Цифра 5 даты изображена в виде листочка.

О. с. – Цветочная шестиосевая розетка.

Пять экз. Вес в гр.: 1,35; 1,15; 1,15; 1,12; 1,24. (Клоков, Лебедев, 2000: с.72, 130 № 29а; Федоров-Давыдов, 2003, с. 176, № 84).

56. Серебро

Л. с. – В круглой линейной рамке на трех строках: «Султан справедливый / Жалал ад-Дин Махмуд / Жанибек хан».

О. с. – В круглой линейной рамке – линейная двоякая рамка из заостренных полудуг. В ней на трех строках: «Чекан / Гюлистана / 752 г.»

Семь экз. Из клада. Веса в гр.: 1,24; 1,35; 1,39; 1,45; 1,30; 1,50; 1,39. (Федоров-Давыдов, 2003, с. 182 № 156).

57. Медь

Л. с. – В линейном ободке - шестиугольная рамка. В ней на четырех строках: “Чекан Сарая / ал-Жадид / 752”.

О. с. – В линейном ободке - шестиосевая розетка.

Семь экз. Вес в гр.: 0,823; 1,28; 1,6; 1,713; 1,92; 2,01; 2,15 (В публикациях такой вариант не встречен).

58. Медь

Л. с. – В точечном ободке - шестилепестковое обрамление, в котором на четырех строках текст: “Чекан Сарая / ал-Жадид / году 752”.

О. с. – В точечном ободке - шестиосевая розетка.

Девять экз. Вес в гр.: 1,55; 1,65; 1,35; 1,80; 1,65; 1,35; 1,45, 1,877; 2,009 (Янина, 1970: с.201, 202 № 29а).

59. Медь

Л. с. – В точечном ободке - шестилепестковое обрамление. В нем в четыре строки: “Чекан / Сарай / ал-Жадид / 752”.

О. с. – В линейном ободке – шестиосевая розетка.

Двенадцать экз. Веса в гр.: 1,15; 1,64; 1,86; 1,67; 1,50; 1,84; 1,94; 2,43; 2,037; 2,13; 2,267; 2,74. (Клоков, Лебедев, 2000: с. 74, 130 рис. 8 №30г).

60. Медь

Л. с. – В линейном ободке - квадратный картуш. В нем в четыре строки: “Чекан Сарая / ал-Жадид / 752”.

О. с. – В линейном ободке - шестиосевая розетка.

Пять экз.. Вес в гр.: 1,35; 1,56; 1,65; 1,89; 1,94. (Клоков, Лебедев, 2000, с. 74; 130 рис. 8, № 30г).

61. Серебро

Л. с. – На двух строках: “Султан справедливый / Жанибек хан”.

О.с. – В рамке из шести дуг на четырех строках: “Чекан / Гюлистана / (плетенка) года / 752”.

6 экз. Вес 1,3 9гр. Из клада веса в гр.: 1,35; 1,62; 1,32; 1,35, 1,32 (Янина, 1970: с.201, 202 № 26; Федоров-Давыдов, 2003, с. 182, № 153).

62. Медь

Л. с. – В линейной quadrofolийной рамке на двух сдвоенных строках: «Чекан Сарая / ал-Жадид» (нижняя строчка неразборчива, возможно 752).

О. с. – Шестиосевая розетка.

Один экз. Вес 1,5 гр. (Схожий тип в публикациях не встречен).

63. Медь

Л. с. – В точечном ободке - рамка из шести дуг. В ней на трех строках: “Чеканен в / Гюлистане / 753”.

О. с. – Цветочная розетка.

Четыре экз. Вес 1,557; 1,802; 1,89; 1,9 гр. (В публикациях не встречен).

64. Медь

Л. с. – В шестилепестковом обрамлении на четырех строках текст: “Чекан Сарая / ал-Жадид / 753”.

О. с. – Цветочная розетка.

Двенадцать экз. Веса в гр.: 0,95; 1,85; 1,67; 1,15; 1,83; 2,15; 0,94; 1,53; 1,84; 2,27; 2,55; 1,60 (Клоков, Лебедев, 2000: с. 75, 130 рис.8 № 31в, г; Федоров-Давыдов, 2003, с. 182, № 150).

65. Медь

Л. с. – В обрамлении из шести полудуг на четырех строках текст: “Чекан / Сарай / ал-Жадид / 753”.

О. с. – Цветочная розетка.

Шесть экз. Вес в гр.: 1,05; 1,30; 1,65; 0,90; 1,30; 2,10 (Янина, 1970: с. 202, № 31).

66. Медь

Л. с. – В точечной и линейной круглой рамках – линейная рамка из шести полудуг. В ней на трех строках: «Чекан / Барджина / году 753».

О. с. – В точечной и линейной круглой рамках – шестиосевая сложная розетка.

Два экз. Вес 1,34гр. и 1,42гр. (Янина, 1954: с.440 № 68; Федоров-Давыдов, 2003, с. 183, № 163).

67. Серебро

Л. с. – В линейной круглой рамке на двух строках: «Ас-султан справедливый / (виньетка) Жанибек хан».

О. с. – В линейных круглой и из шести заостренных полудуг рамках на трех строках: «Чекан / Гюлистана / 753».

Четыре экз. Из клада. Веса в гр.: 1,64; 1,33; 1, 25; 1,54. (Схожа с экземпляром в публикации: Клоков, Лебедев, 2002: с.82 № 33; Федоров-Давыдов, 2003, с. 183, № 158).

68. Медь

Л. с. – В линейном ободке - квадратная рамка. В ней на трех строках: «Султан / бек / Жани Махмуд / хан».

О. с. – В линейном ободке из шести полудуг на четырех строках: «Чекан / в / Хорезме / 75..», (То есть, 756 г.х.).

Один экз. Вес: 1,47 гр. (Федоров-Давыдов, 1965, с. 190, № 9, табл. III; Клоков, Лебедев, 2000: с.72, 127 рис.5 № 28).

69. Медь

Л. с. – В точечном ободке - шестилепестковое обрамление. В нем на пяти строках искаженная легенда: «из / чекан Тебр / пятьдесят / семьсот / 7».

О. с. – В точечном ободке - цветочная шестилучевая розетка.

Два экз. Вес в гр.: 1,88; 2,24. (Клоков, Лебедев, 2000: с. 86, 137 рис.15 № 75).

Бердибек хан (1357-1359 гг.)

70. Серебро

Л. с. – В остатках точечного и линейного обод-

ков на трех строках: «Ас-султан справедливый / Бердибек хан / да продлится его царствие».

О. с. – В остатках ободка из шести полудуг на трех строках: «Чекан / города Гюлистана / в 759 году».

Один экз. Вес 1,39гр. (Янина, 1954: с.441,442 № 75; Янина, 1970, с. 203, № 34; Федоров-Давыдов, 2003, с. 186, № 180).

71. Серебро

Л. с. – В линейной круглой рамке на трех строках: «Ас-султан справедливый / Бердибек хан / Да продлится его царствие».

О. с. – В линейных круглой и из шести полудуг рамках на трех строках: «Чекан / города Гюлистана / в году 759 (виньетка)».

Десять экз. Из клада. Веса в гр.: 1,44; 1,28; 1,50; 1,45; 1,54; 1,47; 1,47, 1,38; 1,53, 1,45 (Федоров-Давыдов, 2003, с. 186, № 180).

72. Серебро

Л. с. – В остатках точечного, линейного и в виде 6- угольной звезды ободках на трех строках: « Бер / ди / бек хан ».

О. с. – В остатках точечного и линейного ободков в строку: «Чекан Азака».

Один экз. Вес 1,25 гр. (Френ, 1832, с.14 № 112 табл. IV № ХСV.; Тасмагамбетов, Самашев, 2001, с. 301; Федоров-Давыдов, 2003, с. 186, № 184 с датой 759 г.х.).

73. Серебро

Л. с. – В линейной круглой рамке на трех строках: «Султан справедливый / Мухаммад Берди / бек хан».

О. с. – В линейных круглой и из шести полу дуг рамках на трех строках: «Чекан Сарая / ал-Жадид / (между звездочек) 759».

Пять экз. из клада. Веса в гр.: 1,23; 1,62; 1,39; 1,39; 1,53 (Федоров-Давыдов, 2003: с. 185-186 №177).

74. Серебро

Л. с. – В точечном и линейном ободках на трех строках: «Султан справедливый / Мухаммад Берди / бек хан».

О. с. – В линейном ободке и шестилепестковом

обрамлении в три строки (верхняя сдвоена): «Чекан Сарая / ал-Жадид / год 760».

Четыре экз.. Вес в гр.: 1,45; 1,52. Из клада 1,426; 1,51 (Этот вариант в публикациях не встречен).

75. Серебро

Л. с. – В точечном и линейном сдвоенном из шести полудуг с заостренными рамках на трех строках: «В чекан / Хорезм / 760 года».

О. с. – не сохранилась.

Один экз. (Этот вариант в публикациях не встречен.)

76. Медь

Л. с. – В двойном ободке из шести полудуг на трех строках (верхняя сдвоена): «Чекан Сарая / ал-Жадид / 760 ».

О. с. – В ободке из шести полудуг расположена цветочная розетка.

Два экз. Вес в гр.: 1,91; 2,01. (Янина, 1970, с. 205, № 45; Клоков, Лебедев, 2000, с.78, 131, рис. 9, № 37. Розетка № 346).

Кулна хан (1359 - 1360 гг.)

77. Серебро

Л. с. – В линейной круглой рамке на трех строках: «Султан справедливый / Кулна хан / да продлится его царствие».

О. с. – В линейных круглой и из шести сдвоенных полудуг рамках на трех строках: «Чеканен в / городе Гюлистане / 760».

Два экз. из клада. Вес в гр.: 1,41; 1,45 (Схож с экземпляров в публикации: Янина, 1960, с. 218, № 77; Клоков, Лебедев, 2002, с. 83, № 39; Федоров-Давыдов, 2003, с. 187, № 186).

78. Серебро

Л. с. – В линейной круглой рамке на трех строках: «Султан справедливый / Кулна хан / да продлится его царствие».

О. с. – В линейных круглой и из шести сдвоенных полу дуг рамках на трех строках: «В чеканен / Гюлистане / городе 760 году».

Три экз. из клада. Вес в гр.: 1,41; 1,51; 1,27. (Кло-

ков, Лебедев, 2002: с. 83 № 39).

79. Серебро

Л. с. – В остатках точечной рамки на трех строках текст: «Султ... / Кулна хан / верховный».

О. с. – В остатках точечной рамки с виньетками на трех строках: «Чеканен в / Хорезме / году ..61».

Один экз. Вес 1,51гр. (Федоров-Давыдов, 1965; с.183 № 16, табл.1.; Тасмагамбетов, Самашев, 2001, с. 302,303).

80. Медь

Л. с. – На сохранившихся двух строках: « Султан / Кулна ».

О. с. – На сохранившихся двух строках: « Хо... / год ».

Два экз. Вес в гр.: 0,74; 1,73. (В публикациях не встречен; Федоров-Давыдов, 2003, с. 187, № 190, с датой 761 г. х.).

Науруз хан (1359 - 1360 гг.).

81. Серебро

Л. с. – На трех строках текст: «...вру.. / бек / справедливый ».

О. с. – На трех строках текст: «Чеканен в / .. .орезме / 76.. году ». (760 год).

Один экз. Вес 1,71гр. (Федоров-Давыдов, 1965; с. 183 № 18, таб.1).

82. Серебро

Л. с. – На трех строках текст: «Султан .../ Науруз хан .../ да продлится его царствие».

О. с. – В остатках точечного и из шести полудуг ободках на четырех строчках: «Чеканен в / городе Гюлистане /761 / году».

Один экз. Вес 1,54гр. (Янина, 1954: с.443 № 83; Тасмагамбетов, Самашев, 2001, с.302; Федоров-Давыдов, 2003, с. 187-188, № 192).

83. Медь

Л. с. – В точечном и линейном ободках - квадратная рамка с виньетками. В рамке на двух строках с виньеткой между ними расположен текст: «Султан / Науруз бек».

О. с. – В сложной четыреххвостовой розетке - картуши в виде лепестков. В них: «Чекан / Хорезм / в / году 761 ».

Один экз. Вес 2,2 гр. (В публикациях не встречен.)

Махмуд Хызр хан (1359 - 1361 гг.)

84. Серебро

Л. с. – На трех строках текст: «Султан справедливый / Хызр- хан / да продлится его царствие».

О. с. – На трех строках текст: «Чеканена / в / городе Гюлистане / 761 (две звездочки)».

Пять экз. Веса в гр.: 1,21; 1,26; 1,53; Из клада: 1,45; 1,52. (Янина, 1954: с.443 № 84; Янина 1970, с. 218, № 84; Федоров-Давыдов, 2003, с. 188, № 198).

85. Серебро

Л. с. – В линейной круглой рамке на трех строках текст: «Султан справедливый / Хызр- хан / да продлится его царствие».

О. с. – В линейной рамке из шести полудуг на трех строках текст: «Чеканен в / городе Гюлистане / 761».

Пять экз. из клада. Веса в гр.: 1,48; 1,41; 1,61; 1,51; 1,28. (Схож с экз. № 83 каталога).

86. Серебро

Л. с. – В линейной круглой рамке на трех строках текст: «Султан справедливый / Хызр- хан / да продлится его царствие».

О. с. – В точечной и линейных круглой и из шести полудуг рамках на трех строках текст: «Чекан Сарая / ал-Жадид / 761».

Десять экз. Из клада. Веса в гр.: 1,51; 1,52; 1,51; 1,58; 1,16; 1,48; 1,41; 1,43; 1,28; 1,13. (Янина, 1960, с. 218, №85; Федоров-Давыдов, 2003: с.188 № 194).

87. Серебро

Л. с. – В остатках точечного и линейного ободках на трех строках текст: «Султан справедливый / Хызр-хан / да продлится его царствие».

О. с. – В остатках точечного, линейного и из шести полудуг ободках на трех строках (верхняя сдвоена): «Чекан Сарая / ал-Жадид / 762».

Один экз. Вес 1,40 гр. (Янина, 1960: с.218, № 89; Янина, 1970, с. 203-204, № 37; Федоров-Давыдов, 2003, с. 188, № 195).

88. Медь

Л. с. – В точечном и линейном ободках на трех строках текст: «Ас-султан справедливый / Хызр-хан / да продлится его царствие».

О. с. – В точечном, линейном и из шести полудуг ободках на трех строках (верхняя сдвоена): «Чекан Сарая / ал-Жадид / 762 ».

Двенадцать экз. Веса в гр.: 2,05; 1,73; 1,43; 1,56; 1,67; 1,05; 2,12; 2,35; 2,26; 0,86; 2,85; 1,25. (Янина, 1970, с. 204, №38; Федоров-Давыдов, 2003, с. 188, № 196 (другая рамка)).

89. Медь

Л. с. – В точечном и линейном ободках на трех строках: «Султан справедливый / (в линейном картуше) Хызр-хан / да продлится его царствие».

О. с. – В точечном, линейном и из шести полудуг ободках на трех строках (верхняя сдвоена): «Чекан Сарая / ал-Жадид / 762».

Двадцать экз. Веса в гр.:1,75;1,42; 1,26; 1,24; 1,75; 2,06; 1,657; 1,67; 1,36; 1,369; 1,86; 1,65; 2,20; 1,81; 1,06; 1,85, 2,18; 2,18; 2,34; 2,374. Из клада: 1,87; 2,00. (Янина, 1970: с.204 № 38).

90. Медь

Л. с. – В линейном ободке на трех строках: «Султан справедливый / (в картуше зеркально) Хызр-хан / да продлится его царствие».

О. с. – В точечном, линейном и из шести полудуг ободках на трех строках (верхняя сдвоена): «Чекан Сарая / ал-Жадид / 762».

Шесть экз. Веса в гр.: 1,53; 1,56; 1,62; 1,43; 1,80; 2,82. (Данный вариант в публикациях не встречен).

91. Медь

Л. с. – В точечном и линейном ободках на трех строках: «Султан справедливый / (между двумя линиями) Хызр-хан / да продлится его царствие».

О. с. – В точечном, линейном и из шести полудуг ободках на трех строках (верхняя сдвоена): «Чекан Сарая / ал- Жадид / 762».

Четыре экз.. Веса в гр.: 1,72; 1,78; 1,87; 2,105. (Данный вариант в публикациях не встречен).

92. Медь

Л. с. – В линейном ободке на трех строках: «Султан справедливый / (в картуше) Хызр-хан / да продлится его царствие».

О. с. – В линейном и из шести полудуг ободках на трех строках: «Чекан / в / Сарай ал-Жадид / 762»..

92а. Медь

Л. с. – В линейном ободке на трех строках: «Султан справедливый / (в картуше) Хызр-хан / да продлится его царствие».

О. с. – В линейном и из шести полудуг ободках на трех строках: «Чекан / в / Гюлистане ».

Восемь экз. Веса в гр.: 1,217; 2,00; 1,85; 1,62; 1,47.Из клада: 1,96; 1,89; 2,02. (Янина, 1970: с.203, 204 № 36; Федоров-Давыдов, 2003, с. 188, № 199).

Тимур Хожа хан (1360 – 1361гг.)

93. Серебро

Л. с. – В линейном ободке на трех строках: «Султан справедливый / Тимур Хожа / да продлится его царствие».

О. с. – В линейном круглом и из шести сдвоенных полудуг ободках на трех строках, верхняя сдвоена: «(виньетка) Чекан Сарая / ал- Жадид (виньетка) 762».

Четыре экз. Из клада. Веса в гр.: 1,486; 1,113; 1,62; 1,262. (Схож с экземпляром из публикации: Клоков, Лебедев, 2002: с.83 № 42; Федоров-Давыдов, 2003, с. 189, № 202).

Келдибек хан (1361 - 1362 гг.)

94. Медь

Л. с. – В линейном и из шести полудуг ободках - шестилепестковая розетка в центре с надписью вокруг нее: «Султан справедливый Келдибек хан, да продлится его царствие».

О. с. – В линейном и из шести полудуг ободках на трех строках: « Чекан Сарая / ал-Жадид / 763 ».

Шесть экз. Веса в гр.: 1,65; 1,73; 1,52; 1,45; 1,27; 1,62. (Янина, 1954: с.444 № 94; Федоров-Давыдов,

2003, с. 189, № 204 (рамка другая)).

95. Медь

Л. с. – В линейном и из шести полудуг ободках на трех строках: «Султан Келдибек / да продлится его царствие».

О. с. – В линейном ободке квадратная рамка. В сегментах - виньетки. В рамке на трех строках текст: «В чеканен / Азаке / 763».

Два экз.. Веса в гр. 1,6; 1,5. (Янина, 1954: с.444 № 93; Аитова, Самашев, 1998, с.39 № 9).

Мурид хан (1361 - 1364 гг.)

96. Серебро

Л. с. – В остатках линейного ободка на трех строках: «Ас-султан справедливый / Мурид хан / да продлится его царствие».

О. с. – В остатках линейного ободка и квадрато-фоллийной рамки на трех строках: «Чеканен / в / городе Гюлистане / 763».

Один экз. Вес 1,45гр. (Янина, 1970; с. 204 № 39; Федоров-Давыдов, 2003, с. 190, № 206).

Хайр Пулад хан (1362 - 1363гг.)

97. Серебро

Л. с. – В линейном ободке на трех строках: «Ас-султан справедливый / Хайр – Пулад хан / да продлится его царствие».

О. с. – В линейной из шести полудуг рамке на трех строках, верхняя сдвоена: «Чекан Сарая / ал-Жадид / 764».

Два экз. Из клада. Веса в гр.: 1,27; 1,26. (Янина, 1954: с.445 № 98; Федоров-Давыдов, 2003, с. 190, № 209).

98. Медь

Л. с. – В линейном ободке расположена квадратная рамка. В секторах - виньетки. В рамке на трех строках: «Ас-султан справедливый / Хайр - Пулад хан / да продлится его царствие».

О. с. – В линейном ободке расположены два квадрата, повернутые на 45° друг к другу. Внутри, на трех строках (верхняя сдвоена), текст: «Чекан

Сарая / ал-Жадид / 764».

Десять экз.. Веса в гр.: 1,65; 2,00; 2,71. (Клоков, Лебедев, 2000: с. 80, 134 рис.12 № 44; Федоров-Давыдов, 2003, с. 190, № 208).

Анонимные

99. Медь

Л. с. – В линейном ободке расположен квадрат с виньетками в сегментах. В квадрате на двух строках с виньеткой между ними текст: «Султан / справедливый ».

О. с. – В линейном ободке расположен четырехлепестковый цветок с фасолевидными картушами на концах лепестков. В них текст: «Чекан / Хорезм / в / 764 году». Цифра 4 вырезана зеркально.

Один экз. Вес 0,9 гр. (Иванов; 2000, с. 31, 40 № 18).

100. Медь

Л. с. – В ободках точечном, линейном и из шести полудуг с сердцевидными виньетками на стыках на трех строках текст: «Чекан в / Гюлистане / 764 ». Над словом Гюлистан - плетенка.

О. с. – В точечном, линейном и из шести полудуг ободках – зверь (барс?) влево. Над спиной расположена ветка с шестилепестковым цветком.

Пять экз. Веса в граммах: 2,42; 3,04; 3,51; 3,13, 2,80. (Клоков, Лебедев, 2000; с.80, 134 рис.12 № 46; Аитова, Самашев, 1998, с.40 рис. 12).

101. Медь

Л. с. – В ободке из шести полудуг на трех строках (верхняя сдвоена) текст: «Чеканено в / Гюлистане / 764». Над словом Гюлистан - плетенка.

О. с. – В ободке из шести полудуг расположено изображение зверя (барса?) вправо. Над спиной - крестообразная виньетка.

Два экз. Вес в граммах: 3,52; 3,91. (В публикациях не встречен).

Абдуллах хан (1360 - 1370гг.)

102. Серебро

Л. с. – В линейном ободке на трех строках: «Султан справедливый / Абдуллах хан / да продлится его царствие».

О. с. – В линейном круглом ободке на трех строках, верхняя сдвоена: «Чекан Сарая / ал-Жадид / 764».

Три экз. Из клада. Веса в гр.: 1,36; 1,45; 1,43. (Янина, 1954: с.445 № 99; Янина, 1960, с. 218, № 99).

103. Медь

Л. с. – В линейном ободке - утраченный текст с сохранившимся словом на нижней строке: «царствие».

О. с. – В линейном ободке сохранилось два фаселевидных картуша из четырех с текстом «Чекан / Азака».

Один экз. Вес 2 гр. (Не издан. Полный вариант встречен в частной коллекции. Готовится к публикации; Федоров-Давыдов, 2003, с. 191, № 218, с датой 764 г. х.).

104. Серебро

Л. с. – На трех строках текст: «Хан / Абд лах. / да продлится...».

О. с. – На трех строках текст: «Чек... Орды / / ..65».

Один экз. Из клада. Вес 1,15 гр. (с Янина, 1954: с.445, схожа с № 100).

Анонимные

105. Медь

Л. с. – В линейном ободке - треугольник. В нём на трех строках (верхняя сдвоена): «Чекан / города / Гюлистана». В сегментах - дата словами: 766 год.

О. с. – В линейном ободке - шестиугольная звезда. В ней - двуглавый орёл. Во внешних углах звезды - бутоны.

Один экз. Вес 2,44 гр. (Янина, 1954; с. 448 №113).

106. Медь

Л. с. – В линейном ободке - треугольник. В нём на трех строках (верхняя сдвоена): «Чекан / города / Гюлистана ». В сегментах - стилизованный

текст даты словами: «766 год ».

О. с. – В линейном ободке - шестиугольная звезда. В ней - двуглавый орёл. Во внешних углах звезды - полудуги.

Три экз. Веса в гр.: 1,92; 2,15; 2,36. (Клоков, Лебедев, 2000; с. 81, 134 рис.12 № 49.)

Пулад Хожса хан (1364-1365 гг.)

107. Серебро

Л. с. – На трех строках текст: «Султан справедливый / Хызр Пулад ха(н) / да продлится его царствие».

О. с. – На трех строках текст (верхняя сдвоена): «Чекан многонаселенного / Гюлистана / 766 года».

Один экз. Вес 0,89 гр. (Савельев; с.207 № 406).

Азиз Шейх хан (1365 - 1367гг.)

108. Серебро

Л. с. – На трех строках текст: «Султан / справедливый Азиз... / хан, да продлится...».

О. с. – На трех строках текст (верхняя сдвоена): «Чекан ас- Сарая / ал-Жадид / 767 года ».

Один экз. Вес 0,98 гр. (Френ: с.19 № 162).

109. Серебро

Л. с. – На четырех строках стилизованным шрифтом: «Султан / справедливый хан / Шейх / царствие его / Азиз да продлится».

О. с. – «/ Чекан / (вероятно, Гюлистан) ...» Текст сильно стилизован. Читается неоднозначно.

Один экз. Из клада. Вес 1,26 гр. (В публикациях не встречен).

110. Серебро

Л. с. – На двух сохранившихся строках: «Султан сраведливый / Азиз- Шейх ..»

О. с. – На трех строках (верхняя сдвоена): «Чеканен в / ...де Гюлистане / 867». Дата 768 выгравирована зеркально.

Один экз. Вес 1,37 гр. (Савельев; с.208 № 407).

111. Медь

Л. с. – В линейном ободке расположен двой-

ной чечеvidный картуш с сеткой лепестков вокруг. В картуше - текст: «Хан / Азиз - Шейх».

О. с. – В линейном ободке - четыре фасолеvidных картуша вокруг пятиконечной звезды. В картушах - текст: «Чекан / Сарая / ал-Жадид / 767».

Два экз. Веса в гр.: 2,05; 2,42. (Федоров-Давыдов, 2003, с. 190, № 212).

Анонимная

112. Медь

Л. с. – В линейном ободке на трех строках (верхняя сдвоена): «Чеканено в / ас- Сарая ал- Жадид / 767 году».

О. с. – В ободках линейном и из пяти полудуг с сердцеvidными виньетками на стыках - неоднозначно читаемое слово.

Пять экз. Веса в граммах: 1,92; 2,11; 2,15; 2,18; 2,62. (Янина, 1954; с.448 №114).

Анонимная

113. Медь

Л. с. – В линейном ободке на трех строках текст: «Чекан / Сарая ал-Жадид / 768 год».

О. с. – В линейном ободке - изображение барса влево со звездой перед грудью и сердцеvidной виньеткой над спиной.

Три экз. Веса в граммах: 0,83; 1,25; 1,52. (Вариант в публикациях не встречен. Схож с экз.ом из публикации Янина, 1954; с.448 № 115).

114. Медь

Л. с. – В точечном и линейном ободках - круг. В нём на двух строках: «Хорезм». Между кругом и ободком - шесть сердцеvidных виньеток.

О. с. – В точечном и линейном ободках расположен двойной картуш из полудуг. В нём – животное влево. Между картушем и линейным ободком - дата: «770 год, Аллах».

Один экз. Вес 2,4 гр. (Иванов, 2000, с.32, 43 №.35).

115. Медь

Л. с. – В точечном ободке и в шестилепестковом обрамлении на трёх строках (верхняя сдвоена)

расположен текст: «Чекан Сарая / ал-Жадид / 70». Видимо 770 г.

О. с. – В точечном ободке - шестилепестковая розетка.

Два экз. Веса в граммах: 1,72; 2,01. (Янина, 1970; с. 205 № 49).

116. Медь

Л. с. – В центре поля - квадрат. В нём на двух строках: «Хорезм». В одном из сегментов сохранилось слово “Чекан”.

О. с. – В центре поля - плетенка. По бокам от неё текст: «В / месяца / х / 771 года».

Три экз. Веса в гр.: 0,88; 1,65; 2,21. (Федоров-Давыдов, 1965; с.192 № 22, таб.III).

117. Медь

Л. с. – В точечном и линейном ободках на трех строках текст: «Хорезме / в / чекан».

О. с. – В точечном и линейном ободках на трех строках текст: «В / месяцах / 772 года».

Шесть экз. Веса в граммах: 1,24; 1,29; 1,45; 1,55; 1,87; 1,97. (Федоров-Давыдов, 1965, с.192 № 23, табл. III).

118. Медь

Л. с. – В линейном ободке слово «Хорезм» с плетенкой.

О. с. – В линейном ободке на трех строках текст: «В / месяцах / 772 года».

Один экз. Вес 1,7 гр. (Федоров-Давыдов, 1965; с. 192 № 23, табл. III).

Тулунбек ханум (1371 – 1374 гг.)

119. Медь

Л. с. – В линейном ободке на трех строках текст: «По повелению царицы / Тулунбек - ханым / да продолжится царствие её».

О. с. – В линейном ободке на трех строках текст: «Чекан ас- Сарая / ал-Жадид / 773 года».

Четыре экз. Веса в граммах: 2,73; 3,14; 3,18; 3,74. (Янина, 1954; с.446 №106; Федоров-Давыдов, 2003, с. 191, № 216).

Урус хан (1370 -1385)

120. Серебро

Л. с. – В остатках точечного и линейного ободков на трех строках текст: «Султан / справедливый У. / с хан».

О. с. – В остатках точечного и линейного ободков - квадратолинейная рамка. В ней на двух сохранившихся строках: «Чеканен в / Сыгнаке /...». (Год, возможно, 774).

Один экз. Вес 1,54 гр. (Савельев: с. 233 № 429)

121. Медь

Л. с. – В центре поля расположена сдвоенная плетенка. Вокруг неё остатки текста: «Чекан Хорезм».

О. с. – В ободке из восьми полудуг с четырьмя виньетками дата: «775 год». В центре имеется надчекан: «Хан».

Один экз. Вес 1,6 гр. (В публикациях вариант не встречен. Схож с вариантом в публикации Иванов, 2000, с 32, 42 № 26).

122. Серебро

Л. с. – В поле монеты на четырех строках: «Султан / верховный / Урус? / хан».

О. с. – В остатках точечного и линейного ободков на четырех строках текст: «Чекан //Базари? / • 7 •».

Один экз. Вес 0,7 гр. (Тасмагамбетов, Самашев, 2001, с.303).

123. Медь

Л. с. – В поле монеты - квадратная рамка. В сегментах - сердцевидные виньетки. В рамке на трех строках (нижняя сдвоенна) текст: «Чекан (и буква з или р) / ал- Жадид году .77». Видимо 777.

О. с. – В поле монеты - квадратная рамка с сердцевидными виньетками на углах. В сегментах также сердцевидные виньетки. В рамке: трехногая тамга с навершием в виде птичьей головки.

Два экз. Веса 2,11 гр. и 1,92 гр. (Клоков, Лебедев, 2000: с.105, 106, 144 рис.22 № 88; 13: с. 225, 233 № 135 -140; 13: с. 311).

124. Медь

Л. с. – В поле монеты - ободок из трех полудуг с сердцевидными виньетками на стыках. В нём - трехногая тамга с навершием в виде птичьей головки.

О. с. – В поле монеты - сложная многолепестковая розетка с точками на лепестках. (Видимо рубеж 1380-тых годов).

Три экз. Веса в граммах: 1,32; 1,45; 1,93. (Клоков, Лебедев, 2000: с. 106, 144 рис.22 № 89; Фомичев, 1981, с. 228 рис. 9 № 219, с. 239).

125. Медь

Л. с. – В поле монеты в линейном ободке расположена трехногая тамга с навершием в виде птичьей головки. Крайние концы тамги завернуты.

О. с. – Сложная четырехлепестковая розетка с точечным орнаментом на лепестках и в поле (Видимо рубеж 1380-тых годов).

Один экз. Вес 1,32 гр. (В публикациях не встречен).

Амир Тимур (1368 – 1405 гг.)

126. Медь

Л. с. – В линейном ободке - квадрат с выступающими концами. В нём на двух строках текст: «Амир Тимур ». В сегментах дата словами «785».

О. с. – В точечном и линейном ободках расположена трехлепестковая тамга с кружками в лепестках. Между лепестками текст: «Чекан / Самар / канда».

Три экз. Веса в граммах: 2,73; 2,96; 3,094. (Френ, 1832, с.62 № 443; Бурнашева, 1978, с.164; Тасмагамбетов, Самашев, 2001, с. 305).

127. Медь

Л. с. – В точечном и линейном ободках расположен квадрат с выступающими концами. В нём на трех строках: «Чекан / Сама / рканда». В сегментах - виньетки.

О. с. – В точечном и линейном ободках - тамга в виде трехлепестковой розетки с кружками в лепестках. Между лепестками текст: «Чеканен / в / 787».

Один экз. Вес 0,74 гр. (В публикациях не встречен).

128. Медь

Л. с. – В точечном и линейном ободках расположен квадрат с выступающими концами. В нём стилизовано на двух строках: «Амир Тимур». В одном из сегментов сохранился предлог «в».

О. с. – В точечном и линейном ободках - тамга в виде трехлепестковой розетки с кружками в лепестках и бутонами между ними.

Один экз. Вес 1,03 гр. (В публикациях не встречен).

129. Медь

Л. с. – В точечном и линейном ободках квадрат. В нём остатки текста на трех строках: «Чекан / Хо./ зма». В одном из сегментов сохранилась цифра «7».

О. с. – В двух линейных ободках сохранились два кружка на поле и насечки.

Один экз. Вес 0,98 гр. (Тасмагамбетов, Самашев, 2001, с.315).

Токтамыс хан (1376-1395 гг.) и анонимные монеты его времени

130. Серебро

Л. с. – В линейном ободке расположена сдвоенная квадратная рамка – внешний контур из виньеток, внутренний из точек. Внутри рамки на трех строках текст: «Султан / справедливый / Токт.-мыш».

О. с. – В линейном и из восьми полудуг ободках на трех строках текст: «Чеканено в / Хорезме / 780».

Один экз. Вес 1,45 гр. (Савельев, 1858, с.114 № 270).

131. Медь

Л. с. – В точечном и линейном ободках на трех строках текст: «Чекан / Орды / 785».

О. с. – В точечном и линейном ободках изображен двугорбый верблюд, идущий в правую сторону. Над ним - точечная розетка.

Два экз. Вес в граммах: 1,26; 1,63. (Янина, 1954, с.449 №121).

132. Медь

Л. с. – В линейном и из шести полудуг ободках на двух строках текст: «Чекан Сар / ал-Жадид ай».

О. с. – В линейном ободке расположен картуш с двумя радиальными сторонами. Против прямых сторон в сегментах расположены виньетки. В картуше изображен зверь вправо.

Один экз. Вес 1,63 гр. (В публикациях не встречен).

133. Медь

Л. с. – В точечном и из шести полудуг ободках на трех строках (верхняя сдвоена) текст: «Чекан / Сарая / 787».

О. с. – В точечном и сдвоенном из шести полудуг ободках - изображение секиры повернутой влево. Около неё расположены три точечные розетки.

Два экз. Веса в гр.: 0,82; 1,53. (Янина, 1954; с. 449 №122; Федоров-Давыдов, 2003, с. 198, № 265).

134. Медь

Л. с. – В точечном и из шести полудуг ободках на трех строках расположен текст (верхняя сдвоена): «Чекан / Сарая / 787».

О. с. – В точечном и из шести полудуг ободках изображена секира, повернутая вправо с надписью вокруг неё: «Токтамыс» (?).

Три экз. Веса в граммах: 1,69; 1,71; 2,60. (Вариант в публикациях не встречен).

135. Медь

Л. с. – В точечном ободке — квадратолинейный картуш с текстом на трех строках (верхняя сдвоена): «Чекан / ас- Сарая / 787».

О. с. – В точечном ободке - двойная восьмилепестковая розетка. Точки - во всех отсеках.

Четыре экз. Веса в граммах: 1,23; 1,33; 1,46; 1,62; 1,81. (Вариант в публикациях не встречен. Схож с экз.ом из публикации: Клоков, Лебедев, 2000: с. 83, 135 № 56; Федоров-Давыдов, 2003, с. 198, № 263).

136. Медь.

Л. с. – В линейном ободке - квадрат. В нём на трех строках текст: «Чекан / ас- Сарая / -87».

О. с. – В линейном ободке - двойная шестилепестковая розетка. Точки - во всех отсеках.

Один экз. Вес 1,64 гр. (Вариант в публикациях не встречен. Схож с экз.ом из публикации: Янина, 1954: с. 449 № 123; вариант № 135).

137. Медь

Л. с. – В линейном ободке расположен квадрат. В нём на трех строках: «Чекан / Сарай / -87». В сегментах - срезанные уголки.

О. с. – В линейном ободке - двойная шестилепестковая розетка с острыми концами лепестков. Точки во всех отсеках.

Два экз. Веса в граммах: 1,42; 1,56. (Вариант в публикациях не встречен. Схож с экз.ом из публикации: Янина, 1954: с. 449 №123; вариант № 135).

138. Медь

Л. с. – В поле монеты квадратная рамка с текстом на трех строках: «Чекан / Азака / 787».

О. с. – В поле монеты изображение птицы влево.

Два экз. Веса в граммах: 1,83; 1,77. (Фомичев, 1981, стр. 226 рис. 7 № 167).

139. Медь

Л. с. – В точечном и линейном ободках на четырех строках (верхняя сдвоена): «Чекан / Хорезм / года / 787».

О. с. – В ободке из четырех полудуг с виньетками на стыках. В нём изображение лошади вправо с наконечником на груди. Над лошастью - виньетка.

Четыре экз. Веса в граммах: 1,18; 1,25; 2,35; 2,54. (Вариант в публикациях не встречен. Схож с экземпляром из публикации Федоров-Давыдов, 1965: с.193 № 34 таб. IY; Тасмагамбетов, Самашев, 2001, с. 318).

140. Медь

Л. с. – в линейном ободке - текст на четырех строках (верхняя сдвоена): «Чеканен / в Хорезме / году / 78..». (Видимо 787 год).

О. с. – в ободке из четырех полудуг с виньетками на стыках. В нём изображение лошади влево с

седлом и наконечником на груди. Над лошастью — виньетка.

Два экз. Веса в граммах: 1,24; 1,52; 1,60; 1,73. (Федоров-Давыдов, 1965: с.193 № 34 табл. IY; Тасмагамбетов, Самашев: с. 318).

141. Медь

Л. с. – В поле монеты на двух строках текст: «Чекан / Хорезма». Между строками - сложное украшение с плетёнкой по центру. (Видимо 787 год по публикации 9).

О. с. – В поле монеты изображены четыре рыбы головами к центру, между ними - растительный орнамент.

Два экз. Веса в граммах: 0,55; 1,64. (Федоров-Давыдов, 1965: с. 193 № 33 табл. IY; Тасмагамбетов, Самашев: с.318).

142. Медь

Л. с. – В точечном и из шести полудуг ободках на двух строках текст: «Чекан / Орды».

О. с. – В поле монеты изображен всадник на коне в левую сторону. По бокам от него - две розетки из точек.

Один экз. Вес 1,24гр. (Янина, 1970: с.206, 207 №58).

143. Медь

Л. с. – Прежнее изображение утрачено. Надчекан в кружке: «Хан» над полумесяцем.

О. с. – В рамке из двух полудуг с виньетками изображение сидящего человека.

Один экз. Вес 1,61 гр. (В публикациях не встречен).

144. Медь

Л. с. – В рамке из шести полудуг на трех строках, верхние сдвоены: «Чекан / Сарай / 789».

О. с. – Пятилепестковая розетка.

Один экз. Вес 1,41 гр. (Федоров-Давыдов, 2003, с. 199, № 227 с датой 790 г. х.)

145. Медь

Л. с. – В поле монеты на четырех строках текст:

«Чекан / Орду / ал- Муаззам (?) / 789».

О. с. – В поле монеты изображена птица (сокол) влево.

Три экз. Веса в граммах: 1,52; 1,67; 2,02. (Клоков, Лебедев, 2000: с.83, 135 рис.13 № 57; Федоров-Давыдов, 2003, с. 215, № 434, дата стертая).

146. Медь

Л. с. – В точечном и из шести полудуг ободках на трех строках (верхняя сдвоена) текст: «Чекан / Хаджи / Тархана».

О. с. – В поле монеты сюжет: к чаше наклонились слева – баран, справа – осел. Над их спинами – по звезде, вверху – виньетка, у ног – по звезде.

Один экз. Вес 1,65 гр. (Клоков, Лебедев, 2000: с.113, 147 рис.25 № 102; Федоров-Давыдов, 2003, с. 208, № 368, чекан Сарая ал-Жадида).

147. Медь

Л. с. – В поле монеты на двух строках текст: «Ун алты / пул данг».

О. с. – В волнистом ободке изображены две рыбы с розеткой возле каждой.

Один экз. Вес 0,87 гр. (Янина, 1954: с.450, 451 №141; Федоров-Давыдов, 2003, с. 222, № 491).

148. Медь

Л. с. – В линейном ободке расположен квадрат и виньетки в сегментах. В квадрате, разделенном на две части, текст по-персидски: «Высочайшее / повеление».

О. с. – В линейном и quadrofolийном ободках – изображение павлина влево.

Шесть экз. Веса в граммах: 1,25; 1,28; 1,33; 1,35; 1,46; 1,61. (Клоков, Лебедев, 2000: с.84, 135 рис.13 № 64; Федоров-Давыдов, 2003, с. 223, № 495).

149. Медь

Л. с. – В поле монеты на трёх строках (верхняя сдвоена) текст: «Кутлуг / булсун / янги / пул».

О. с. – В рамке из четырех полудуг изображена птица (коршун ?) вправо. Над ней – плетёнка.

Три экз. Веса в граммах: 3,21; 3,35; 3,57. (Янина, 1960: с.220 № 142 б; Федоров-Давыдов, 2003, с. 201, № 287).

150. Медь

Л. с. – В линейном ободке расположен квадрат и в сегментах уголки с точками. В квадрате куфическим шрифтом в круговую текст: «Чекан Сарая».

О. с. – В ободке из пяти полудуг с виньетками на стыках расположен кумган с чаркой. Вокруг – четыре звезды.

Четыре экз. Веса в граммах: 1,65; 1,67; 1,74; 1,83. (Янина, 1954, с. 450; 451 №129; Федоров-Давыдов, 2003, с. 202, № 298).

151. Медь

Л. с. – В линейном ободке расположен квадрат и уголки в сегментах. В квадрате куфическим шрифтом в круговую текст: «Чекан Сарая».

О. с. – В линейном и из шести полудуг с овалами на стыках ободках изображены весы. Под ними – плетенка и виньетка.

Три экз. Веса в граммах: 0,51; 1,52; 1,63. (Янина, 1954: с.450; 451 № 130; Федоров-Давыдов, 2003, с. 202, № 299).

152. Медь

Л. с. – В линейном ободке на трех строках расположен текст: «Чекан / Хорез- ма/года 7.. ».

О. с. – В точечном ободке расположена сложная шестилепестковая розетка.

Один экз. Вес 1,63 грамма. (Федоров-Давыдов, 2003, с. 220, № 473).

153. Медь

Л. с. – В поле монеты квадрат и виньетки в сегментах. В квадрате куфическим шрифтом по спирали текст: «Чекан Хорезма».

О. с. – В ободке из шести лепестков – изображение зверя вправо с повернутой назад головой и побегом над спиной.

Один экз. Вес 2,23 гр. (Федоров-Давыдов, 1965: с.194, табл.У № 44).

154. Медь

Л. с. – В линейном ободке сохранилась часть неясной легенды, расположенной на трех строках.

О. с. – В линейном ободке сложная шестиосе-

вая композиция в виде звезды в розетке.

Один экз. Веса в гр.: 1,45. (Клоков, Лебедев, 2000: с. 87; 137 рис.15 № 79; Федоров-Давыдов, 2003, с. 255, № 522).

155. Медь

Л. с. – В линейном и из четырех полудуг ободках на трех строках расположен текст: «Чекан / Сарай / 790».

О. с. – В линейном ободке композиция, напоминающая розетку из пяти двойных полудуг.

Четыре экз. Веса в граммах: 1,107; 1,57; 1,95; 2,12. (Янина, 1954: с.449 № 124; Федоров-Давыдов, 2003, с. 199, № 274).

156. Медь

Л. с. – В линейном ободке – квадратная рамка с виньетками в сегментах. В рамке на трех строках текст: «Чекан Сарая ал-Жадида / 791 .. ».

О. с. – В линейном ободке шестилучевая звезда с виньетками на концах.

Десять экз. Веса в граммах: 0,75; 0,83; 1,13; 1,33; 1,50; 1,55; 1,63; 1,65; 1,85; 2,98. (В публикациях вариант не встречен. Схож с экземпляром из публикации: Клоков, Лебедев, 2000, с. 136, рис. 14, № 60 а; Федоров-Давыдов, 2003, с. 206, № 341)

157. Медь

Л. с. – В поле монеты расположена квадратная рамка с текстом на двух строках (нижняя сдвоена): «Чекан Сара / и ал-Жадид».

О. с. – В линейном и из трех полудуг, с виньетками на стыках, ободках расположена шестилучевая звезда с виньетками на трех концах.

Три экз. Веса в граммах; 1,64; 1,68; 2,41. (Федоров-Давыдов, 2003, с. 206, № 342).

158. Медь

Л.с. – В линейном ободке расположена квадратная рамка и виньетки в сегментах. В рамке на двух строках (строки сдвоены) расположен зеркальный текст: «Чекан Сара / й ал-Жадид».

О. с. – В линейном ободке расположена шестилучевая звезда с виньетками на концах.

Пять экз. Веса в граммах: 1,55; 1,61; 1,63; 1,72;

1,80. (Вариант в публикациях не встречен).

159. Медь

Л. с. – В линейном ободке расположена квадратная рамка и виньетки в сегментах. В рамке на трех строках (средняя сдвоена) расположен зеркальный текст: «Чекан Сара / й ал-Жадид /...».

О. с. – В линейном ободке расположена шестилучевая звезда с виньетками на концах.

Десять экз. Веса в граммах: 0,35; 1,00; 1,21; 1,24; 1,53; 1,60; 1,73; 1,86; 1,95; 2,47. (Янина, 1960, с.219, № 124 в).

160. Медь

Л. с. – В остатках ободка из шести полудуг сохранились две строки: «Гюлистан / 791».

О. с. – В поле монеты в квадратной рамке - четырехлепестковая розетка.

Один экз. Вес 1,2 гр. (Вариант в публикациях не встречен).

161. Медь

Л. с. – В точечном и линейном ободках - квадратная рамка. В ней на двух строках: «Чекан / Хаджи».

О. с. – В линейном ободке изображение двух птиц, обращенных в разные стороны, с головами повернутыми к центру. В центре - стилизованная вертикальная ветка.

Три экз. Веса в граммах: 1,25; 1,41; 1,45. (Гончаров, 1997, с.180 № 8; Федоров-Давыдов, 2003, с. 208, № 361. Л. с. чекан Сарая ал-Жадида)

162. Медь

Л. с. – В точечном и линейном ободках неоднозначно читаемая легенда: «Узбек?».

О. с. – В точечном и линейном ободках - шестилучевая звезда с розеткой по центру и виньетками в сегментах.

Восемь экз. Веса в граммах.: 0,83; 0,87; 1,25; 1,26; 1,44; 1,52; 1,63; 1,79 (Не опубликован).

163. Медь

Л. с. – В поле монеты на трех строках текст: «Чекан / Сарай (плетенка) / джолчу».

О. с. – В ободке из шести полудуг - шестилепестковая розетка.

Десять экз. Веса в граммах: 0,68; 1,25; 1,26; 1,44; 1,52; 1,54; 1,63; 1,63; 2,494; 1,81. (Тасмагамбетов, Самашев, 2001, с.308; Федоров-Давыдов, 2003, с. 226, № 538).

164. Медь

Л. с. – В поле монеты на двух строках (верхняя сдвоена) текст: «Чекан Сара / виньетка / ал-Жадид».

О. с. – В поле монеты - сложная четырехосевая розетка.

Один экз. Вес 3,53 гр. (Янина, 1954: с.451 № 135).

165. Медь

Л. с. – В поле монеты - квадратная рамка и виньетки в сегментах. В рамке на трех строках (нижняя сдвоена) текст: «Чекан / Хорезма / года 79».

О. с. – Сложная четырехосевая розетка.

Пять экз. Веса в граммах: 0,57; 1,52; 1,61; 1,73; 1,81. (Иванов, 2000, с.33 №72; с.44 № 38а; Тасмагамбетов, Самашев, 2001, с.318; Федоров-Давыдов, 2003, с. 220, № 471, дата 776 г. х.).

166. Серебро

Л. с. – В поле монеты сохранились фрагменты текста на трех строках: «Султан / верховный / (Токтамыс?)».

О. с. – В поле монеты сохранились фрагменты текста на трёх строках: «Чекан / Сарай / ал-Жад (ид)».

Один экз. Вес 0,75 гр. (Савельев, 1858, с.83 № 167).

167. Медь

Л. с. – В поле монеты - трехногая тамга с полудугами между «ногами». Ниже крест. По бокам от тамги текст: «Чекан / Крыма».

О. с. – В поле монеты остатки изображения птицы?

Два экз. Веса в граммах: 1,53; 1,61. (Федоров-Давыдов, 2003, с. 227, № 546).

168. Медь

Л. с. – В поле монеты - двойная квадратная рамка

с виньетками в сегментах. В рамке - изображение трехногой тамги с перекрестьем на средней «ножке».

О. с. – В поле монеты - квадратная рамка с виньетками в сегментах. В рамке - изображение сидящего копытного животного влево с повернутой назад головой и расцветшим хвостом.

Тринадцать экз. Веса в граммах: 1,45; 1,52; 1,53; 1,58; 1,60; 1,61; 1,64; 1,69; 1,71; 1,80; 1,85; 1,95; 1,96. (Не издан).

169. Медь

Л. с. – В поле монеты - остатки квадратной рамки из точек с виньеткой в сегменте. В рамке - лировидная трехногая тамга.

О. с. – В точечном ободке остатки шестилепестковой розетки.

Один экз. Вес 1,25 гр. (Не издан.).

170. Медь

Л. с. – В линейном ободке - грубо выгравированный текст на трех строках: «Султан / справедливый / (Барак ?)».

О. с. – В линейном ободке - грубо выгравированный текст на трех строках: «Чеканен в / ..../...».

Двадцать шесть экз. Веса в граммах: 0,61; 0,93; 0,95; 0,96; 1,05; 1,25; 1,25; 1,33; 1,41; 1,44; 1,52; 1,57; 1,65; 1,66; 1,68; 1,70; 1,77; 1,83; 1,92; 1,96; 2,00; 2,11; 2,13; 2,20; 2,22; 2,43. (Тасмагамбетов, Самашев: с. 309).

171. Медь

Л. с. – В линейном ободке грубо вырезанный, неоднозначно читаемый, текст на двух строках «Ас-султан».

О. с. – линейном ободке остатки квадратофодийной рамки и две грубо выгравированные по кругу рыбы.

Два экз. Веса в граммах: 1,53; 2,32. (Федоров-Давыдов, 2003, с. 222, № 493).

172. Медь

Л. с. – В поле монеты на трех строках грубо выгравированный текст: «Чекан / ..../...».

О. с. – В поле монеты - квадратофоллиевая рамка.

В ней грубо выгравированные изображения двух рыб.

Два экз. Веса в граммах: 1,30; 1,32; 1,45; 1,53. (Не издан).

173. Медь

Л. с. – Остатки поврежденного текста, не читается.

О. с. – В поле монеты грубо выгравированные изображения двух рыб по кругу вокруг розетки.

Три экз. Веса в граммах: 1,37; 1,40, 1,41. (Не издана).

174. Медь

Л. с. – В поле монеты фрагменты текста на двух строках.

О. с. – В поле монеты остатки орнамента в виде трех кружков с точками внутри.

Один экз. Вес 0,8 гр. (Не издан).

175. Медь

Л. с. – В точечном ободке на двух строках текст: «Булгара / чекан».

О. с. – В точечном ободке - плетёнка.

Один экз. Вес 0,6 грамм. (Френ, 1832, с. 36 № 374; Федоров-Давыдов, 2003, с. 165, № 4).

176. Медь

Л. с. – В поле монеты на двух строках расположен текст: «Чекан / Орды».

О. с. – В точечном и линейном ободках - плетёнка.

Один экз. Вес 0,43 гр. (Не издан).

177. Медь

Л. с. – В поле монеты на трёх строках текст: «й / Сара / чекан».

О. с. – В линейном и точечном ободках - плетёнка.

Один экз. Вес 0,56 гр. (Федоров-Давыдов, 2003, с. 209, № 377, монетный двор Сарай ал-Жадида).

178. Медь

О. с. – В поле монеты - остатки точечного ободка и фрагменты букв.

Л. с. – В поле монеты - пятилепестковая розетка из дуг с точками.

Один экз. Вес 0,62 гр. (Не издан).

179. Медь

Л. с. – В поле монеты - остатки линейного ободка и букв.

О. с. – В поле монеты - шестилепестковая розетка в виде звезды.

Один экз. Вес 0,63 гр.

180. Медь

Л. с. – В поле монеты часть орнамента в виде трех лировидных тамг соединенных основаниями.

О. с. – В поле монеты - четыре кружка с остатками растительного орнамента возле них.

Один экз. Вес 1,35 гр. (Иванов, 2000, с. 33 и 42 №78).

181. Медь

Л. с. – В поле монеты остатки грубо выгравированного текста: « ал-Жадид ».

О. с. – В поле монеты остатки изображения грубо выгравированного двуглавого орла.

Десять экз. Веса в граммах: 0,86; 1,11; 1,20; 1,25; 1,27, 1,30; 1,33; 1,38; 1,45; 1,48. (Клоков, Лебедев, 2000: с.128 рис. 6; Федоров-Давыдов, 2003, с. 175, № 76).

182. Медь

Л. с. – В поле монеты изображение разделенно-го квадрата с грубо выгравированным текстом: «Повеление высочайшее».

О. с. – В поле монеты остатки грубо выгравированного барса в правую сторону. Над ним изображение поднимающегося солнца.

Шесть экз. Веса в граммах: 0,70; 0,91; 1,10; 1,10; 1,15; 1,20. (Клоков, Лебедев, 2000, с.125, рис. 3, № 12п; Федоров-Давыдов, 2003, с. 168, № 23).

183. Медь

Л. с. – В точечном и линейном ободках изображена крестовидная тамга с точками возле неё.

О. с. – В линейном ободке изображен зверь вправо.

Один экз. Вес 1,05гр. (Не издана).

184. Медь

Л. с. – В точечном ободке изображена трехногая тамга с точками между «ножками».

О. с. – В точечном и линейном ободках изображена двуногая тамга с тремя крестиками возле неё.

Один экз. Вес 0,74гр. (Не издан).

185. Медь

Л. с. – В точечном и линейном ободках - часть неясного текста.

О. с. – В точечном и линейном ободках изображена часть тамги с точками возле неё.

Один экз. Вес 0,93гр. (Не издан).

186. Медь

Л. с. – Фрагменты букв утраченного текста.

О. с. – В остатках точечного и линейного ободков расположена часть крестообразной тамги с точками возле неё.

Один экз. Вес 0,82 гр. (Не издан).

187. Медь

Л. с. – В линейном ободке на трёх строках расположен текст: «Чекан / Бик / Базара?».

О. с. – В точечном и линейном ободках изображена двуногая тамга с тремя крестиками возле неё.

Два экз. Веса в граммах: 1,21; 0,84. (Френ, 1832, с. 46).

188. Медь

Л. с. – В поле монеты - квадратная рамка. В ней на двух строках текст: «Амир / Тимур».

О. с. – В поле монеты остатки шестилучевой звезды с трехногой тамгой в центре.

Два экз. Вес 1,10; 1,23гр. (Иванов, с.14,18, №11; (новый тип)).

189. Медь

Л. с. – В поле монеты - на трех строках остатки грубо выгравированного неясного текста.

О. с. – В поле монеты расположена трехногая тамга.

Один экз. Вес 0,53 гр. (Не издан).

190. Медь

Л. с. – В поле монеты - остатки плохо сохранив-

шегося текста.

О. с. – В остатках точечного и линейного ободков сохранилась часть трехногой тамги.

Один экз. Вес 0,82 гр. (Не издан).

191. Медь

Л. с. – В поле монеты - остатки грубо выгравированных виньетки и текста.

О. с. – В поле монеты - остатки линейного ободка и текста.

Один экз. Вес 1,13 гр. (Не издан).

192. Медь

Л. с. – В поле монеты фрагменты текста на двух строках. Однозначно не читается.

О. с. – В поле монеты - витиеватая тамга(?).

Один экз. Вес 0,81 гр. (Не издан).

193. Медь

Л. с. – В поле монеты - фрагменты нечитаемого текста.

О. с. – В поле монеты - остатки нечитаемого текста.

Один экз. Вес: 0,83 гр. (Не издан).

194. Медь

Л. с. – В остатках точечного и линейного ободков - фрагменты нечитаемого текста.

О. с. – В поле монеты - фрагменты нечитаемого текста.

Один экз. Вес 0,78 гр. (Не издан).

195. Медь

Л. с. – В поле монеты - неоднозначно читаемое слово.

О. с. – В поле монеты - остатки неясного орнамента.

Один экз. Вес: 0,96 гр. (Не издан).

196. Медь

Л. с. – В поле монеты - остатки линейного ободка и прямоугольной рамки с виньетками в сегментах. В рамке - фрагменты неразборчивого текста.

О. с. – В поле монеты - остатки линейного ободка и прямоугольной рамки с виньетками в сегмен-

тах. В рамке - фрагменты неразборчивого текста.

Один экз. Вес 1,12 гр. (Не издан).

197. Медь

Л. с. – В поле монеты - остатки линейного ободка с неоднозначно читаемым текстом на двух строках.

О. с. – В поле монеты - остатки линейного ободка с, предположительно, цифрами: «88..».

Один экз. Вес 0,81 гр. (Не издан).

198. Медь

Л. с. – В поле монеты - фрагменты букв.

О. с. – В поле монеты остатки линейного ободка с фрагментами грубо вырезанных букв.

Один экз. Вес 1,10 гр. (Не издан).

199. Медь

Л. с. – В поле монеты - фрагменты текста на двух строках.

О. с. – В поле монеты - фрагменты текста.

Один экз. Вес 1,08 гр. (Не издан).

200. Медь

Л. с. – В точечном и линейном ободках - неясный текст на двух строках.

О. с. – В остатках точечного и линейного ободков - часть прямоугольной

рамки с виньетками в сегментах.

Один экз. Вес 1,12 гр. (Не издан).

201. Медь

Л. с. – В остатках линейного ободка фрагмент утраченного текста.

О. с. – В поле монеты в кружке - двуногая тамга. Вокруг ободка фрагмент текста и дата, видимо: «881».

Один экз. Вес 0,82 гр. (Не издан).

Менли Гирей хан (1476- 1515 гг.)

202. Серебро

Л. с. – Фрагменты текста: «сын /... Гире..».

О. с. – В поле монеты - ромб с трехногой тамгой внутри и виньетками наружу.

Один экз. Вес 0,34 гр. (Не издан. Схож с вариантом в публикации: Retowski: табл. V №№ 124, 125, 127).

203. Серебро

Л. с. – В точечном ободке на трех строках: «Менли Гирей / сын / Хаджи Гирея ».

О. с. – В центре поля, в кружке - трехногая тамга. Вокруг неё текст: «Чекан Кырк Йер 894».

Пять экз. Веса в гр.: 0,31; 0,38; 0,39; 0,40; 0,41. (Тасмагамбетов, Самашев, 2001, с.306).

204. Серебро

Л. с. – В поле монеты на трех строках текст: «Верховный Гирей / сын / Хаджи Гирея».

О. с. – В линейном ободке по центру – кружек. В нём трехногая тамга. Вокруг кружка текст: «Чекан Бахчи Сарая 898».

Шесть экз. Веса в гр.: 0,31; 0,32; 0,34; 0,35; 0,37; 0,38.

205. Медь

Л. с. – В поле монеты остатки текста: «.../ сын / Хаджи Гирея (стилизовано)».

О. с. – В поле монеты в центре – остатки кружка.

Два экз. Веса в гр.: 0,33; 0,36. (Тасмагамбетов, Самашев, 2001, с.306).

Анонимные XVII века

206. Медь

Л. с. – В поле монеты неясное изображение.

О. с. – В поле монеты неясное изображение.

Три экз. Веса в гр.: 0,70; 0,75; 0,85. С полностью утраченными изображениями - 2 экз.а. Веса в гр.: 0,63; 0,64 (Монеты имеют внешнее сходство с экземпляром из публикации: Бурнашева, 1978, с. 160).

207. Медь

Л. с. – В поле монеты остатки грубой надписи в две строки.

О. с. – В поле монеты остатки линейного ободка и фрагмента строки.

Два экз. Веса в гр.: 3,12; 3,53. (Бурнашева, 1978, с.168).

3.2. Дополнительные данные о нумизматическом материале из Сарайчика

№ п/п	Место находки (раскоп, сектор, глубина в см.)	Имя Правителя	Место Чекана	Год чекана Хиджра	Год чекана Наша эра	Материал	К-во	Примечание
1	2	3	4	5	6	7	8	10
1	Раскоп V(а36-21 кв.5-6, гл.187см)	Менгу тимур	Укек			Серебро	1	Плохое, в обломках. 1270-1280-е годы
2	Сборы	Токту-бек	Хорезм	694	1295/96	Серебро	1	Обломана
3	Клад № 1	Токту	Сарай ал-махруса	710	1310/11	Серебро	2	Удовлетворительное
4	Сборы	Махмуд Газан	Шираз	697	1298/99	Золото	1	Хорошее
5	Раскоп XII	Мухаммад Олжейты	Иран	Без года		Медь	1	Первое десятилетие XIV века
6	Клад № 1	Узбек хан	Сарай	714	1314/15	Серебро	6	Удовлетворительное, часть сломана
7	Сборы клад № 1	Узбек хан	Сарай	71?	131?	Серебро	3	Удовлетворительное, 2 экз. Из клада
8	Сборы клад № 1	Узбек хан	Сарай	717	1317/18	Серебро	3	Удовлетворительное, часть сломана
9	Сборы. Раскоп у (а34-28 кв.5-3; гл. 45см.; а35-23 кв.7-5 гл. 148см.; а35-26 кв.2-4 гл. 125см.); а35-22 кв. 3-6 гл.147см.; а34-24 кв.8-9 гл.150см.; раскоп XII(гл.145см)	Анонимный (Узбек)	Сарай	Без года	Без года	Медь	16	Хорошее состояние При весе свыше 1,5 гр.
10	Сборы	Анонимный	Аноним-ный	Без года	Без года	Медь	1	
11	Сборы	Анонимный (Узбек)	Крым	717	1317/18	Медь	1	
12	Сборы	Анонимный (Узбек)	Крым	715/19	1315/19	Медь	1	
13	Сборы	Анонимный (Узбек)	Хорезм	Год стерт	По аналогам 1314-1321	Медь	2	
14	Сборы	Абу сайд	Тебриз	720	1320	Бронза	1	Имеет пробитое отверстие
15	Сборы, юго-западный край городища. Раскоп V(а31-33гл. 55см., а35-27 кв. 7-2 гл.70см.; а35-25 гл.130см.; а36-21 кв.9-9 гл. 135см.; а34-32 кв.2-9	Анонимный (Узбек)	Сарай	721	1321/22	Медь	17	Хорошее состояние при весе свыше 1,5гр.

	гл.115см.; а34-25 кв.8-9 гл.136см.; а35-24 кв.3-4 гл.156см.; а35-23 кв.9-2 гл.140см.; а35-24 пом.3 гл.150см.; а34-24 кв.7-5 гл.135см.; а34-24 кв.7-5 гл.135см							
16	Сборы	Анонимный (Узбек)	Хорезм	722	1322/23	Медь	2	Состояние хорошее
17	Клад №1	Узбек	Сарай алмахруса	723	1323/24	Серебро	2	Состояние удовлетворительное
18	Сборы раскоп V (а29-32 Кв.8- 10 гл.15см.; А29- ззкв.3-1 гл. 16см., аз0-30кв.6-5 гл. 35см.; а36-23 кв.5-6 гл.70см.; а24-34 гл.70см.; а34-27 кв.8-7 гл.35см.; а35-22 кв.8-8 гл.150см.; а33-25 кв.9-6 гл 136см.; а31-32 кв.5-6 гл.100см.; а33-27 кв.5-1 гл.137см	Анонимный (Узбек)	Сарай	726	1326/27	Медь	21	Хорошее состояние при весе свыше 1,5гр.
19	Сборы	Абу саид	Иезд	727	1327/28	Желтая бронза	1	Состояние хорошее.
20	Сборы	Узбек хан	Хорезм	728	1328/29	Медь	1	Состояние хорошее.
21	Сборы, раскоп V (аз1-33 кв. 6-5 гл.35; а34-26 кв.6-7 гл. 110; а35-26 кв.9-9- гл.55; а34-30 гл. 115; а34-24 гл.112; а23-26 г.120)	Анонимный (Узбек)	Сарай	731	1331/32	Медь	14	Хорошее состояние при весе свыше 1,3гр.
22	Клад № 1	Узбек хан	Сарай	731	1331/32	Серебро	6	Состояние удовлетворительное
23	Клад № 1	Узбек хан	Сарай	Без года		Серебро	8	Состояние удовлетворительное
24	Сборы раскоп V (а31-ззкв.1-1 а34-27 гл. 132.; а 35-27 гл. 115; а 35-22 гл. 122.а34-27 гл. 132.; а 35-27 гл. 115; а 35-22 гл. 122)	Анонимный (Узбек)	Сарай	731	1331/32	Медь	11	Хорошее состояние при весе свыше 1,5гр.
25	Сборы	Анонимный (Узбек)	Сарай	731	1331/32	Медь	3	Хорошее
26	Сборы раскоп V (а32-30 кв.3-9 гл.55; а32-29 кв. 8-5 гл.115;	Анонимный (Узбек)	Сарай	733	1132/33	Медь	18	Хорошее состояние при весе свыше

	а32-29 кв. 8-5 гл. 90; а35-20 кв.5-10 гл. 15; а34-24 кв.4-9 гл. 120; а35-23 кв.9-2 гл.135; а34-24 кв.6-7 гл.120; а35-24 кв. 3-4 гл.150; а33-27 гл.165; а34-24 кв. 3-9 гл.140)							1,2 гр.
27	Клад № 1	Узбек хан	Сарай	734	1334/35	Серебро	8	Удовлетворительное, часть экз.ов во фрагментах
28	Клад № 1	Узбек хан	Сарай	734	1334/35	Серебро	4	Удовлетворительное.
29	Сборы раскоп V (а29-33 кв.6- 3 гл. 15; а34-25кв.4-1 гл. 55; аз0- 30 кв.9-9 гл. 18; а34-32 кв.5-5 гл.56; а32-30 гл. 50; а36- 25кв.4-9 гл. 45; а35- 26 гл. 95; а32-29 Гл. 120)	Анонимный (Узбек)	Сарай	737	1337/38	Медь	23	Хорошее состояние при весе свыше 1,2 гр.
30	Раскоп V (а 34-25 гл.80)	Анонимный (Узбек)	Хорезм	Без года		Медь	1	Удовлетворительное
31	Микроклад № 2	Узбек хан	Сарай	740	1339/40	Серебро	3	Удовлетворительное
32	Клад № 1	Узбек хан	Сарай	741	1340/41	Серебро	4	Удовлетворительное
33	Сборы	Узбек хан	Хорезм	742	1341/42	Медь	1	Удовлетворительное
34	Микроклад № 3 раскоп V (а29- 32кв.9-9 гл.15)	Жанибек	Сарай ал- жадид	741	1340/41	Серебро	2	Монета входила в микро клад из 5 дирхемов
35	Клад № 1	Жанибек	Сарай ал- жадид	742	1341/42	Серебро	5	Удовлетворительное
36	Клад № 1; микро клад № 2	Жанибек	Сарай ал- жадид	743	1342/43	Серебро	5	Одна монета входила в микро клад из 9 дирхемов.
37	Клад № 1; микроклады № 2 и 3	Жанибек	Сарай ал- жадид	743	1342/43	Серебро	3	Монеты входили в микро клад из 5 и 9 дирхемов и клад № 1. Сохранность удовлетворительная
38	Сборы. Раскоп V	Анонимная	Сарай ал-	Без даты		Медь	45	Хорошее

	(а34-29 гл.35; а35-26 гл.35; а34-29 гл.40; а35-20 кв.6-10 гл.55; а31-31 кв.2-3 гл.95; а29-32 кв.7-6 гл.20; а32-28 гл.50); раскоп II гл.30; раскоп XI гл.30	(Жанибек)	жадид					состояние при весе свыше 0,9 гр. Монета в кв. А34-29 была обернута затыжкой в ткань как пуговица.
39	Сборы раскоп V(30-31 кв.5-6 гл.70; аз3-28 кв.9-3 гл. 90 а34-24 кв.7-8 шгл. 95; а29-32 гл. 18;азо-30 гл.15); раскоп II гл. 56	Анонимная (Жанибек)	Сарай ал-жадид	742	1342/43	Медь	11	Хорошее состояние при весе свыше 1,2 гр.
40	Сборы. Раскоп V(а35-27 кв.2-6 гл. 75; а34-26 гл. 78; а36-26 кв.2-4 гл. 35; а31-32 кв.7-6 гл.64; а32-33 гл.95; а 33-25 кв.10-5 гл. 90; аз0-31 гл.93; а33-29 шт.5; аз3-25 гл.115); раскоп X гл.70; раскоп II гл.75; раскоп XII гл.95	Анонимная (Жанибек)	Сарай ал-жадид	Без даты		Медь	22	Хорошее состояние при весе свыше 1,2 гр.
41	Сборы	Анонимная (Жанибек)	Неясно	Без даты		Медь	2	Хорошее состояние при весе свыше 1,6 гр.
42	Сборы	Жанибек	Хорезм	746	1345/46	Медь	2	Состояние хорошее
43	Клад № 1	Жанибек	Сарай ал-жадид	748	1347/48	Серебро	8	Удовлетворительное, 3 шт. Во фрагментах.
44	Клад № 1	Жанибек	Сарай ал-жадид	747	1346/47	Серебро	3	Удовлетворительное.
45	Сборы клад № 1	Жанибек	Сарай ал-жадид	748	1347/48	Серебро	4	Удовлетворительное
46	Клад № 1	Жанибек	Сарай ал-жадид	748	1347/48	Серебро	7	Удовлетворительное
47	Клад № 1	Жанибек	Сарай ал-жадид	747	1346/47	Серебро	5	Удовлетворительное
48	Клад № 1	Жанибек	Сарай ал-жадид	747	1346/47	Серебро	4	Удовлетворительное
49	Сборы	Жанибек	Сарай ал-махруса	749	1348/49	Серебро	1	Фрагмент
50	Сборы, раскоп V (а3 1 -32 кв.7-1 гл. 90; а34-27 гл.115.	Жанибек	Хорезм	749	1348/49	Медь	5	Хорошее состояние при весе свыше 1,5гр.
51	Сборы	Жанибек	Хорезм	Год стерт		Медь	1	
52	Сборы (южная окраина современного кладбища); раскоп V	Жанибек	Хорезм	750	1349/50	Медь	2	Одна (из сборов) имеет пробитое отверстие

	(а31-32 гл. 120)							
53	Сборы микроклад № 2.	Жанибек	Сарай ал-жадид	751	1350/51	Серебро	2	Монета входила в микро клад из 9 дирхемов.
54	Сборы	Жанибек	Хорезм	751	1350/51	Медь	1	
55	Сборы. Раскоп V(аз 1-30 кв. 10-2 гл.15), раскоп II гл.35	Жанибек	Сарай ал-жадид	751	1350/51	Медь	5	
56	Клад № 1	Жанибек	Сарай ал-жадид	752	1351/52	Серебро	7	Состояние удовлетворительное, одна во фрагментах.
57	Сборы, раскоп V (азо-33 кв. 3-3 гл. 15; а35-27 гл.30.; а32-32 гл.70)	Анонимная (Жанибек)	Сарай ал-жадид	752	1351/52	Медь	7	
58	Сборы. Раскоп V(а29-32 гл.55; а32-30 гл.70), раскоп XI гл.50; раскоп II гл. 50	Анонимная (Жанибек)	Сарай ал-жадид	752	1351/52	Медь	9	Хорошее состояние при весе свыше 1,65 гр.
59	Сборы, раскоп V(а34-27 кв. 5- 3 гл. 15;а29-32 кв.6-10 гл.35), раскоп X гл. 54; а33-30 гл.45; а32-32 гл.90; а32-32 гл.70	Анонимная (Жанибек)	Сарай ал-жадид	752	1351/52	Медь	12	Хорошее состояние при весе свыше 1,80гр.
60	Сборы. Раскоп V (аз0-33 кв. 4-8 гл. 35; а35-31 кв. 1-4 гл. 36; а35-22 кв.8-7 гл.80; а32-27 гл.80)	Анонимная	Сарай ал-жадид	752	1351/52	Медь	5	
61	Сборы клад № 1	Жанибек	Гюлистан	752	1351/52	Серебро	6	Состояние удовлетворительное, одна во фрагментах.
62	Раскоп V(а35-27 гл.95).	Анонимная	Сарай ал-жадид	Возможно 752	-	Медь	1	
63	Сборы. Раскоп V(а29-32 кв. 3-10 гл.10; а33-26 кв.10-5 гл.90)	Анонимная	Гюлистан	753	1352/53	Медь	4	
64	Сборы, раскоп V(аз 1-33 кв.6-6 гл.35; а31-30 кв.10-2 гл.60; а35-27 кв.7-6 гл.30; а35-29 гл.20) (раскоп II гл. 48; раскоп X гл.50)	Анонимная (Жанибек)	Сарай ал-жадид	753	1352/53	Медь	12	Хорошее состояние при весе свыше 1,70гр.
65	Сборы раскоп V(аз0-33 кв. 4-8 гл.70; а34-27 кв.4-4 ш50); раскоп II гл.55	Анонимная (Жанибек)	Сарай ал-жадид	753	1352/53	Медь	6	Хорошее состояние при весе свыше 1,60гр.
66	Сборы; раскоп V (а35-29 гл. 90)	Анонимная (Жанибек)	Барджин	753	1352/53	Медь	2	
67	Клад № 1	Жанибек	Гюлистан	753	1352/53	Серебро	4	Удовлетворительное

68	Сборы	Жанибек	Хорезм	756	1355/56	Медь	1	
69	Сборы. Раскоп V (а34-25 кв.2-4 гл.70)	Анонимная (жалаириды)	Тебриз	757	1356/57	Медь	2	
70	Микроклад № 4	Бирдибек	Гюлистан	759	1357/58	Серебро	1	Монета входила в микро клад из 4 дирхемов.
71	Клад № 1	Бирдибек	Гюлистан	759	1357/58	Серебро	10	Состояние удовлетворительное, две монеты во фрагментах.
72	Сборы	Бирдибек	Азак	759	1357/58	Серебро	1	
73	Клад № 1	Бирдибек	Сарай алжадид	759	1357/58	Серебро	5	Состояние удовлетворительное
74	Клад № 1 микроклад № 4	Бирдибек	Сарай алжадид	760	1358/59	Серебро	4	2 монеты входили в микро клад из 4 дирхемов.
75	Раскоп V(а 30-30 кв. 5-9 гл.120)	Анонимная	Хорезм	760	1358/59	Серебро	1	Отпечаток аверса на окислах.
76	Сборы	Бирдибек	Сарай алжадид	760	1358/59	Медь	2	
77	Клад № 1	Кульна	Гюлистан	760	1358/59	Серебро	2	
78	Клад № 1	Кульна	Гюлистан	760	1358/59	Серебро	3	1 монета в фрагменте
79	Микроклад № 2	Кульна	Хорезм	761	1359/60	Серебро	1	Монета входила в микро клад из 9 дирхемов.
80	Сборы	Кульна	Хорезм	760/61	1358/60	Медь	2	
81	Раскоп V(а34-26, заполнение корханы)	Науруз	Хорезм	760	1358/59	Серебро	1	
82	Микроклад № 2	Науруз	Гюлистан	761	1359/60	Серебро	1	Монета входила в микро клад из 9 дирхемов
83	Сборы	Науруз	Хорезм	761	1359/60	Медь	1	
84	Клад № 1 микроклады: № 2 и № 3, раскоп V	Хызр	Гюлистан	761	1359/60	Серебро	5	2 монеты входили в микро клад из 9 и 5 дирхемов
85	Клад № 1	Хызр	Гюлистан	761	1359/60	Серебро	5	Одна монета во фрагменте.

86	Клад № 1	Хызр	Сарай ал-жадид	761	1359/60	Серебро	10	Две монеты в виде фрагментов.
87	Микроклад № 4 у раскопа V	Хызр	Сарай ал-жадид	762	1360/61	Серебро	1	Монета входила в микро клад из 4 дирхемов.
88	Сборы. Раскоп V (а37- 21 кв.3-3 гл.15; а35-24 кв.4-3 гл.30; а35-29 кв.9-6 гл.30; а30-32 кв. 4-2 гл. 15; а34-33 кв.4-6 гл. 10); раскоп XIII гл. 28)	Хызр	Сарай ал-жадид	762	1360/61	Медь	12	Хорошее состояние при весе свыше 1,70гр.
89	Сборы; раскоп V (а37- 21 кв.3-3 гл.15 - микро клад из 4 монет; а37-20кв.7-9 гл. 12; а35-26 кв.7-9 гл.30; а 30-30 кв.6-9 гл.50; а34-25 гл.60; а 34-24 гл.70); клад № 1	Хызр	Сарай ал-жадид	762	1360/61	Медь	20	Хорошее состояние при весе свыше 1,70гр.
90	Сборы. Раскоп V (а34- 27кв.10-8 гл. 35; а31-30 кв.4-4 гл.25; а 36-24 кв.2-4 гл.10); раскоп II.	Хызр	Сарай ал-жадид	762	1360/61	Медь	6	Хорошее состояние при весе свыше 1,60гр.
91	Сборы. Раскоп V (а32-30 кв.9-7 гл. 70).	Хызр	Сарай ал-жадид	762	1360/61	Медь	4	Состояние хорошее.
92	Сборы. Раскоп V (а35- 24 кв.4-3 гл.50); клад № 1.	Хызр	Гюлистан	762	1360/61	Медь	8	Хорошее состояние при весе свыше 1,70гр.
93	Клад № 1	Тимур-ходжа	Сарай ал-жадид	762	1360/61	Серебро	4	Один в виде фрагмента.
94	Сборы. Раскоп V (а34- 27 кв.5-3 гл.35; а33-32 кв кв.7-4 гл.45; а29-39, заполнение корханы; а32-32 кв.3-3 гл.50)	Кильдибек	Сарай ал-жадид	763	1361/62	Медь	6	Хорошее состояние при весе свыше 1,60гр.
95	Сборы	Кильдибек	Азак	763	1361/62	Медь	2	
96	Сборы	Мюрид-хан	Гюлистан	763	1361/62	Серебро	1	
97	Клад № 1	Хайр-пулад хан	Сарай ал-жадид	764	1362/63	Серебро	2	
98	Сборы	Хайр-пулад Хан	Сарай ал-жадид	764	1362/63	Медь	10	Состояние хорошее.
99	Сборы	Анонимный	Хорезм	764	1362/63	Медь	1	
100	Сборы. Раскоп V (а34- 31 кв.8-1, гл.15); раскоп XIII гл. 30.	Анонимные	Гюлистан	764	1362/63	Медь	5	Хорошее состояние при весе свыше 3,0гр.
101	Сборы. Раскоп V (а32- 29 кв. 5-6,	Анонимный	Гюлистан	764	1362/63	Медь	2	Состояние хорошее.

	гл.30)							
102	Клад № 1	Абдуллах	Сарай ал-жадид	764	1362/63	Серебро	3	Одна в виде фрагмента
103	Сборы	Абдуллах	Азак	760- тые	1360- тые	Медь	1	
104	Клад № 1	Абдуллах	Орда	765	1363/1364	Серебро	1	
105	Сборы	Анонимный	Гюлистан	766	1364/65	Медь	1	
106	Сборы, раскоп V(а34-28 гл.50; а32-32 кв. 1,9 гл.60)	Анонимный	Гюлистан	766	1364/65	Медь	3	
107	Микро клад № 3 на раскопе V	Хызр пулад хан	Гюлистан	766	1365/66	Серебро	1	Монета входила в микроклад из 5 дирхемов
108	Микроклад №3 на раскопе V	Азиз-шейх	Сарай ал-жадид	767	1365/66	Серебро	1	Монета входила в микроклад из 5 дирхемов.
109	Клад № 1	Азиз-шейх	Неясно	Неясно	-	Серебро	1	
110	Микроклад № 2	Азиз-шейх	Гюлистан	768	1366/67	Серебро	1	Монета входила в микро клад из 9 дирхемов
111	Сборы	Азиз-шейх	Сарай ал-жадид	767	1365/66	Медь	2	
112	Сборы, раскоп V(а35- 23 гл.45)	Анонимный пул	Сарай ал-жадид	767	1365/66	Медь	5	Состояние хорошее.
113	Сборы, раскоп V(а33- 29 кв.7-8 гл.70)	Анонимный	Сарай ал-жадид	768	1366/67	Медь	3	
114	Раскоп IV гл.35	Анонимный	Хорезм	770	1368/69	Медь	1	
115	Сборы	Анонимный	Сарай ал-жадид	770	1368/69	Медь	2	
116	Сборы. Раскоп V (а33-26 кв.4-10 гл.60; а32-32 гл.75)	Анонимный	Хорезм	771	1369/70	Медь	3	Хорошее состояние при весе свыше 1,40гр.
117	Сборы. Раскоп V (а33- 28 гл.52); раскоп II гл. 74; раскоп XIII гл.50	Анонимный	Хорезм	772	1370/71	Медь	6	На одной монете – надчекан из слова “адил”.
118	Сборы	Анонимный	Хорезм	772	1370/71	Медь	1	
119	Сборы. Раскоп V (а35- 27 кв.6-3 гл.50); раскоп XIII	Тулунбек-ханум	Сарай ал-жадид	773	1371/72	Медь	4	На одной монете имеется надчекан в виде слова «хан» над полумесяцем. На другой – слово «зафар».
120	Микроклад № 2	Урус-хан	Сыгнак	774	1372/73	Серебро	1	Монета

								входила в микро клад из 9 дирхемов.
121	Сборы	Анонимный	Хорезм	775	1373/74	Медь	1	В центре - надчеканено слово "хан".
122	Раскоп V(а35-26 кв.4-4 гл. 30)	Урус-хан	Орда-базари	Без года	Без года	Серебро	1	
123	Раскоп V (а 32-32 кв. 2-6 гл. 50)	Анонимный	Указано: Ал-жадид	777	1375/76	Медь	2	
124	Сборы	Анонимный	Не указано	Без года	Без года	Медь	3	
125	Сборы	Анонимный	Не указано	Без года	Без года	Медь	1	
126	Раскоп II шт.2; раскоп V(а35-28 кв.1-4 гл. 10; а 32-32 пом.40 гл. 70)	Амир тимур	Самар-Канд	785	1383/84	Медь	3	Одна монета имела отверстие.
127	Сборы	Анонимный	Самар-канд	787	1385/86	Медь	1	
128	Сборы	Амир тимур	Не указано	Без года	Без года	Медь	1	
129	Раскоп V (а29-32 кв.4- 5 гл.10)	Анонимный	Хорезм	Без года	Без года	Медь	1	
130	Сборы	Токтамыс-хан	Хорезм	780	1378/79	Серебро	1	
131	Сборы	Анонимный	Орда	785	1383/84	Медь	2	
132	Сборы	Анонимный	Сарай ал-жадид	Без года	Без года	Медь	1	
133	Сборы	Анонимный	Сарай	787	1385/86	Медь	2	
134	Сборы. Раскоп V а31- зз, кв.10-10 гл.70)	Анонимный	Сарай	787	1385/86	Медь	3	
135	Сборы. Раскоп V(а30- ззкв.8-9 гл.15;а30-33 кв.8-6 гл. 30; азз-24 гл. 30; а35-25 кв.5-6 гл. 35)	Анонимный	Сарай	787	1385/86	Медь	4	
136	Сборы	Анонимный	Сарай	787	1385/86	Медь	1	
137	Сборы. Раскоп XI	Анонимный	Сарай	787	1385/86	Медь	2	
138	Сборы	Анонимный	Азак	787	1385/86	Медь	2	
139	Сборы. Раскоп V (а34- 29 кв.2-4 гл.15); раскоп XI	Анонимный	Хорезм	787	1385/86	Медь	4	При весе свыше 2,30гр. Состояние хорошее.
140	Сборы, раскоп II, раскоп XIII	Анонимный	Хорезм	78?	138?/8?	Медь	2	
141	Сбор, раскоп XIII гл.25	Анонимный	Хорезм	Без года	Без года	Медь	2	
142	Раскоп II гл. 32	Анонимный	Орда	Без года	Без года	Медь	1	
143	Сбор	Анонимный	-	Без года	Без года	Медь	1	Имеет надчеканку слова «хан» над полумесяцем
144	Раскоп V (а34-29 гл.60)	Анонимный	Сарай	789	1387/88	Медь	1	

145	Сбор, раскоп V (а30-30 кв.6-8 гл. 15)	Анонимный	Орда алмуаззам	789	1387/88	Медь	3	При весе свыше 1,67гр. Состояние хорошее.
146	Сборы	Анонимный	Хаджи - тархан	Без года	Без года	Медь	1	Состояние хорошее.
147	Сборы	Анонимный	Не указано	Без года	Без года	Медь	1	
148	Сборы, раскоп V(а31- ззкв.8-4 гл. 35;а31-33 кв.5-5 гл.48; а35-29 кв. 2-3 гл.15), раскоп XIII гл.30	Анонимный	Не указано	Без года	Без года	Медь	6	
149	Сборы, раскоп V (а31- 33 гл.15)	Анонимный	Не указано	Без года	Без года	Медь	3	
150	Сборы, раскоп V (а30- 33кв.6-1 гл.10; азо-33 кв.5-3 гл.15)	Анонимный	Сарай	Без года	Без года	Медь	4	Состояние хорошее.
151	Сборы, раскоп XI гл. 35	Анонимный	Сарай	Без года	Без года	Медь	3	
152	Сбор	Анонимный	Хорезм	Год стёрт	1380-тые	Медь	1	
153	Сбор	Анонимный	Хорезм	Без года	Без года	Медь	1	Состояние хорошее.
154	Сбор	Анонимный	Не указано	Без года	Без года	Медь	1	
155	Сборы. Раскоп V (а 34-23 гл.65)	Анонимный	Сарай	790	1388	Медь	4	Состояние хорошее.
156	Сборы. Раскоп V (а34- 30 кв.2-7гл. 55; азо-31 кв.3-5 гл. 35; а29-33 кв.5-5 гл.35), раскоп XIII гл. 30	Анонимный	Сарай алжадид	791	1389	Медь	10	Хорошее состояние при весе свыше 1,63гр.
157	Сборы.раскоп XI шт.2	Анонимный	Сарай алжадид	Без года	Без года	Медь	3	Состояние хорошее. Один экз. Чеканен на пуле №а 139.
158	Сборы, раскоп V(а29- 32 гл.15; а34-26 гл.30; раскоп II гл.35)	Анонимный	Сарай алжадид	Без года	Без года	Медь	5	Хорошее состояние при весе свыше 1,60 гр. Один экз. Чеканен на пуле №а 140.
159	Сборы, раскоп V(а28- зз кв.9-9 гл.15; а29-31 кв.10-10 гл.17; а35-29 кв.3-6 гл. 35), раскоп XI гл.35	Анонимный	Сарай алжадид	Без года	Без года	Медь	10	Хорошее состояние при весе свыше 1,60 гр.
160	Сбор	Анонимный	Гюлистан	791	1389	Медь	1	
161	Сбор. Раскоп V(а35-25 гл.15)	Анонимный	Хаджи-тархан	Без года	Без года	Медь	3	
162	Сборы, раскоп V(а35- 26кв.7-8 гл.10;а35-26 кв.9- 10 гл.35); раскоп XIII гл.15	Анонимный	Не указано	Без года	Без года	Медь	8	Хорошее состояние при весе свыше 1,63гр.

163	Сборы, раскоп V(а31- 33 кв.5-7 гл. 35; а34-27 корхана 64), раскоп II гл.30	Анонимный	Сарай-джук	Без года	Без года	Медь	10	Два экз.а чеканены на пуле №а 61.
164	Сбор	Анонимный	Сарай ал-жадид	Без года	Без года	Медь	1	
165	Сборы, раскоп V(а34- 29 гл. 35;а31-32кв.7-5 в кладке стены), раскоп II гл. 30; раскоп XIII гл.15	Анонимный	Хорезм	Без года	Без года	Медь	5	Хорошее состояние при весе свыше 1,61 гр.
166	Раскоп XI	Токтамыс	Сарай ал-жадид	Без года	Без года	Серебро	1	Фрагмент.
167	Сбор	Анонимный	Крым	Без года	Без года	Медь	2	
168	Сборы, раскоп V (а30- 30кв.9-9 гл.15;а29-33 кв.3-2 яма 6; а3 1-30 кв.9-1 гл.10;а29-32кв4-5 гл. 5; а34-28 кв.7-1 0 гл.30; а34-26 гл. 30; а34-27 корхана 67); раскоп II, раскоп XI гл. 20; раскоп XIII гл.10	Анонимный	Не указано	Без года	Без года	Медь	13	Хорошее состояние при весе свыше 1,6 гр.
169	Сбор	Анонимный	Не указано	Без года	Без года	Медь	1	
170	Сбор, раскоп V (а29-33 кв.5-10 гл.15;а30-33 кв.8-8 гл.15;а33-28кв. 5-4 гл.35; а37-24 гл.30; а35-27 кв.5-8 гл.35; а34-30 кв.5-3 гл. 35; а34-30 кв.5-3 гл.30; а34-30 кв.85-гл.25; а34-30 кв.5-3 гл.30; а34-30 кв.8-5 гл. 15; а 32-30 гл.60), раскоп II гл.20; раскоп XIII гл. 30; раскоп XI гл. 15	Однозначно не читается	Не читается		Не читается	Медь	26	Хорошее состояние при весе свыше 1,70 гр. Два экз.а чеканены на пулах №а 61.
171	Сборы	Анонимный	Не указано	Без года	Без года	Медь	2	
172	Сборы; раскоп XI гл.15; раскоп II гл.35	Анонимный	Не указано	Без года	Без года	Медь	2	
173	Раскоп у(а31-32 кв. 5-6 гл.60),раскоп II гл.10; раскоп XIII гл.15	Анонимный	Не указано	Без года	Без года	Медь	3	
174	Сборы	Анонимный	Не указано	Без года	Без года	Медь	1	
175	Сборы	Анонимный	Булгар	Без года	Без года	Медь	1	
176	Сборы	Анонимный	Орда	Без года	Без года	Медь	1	
177	Сборы	Анонимный	Сарай	Без года	Без года	Медь	1	
178	Раскоп XI гл.15	Анонимный	Не указано	Без года	Без года	Медь	1	
179	Сбор	Анонимный	Не указано	Без года	Без года	Медь	1	
180	Сбор	Анонимный	Не указано	Без года	Без	Медь	1	
181	Сборы; раскоп V (а	Анонимный	Сарай ал-	Без года	Без года	Медь	10	Хорошее

	35-26 гл.10; а 29-32 кв. 5-6 гл. 15; а32-28 кв.4-4 гл. 15; азз-25 кв.10-4 гл.10; раскоп II гл.15; раскоп XIII гл. 15); раскоп XI гл.10		жадид					состояние при весе свыше 1,20гр.
182	Сборы; раскоп V(а 33-29 гл.15;азз-25 кв.10-5 гл.10;азз-30 кв. 7-8 гл.15); раскоп XIII гл.15	Анонимный	Не указано	Без года	Без года	Медь	6	Хорошее состояние при весе свыше 1,2гр.
183	Сбор	Анонимный	Не указано	Без года	Без года	Медь	1	
184	Раскоп II гл.10	Анонимный	Не указано	Без года	Без года	Медь	1	
185	Раскоп II гл. 15	Анонимный	Не указано	Без года	Без года	Медь	1	
186	Раскоп II гл.10	Анонимный	Не указано	Без года	Без года	Медь	1	
187	Раскоп II гл.15; раскоп IV гл. 30	Анонимный	Бик-базар	Без года	Без года	Медь	2	
188	Раскоп II гл.15	Тимур	Не указано	Без года	Без года	Медь	2	
189	Раскоп II гл.10	Анонимный	Не указано	Без года	Без года	Медь	1	
190	Раскоп V(а29-33 кв.6-9 гл.10)	Анонимный	Не указано	Без года	Без года	Медь	1	
191	Раскоп XI гл.15	Анонимный	Не указано	Без года	Без года	Медь	1	
192	Раскоп V гл. 10	Анонимный	Не читается	Без года	Без года	Медь	1	
193	Сборы	Анонимный	Не указано	Без года	Без года	Медь	1	
194	Сборы	Анонимный	Не указано	Без года	Без года	Медь	1	
195	Сборы	Анонимный	Не указано	Без года	Без года	Медь	1	
196	Сборы	Анонимный	Не указано	Без года	Без года	Медь	1	
197	Сборы	Анонимный	Не указано	Неясен	Неясен	Медь	1	
198	Сборы	Анонимный	Не указано	Без года.	Без года	Медь	1	
199	Раскоп V (а 34 -30 гл.15)	Анонимный	Не указано	Без года.	Без года	Медь	1	Вырезана из заготовки.
200	Раскоп IV	Анонимный	Не указано	Без года	Без года	Медь	1	
201	Раскоп II гл.10	Анонимный	Не указано	881?	1476/ 77	Медь	1	
202	Сбор	Менли-гирей	Не указано	Без года	Без года	Серебро	1	
203	Раскоп XIII гл.18; раскоп IV гл.18, сборы	Менли-гирей	Кырк йер	894	1489/ 90	Серебро	5	
204	Раскоп IV гл. 25; раскоп XI гл.15,	Менли-гирей	Бахчи сарай	898	1493	Серебро	6	
205	Раскоп IV гл. 10, сбор	Менли-гирей	Не читается	Утрачен	Утрачен	Медь	2	Сильная коррозия.
206	Раскоп IV гл.15; раскоп XI гл.10, сборы	Анонимный	Не указано	Без года	Без года	Медь	3	
207	Сборы	Анонимный	Не указано	Без года	Без года	Медь	2	

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проанализированные нами материалы по нумизматике Сарайчика свидетельствуют, что город благодаря своему удобному расположению на узловом участке евразийских коммуникаций был, с возникновения вплоть до гибели, особо важным пунктом, где переплетались стратегические военно-политические, торгово-экономические и другие интересы, как регионов Золотой Орды, так и сопредельных с ней стран.

Культурные пласты городища содержат свидетельства бурных событий, контактов и диффузий, которые происходили во время существования Улуса Жочи и в последующие исторические эпохи. В то же время городская культура Сарайчика и его округа имела, по сравнению с синхронными культурами Нижнего Поволжья, Хорезма и Среднего Востока свою специфику, в большей степени отражавшую ее глубинные степные корни и тесные контакты с Дешти Кыпчаком и другими степными перифериями Великой империи (Самашев, 1998, стр. 142).

Нумизматический материал из городища Сарайчик также имеет свои особенности в сравнении с монетами из указанных регионов. Данные по нумизматике этих городов активно введены в научный оборот. Однако для проведения сравнительного анализа, который позволил бы понять конкретную роль Сарайчика в ряде моментов экономической и политической жизни Улуса Жочи, Ногайской Орды и Казахского ханства, полученного нумизматического материала пока явно не достаточно.

При анализе имеющегося на сегодняшний день монетного комплекса Сарайчика возникает много вопросов, которые не могут быть решены без существенного целевого пополнения его в будущем. Например, часть монет, встреченная в раскопах II, IV и XIII до глубины 30 см, видимо, чеканена ногайскими князьями – биями. Тамги на них разные - типы 184, 185, 189, 192. Видимо, в этом проявляется выход представителей кланов нурадина, тайбуги или кекувата – чинов, подчиняющихся бию, на уро-

вень верховной власти. На пуле, чеканенном в Бик Базаре (№ 187) имеется схожая тамга с типом 184. Обозначает ли это, что Бик Базар подчинялся бию, правившему в Сарайчике? При каком бие в Сарайчике чеканили подражания крымским (№ 201) монетам? И множество аналогичных вопросов.

В настоящее время нумизматический комплекс Сарайчиковского городища является прежде всего практическим оперативным инструментом, необходимым в археологических исследованиях. Именно с помощью монетных данных решается вопрос датировки стратиграфических пластов на городище и остатков архитектурных объектов.

Судя по нарративным источникам, топография и размеры города нередко менялись под влиянием природных и политико-экономических событий, центр его нередко перемещался. Сам Сарайчик, как населенный пункт, непрерывно существовал вплоть до настоящего времени. Периоды его расширения и уменьшения обозначались мемориальным комплексом, который существовал на его окраинах с XIII века по настоящее время и постоянно перемещался обозначая границы жилых кварталов. Городище буквально изрезано разновременными погребениями как грунтовыми, так и в корхах из обожженного кирпича. Эти погребения перерезали пласты, датированные монетами, затем эти участки порой вновь покрывались площадями жилых и иных сооружений. Поэтому нумизматический материал Сарайчика является вектором, позволяющим определиться в исследовании многих вопросов возникновения и развития средневековых городов левого крыла Улуса Жюшы.

В настоящее время остатки городища катастрофически быстро разрушаются. Поэтому ряд важнейших вопросов, связанных с реальными историческими событиями, могут решаться только при осуществлении новых спасательных археологических работ на развалинах городища Сарайчик.

**КАТАЛОГ СЕРЕБРЯНЫХ МОНЕТ
ИЗ КЛАДА, НАЙДЕННОГО
НА ГОРОДИЩЕ САРАЙЧИК В 2005 Г.**

Токтогу хан (1291-1313 гг.)

1. Серебро

Л. с. – В круглой рамке из точек: «Султан верховный / Гийяс-ад-Дуния (ревнитель мира) написано на древнеуйгурском: Токту-бек / справедливый». Во второй строчке – виньетка.

О. с. – В квадратной и круглой из точек рамках с 4-мя виньетками по сторонам: «Чекан Сарая / ал-Махруса / год 710».

Три экз. Вес- 1,05; 1,30; 1,15 гр. Совпадает с № 3 (см. каталог).

Мухаммад Узбек хан (1313-1341 гг.)

2. Серебро (новый тип)

Л. с. – В круглых линейной и точечных рамках – квадратофолиейная линейная. В ней «Нет Бога кроме / Аллаха Мухаммад / посланник Аллаха».

О. с. – В круглых линейной и точечной рамках – квадратная линейная рамка с текстом в ней: «Сарая / султан / написано на древнеуйгурском: Узбек / верховный / Узбек». Один экз. Вес-1,30 гр.

3. Серебро

Л. с. – В круглых линейной и точечных рамках – квадратофолиейная линейная. В ней: «Нет Бога кроме / Аллаха Мухаммад / посланник Аллаха».

О. с. – В квадратной рамке: «Султан / верховный / Узбек». Вокруг: «Чекан / Сарая / 714».

Три экз. Вес-1,05; 1,20; 1,20 гр. Совпадает с № 6 (см. каталог).

4. Серебро

Л. с. – В квадратофолиейной рамке: «Нет Бога, кроме / Аллаха. Мухаммад / посланник Аллаха».

О. с. – В квадратной рамке: «Султан / верховный / Узбек хан». Вокруг: «Чекан Сарая / год / 71... / ».

Два экз. Вес-0,85; 1,20 гр. Совпадает с № 7 (см. каталог).

5. Серебро

Л. с. – В квадратофолиейной рамке на трех строках: «Нет Бога кроме / Аллаха, Мухаммад / посланник Аллаха».

О. с. – В квадратной рамке на трех строках: «Султан / верховный / Узбек».

Один экз. Вес-1,05 гр. Совпадает с № 8 (см. каталог).

6. Серебро

Л. с. – В точечном ободке и линейной сдвоенной пятиарочной рамке на трех строках: «Султан Мухаммад / Узбек хан / справедливый».

О. с. – В круглых точечном и линейном ободках на трех строках: «Чекан Сарая / ал-Махруса (виньетка) / год 723».

Один экз. Вес- 1,10 гр. Совпадает с № 17 (см. каталог).

7. Серебро

Л. с. – В круглой точечной рамке на трех строках: «Нет Бога кроме / Мухаммад (в четырех виньетках) / посланник Аллаха / (по бокам) Да благословит / и спасет / его / Аллах».

О. с. – В точечной рамке из шести дуг надпись на 5 строках: «Чекан / Султан верховный / (между виньетками) Сарай / Мухаммад Узбек хан / 731».

Два экз. Вес 1,30; 1,20 гр. Совпадает с № 22 (см. каталог).

8. Сѐребро

Л. с. – в круглой линейной рамке на трех строках: «Нет Бога кроме / Аллаха / Мухаммад (в четырех виньетках) посланник Аллаха / (по бокам) да благославит / и спасет / его / Аллах». Вокруг имя четырех халифов.

О. с. – в круглой линейной и линейно-сдвоенной из 6 полудуг рамках на 4 строках надпись – «Чекан / Султан верховный / (между виньетками) Сарай / Мухаммад Узбек хан».

Два экз. Вес 1,15; 1,20 гр. Совпадает с № 27 (см. каталог).

9. Серебро

Л. с. – В круглой точечной рамке на трех строках: «Нет Бога кроме Аллаха / Мухаммад (в четырех виньетках) / посланник Его / (по бокам) Да благословит / и спасет / его / Аллах».

О. с. – В круглой точечной и линейной сдвоенной из 6 полу дуг рамках на 5 строках: «Чекан / Султан верховный / (между виньетками) Сарай / Мухаммад Узбек хан / 741».

Один экз. Вес 1,40 гр. Совпадает с № 32 (см. каталог).

Махмуд Жанибек хан (1341 -1357)

10. Серебро

Л. с. – На четырех строках: «Чекан / Султан справедливый / Жанибек хан / 741». Справа вертикально слово «год».

О. с. – В остатках обрамления из шести полудуг на трех строках: «Чекан Сарая / ал-Жадид (нового) года / 7». По бокам от цифры расположено по одной точке.

Два экз. Вес- 1,10; 1,25 гр. Совпадает с № 34 (см. каталог).

11. Серебро

Л. с. – В круглой линейной рамке на двух строках: «Султан справедливый / Жанибек хан (в четырех виньетках) Ниже 5 точек».

О. с. – В круглой линейной рамке – сдвоенная линейная рамка из шести приостренных полудуг. В ней на трех строках, верхняя сдвоена: «Чекан 4

Сарая / ал–Жадид, 2 / 7». (742 г.х.)

Девять экз. Вес 1,00; 1,05; 1,15; 1,20; 1,25; 1,30; 1,35; 1,35; 1,45; гр.

Совпадает с № 35 (см. каталог).

12. Серебро

Л. с. – В точечном и из шести полудуг ободках на четырех строках: «Султан справедливый / написано по-древнейгурском : Чамбек хан / Желал ад-Дин Махмуд / султан».

О. с. – В точечном линейном круговом ободке - фигурный картуш. В картуше на трех строках: “ Чекан Сарай / ал-Жадид / в году 743”.

Два экз. Вес 1,35; 1,15 гр. Совпадает с № 36 (см. каталог).

13. Серебро

Л. с. – В остатках точечного и линейного ободков на двух строках: «...справедливый / Жанибек-хан».

О. с. – В остатках ободков точечного, линейного, из шести полудуг на трех строках: «Чекан Сарая / ал-Жад... / 7». Над цифрой находится точка.

Два экз. Вес- 0,85; 1,15 гр. Совпадает с № 37 (см. каталог).

14. Серебро

Л. с. – «Султан справедливый / Жанибек хан (с тремя виньетками)».

О. с. – В линейной круглой рамке – линейная сдвоенная из шести полудуг. В ней на трех строках, верхняя сдвоена: «Чекан Сарая 8 / ал-Жадид 74».

Один экз. Вес 0,95 гр. Совпадает с № 43 (см. каталог).

15. Серебро

Л. с. – ободки не вошли в монетный кружок – читается «Султан / справедливый / Жанибек».

О. с. – 7 чекан Сарая / ал-Жадида 4/7.

Один экз. Вес-0,75 гр. Совпадает с № 44 (см. каталог).

16. Серебро

Л. с. – В линейном ободке на двух строках: «Сул-

тан справедливый / Жани-бек хан (с тремя плетенками)».

О. с. – В линейном ободке на двух строках (верхняя сдвоена): «8/Чекан Сарая / ал-Жадид, 4/ 7».

Четыре экз.. Вес-1,20; 1,34; 1,35; 1,35 гр. совпадает с № 45 (см. каталог).

17. Серебро

Л. с. – В линейной круглой рамке на двух строках: «Султан справедливый / Жанибек хан (с двумя виньетками)».

О. с. – В линейной круглой и линейной сдвоенной из 6 полудуг рамках на двух строках, строки сдвоены: «Чекан Сарая 7 / ал-Жадид 74».

Тирт экз. Вес- 0,80; 1,10; 1,15; 1,25 гр. Совпадает с № 46 (см. каталог).

18. Серебро

Л. с. – В линейной круглой рамке на двух строках: «Султан справедливый / Жанибек хан (с двумя виньетками)».

О. с. – В линейной круглой и линейной сдвоенной из 6 заостренных полу дуг рамках на двух строках, строки сдвоены: «Чекан Сарая 7 / ал-Жадид 7».

Два экз. Вес- 1,21; 1,35 гр. Совпадает с № 48 (см. каталог).

19. Серебро

Л. с. – В круглой линейной рамке на трех строках: «Султан справедливый / Жалал ад-Дин Махмуд / Жанибек хан».

О. с. – В круглой линейной рамке – линейная сдвоенная рамка из заостренных полудуг. В ней на трех строках: «Чекан / Гюлистана / 752 г.».

Три экз. Вес- 0,85; 1,05; 1,25 гр. Совпадает с № 56 (см. каталог).

20. Серебро (новый тип)

Л. с. – В круглой линейной рамке на трех строках: «Султан справедливый / Жалал ад-Дин Махмуд / Жанибек хан».

О. с. – В круглой линейной рамке – линейная сдвоенная рамка из заостренных полудуг. В ней на трех строках: «Чекан / Гюлистана / 752 г.».

Шесть экз. Вес- 1,10; 1,30; 1,32; 1,34; 1,35; 1,35гр. Совпадает с № 56 (см. каталог).

21. Серебро

Л. с. – На двух строках: “Султан справедливый / Жанибек хан”.

О.с. – В рамке из шести дуг на четырех строках: “Чекан / Гюлистана / (плетенка) года / 752”.

Семь экз. Вес- 0,82; 1,21; 1,22; 1,24; 1,32; 1,33; 1,48 гр. Совпадает с № 61(см. каталог).

22. Серебро

Л. с. – В линейной круглой рамке на двух строках: «Ас-султан справедливый / (виньетка) Жанибек хан».

О. с. – В линейных круглой и из шести заостренных полудуг рамках на трех строках: «Чекан / Гюлистана / 753».

Два экз. Вес- 1,26; 1,27 гр. Совпадает с № 67 (см. каталог).

Бердибек хан (1357-1359 гг.)

23. Серебро

Л. с. – В остатках точечного и линейного ободков на трех строках: «Ас-султан справедливый / Бердибек хан / да продлится его царствие».

О. с. – В остатках ободка из шести полудуг на трех строках: «Чекан / города Гюлистана / в 759 году».

Один экз. Вес 1,50 гр. Совпадает с № 70 (см. каталог).

24. Серебро

Л. с. – В линейной круглой рамке на трех строках: «Ас-султан справедливый / Бердибек хан / да продлится его царствие».

О. с. – В линейных круглой и из шести полудуг рамках на трех строках: «Чекан / города Гюлистана / в году 759 (виньетка)».

Пять экз. Вес 1,35 гр. Совпадает с № 71 (см. каталог).

25. Серебро

Л. с. – В остатках точечного, линейного и в виде

б- угольной звезды ободках на трех строках: «Бердибек хан / Султан справедливый / Бердибек хан / ...».

О. с. – В остатках точечного и линейного ободков в строку: «Чекан / города Гюлистана / в году 760».

Один экз. Вес – 1,25 гр. Совпадает с № 72 (см. каталог).

26. Серебро

Л. с. – В линейной круглой рамке на трех строках: «Султан справедливый / Мухаммад Берди / бек хан».

О. с. – В линейных круглой и из шести полу дуг рамках на трех строках: «Чекан Сарая / ал-Жадид / (между звездочек) 762».

Один экз. Вес 1,35 гр. Совпадает с № 73 (см. каталог).

27. Серебро

Л. с. – В точечном и линейном ободках на трех строках: «Султан справедливый / Мухаммад Берди / бек хан».

О. с. – В линейном ободке и шестилепестковом обрамлении в три строки (верхняя сдвоена): «Чекан Сарая / ал-Жадид / год 759».

Один экз. Вес: 1,33гр. Совпадает с № 73 (см. каталог).

Кульна хан (1359 - 1360 гг.)

28. Серебро

Л. с. – В линейной круглой рамке на трех строках: «Султан справедливый / Кульна хан / Да продлится его царствие».

О. с. – В линейных круглой и из шести сдвоенных полудуг рамках на трех строках: «Чеканен в / городе Гюлистане / 760».

Один экз. Вес 1,22 гр. Совпадает с № 77 (см. каталог).

29. Серебро

Л. с. – В линейной круглой рамке на трех строках: «Султан справедливый / Кульна хан / Да продлится его царствие».

О. с. – В линейных круглой и из шести сдвоен-

ных полудуг рамках на трех строках: «Чеканен в / городе Гюлистане / 761».

Один экз. Вес 1,26 гр. Совпадает с № 77 (см. каталог).

Науруз - хан (1359 - 1360 гг.).

30. Серебро

Л. с. – На трех строках текст: «Султан .../ Наурузбек хан справедливый / да продлится его царствие».

О. с. – В остатках точечного и из шести полудуг ободках на четырех строчках: «Чеканен Сарай / ал-Жадид / 761 / году».

Два экз. Вес 1,71 гр. Совпадает с № 82 (см. каталог).

31. Серебро

Л. с. – На трех строках текст: «Султан справедливый / Наурузбек хан .../ да продлится его царствие».

О. с. – В остатках точечного и из шести полудуг ободках на четырех строчках: «Чеканен в / городе Гюлистане / 761 / году».

Два экз. Вес 0,56 гр. Совпадает с № 82 (см. каталог).

Махмуд Хызр хан (1359 - 1361 гг.)

32. Серебро

Л. с. – в линейной круглой рамке на трех строках надпись: «Султан справедливый / Хызр хан / да продлится его царствие».

О. с. – точечной линейной рамке и рамке из шести полудуг на трех строках: «Чекан / города Гюлистана / 761».

Один экз. Вес 0,85 гр. Совпадает с № 84 (см. каталог).

33. Серебро

Л. с. – в линейной круглой рамке на трех строках надпись: «Султан справедливый / Хызр хан / да продлится его царствие».

О. с. – точечной линейной рамке и рамке из шести полудуг на трех строках: «Чекан / города Гюлистана / 762».

Один экз. Вес 079 гр. Совпадает с № 85 (см.

каталог).

34. Серебро

Л. с. – В линейной круглой рамке на трех строках текст: «Султан справедливый / Хызр-хан / да продлится его царствие».

О. с. – В точечной и линейных круглой и из шести полудуг рамках на трех строках текст: «Чекан Сарая / ал-Жадид / 761».

Один экз. Вес 0,74 гр. Совпадает с № 87 (см. каталог).

35. Серебро

Л. с. – В остатках точечного и линейного ободках на трех строках текст: «Султан справедливый / Хызр-хан / да продлится его царствие».

О. с. – В остатках точечного, линейного и из шести полудуг ободках на трех строках (верхняя сдвоена): «Чекан Сарая / ал-Жадид / 762».

Один экз. Вес 0,87 гр. Совпадает с № 87 (см. каталог).

Келдибек хан (1361 - 1362 гг.)

36. Медь

Л. с. – В линейном и из шести полудуг ободках на трех строках: «Султан Келдибек / да продлится его царствие».

О. с. – В линейном ободке квадратная рамка. В сегментах - виньетки. В рамке на трех строках текст: «Чеканен / Сарая / ал-Жадид / 762».

Один экз. Вес 1,26 гр. Совпадает с № 95 (см. каталог).

Абдуллах хан (1360 - 1370гг.)

37. Медь

Л. с. – в линейном ободке расположена квадратная. Вокруг него виньетки. В рамке на трех строках: «Султан справедливый / Абдуллах хан / да продлится его царствие».

О. с. – в линейном ободке расположены два квадрата, повернутые на 45° друг к другу. Внутри на трех строках: «Чекан Сарая / ал-Жадид / 764».

Один экз. Вес 1,24 гр. Совпадает с № 102 (см. каталог).

**КАТАЛОГ МЕДНЫХ МОНЕТ, НАЙДЕННЫХ НА ГОРОДИЩЕ
САРАЙЧИК В 2005 г. (РАСКОП V).**

1. Медь

Л. с. – В точечном ободке с виньеткой: «Кутлуг булсун – в добрый час / новый пул / чекан Сарая».

О. с. – Зверь, идущий влево с маленькой головкой с изогнутым над спиной хвостом.

Один экз. Веса 0,95 гр. Совпадает с № 9 (см. каталог).

2. Медь

Л. с. – В линейном ободке - шестиугольная рамка. В ней на четырех строках: “Чекан Сарая / ал-Жадид / ?”.

О. с. – В линейном ободке - шестиосевая розетка.

Три экз. Вес 0,65; 1,58; 1,34 гр. Совпадает с № 57 (см. каталог).

3. Медь

Л. с. – В шестилепестковом обрамлении на четырех строках текст: “Чекан Сарая / ал-Жадид / 753”.

О. с. – Цветочная розетка.

Один экз. Веса 2,20 гр. Совпадает с № 64 (см. каталог).

4. Медь

Л. с. – В точечном и линейном ободках на трех строках: «Султан справедливый / (в линейном картуше) Хызр-хан / да продлится его царствие».

О. с. – В точечном, линейном и из шести полудуг ободках на трех строках (верхняя сдвоена): «Чекан Сарая / ал-Жадид / 762».

Один экз. Вес 1,54 гр. Совпадает с № 89 (см. каталог).

5. Медь

Л. с. – В точечном ободке и в шестилепестковом обрамлении на трёх строках (верхняя сдвоена) расположен текст: «Чекан Сарая / ал-Жадид / 7».

О. с. – В точечном ободке - шестилепестковая розетка.

Один экз. Вес 1,53 гр. Совпадает с № 115 (см. каталог).

6. Медь

Л. с. – В поле монеты на трех строках текст: «Чекан / Сарай (плетенка) / джолчу».

О. с. – В ободке из шести полудуг - шестилепестковая розетка.

Один экз. Вес 0,83 гр. Совпадает с № 163 (см. каталог).

7. Медь

Л. с. – В точечном и линейном ободках на четырех строках: «Чекан / Сарая / ал-Жадид Ун / алты данг».

О. с. – В точечном и линейном ободках - двуглавый орел.

Один экз. Вес 1,51 гр. Совпадает с № 38-40 (см. каталог).

8. Медь

Л. с. – Фрагменты текста. Нечитабельные.

О. с. – В точечном ободках – тамгообразные линии.

Три экз. Вес – 2,83; 2,74; 1,51 гр. (Не издан.)

Кроме того, 11 медных монет разного размера и веса с остатками неясных надписей не определяются.

**КАТАЛОГ МЕДНЫХ МОНЕТ,
СОБРАННЫХ НА ГОРОДИЩЕ САРАЙЧИК В 2005 г.**

Мухамад Узбек хан (1313-1341 гг.)

1. Медь

Л. с. – в точечном ободке с виньеткой «Кутлуг булсун – в добрый час / новый пул / чекан Сарая».

О. с. – ободок стертый, лев, идущий влево. Один экз. Вес 0,82 гр. Совпадает с № 30 (см. каталог).

Хайр Пулат хан (1362-1363 гг.)

3. Медь

Л. с. – В линейном ободке расположена квадратная рамка. В секторах - виньетки. В рамке на трех строках: «Ас-султан справедливый / Хайр - Пулад - хан / да продлится его царствие».

О. с. – В линейном ободке расположены два квадрата, повернутые на 45° друг к другу. Внутри, на трех строках (верхняя сдвоена), текст: «Чекан Сарая / ал-Жадид / 764».

Один экз. Вес 2,30 гр. Совпадает с № 98 (см. каталог).

4. Медь

Л. с. – В точечном ободке - шестилепестковое обрамление. В нем в четыре строки: “Чекан / Сарай / ал-Жадид / 752”.

О. с. – В линейном ободке – шестиосевая розетка.

Два экз. Вес 2,11; 1,12 гр. Совпадает с № 59 (см. каталог).

5. Медь

Л. с. – В точечном и линейном ободках на трех строках: «Султан справедливый / (в ли-

нейном картуше) Хызр-хан / да продлится его царствие».

О. с. – В точечном, линейном и из шести полудуг ободках на трех строках (верхняя сдвоена): «Чекан Сарая / ал-Жадид ».

Один экз. Вес 2,42 гр. Совпадает с № 89 (см. каталог).

6. Медь

Л. с. – В поле монеты остатки грубо выгравированного текста: « ал-Жадид ».

О. с. – В поле монеты остатки изображения грубо выгравированного двуглавого орла.

Один экз. Вес 0,62 гр. Совпадает с № 181 (см. каталог).

Бердибек хан (1357-1359 гг.)

7. Медь

Л. с. – в точечном ободке читается: «Султан верховный Бердибек хан».

О. с. – неясный текст в дугообразных катушке(?).

Один экз. Вес 1,23 гр.

8. Медь

Л. с. – в точечном ободке читается только : «Султан спарведливый ...».

О. с. – неясный текст в дугообразных линиях. Один экз. Вес 1,20 гр. (Не издан).

9. Медь

Л. с. – В линейных и точечном ободках: «Ун / алты / пул данг». Вокруг: «Чекан / Сарая / год /?».

О. с. – В линейном и точечном ободках - 5-ти конечная звезда.

Один экз. Вес 0,75 гр. совпадает с № 15 (см. каталог).

10. Медь

Л. с. – В точечном и линейном ободках на четырех строках: «Чекан / Сарая / ал-Жадид Ун / алты данг».

О. с. – В точечном и линейном ободках - двуглавый орел.

Один экз. Вес 1,05 гр. совпадает с № 38

(см. каталог).

11. Медь

Л. с. – На трех строках: «Чекан / Сарая / ал-Жадид».

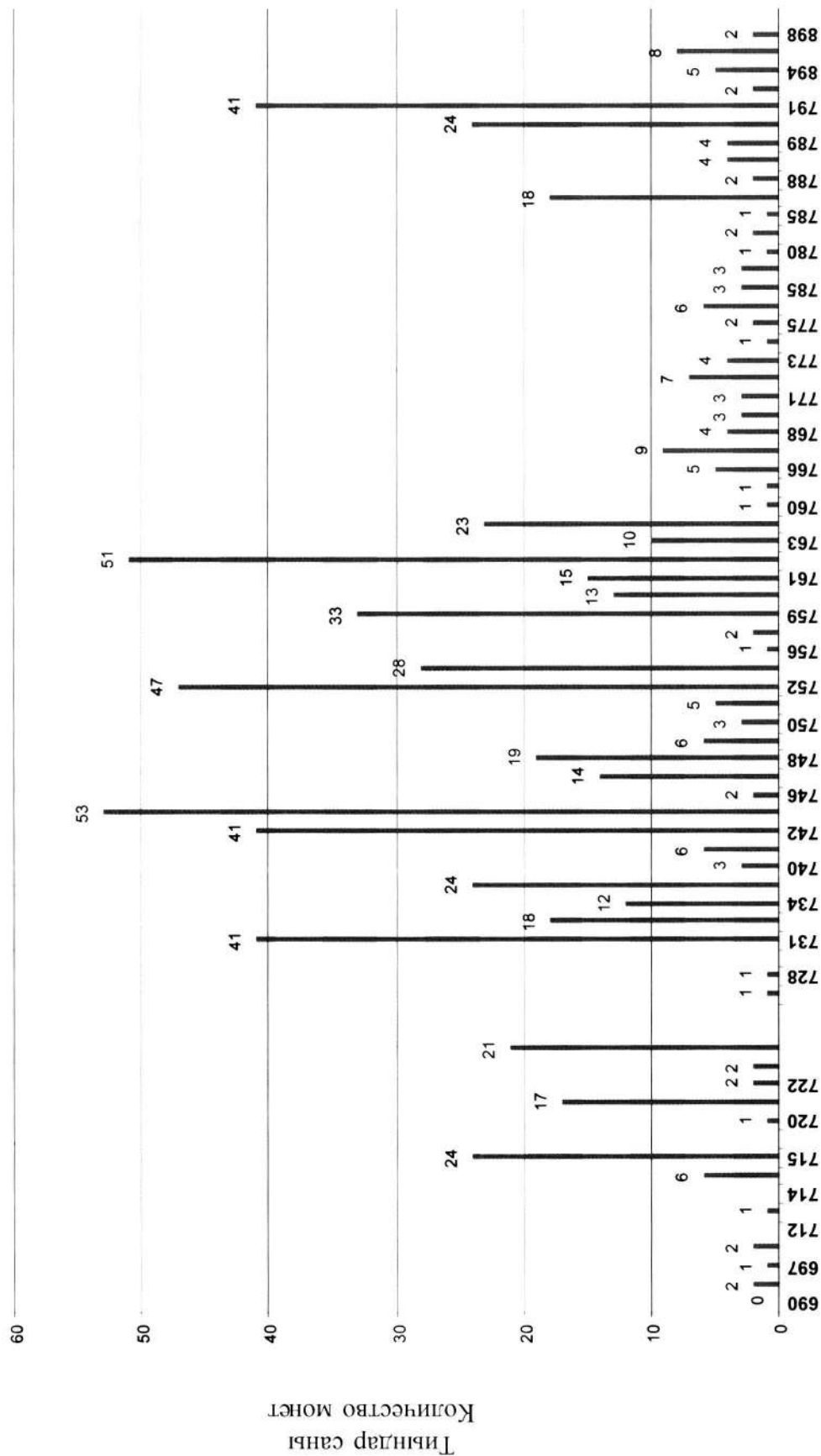
О. с. – Двуглавый орел.

Один экз. Вес 0,85 гр. совпадает с № 40 (см. каталог).

7 медных монет разного размера и веса с остатками неясных надписей не определяются.

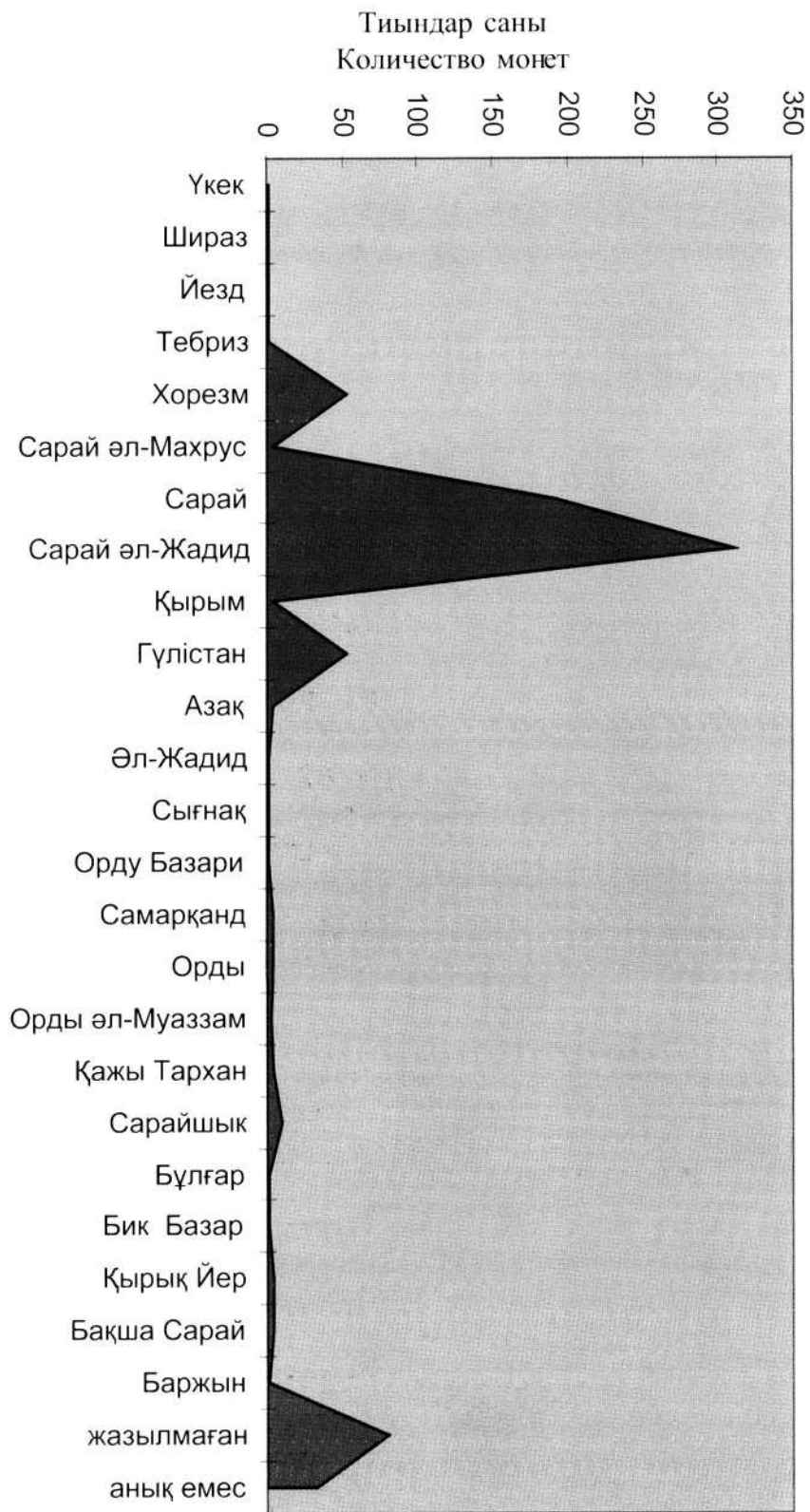
ӘДЕБИЕТТЕР ЛИТЕРАТУРА

- Абулгази Багадур-хан.** Родословное древо тюрков. Москва-Ташкент-Бишкек, 1966.
- Варваровский Ю.Е.** Распад Улуса Джучи в 60-70-е годы XIV в. (по данным письменных источников и нумизматики): Автореф. дис. канд. ист. наук. Казань, 1994, с. 17.
- Васильев А.** Тяжбердинский клад // Археологии, истории и этнографии. том XXXIV, вып.1-2, Казань, 1928.
- Григорьев А.П.** Золотоордынские ханы 60-70-х годов XIV в.: Хронология правлений //Историография и источниковедение истории стран Азии и Африки. М., 1983, вып. VII, с. 9-54.
- Йазди Шараф ад-Дин Али.** Зафар-наме, Ташкент, 1972.
- Иванов Н.Н.** Монетные сборы в археологическом маршруте Хорезмской экспедиции 1966 года. //Древности Поволжья и других регионов. Выпуск III. Нумизматический сборник, том II, Нижний Новгород, 2000.
- Клоков В.Б., Лебедев В.П.** Монетное обращение золотоордынского города Бельджамен // Древности Поволжья и других регионов. Выпуск III.
- Нумизматический сборник**, Т. II, Нижний Новгород, 2000.
- Клоков В.Б., Лебедев В.П.** Монетный комплекс с Селитренного городища // Древности Поволжья и других регионов, выпуск IV, том 3, Нижний Новгород, 2002.
- Лебедев В.П.** Нумизматические этюды саратовского краеведа и нумизмата Ю.Е.Пырсова (1930-1997) // Древности Поволжья и других регионов. Выпуск III. Нумизматический сборник. Том II. Нижний Новгород, 2000.
- Мухамадиев А.Г.** Булгаро-татарская монетная система XII - XV вв. М., 1983.
- Пырсов А.В.** Приглашение к поиску // Годы и люди. Вып. 3, Саратов, 1988.
- Retowski O.** Die Munzen der Girei // ТМНО, том III, вып.2, Москва, 1905.
- Савельев П.С.** Монеты джучидские, джагатайские, джелаирские и другие, обращавшиеся в Золотой Орде в эпоху Тохтамыша. Выпуск третий // ТВОРАО, ч. III, Отдел второй, СПб, 1858.
- Самашев З.** Исследование золотоордынского города Сарайчик // Проблемы изучения и сохранения исторического наследия. Алматы, 1998.
- Самашев З., Кожак Д., Талев Д.** Сарайчик: проблемы исследования Великого города // Проблемы изучения и сохранения исторического наследия. Алматы, 1998. С. 240-245.
- Самашев З.С., Плахов В. В.** Об одном архитектурном комплексе Сарайчика // Материалы пленарного заседания международной научно-практической конференции «История цивилизации и духовной культуры кочевников». Т.1. Павлодар.
- Сафаргалиев М.Г.** Распад Золотой Орды // На стыке континентов и цивилизации М., 1996.
- Сингатуллина А.З.** Джучидские монеты поволжских городов /Казань, 2003.
- Тасмагамбетов И., Самашев З.** Сарайчик, Алматы, 2001.
- Тизенгаузен В.Г.** Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды, СПб, 1884.
- Трепавлов В.В.** Сарайчук: переправа, некрополь, столица, развалины. //Тюркологический сборник. 2001. Золотая Орда и ее наследие. Москва, 2002.
- Утемиш хаджи.** Чингиз-наме. Алматы, 1992.
- Федоров-Давыдов Г.А.** Нумизматика Хорезма Золотоордынского периода // Нумизматика и эпиграфика, том V, 1965.
- Федоров-Давыдов Г.А.** Денежное дело Золотой Орды, М., 2003.
- Фомичев Н.М.** Джучидские монеты из Азова // Советская археология, 1981, № 1.
- Френ Х.М.** Монеты ханов Улуса Джучиев или Золотой Орды с монетами разных иных мухамеданских династий правления. СПб, 1832.
- Хан Н.А.** Лопаревский клад золотоордынских монет и денежных слитков XIV в. //Российская археология, № 1, М., 2002.
- Янина С.А.** Джучидские монеты из раскопок и сборов Куйбышевской экспедиции в Болгарах в 1946-1952 гг.// Труды Куйбышевской археологической экспедиции. Т.1. МИА. № 42, М., 1954.
- Янина С.А.** Джучидские монеты из раскопок и сборов Куйбышевской экспедиции в Болгарах в 1957 году / Труды Куйбышевской археологической экспедиции. Т.III. Москва: Наука, 1960
- Янина С.А.** Монеты Золотой Орды из раскопок и сборов Поволжской археологической экспедиции на Царевском городище в 1959-1962 гг. // Поволжье в средние века. М., 1970.

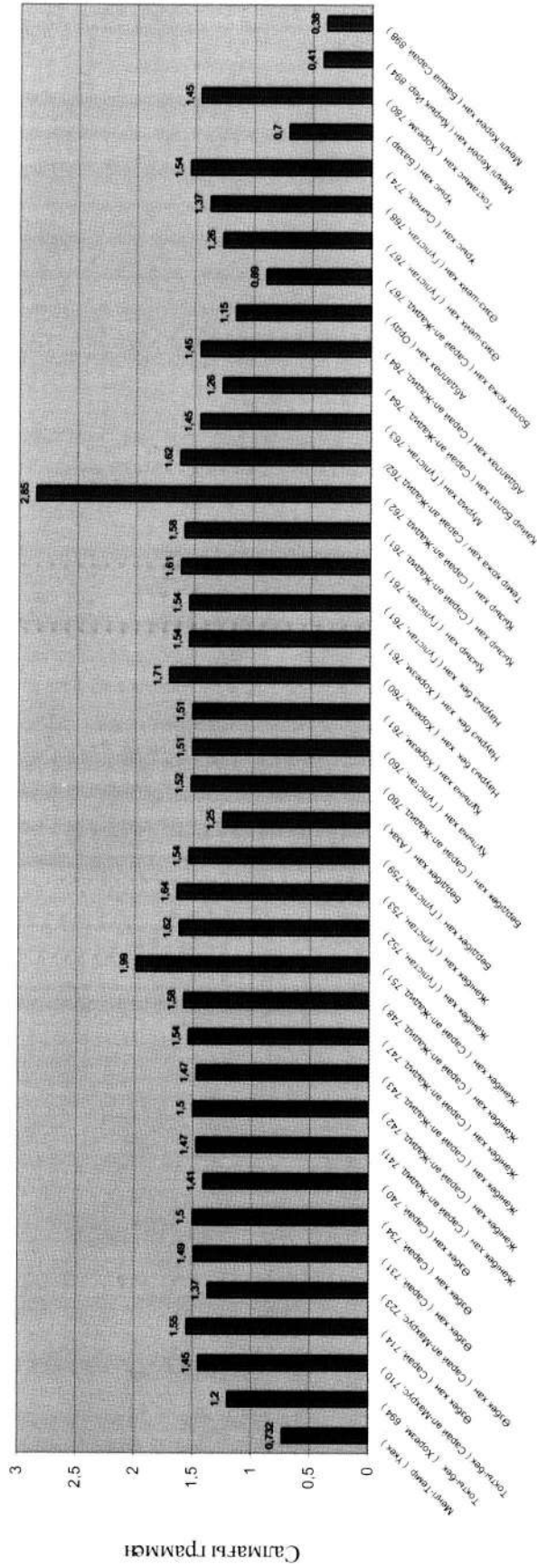

Сарайшық қаласында табылған тындардың саны
Количество найденных монет на городище Сарайчик

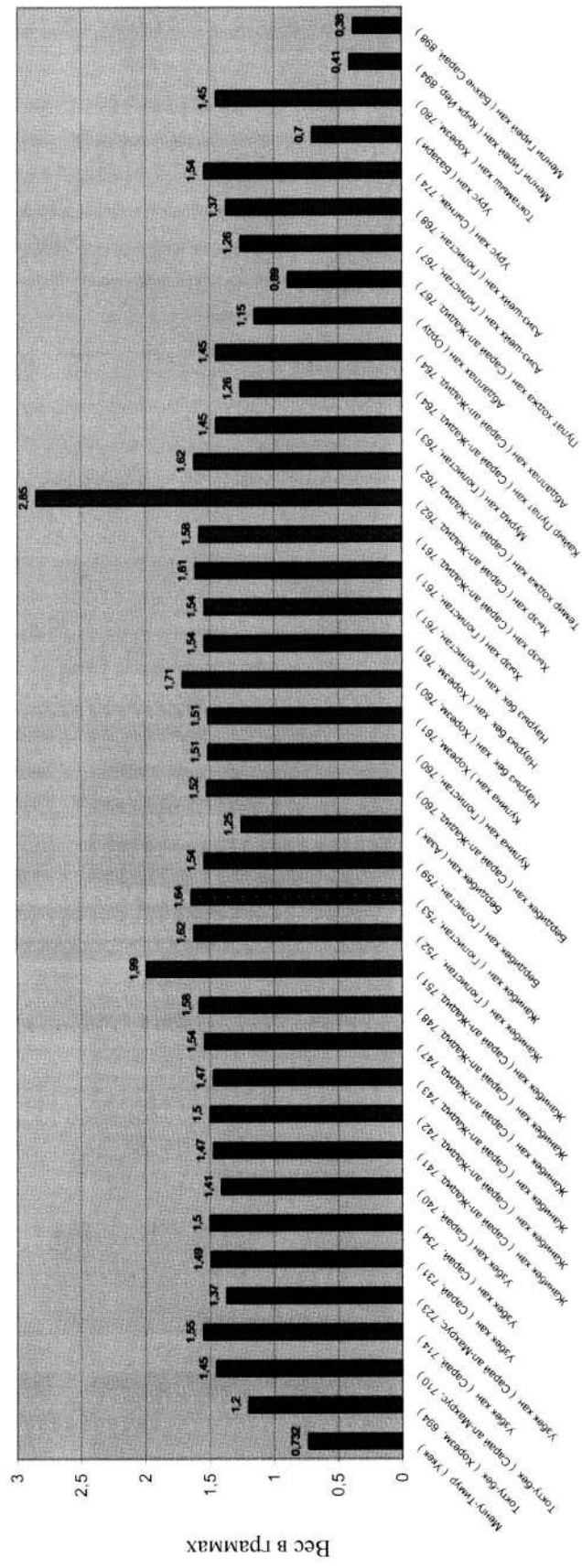

Тиындардың соғылған орындары бойынша саны
Количество монет по месту чеканки

Күміс тиындардың ен ауыр салмағы

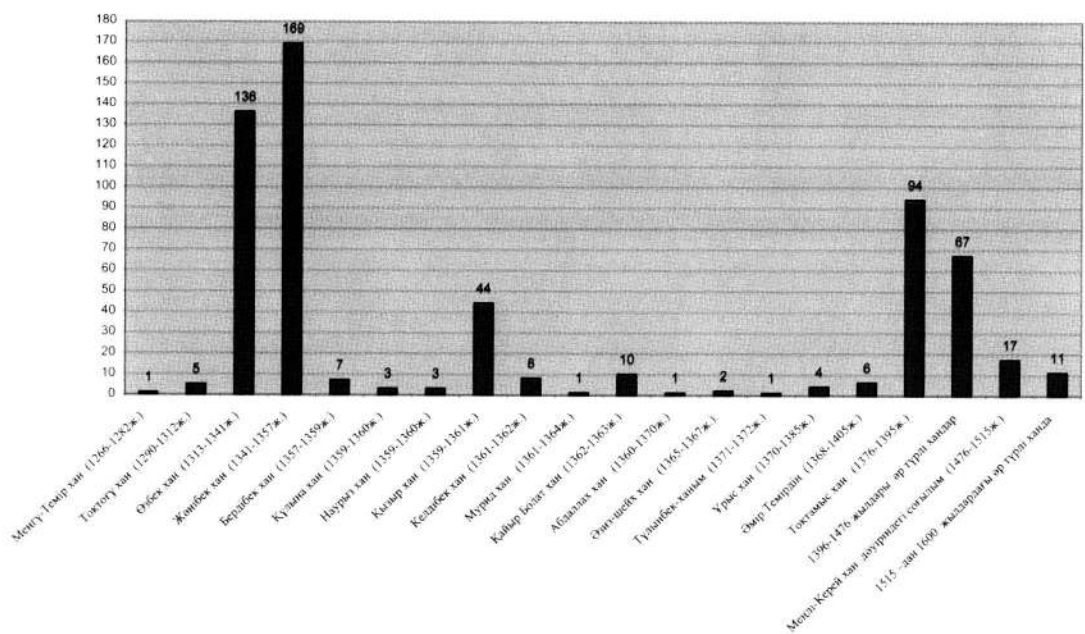

Максимальный вес серебряных монет

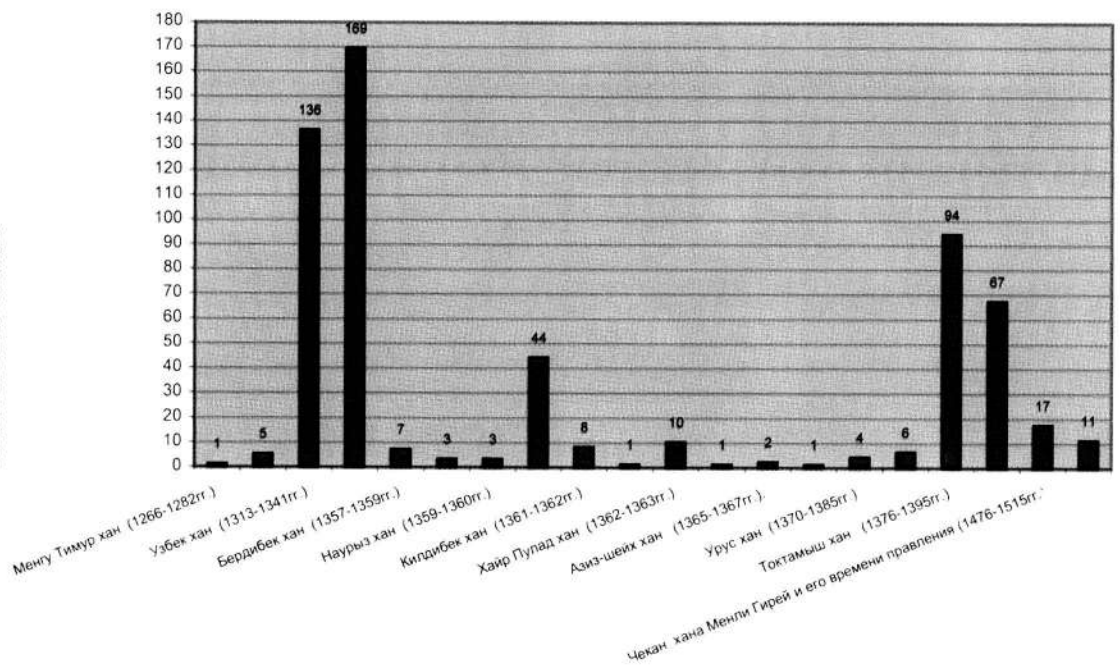

Тиындар саны

Тиындардың билеушілердің аты бойынша саны

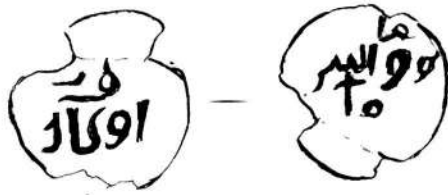
Количество монет

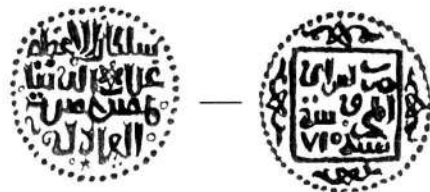
Количество чеканки по имени правителей

I таблица

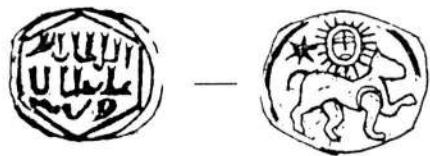
(Суреттерін әзірлеген Ж. Жаңабаев)

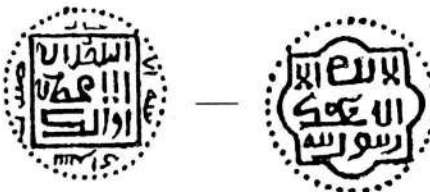
1

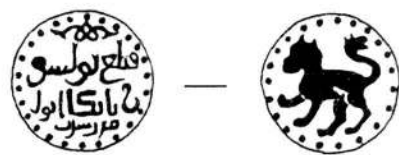
3

5

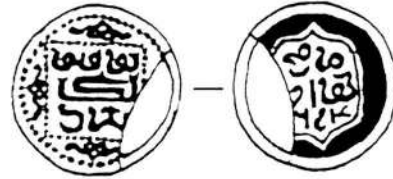
7

9

Таблица I

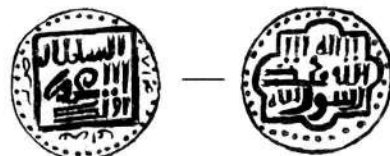
(Рисунки выполнены Дж. Жаңабаевым)

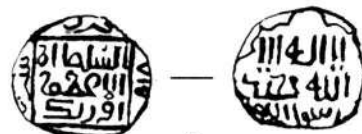
2

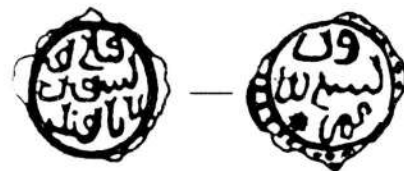
4

6

8

10

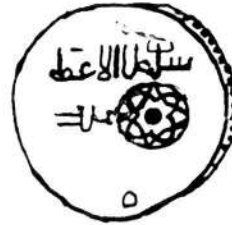
11

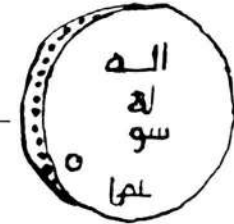
12

13

14

15

16

17

18

19

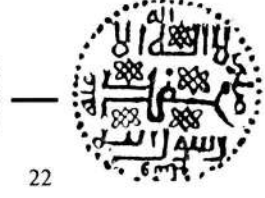
20

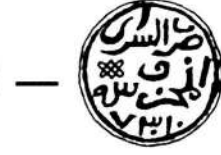
21

22

23

24

25

26

27

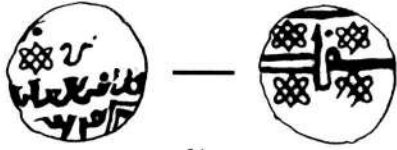
28

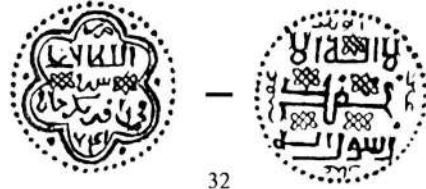
29

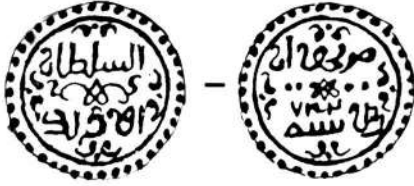
30

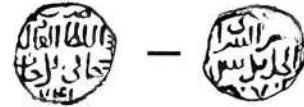
31

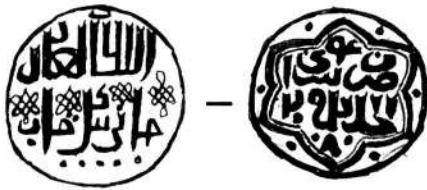
32

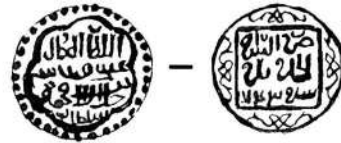
33

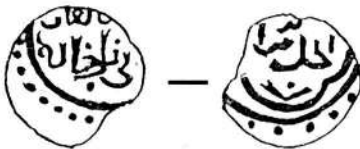
34

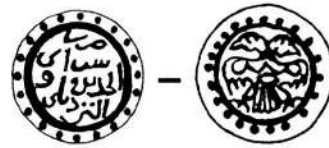
35

36

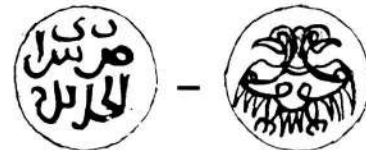
37

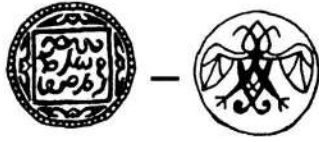
38

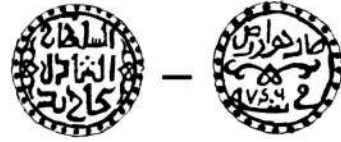
39

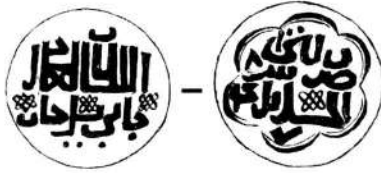
40

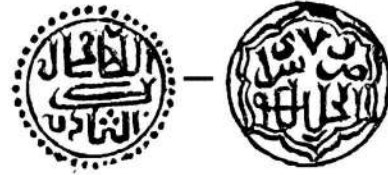
41

42

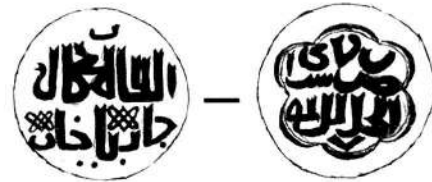
43

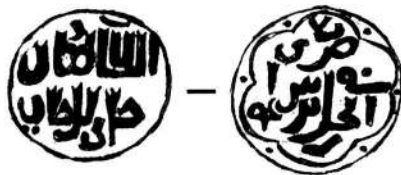
44

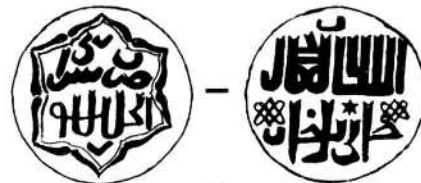
45

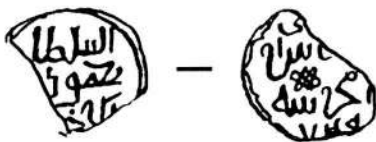
46

47

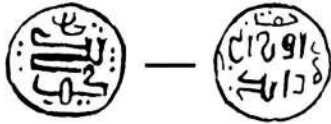
48

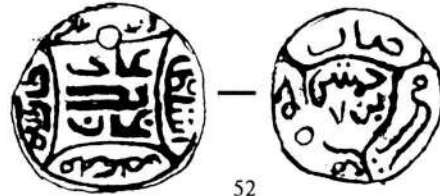
49

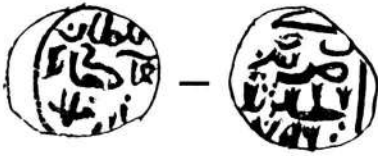
50

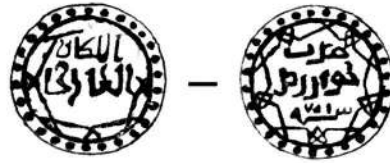
51

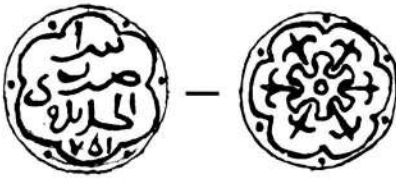
52

53

54

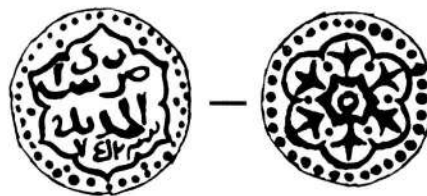
55

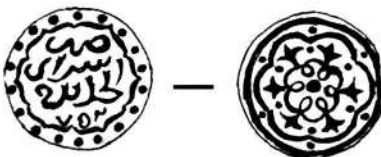
56

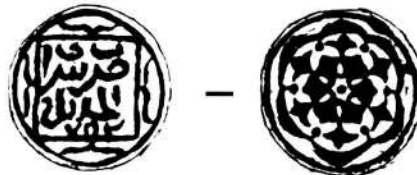
57

58

59

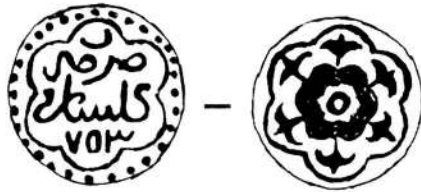
60

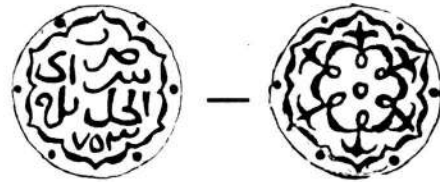
61

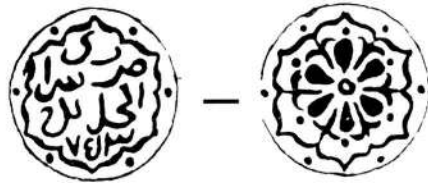
62

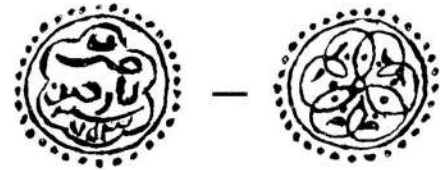
63

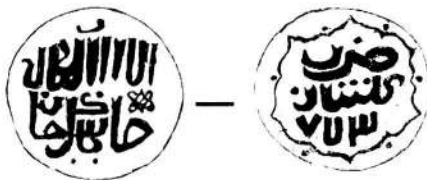
64

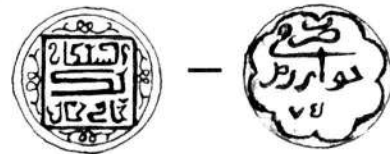
65

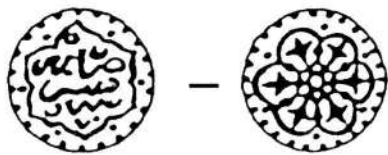
66

67

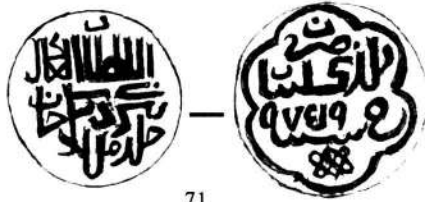
68

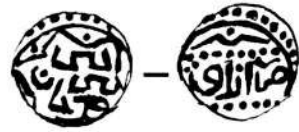
69

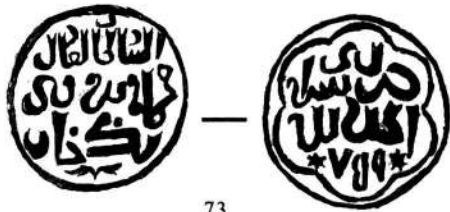
70

71

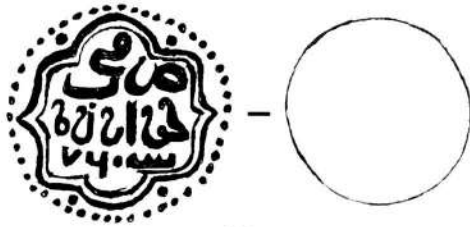
72

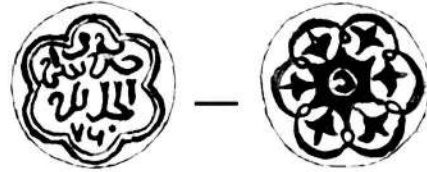
73

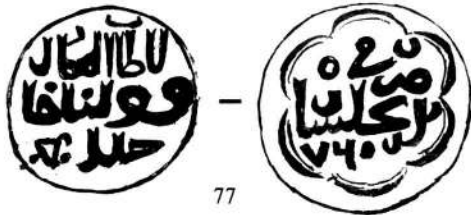
74

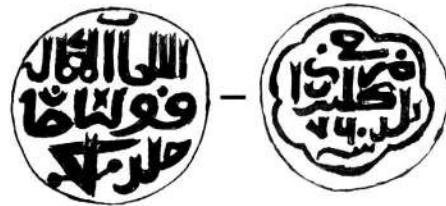
75

76

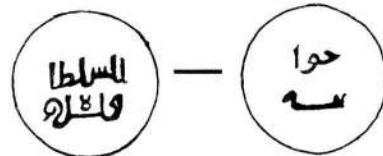
77

78

79

80

81

82

83

84

85

86

87

88

89

90

91

92

93

94

95

96

97

98

99

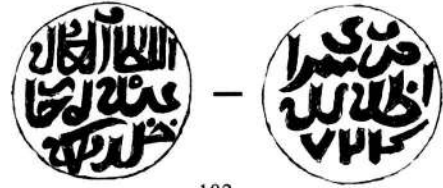
100

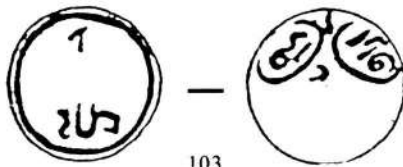

101

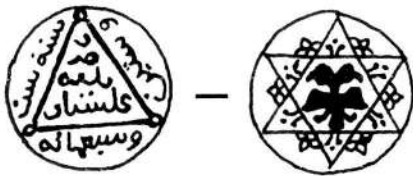
102

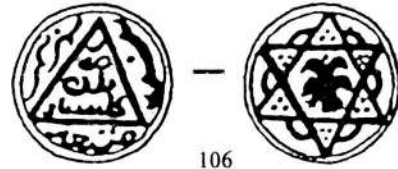
103

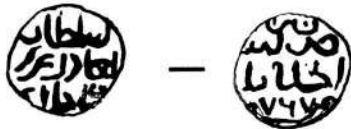
104

105

106

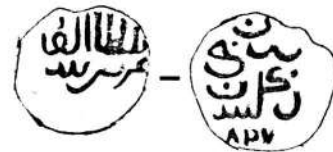
107

108

109

110

111

112

113

114

115

116

117

118

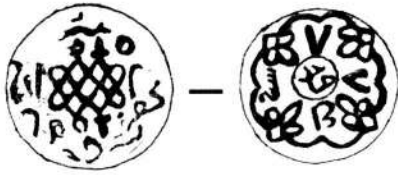

119

120

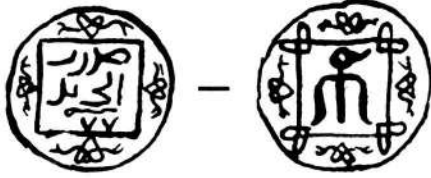

121

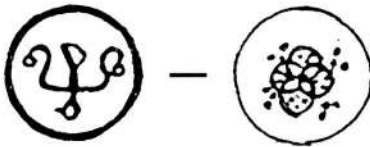
122

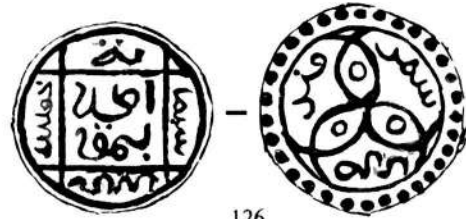
123

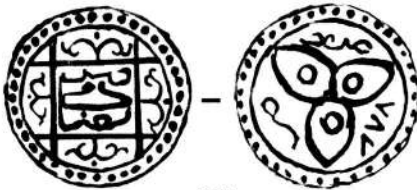
124

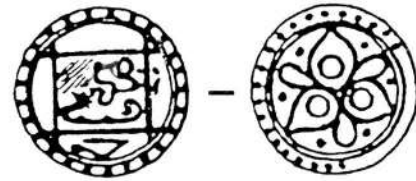
125

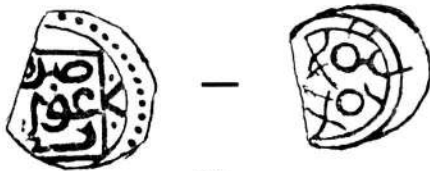
126

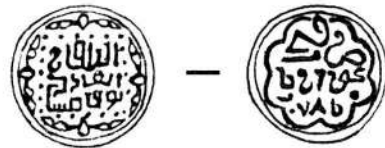
127

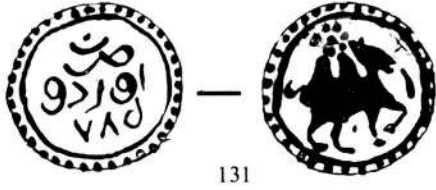
128

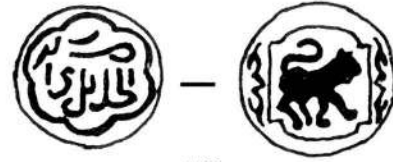
129

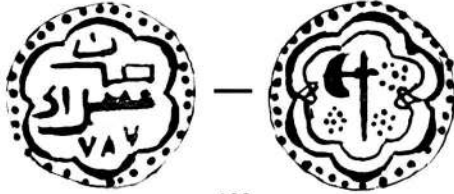
130

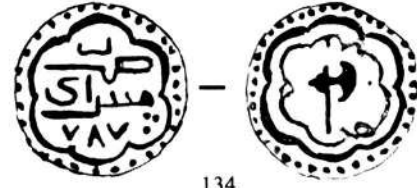
131

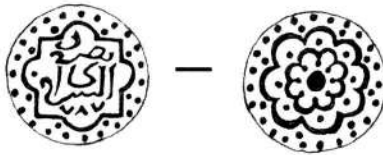
132

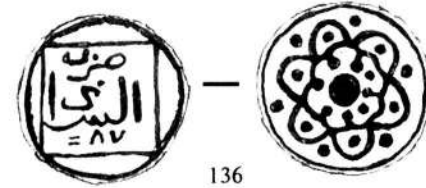
133

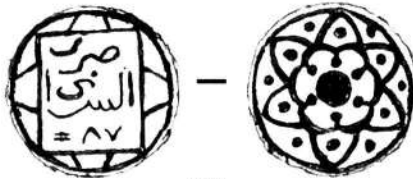
134

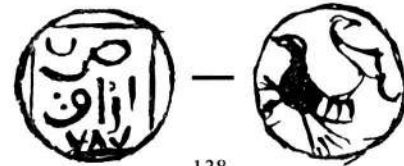
135

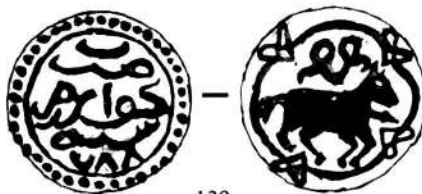
136

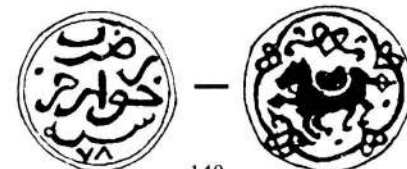
137

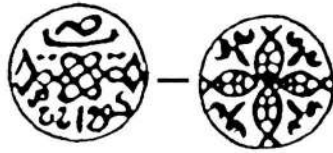
138

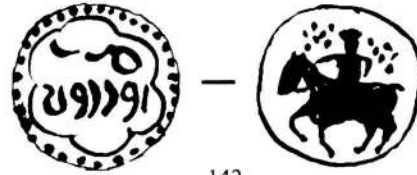
139

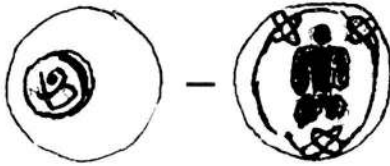
140

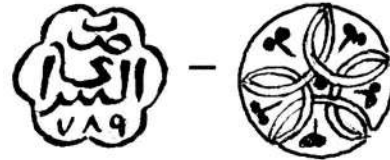
141

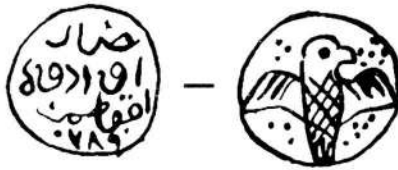
142

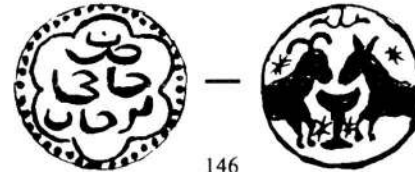
143

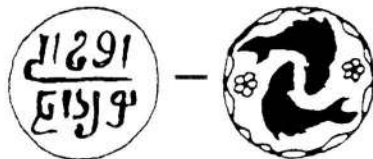
144

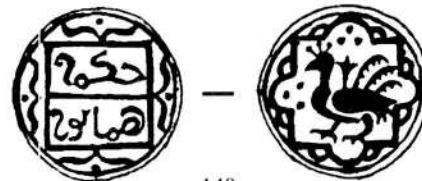
145

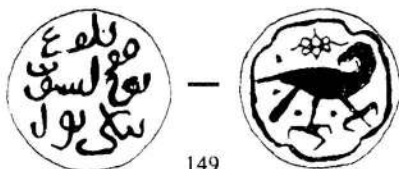
146

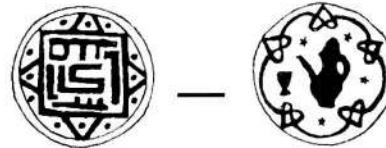
147

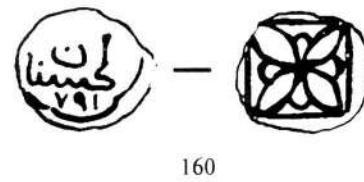
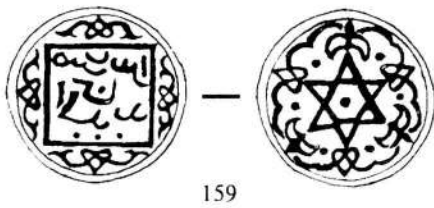
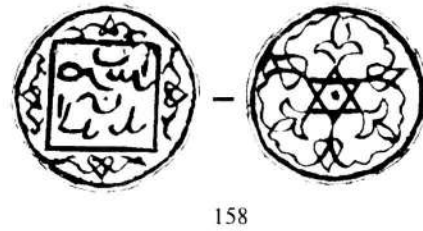
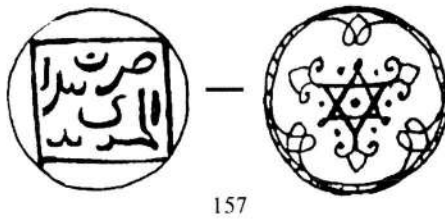
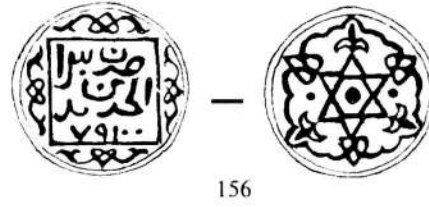
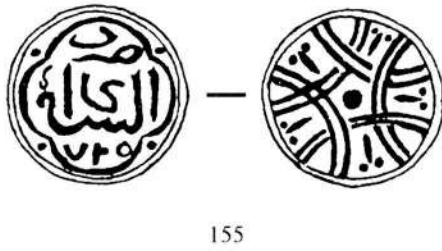
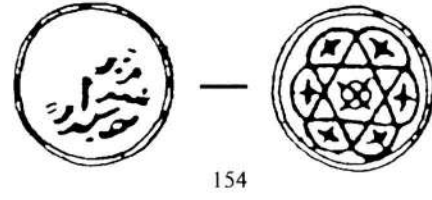
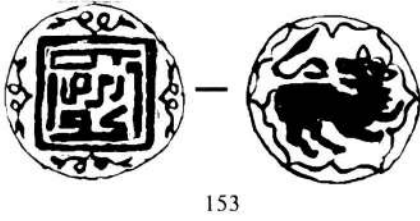
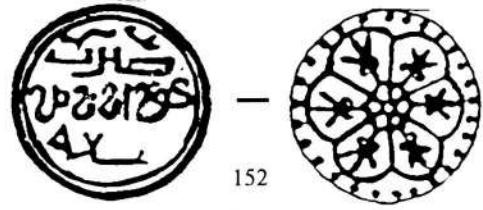
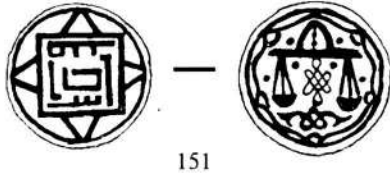
148

149

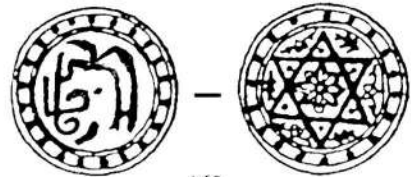

150

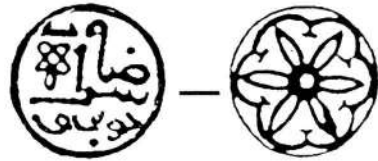

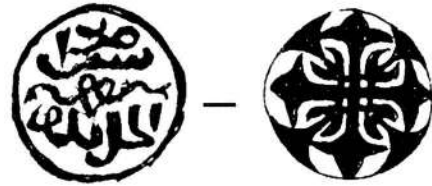
161

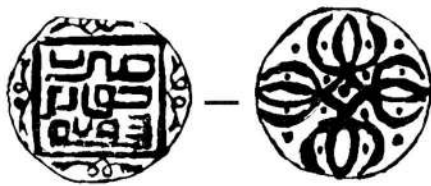
162

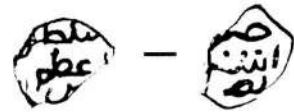
163

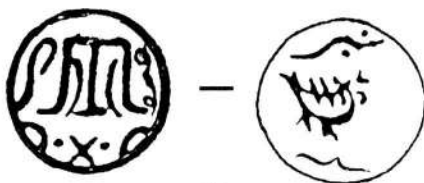
164

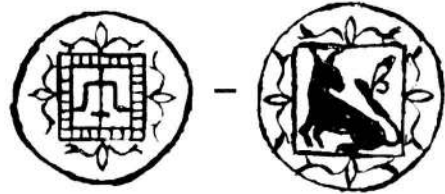
165

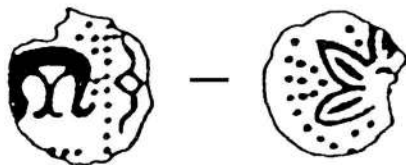
166

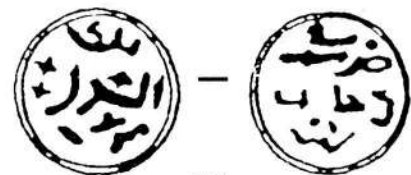
167

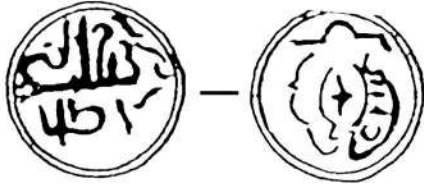
168

169

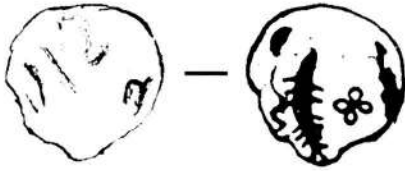
170

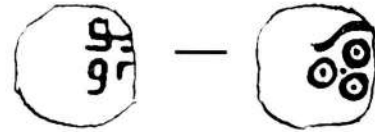
171

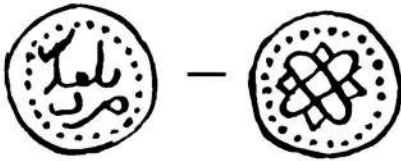
172

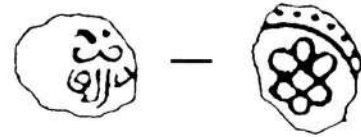
173

174

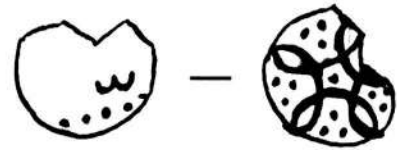
175

176

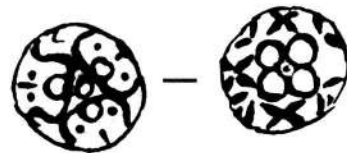
177

178

179

180

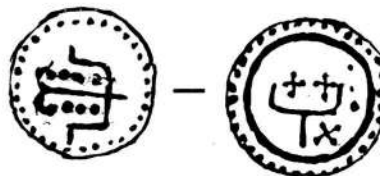
181

182

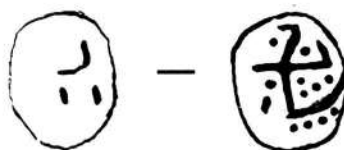
183.

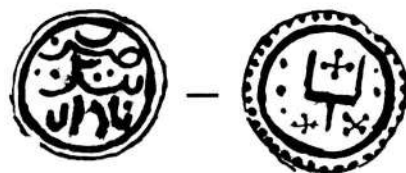
184

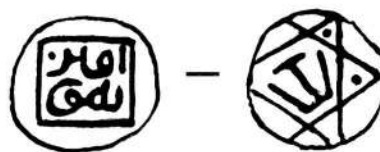
185

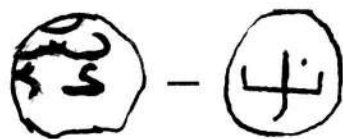
186

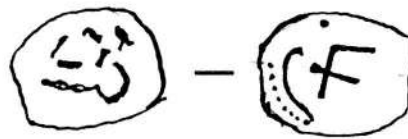
187

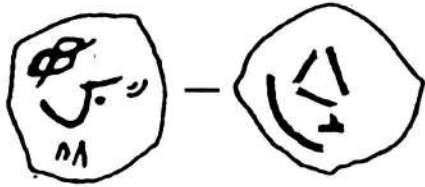
188

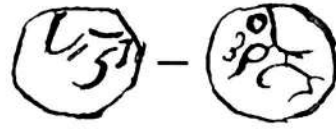
189

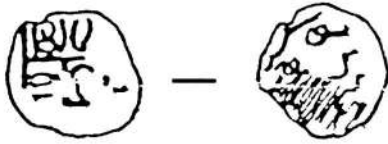
190

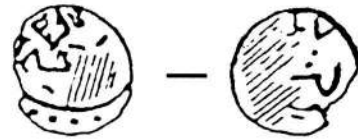
191

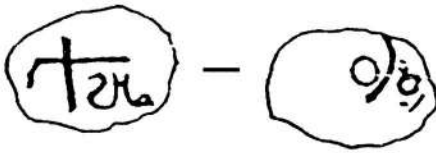
192

193

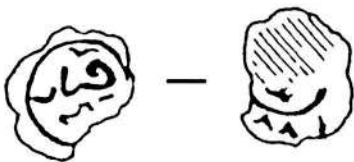
194

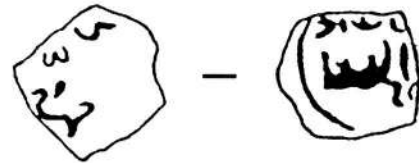
195

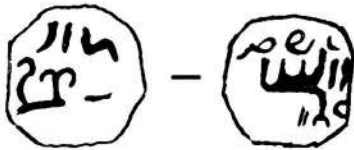
196

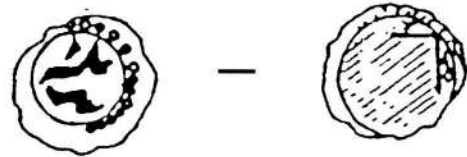
197

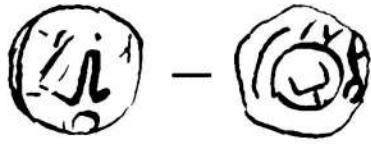
198

199

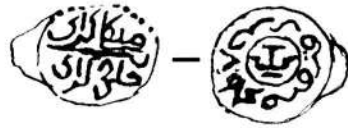
200

201

202

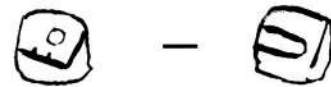
203

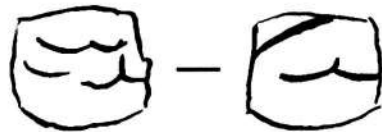
204

205

206

207

1

3

4

6

7

8

9

11

13

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

26

27

28

29

30

31

34

35

36

37

38

39

40

42

43

44

45

46

47

48

50

54

56

57

58

59

60

61

62

63

64

67

68

69

70

71

73

74

76

77

78

82

83

84

85

86

87

88

89

90

91

92

92a

93

95

102

107

108

111

115

116

117

121

126

135

136

137

143

144

145

148

150

155

156

157

158

159

164

165

167

168

173

174

177

181

182

184

185

187

188

189

192

206

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

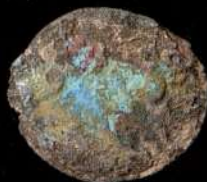

37

1

2

3

4

5

6

7

8

8a

8b

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

МАЗМҰНЫ

Ғылыми редактордың алғы сөзі	5
Кіріспе	13
I. Нумизматикалық көрсеткіштері бойынша Сарайшықтың тарихынан (XIV-XVI ғғ.)	17
II. Нумизматикалық материалдардың жалпы анықтамасы	26
III. Сарайшықтан табылған тиындардың жиынтығы	32
3.1. Тиындардың анықтамасы	32
3.2. Нумизматикалық материалдарға байланысты қосымша мәліметтер	57
Қорытынды	72
Қосымша 1. <i>Сарайшық қалашығынан 2005 жылы табылған көмбенің күміс тиындары жиынтығы</i>	73
Қосымша 2. <i>Сарайшық қалашығынан 2005 жылғы қазбаларынан табылған мыс тиындары жиынтығы</i>	78
Қосымша 3. <i>Сарайшық қалашығынан 2005 жылы жинақталған мыс тиындары жиынтығы</i>	79
Әдебиеттер	137
I таблица	145
II таблица	166
III таблица	175
IV таблица	178
V таблица	179

ОГЛАВЛЕНИЕ

Предисловие научного редактора	6
Введение	15
I. Из истории Сарайчика по данным нумизматики (XIV-XVI вв.).....	81
II. Общая характеристика нумизматического материала	88
III. Каталог монет из Сарайчика	93
3.1. Характеристика монет.....	93
3.2. Дополнительные данные о нумизматическом материале.....	116
Заключение.....	128
Приложение 1. <i>Каталог серебряных монет из клада, найденного на городище Сарайчик в 2005 году</i>	129
Приложение 2. <i>Каталог медных монет, найденных на городище Сарайчик в 2005 году (раскоп V)</i>	134
Приложение 3. <i>Каталог медных монет, собранных на городище Сарайчик в 2005 году</i>	135
Литература	137
Таблица I	145
Таблица II	166
Таблица III	175
Таблица IV	178
Таблица V	179

Научное издание

Зайнолла Самашев
Райхан Бурнашева
Напил Базылхан
Вячеслав Плахов

САРАЙШЫҚ ТИЫНДАРЫ МОНЕТЫ САРАЙЧИКА

Редактор: Е. Смагулов

Дизайн и верстка: Е. Ахилтаев

Фотография монет Д. Подлипаев
Фотография видов городиша Ю. Черкашин

Сдано в набор 14.04.05. Подписано к печати 24.05.06. Формат 60х90 1/8. Бумага мелованная матовая.
Печать офсетная. Усл. печ. л. 23.0. Усл. изд. л. 15,32. Тираж 500 экз.

Издательство "Grapho-art"
Алматы, ул. Макагаева, 51, офис 304,
тел. 66-71-96